

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALİTESİ VE VERGİ
POLİTİKALARININ ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hakan BAŞER

Danışman
Prof. Dr. Zeynep ARIKAN

İZMİR – 2018

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALİTESİ VE VERGİ
POLİTİKALARININ ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hakan BAŞER

Danışman
Prof. Dr. Zeynep ARIKAN

İZMİR – 2018

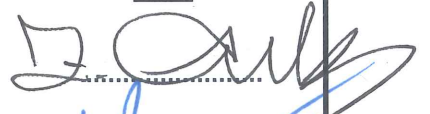
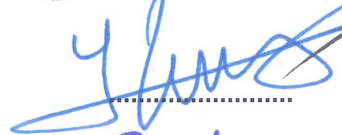
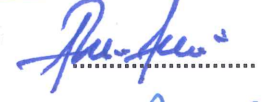
DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Hakan BAŞER
Öğrenci No : 2011800621
Tez Başlığı : Cari Açığın Finansman Kalitesi ve Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği

Savunma Tarihi : 21.02.2018

Danışmanı : Prof.Dr.Zeynep ARIKAN

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Zeynep ARIKAN	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr.Yusuf KILDİŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr.Fatma TEKTÜFEKÇİ	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof.Dr.Bernur AÇIKGÖZ	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	
Doç.Dr.Engin HEPAKSAZ	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	

Hakan BAŞER tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği ☒ / oy çokluğu () ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Demet ÖZDAMAR
Müdür

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “**Cari Açığın Finansman Kalitesi ve Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Hakan BAŞER

ÖZET

Doktora Tezi

Cari Açığın Finansman Kalitesi ve Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği

Hakan BAŞER

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Maliye Programı

Uluslararası ticaretten bazı ülkeler alacaklı, bazı ülkeler borçlu çıkmaktadır. Bu durumun sonucunda borçlu ülkeler açısından uluslararası ticaretin finansmanı kavramı gündeme gelmektedir. Bu finansmanın teşviğinde birçok vergi politikası kullanılabilir.

Cari açık ödemeler dengesinin alt hesaplarından biri olan cari işlemler hesabında görülen açığı, cari işlemler hesabı ise bir ekonominin diğer ekonomiler ile gerçekleştirmiş olduğu mal ve hizmet ticareti sonucunu ifade etmekte olup, buradaki açık bu işlemler sonucunda diğer ekonomiye karşı borçlu durumda kalındığını göstermektedir. Açığın finansmanı ise ekonomiye giriş yapan sermaye ve finans kaynakları vasıtasıyla sağlanmaktadır.

Finansman kalitesi bu finansmanın vadesi ve şekline bağlı olmakta, uzun vadeli gerçekleşen finansmanın kalitesinin kısa vadeli finansmana göre daha yüksek olduğu kabul edilmektedir. Kaliteli finansmanın ödemeler dengesindeki göstergesi ise sermaye ve finans hesabında yer alan doğrudan yabancı yatırımlardır.

Ödemeler dengesine ilişkin teorik çerçeve ve tanımlamaları ortaya koyarak Türkiye’de ödemeler dengesi gerçekleştirmelerinin yıllar itibarıyla seyrini ekonomik büyüme verileri ile birlikte izlemek ve dönemsel değişiklikleri ayırt etmek geliştirilebilecek politika önerileri açısından faydalıdır. Tezin birinci bölümünde bu hususlar ele alınmıştır.

İçerisinde doğrudan yabancı yatırımları teşvik bağlamında değerlendirilebilecek hükümler bulunan yürürlükte olan veya geçmişte uygulanan düzenlemeler tezin ikinci bölümünde incelenmiştir. Bahse konu düzenlemeler Türkiye’de uygulanan veya geçmişte uygulanmış vergi politikalarını göstermek açısından önemlidir.

Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Tezin üçüncü bölümünde Türkiye ödemeler dengesi gerçekleştirmeleri de dikkate alınmak suretiyle doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olan ve vergi politikaları ile teşvik edilebilecek olan faktörler tespit edilmiş ve bunlara yönelik vergi politikası önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ödemeler Dengesi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Vergi Cennetleri, Uluslararası Ticaret Anlaşmaları, Uluslararası Ekonomik Yatırımlar, Politik İstikrar, Sürekli Ekonomik Büyüme, Vergisel Teşvikler.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy(PhD)

**Finance Quality of Current Account Deficit and Role of Tax Policies: Sample of
Turkey**

Hakan BAŞER

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Public Finance

Public Finance Program

In international trade, some countries are creditors and some are debtors. As a result of this situation, the concept of financing international trade comes to the fore in terms of borrower countries. Many tax policies can be used in the promotion of this financing.

The current account simply represents the result of trading of goods and services that an economy has realized with other economies, and if this economy has current account deficit it clearly shows that it is owed to other economies as a result of these transactions. The financing of the deficit is provided through the capital and financial resources that enter the economy.

The quality of financing depends on the maturity and shape of financing and the quality of long-term financing is considered to be higher than short-term financing. Foreign direct investment in the capital and finance account is an indication that represents the finance quality in balance of payments.

Observing the trend over the years of balance of payments and economic growth results with taking into consideration the theoretical framework and definitions and discovering the periodical changes is beneficial for developing policy recommendations. The first part of the thesis deals with these issues.

The current or past legislations which have provisions that can be assessed in the context of encouraging foreign direct investment were examined in the second part of the thesis. These legislations are important to show that tax policies which are in force or applied in the past in Turkey.

There are a number of factors that affect foreign direct investment. In the third part of the thesis, the factors that are influential on foreign direct investments and which can be encouraged by tax policies have been identified by considering the balance of payments results of Turkey and tax policy proposals have been developed for them.

Keywords: Balance of Payments, Direct Foreign Investments, Tax Havens, International Trade Agreements, International Economic Sanctions, Political Stability, Sustainable Economic Growth, Tax Subsidies.

CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALİTESİ VE VERGİ POLİTİKALARININ ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETİN FİNANSMANINDA VERGİ POLİTİKALARI, TÜRKİYE EKONOMİSİ GERÇEKLEŞMELERİ VE ÖDEMELER DENGESİ

1.1. ULUSLARARASI TİCARETİN FİNANSMANI VE VERGİ POLİTİKALARI	4
1.2. 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ	7
1.2.1. 24 Ocak Kararları Sonrası 1980- 1989 Dönemi Türkiye Ekonomisi	8
1.2.2. Finansal Liberalizasyon Sonrası 1990- 2001 Yılları Ekonomi Gerçekleşmeleri	11
1.2.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye Ekonomisi	15
1.3. ÖDEMELER DENGESİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE ALT HESAPLARI	17
1.3.1. Cari İşlemler Hesabı	18
1.3.1.1. Dış Ticaret Dengesi	18
1.3.1.2. Hizmet Dengesi	19
1.3.1.3. Birincil Gelir Dengesi	19
1.3.1.4. İkincil Gelir Dengesi	19
1.3.2. Sermaye ve Finans Hesabı	19
1.3.2.1. Sermaye Hesabı	20
1.3.2.2. Finans Hesabı	20
1.3.3. Rezerv Varlıklar	22

1.3.3.1. Parasal Altın Rezervleri	22
1.3.3.2. Özel Çekme Hakları	23
1.3.3.3. Uluslararası Para Fonu Nezdindeki Rezerv Opsiyonu	23
1.3.3.4. Diğer Rezerv Varlıkları	23
1.3.4. Net Hata ve Noksan	23
1.4. YILLAR İTİBARIYLA TÜRKİYE ÖDEMELER DENGESİ GERÇEKLEŞMELERİ	24
1.4.1. 1987-1989 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	25
1.4.2. 1990-1993 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	26
1.4.3. 1994 Türkiye Ekonomik Krizi ve Ödemeler Dengesi Yansımaları	29
1.4.4. 1995-2000 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	31
1.4.5. 2001 Türkiye Bankacılık Krizi ve Ödemeler Dengesi Verileri	33
1.4.6. 2002-2008 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	35
1.4.7. Küresel Finans Krizi, Türkiye Ödemeler Dengesi, Büyüme Verileri	38
1.4.8. 2010-2015 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	39
1.4.9. Genel Değerlendirme	41

İKİNCİ BÖLÜM

CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALİTESİ VE TÜRK VERGİ MEVZUATININ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI TEŞVİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALİTESİ VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	43
2.2.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI TEŞVİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLEBİLECEK 1980 SONRASI BAŞLICA DÜZENLEMELER	44
2.2.1. Kaynak Kullanımını Destekleme Primi Uygulaması	46
2.2.2. Sanayi Kuşağı Uygulaması	47
2.2.3. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Teşvik Kararları	48
2.2.4. Yatırım Teşviğinde 2000'ler Sonrası Uygulamalar	50
2.2.4.1. 2000/1821 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Karar	50
2.2.4.2. Yatırımları Teşvik Fonunun Tasfiyesi ve 2002/4367 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar	51
2.2.4.3. 2006/10921 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile Teşvik Mevzuatında Birleşme	51

2.2.4.4. Bölgesel Teşviklerin Detaylandırılması ve 2009/15199 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar	52
2.2.4.5. 2012/3305 Sayılı Karar İle Gelir Vergisi Kesintisi ve Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteğinin Yatırım Teşvik Uygulamasına Dâhil Edilmesi	53
2.2.5. Yatırım İndirimi Uygulaması	55
2.2.6. 1980-2015 Dönemi Yatırım Teşviklerinin Sonuçları	59
2.3. TÜRK VERGİ MEVZUATININ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI TEŞVİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	62
2.3.1. Kurum Kazançlarına Yönelik Mevzuat Hükümlerinin Doğrudan Yabancı Yatırım Teşviği Kapsamında Değerlendirilmesi	63
2.3.1.1. Yabancı Kurumun Türkiye’de Elde Ettiği İştirak Kazancına Yönelik Vergisel Teşvikler	63
2.3.1.2. Yabancı Fon Kazançlarının Vergilendirilmesine Yönelik Teşvikler	66
2.3.1.3. Yatırım Fonları ve Yatırım Ortaklıklarına Yönelik İstisna Hükümleri	68
2.3.1.4. Eğitim Öğretim Kurumları, Kreşler, Bakımevleri ile Rehabilitasyon Merkezleri Kazançlarında İstisna	69
2.3.1.5. Sınai Mülkiyet Hakkı Kazançlarında İstisna	70
2.3.1.6. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Gerçekleştirilen Faaliyetlere Yönelik Teşvikler	71
2.3.1.7. Araştırma ve Geliştirme Harcamalarına İlişkin İndirim Hakkı	72
2.3.1.8. Nakit Olarak Ödenmiş Sermayenin Maliyetine İlişkin İndirim Hakkı	73
2.3.1.9. Yatırım Teşviki Kapsamında İndirimli Kurumlar Vergisi Uygulaması	76
2.3.1.10. Üretici Birleşmelerinde İndirimli Kurumlar Vergisi Uygulaması	80
2.3.1.11. Doğrudan Yatırımın Yurt Dışına Çıkarılmasında Tevkifat Uygulaması	81
2.3.2. Gerçek Kişi Kazançlarına Yönelik Mevzuat Hükümlerinin Doğrudan Yabancı Yatırım Teşviği Kapsamında Değerlendirilmesi	81
2.3.2.1. Kar Payı İstisnası	82
2.3.2.2. Eğitim Öğretim Kurumları, Kreşler, Bakımevleri ile Rehabilitasyon Merkezleri Kazançlarında İstisna	83
2.3.2.3. Tam Mükellef Kurumlara Ait Pay Senetlerinin Elden Çıkarılmasına İlişkin İstisna	83
2.3.2.4. Araştırma ve Geliştirme Giderlerine İlişkin İndirim Hakkı	84

2.3.2.5. Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinde Bulunanlara Yönelik Ücret Kesintisi Desteği	86
2.3.2.6. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Gerçekleştirilen Faaliyetlere Yönelik Teşvikler	88
2.3.2.7. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Çalışanların Ücretlerine Ait Vergi İstisnası	88
2.3.2.8. Yatırım Teşviki Kapsamında İndirimli Gelir Vergisi Uygulaması	89
2.3.2.9. Yatırım Teşviki Kapsamında Gelir Vergisi Kesintisi Teşvik Uygulaması	90
2.3.3. Sosyal Güvenlik Primi Teşviklerinin Değerlendirilmesi	91
2.3.3.1. Genel SGK Primi Teşviği	91
2.3.3.2. Yatırım Teşviki Kapsamında SGK Primi Düzenlemeleri	93
2.3.4. Katma Değerin Vergilendirilmesinde Doğrudan Yabancı Yatırımları Teşvik Edebilecek Mevzuat Hükümlerinin Değerlendirilmesi	96
2.3.4.1. Deniz, Hava ve Demiryolu Taşıma Araçları ile Yüzer Tesis ve Araçlara Yönelik İstisna	97
2.3.4.2. Kıymetli Maden Arama, İşletme, Zenginleştirme, Rafinaj Faaliyetleri İstisnası	98
2.3.4.3. Demiryolu Hatları, Limanlar ve Hava Meydanlarının İnşası, Yenilenmesi ve Genişletilmesi Faaliyetleri İstisnası	98
2.3.4.4. Bazı Gübre, Yem ve Benzeri Ürün Teslimleri İstisnası	98
2.3.4.5. AR-GE Faaliyetleri Sonucu Ortaya Çıkan Buluşlara Yönelik İstisna	99
2.3.4.6. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Üretilen Bazı Ürünlerin Teslim ve Hizmetlerinde İstisna Uygulaması	99
2.3.4.7. 31/12/2023'e Kadar Vergiden Müstesna Tutulan Bazı Projeler	100
2.3.4.8. Petrol Boru Hattı Projeleri İstisnası	101
2.3.4.9. Teşvik Belgeli Yatırımlara Yönelik KDV İstisnası	101
2.3.4.10. Konut Yatırımlarında Yıl İçinde Nakden İade Yapılması Uygulamasının Başlaması	102
2.3.5. Özel Tüketim Vergisinin Doğrudan Yabancı Yatırım Teşviği Açısından Değerlendirilmesi	104
2.3.6. Gümrük Vergisi Teşvikleri	109
2.3.6.1. Deniz ve Hava Taşıtlarıyla İlgili Muafiyet	110
2.3.6.2. Teşvik Belgeli Yatırımlarda Gümrük Vergisi Muafiyeti	110
2.3.7. Damga Vergisi Teşvikleri	112

2.3.8. Proje Bazlı Desteklenmesi Uygun Görülen Yatırımlara Yönelik Teşvikler	114
2.3.9. Serbest Bölgelerde Gerçekleştirilen Faaliyetlere Yönelik Teşvikler	117

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALİTESİNİ ARTIRMAYA YÖNELİK VERGİ POLİTİKASI ÖNERİLERİ

3.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	118
3.2. KÜRESEL YATIRIM DAĞILIMINI ETKİLEYEN BAZI ÖZEL DURUMLAR	119
3.2.1. Vergi Cennetlerinin Yatırım Dağılımı Üzerindeki Etkileri	120
3.2.2. Uluslararası Ticaret Anlaşmaları ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	126
3.2.2.1. NAFTA Sonrası Kanada'da Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi	128
3.2.2.2. NAFTA Sonrası Meksika'da Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi	129
3.2.3. Avrupa Birliği ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	129
3.2.4. Önemli Bir Siyasal Faktör: Uluslararası Ekonomik Yapıtlar	132
3.3. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YILLAR İTİBARIYLA SEYRİ	135
3.4. TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALİTESİNİ ARTIRABİLECEK VERGİ POLİTİKASI ÖNERİLERİ	137
3.4.1. Politik İstikrarın Sağlanmasında Vergi Politikalarının Etkisi	138
3.4.2. Sürekli Ekonomik Büyümeye Katkı Sağlayacak Vergi Politikaları	140
3.4.2.1. Yabancı Kurum İştirak Kazançlarına Yönelik Teşvik Önerisi	141
3.4.2.2. Yeni Buluşlara Yönelik Teşvik Önerisi	142
3.4.2.3. Yatırım Teşvik Mevzuatında Yapılabilecek Teşvik Düzenlemeleri	145
3.4.2.4. Gelir Vergisi Mükellefleri İçin Kar Payı İstisnası Uygulaması	157
3.4.2.5. Özel Tüketim Vergisinin Yatırım Teşvik Mevzuatı Kapsamına Alınması	159
3.4.3. Teşvik Politikalarının Belirlenmesinde Kayıtdışılık İle Vergi Sisteminin Yapısının Dikkate Alınması	161
SONUÇ	164
KAYNAKÇA	179

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	Araştırma Geliştirme
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund
KDV	Katma Değer Vergisi
KKDP	Kaynak Kullanımını Destekleme Primi
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
SDR	Special Drawing Rights
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Cari İşlemler Hesabı ve Alt Kalemleri	s. 18
Tablo 2: Sermaye ve Finans Hesabı	s. 20
Tablo 3: 1987-1989 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	s. 25
Tablo 4: 1990-1993 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	s. 27
Tablo 5: 1994 Yılı Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	s. 30
Tablo 6: 1995-2000 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	s. 32
Tablo 7: 2001 Yılı Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	s. 34
Tablo 8: 2002-2008 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	s. 37
Tablo 9: 2009 Yılı Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	s. 38
Tablo 10: 2010-2015 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri	s. 40
Tablo 11: 1980-2015 Dönemi Türkiye Yatırım Verileri	s. 60
Tablo 12: Bölgesel ve Büyük Ölçekli Yatırımlarda Teşvik Oranları	s. 79
Tablo 13: Bölgesel ve Büyük Ölçekli Yatırımlarda Teşvik Oranları	s. 90
Tablo 14: Hizmet Akdine Tabi Olanlar Açısından Prim Oranları(5510 Sayılı Kanunun 4/1 (a) Bendi Kapsamında Olanlar	s. 92
Tablo 15: Büyük Ölçekli ve Bölgesel Yatırımlarda Sigorta Primi İşveren Payı Destek Süresi	s. 94
Tablo 16: Büyük Ölçekli ve Bölgesel Yatırımlarda Sigorta Primi İşveren Payı Sınırı	s. 95
Tablo 17: 2012/3792 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 1 inci maddesinde yer alan liste	s. 106
Tablo 18: 2012/3792 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 3 üncü maddesinde yer alan liste	s. 109
Tablo 19: OECD Vergi Cennetleri Listesi “2000 Progress Report”	s. 121
Tablo 20: Vergi Adalet Ağı Vergi Cennetleri Listesi	s. 123
Tablo 21: Küresel Doğrudan Yabancı Yatırım Akışından En Fazla Pay Alan Ülkeler (2015)	s. 125

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Uluslararası Anlaşmalar ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar	s. 127
Şekil 2: NAFTA sonrasında Kanada’da Gerçekleşen DYY Seyri	s. 128
Şekil 3: NAFTA sonrasında Meksika’da Gerçekleşen DYY Seyri	s. 129
Şekil 4: Avrupa Birliğine Giriş Sonrasında İspanya’da Doğrudan Yabancı Yatırım Değişimi	s. 131
Şekil 5: Avrupa Birliğine Giriş Sonrasında Portekiz’de Doğrudan Yabancı Yatırım Değişimi	s. 131
Şekil 6: Yatırımlar Sonrası Rusya Ekonomisindeki Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Gözlenen Değişim	s. 134
Şekil 7: 1988-2015 Dönemi Türkiye GSYİH Büyüme Oranı ve DYY Tutarları	s. 135

GİRİŞ

Bir ekonominin diğer ekonomiler ile ilişkisini sistematik ve sayısal bir şekilde gösteren ödemeler dengesinde yer alan cari işlemler hesabının açık vermesi halinde ortaya çıkan cari açık kavramı; birçok ekonomi için çok önemlidir. Cari açık verilmesi bir ekonominin diğer ekonomiler ile olan mal ve hizmet ticareti sonucunda diğer ekonomilere borçlu durumda bulunduğunu gösterir. Bu açığın varlığı finansmanı meselesini de beraberinde getirmekte olup bu finansman çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir. Kısa, orta ve uzun vadeli olarak ekonomiye gelen sermaye, ödemeler dengesinde sermaye ve finans hesabında sayısal olarak ifade edilmektedir. Bu hesap cari açığın nasıl, hangi kaynaklar ile ve hangi vadede finanse edildiğini gösterir. Cari işlemler hesabı ve sermaye ve finans hesabı arasındaki sayısal farklılıklar resmi rezervlerdeki değişme ile ölçülmekte, hesaplarda net olarak tespit edilemeyen farklılıklar ise net hata ve noksan olarak adlandırılarak sunulmaktadır.

Cari açığın varlığı her zaman açığın azaltılması, kontrol edilmesi gibi amaçları da gündeme getirmekle birlikte bu amaçlara genelde uzun vadede ulaşılabilmektedir. Ayrıca ekonominin yapısına bağlı olarak cari fazla verilmesi uzun vadede de her zaman mümkün olmak zorunda değildir. Bu gibi durumlarda ve kısa ve orta vadede en önemli nokta cari açığın nasıl finanse edildiği olmaktadır. Cari açık veren ve en azından kısa ve orta vadede de yapısal sebeplerden dolayı açık verecek olan bir ekonomideki ekonomik büyüme, gelir dağılımı, işsizlik ve enflasyon gibi veriler cari açığın nasıl ve ne şekilde finanse edildiği ile doğrudan etkileşim içerisindeyler.

Finansmanda görülebilecek ani bir azalma, döviz kurlarında bir artışa, ithal girdi fiyatlarının dolayısı ile üretim maliyetlerinin yükselişine, fiyatlar genel seviyesinde bir artışa, sabit gelirli kesimin reel gelir kaybına uğramasına ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına veya durmasına kadar varan ekonomik açıdan birçok sonucu ve sorunu beraberinde getirebilmektedir.

Cari açığın finansman kalitesi ise, finansmanın uzun vadeli ve güvenilir kaynaklardan sağlanması anlamına gelmektedir. Bu tip finansman kaynağının, ani hareketleri ekonomilerde daha seyrek görülmekte, genelde uzun vadeli olarak ekonomide kalacağı önceden kestirilebilmektedir. Ödemeler dengesinde sermaye ve finans hesabında yer alan kalemlerin temel olarak; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar olduğu düşünüldüğünde, bunlar içerisinde en kaliteli finansman kaynağının doğrudan yatırımlar olduğu kabul edilmektedir. Bu yatırımlar bir yabancıya o ekonomide yeni bir girişim, ortaklık kurma gibi suretlerle üretime

katılması ve uzun vadeli olarak risk alarak yatırım yapması manasına gelmektedir. Dolayısı ile bu nitelikteki finansman kaynağının yatırım tercihini değiştirerek ekonomiyi terk etmesi beklenilmeyen bir anda gerçekleşmesi zor bir olgu haline gelmekte ve diğer finansman çeşitlerine nazaran vadesinin uzunluğu daha kestirilebilir olmaktadır.

Doğrudan yatırım yapanların yatırım yeri tercihlerini ise birçok etmen belirlemektedir. Politik istikrar, güvenlik, coğrafi konum, ekonomik büyüme, hukuk sistemi, adalet anlayışı, demokrasi düzeyi, dışa açıklık, vergi ve benzeri mali yükümlülükler gibi birçok faktör yatırım tercihlerinde etkili olmaktadır. Bu faktörlerden özellikli bazıları ve bunların doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkilerine değinmek faydalıdır. Örneğin vergi cennetlerinin yarattığı haksız rekabetin, uluslararası ticaret anlaşmalarının, uluslararası ekonomik bütünleşmelerin ve son dönemde uygulaması daha da yaygınlaşan uluslararası ekonomik yaptırımların doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde çeşitli etkileri bulunmaktadır.

Bu çalışmanın esas konusu ise yukarıda yer alan faktörlerden vergi politikaları ile etkilenebilmesi muhtemel olanların tespiti, bunları etkileyebilecek durumdaki yürürlükte olan vergisel düzenlemelerin analizi ve yeni düzenlemelerin önerilmesidir. Etki ve ölçüm yapabilmek açısından ise Türkiye ödemeler dengesinin tarihsel seyrine bakmak ve bu şekilde üzerinde yorum yapılabilecek faktörlere ulaşmak faydalı olacaktır.

Nihayetinde Türkiye özelinde irdelenecek bu analiz ve değerlendirmeler sonucunda birçok faktör ile etkileşimde bulunan cari açığın finansman kalitesinin artırılması adına vergisel açıdan geliştirilmesi olası politikalar bağlamında yeni bir bakış getirilmesi hedeflenmektedir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde; öncelikle uluslararası ticaretin finansmanında vergi politikalarının rolüne dair bir anlatım yapılmış, sonrasında Türkiye ekonomisinin tarihsel seyrine yer verilmiş ve ödemeler bilançosunun yapısı ve kalemlerine yönelik teorik bir anlatım yapılmış, takiben de Türkiye'nin ödemeler bilançosu gerçekleştirmeleri incelenmiş ve cari açığın finansman yapısı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde; cari açığın sürdürülebilir ve güvenilir uzun vadeli yabancı kaynaklar ile finansmanına yönelik vergi politikaları bağlamında Türkiye'de geçmişte bulunan yasal düzenlemeler ile ilgili düzenlemelerdeki değişikliklerin etkileri ve aynı amaçla yürürlükte bulunan mevzuat incelenmiştir. Bu düzenlemeler yabancı sermayeye yönelik düzenlemeler ile yatırım teşvik düzenlemeleri çerçevesinde ele

alınmış ve detaylı bir biçimde ilgili vergi mevzuatı analiz edilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımların teşvikine yönelik çeşitli kanunlarda yer alan hüküm ve düzenlemelere bu bölümde yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde doğrudan yabancı yatırımları içeren uzun vadeli dış finansmanı etkileyen bazı faktörler Türkiye ödemeler dengesi gerçekleştirmeleri de esas alınarak tespit edilmiştir. Bu tespit sonrasında küresel yatırım dağılımında bazı özel durumlar ele alınmıştır. Son kısımda ise doğrudan yabancı yatırım girişlerini belirleyen ve vergi politikaları ile etkilenmesi muhtemel faktörlere yönelik politika önerileri yürürlükten kalkmış olan ve mevcut yasal vergi düzenlemeleri de incelenmek suretiyle getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETİN FİNANSMANINDA VERGİ POLİTİKALARI, TÜRKİYE EKONOMİSİ GERÇEKLEŞMELERİ VE ÖDEMELER DENGESİ

Bu bölümde öncelikle uluslararası ticaretin finansmanı ve bu finansmana yönelik belirlenebilecek vergi politikalarının olası sonuçları hakkında teorik bir anlatım yapılmış ve yıllar itibarıyla Türkiye ekonomisi ele alınmış, akabinde ödemeler dengesinin yapısına ve kalemlerine yönelik teknik bilgi verilerek Türkiye'nin ödemeler dengesi gerçekleştirmeleri incelenmiştir.

1.1. ULUSLARARASI TİCARETİN FİNANSMANI VE VERGİ POLİTİKALARI

İktisat literatüründe kullanılan uluslararası ticaret kavramı, siyasi anlamda ülkeler, ülke grupları, siyasi birlik ve bölgeler arası ticaret manasını da taşımaktadır. Literatürde ekonomiler arası ticaret kavramı da ülkeler arası, uluslararası ticareti ifade etmek açısından kullanılmaktadır.

Uluslararası ticaretin tarihsel gelişimi incelenecek olursa ülkelerarası ticareti geri dönülemez ve tarihte hiç görülmediği ölçüde artıran en önemli kırılımın 17. ve 18. yüzyıllarda öncelikle İngiltere'de başlayıp sonrasında diğer ülkelere de yayılmaya başlayan Sanayi Devrimi ile yaşandığı görülebilir. İngiltere'de 1760-1850 yılları arasında yaşanan Sanayi Devrimi, diğer Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gecikmeyle gerçekleşti. Devrimi başlatan en önemli etkenler, tekstil, buhar makinesi ve demir üretimidir¹. Bu kırılım sonrasında üretim hacimleri hızla artan ülkeler ekonomilerine pazar arayışlarına girmişler hem kendi aralarında hem de henüz sanayileşme sürecini tamamlamamış ülkeler ile yüksek miktarda ticaret yapmaya başlamışlardır.

Sanayileşmiş ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirmiş oldukları ticaret bu ülkeler arası borç alacak ilişkilerinde büyük oranlı dengesizlikler yaratmazken, sanayileşmiş ülkeler ile bu süreci tamamlayamayan ülkeler arası ticaret ise bu ülkeler arası borç alacak ilişkilerinde dengesizliklere yol açmış, sanayileşemeyen ülkeler açısından ticaretin finansmanı sorunu ortaya çıkmıştır.

¹ Ural Akbulut, "Sanayi Devrimleri Dünyanın Gidişini Değiştirdi", 06.2011, <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2009/11/SANAYI%C4%B0-DEVIR%C4%B0M%C4%B0-D%C3%9CNYANIN-G%C4%B0D%C4%B0%C5%9E%C4%B0N%C4%B0-DE%C4%B0%C5%9ET%C4%B0RD%C4%B0-HAZ%C4%B0RAN-2011.pdf>, (11.09.2017), s. 1.

İlkel üretim teknolojileri ile ağırlıklı olarak hammaddeye dayalı tarımsal üretim yapan bu ülkeler sınai ürün ithalatları için borçlanma yoluna gitmişler, borç finansmanının sağlayıcıları da yine sanayileşmiş ülkeler olmuşlardır. Bu borçlanarak ithalat yapma anlayışı ülkelerarası borç alacak ilişkilerinde ihracatçı lehine ithalatçı aleyhine büyük dengesizlikler yaratmış, bu dengesizlikler zaman zaman ilkel üretim teknolojisine sahip ülkeleri ekonomik krizler ve darboğazlara sürüklemiş, borçların ödenemez hale gelmesi ile ithalata bağlı ekonomilerde ani ithalat düşüşleri sonrasında iktisadi daralmalar ile sonuçlanmıştır. Yaşanan bu krizler kendilerine pazar arayan sanayileşmiş ülkeler açısından da uluslararası ticaret hacminin düşmesi sebebi ile sorunlara yol açmıştır.

Bu sorunları aşmak açısından dış dünya ile borç alacak dengesizliği yaşayan ülkelerin ödemeler dengesi açıklarını kısa sürede kapatmak uzun sürede ise dengelemek adına uluslararası misyon yüklenen Uluslararası Para Fonu kurularak dünya ticaret hacmindeki artışın kesintiye uğraması engellenmeye çalışılmıştır.

Uluslararası düzeyde alınan bu nitelikteki önlemler ülkeleri ulusal düzeyde de önlem almaya itmiş devletler de dış ticaretlerini ve bu ticaretlerinin finansmanını sürdürülebilir kılmak adına para ve maliye politikaları ile ekonomiyi etkilemeye çalışmışlardır.

Devletlerin ekonomiye müdahalede kullandığı maliye politikası araçları kamu harcamaları, vergiler ve kamu borçlanması olarak sayılabilir. Dış ticarete yönelik etkili araç ise doğrudan dış ticaret konusu malların fiyatını etkileme potansiyeline sahip dolaylı vergileri içerisinde barındırması sebebi ile vergilerdir. Uluslararası ticaretin finansmanı açısından da devletler borçlanma, kamu harcamaları ile vergileri politik araç olarak kullanabilirler.

İthalat ve ihracat hacimlerinde ithalat lehine dengesizlik yaşayan ve bu sebeple döviz ihtiyacı içinde olan bir ülkede güvenilir bir borçlanıcı olarak devlet veya devlet garantörlüğündeki bağlı kuruluşları döviz borçlanması yoluna giderek ithalatçıların (bu devletin kendisi de olabilir) döviz ihtiyacını karşılayabilir. Tabiki tüm borçlanma politikalarında olduğu gibi burada da borçların geri ödenmesi sürecinde yaratılabilecek kamu gelirlerine yönelik de planlama yapılması gerekmektedir. Aksi halde kamu borçlanmasında borç sarmalı oluşarak faiz yükselmesi ile iktisadi dışlama etkisi suretiyle ekonomide kalıcı hasarlar meydana gelebilecektir.

Kamu harcamaları açısından ise devletler tarafından gerçekleştirilecek alt yapı harcamaları, eğitim gibi üretim ve beşeri sermayeyi artıracak nitelikteki harcamaların yatırım karlılığı üzerinde pozitif etkisi bulunmaktadır. Bu nitelikteki harcamalar

sayesinde artan yatırım karlılığı uluslararası yatırımcıları ülkeye çekerek sermaye girişine sebep olabilir. Bu sermaye girişi ise yerel piyasanın döviz talebini karşılama imkanı yaratma fonksiyonunu görmektedir.

Bir diğer uluslararası ticaretin finansmanını etkileme aracı olarak vergiler kullanılabilir. Açığın borç finansmanını artırmak adına borç verenlerin faiz ve benzeri gelirleri üzerindeki vergi yükü azaltılarak borç vermenin karlılığı artırılıp, ülkeye yabancı para akışı artırılmaya çalışılabilir. Veyahut dış ticaret dengesizliklerinin doğurmuş olduğu finansman ihtiyacı borçlanma yerine yabancı sermayeyi yatırım yapmak adına ülkeye çekerek kapatılma yoluna gidilebilir. Bu durumda da yatırımları teşvik adına belirlenecek vergi türleri ile sektörlere yönelik vergi azaltımını öngören teşvikler kullanılabilir.

Gelir üzerinden alınan vergiler kapsamında ticari işletmeler açısından kazanç üzerinden alınan vergilerde yapılacak bir indirim net karda bir yükselişe yol açacak bu da kar bekleyen müteşebbis üzerinde olumlu etki yaratacaktır.

Harcamalar üzerinden alınan vergiler açısından ise yatırımcıların üretimlerinde kullanacakları girdiler üzerindeki dolaylı vergilerde yapılacak bir indirim yatırım karlılığını artırmak suretiyle yatırımları teşvik eder nitelikte olacaktır. İndirim sağlanacak girdiler arasında ilk madde malzeme, enerji gibi üretim maliyetinde önemli yer tutan kalemler yer alabilecektir.

Servet üzerinden alınacak vergiler bakımından ise gayrimenkuller üzerindeki aynı vergi yükünün azaltılması suretiyle yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi adına devletler tarafından girişimlerde bulunulabilecektir.

Burada da dikkat edilmesi gereken nokta teşvikle sağlanmaya çalışılan desteğin kamu gelirlerindeki azalma sonucunda kamu hizmetlerini aksatarak yatırımlar üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmeyecek ölçüde uygulanması zorunluluğudur.

Vergisel teşviklerin cari açık finansmanının bir parçası olan doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları teşviklerin kesin bir etkisinden söz edilemeyeceğini savunurken bazıları da vergisel teşviklerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde ölçülebilir pozitif etkilerinin bulunduğunu savunmaktadır.

1980 sonrasında Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan çalışmalarda eyaletlerce yürürlüğe konan vergisel teşviklerin uzun vadeli yatırım kararlarına etkisinin eyaletler arasında -1 ile -3, eyalet içi şehirlerarasında ise -1 ile -6 olduğu

ortaya konmuştur². Bu belirlemeye göre vergi oranlarında yapılacak %1'lik azalışın ilk koşulda iktisadi gelişimi %1 ile %3, ikinci durumda da %1 ile %6 arasında etkileyeceği iddia olunmuştur.

ABD'de, anılan çalışmalarının üzerine de birçok ilave tamamlayıcı çalışma yapılmış ve teşviklerin az da olsa yatırım kararlarını etkilediğine dair bir sonuca ulaşılmıştır³.

Türkiye'de Milli Prodüktivite Merkezi tarafından yapılan bir çalışmada, yatırımların, yatırım teşviklerine karşı esnekliği 0,4 olarak tespit edilmiş bulunmaktadır⁴.

Sayısal nitelikteki çalışmalardan da görüleceği üzere uluslararası ticaretin yabancı yatırımlar ile finansmanında bir maliye politikası aracı olarak vergi politikalarının etkili olduğu belirlenmiştir.

1.2. 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ

Bir ülkenin uluslararası ticareti üretim, istihdam, büyüme ve kalkınma açısından kendi lehine kullanması veya kullanıyor olduğunun göstergesi o ülkenin üretim ve milli gelir seviyesi ile doğrudan alakalıdır. İhracatı ithalatından yüksek olan ülkeler büyük çoğunlukla (salt doğrudan yer altı kaynağına bağlı ihracat yapacak üretim tipini uygulayan ülkeler hariç) sanayileşme sürecini tamamlayarak yüksek katma değerli ve birçok ülkenin ve toplumun ihtiyaç duyduğu ürünleri üreten ülkelerdir.

Bu ülkeler hem yüksek üretim seviyesine sahip oldukları için daha fazla üretip daha fazla ihracat yaparlar, hem de daha fazla üretip daha fazla ihracat yaptıkları için daha da büyürler. Aslında görüleceği üzere bu iki olgu birbirini besleyen bir sarmaldır. Bir diğer sarmal ise üretim seviyesi düşük ülkeler daha fazla ithalat yaparak büyümeye çalışırlar, daha fazla ithalat yapan bu ülkeler ise ithalat finansmanı ve üretim ve yatırım artışına yönelik geleceğe yönelik bir planlama yapmıyorlarsa daha fazla ekonomik kriz ve daralma ile karşılaşabilirler.

Türkiye'nin bahse konu bu her iki sarmal türünden hangisine dönemsel olarak girdiği ve bu sarmalı aşma adına geleceğe dönük yaptığı ve yapmaya çalıştığı

² Timothy J Bartik, "Who Benefits From State and Local Economic Development Policies?", **W.E. Upjohn Institute for Employment Research**, Michigan, 1991, ss.40-43.

³ Michael Wasylenko, "Taxation and Economic Development: The State of the Economic Literature", **Federal Reserve Bank of Boston New England Economic Review**, March/April, 1997, ss. 37-52.

⁴ Ali Korkmaz, C. Korhan Gerçek, Orhan Pazarıcı, "Ülkemizde Uygulanan Teşvik Sistemi, Ekonomi Üzerindeki Etkileri ve Verimlilik Temeline Dayandırma İmkanları", **Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları** Ankara, Sayı. 381, 1989, s.29.

planlamaların ne olduğunu anlamak için Türkiye ekonomisinin yıllar itibarıyla seyrini ele almak yerinde olacaktır.

Yıllar itibarıyla Türkiye ekonomisi gerçekleştirmeleri 1980 sonrası yılların belli dönemlere ayrılarak ele alınması suretiyle gerçekleştirilebilir. Bu amaçla 1980-1989, 1990-2001, 2002-2015 dönemleri incelenmiştir.

1.2.1. 24 Ocak Kararları Sonrası 1980- 1989 Dönemi Türkiye Ekonomisi

1980 yılının öncesinde Türkiye uluslararası ticarete bulunduğu konumu belirlemeye çalışırken ağırlıklı olarak ithal ikameci bir anlayışla, yani sanayileşme sürecini tamamlayamadığı için rekabet avantajını yakalayamadığı bu sebeple üretemediği ve ithal etmek zorunda kaldığı ürünlerin yerli üretimini gerçekleştirmeye çalışmıştır.

İzlenen bu politika yerli üreticiyi koruma anlamında kısmen sonuç verse de Türkiye'yi sınai ürünlerin üretiminde gelişmiş ülkeler ile rekabet edebilir bir seviyeye taşıyamamıştır. Bu sebeple yeni bir politika arayışına gitme ihtiyacı doğmuş ve 24/01/1980 yılında 24 Ocak kararları olarak da adlandırılan ithal ikameci anlayıştan ihracata dönük büyüme modeline geçişi simgeleyen bazı kararlar alınarak ekonominin büyüme formülü değiştirilmiştir.

24 Ocak kararlarıyla Türkiye ekonomisinin temel paradigması değişmiştir. Bu kararlardan sonra Türkiye'nin ekonomi anlayışı, yeni bir anlayışla, "piyasa ekonomisi"yle hayat bulmuştur.

24 Ocak Kararlarıyla birlikte ekonomi serbest piyasa anlayışıyla kapitalist dünyaya entegre edilmeye çalışılırken, kar maksimizasyonu ve rekabetçi fiyat politikaları üzerine yeni bir ekonomi anlayışı dizayn edilmiştir.

Türkiye o güne kadar uyguladığı dışa kapalı devletçi politikalardan vazgeçmiştir. Planlı kalkınma modeliyle ülkenin ihtiyaç duyduğu her türlü malın ülke içinde üretilmesi anlayışıyla, "ithali ikame" etmeye çalışan Türkiye yerine, dış âleme açık bir Türkiye tercih edilmiştir⁵.

Temelde devlet müdehalesini asgariye indirirerek piyasanın işleyişini piyasa aktörlerine bırakmayı hedefleyen 24 Ocak sonrasında bazı ekonomik değişiklikler uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle 1980-1983 yılları arasında yürürlüğe konan ve

⁵ Fevzi Öztürk, Türkiye ekonomisinin kırılma noktası: 24 Ocak İstikrar Kararları, 25.01.2013, <http://www.dunyabulteni.net/haber/244303/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararlari>, (14.09.2017).

International Monetary Fund (IMF) ile imzalanan “*stand-by*” anlaşması çerçevesinde belirlenen önlemlerin başlıcaları şu şekildeydi⁶;

- Para arzının kısılması, serbest faize geçilmesi,
- Türk Lirasının devalüe edilmesi,
- Kamu harcamalarının kısılması, bütçe açığının azaltılması,
- KİT'lere açıklarını kapatmaları için ürünlerine zam yapma yetkisi tanınması,
- Sübvansiyonların ve fiyat kontrollerinin azaltılması,
- Esnek kur, günlük döviz kuru uygulamasına geçilmesi,
- Yabancı sermaye girişini hızlandıracak önlemlerin alınması,
- İhracata dayalı sanayileşmeyi özendirirken, ihracata vergi teşviği, kredi ve döviz kullanım kolaylıkları sağlanarak destek verilmesi

Anılan kararların alındığı 1980 yılı Türkiye açısından siyasi anlamda büyük çaplı bir değişikliğe sahne olan bir yıldır. 12 Eylül 1980'de Türk siyasi hayatında demokrasiye ara verilmiş, askeri darbe sonucunda ülkede iktidar değişerek farklı bir siyasi yönetim yürürlüğe girmiştir. 24 Ocak kararlarının ilk yıllardaki etkilerini değerlendirirken yürürlükte olan siyasi ortamın etkilerini de hesaba katmak gerekir.

Ulusal ekonomik göstergelere bakılacak olursa ekonomik model değişimine ilişkin kararların alındığı ve siyasal anlamda büyük değişikliklerin olduğu 1980 yılında Türkiye ekonomisi içerisinde bulunduğu istikrarın sağlanmaya çalışıldığı istikrarsız ortamda %2,8 oranında küçülmüştür. Takip eden 1981, 1982 ve 1983 yıllarında ekonomi siyasal istikrar sürecine girme döneminde sırasıyla %4,8, %3,1 ve %4,2 oranında büyüme kaydetmiştir. 1983 yılında yapılan ve tek parti iktidarı ile sonuçlanan genel seçimler dolayısı ile kamu harcamalarının da artmış olması ekonomiyi canlı tutmuştur. 24 Ocak Kararlarının siyasal faktörlerin etkisinden yavaş yavaş arınarak asıl olarak etkili olduğu yılların başlangıcı bu yıllardır. İşsizlik oranları açısından ise kararların etkisinin yansımaları pek net değildir. 1980 ve 1981 yıllarında %7,2 oranında seyreden işsizlik oranı 1982 ve 1983 yıllarında sırasıyla %7,6 ve %7,5 oranında gerçekleşmiştir.

Enflasyon düzeyi açısından inceleme yapılacak olursa 1980 ile 1983 yılları arasında tüketici fiyat endeksinin 1980 yılında %101,4, 1981'de %34,0, 1982'de %28,4 ve 1983'te %31,4 olduğu görülmektedir. Askeri darbe yılında arz kıtlığı ve

⁶ Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, İmaj Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, 2001 s.193.

belirsizliklerle %100'ün üzerine çıkan enflasyon (hiperenflasyon) takip eden yıllarda %30'lar seviyesine düşmüştür.

1984 yılından itibaren ise siyasal istikrarın hayata geçmesiyle ekonomik büyüme hızlanmıştır. Türkiye ekonomisi 1984 yılında %7,1 gibi yüksek bir oranda büyürken, takip eden 1985, 1986 yıllarında sırasıyla %4,3 ve %6,8, oranında büyümüştür. 1987 yılında ise ekonomide görülen bir diğer güçlü büyüme oranı %10 olmuştur. Bu yıl yapılan ve yeniden tek parti iktidarı getiren genel seçimler de yüksek oranlı büyümeye katkı vermiştir. 1988 yılında gerçekleşen büyüme oranı geçmiş yıllara nazaran daha düşük oranda % 2,3 olarak gerçekleşmiştir.

1989 yılı ise 1980 yılında başlayan ve mal ve hizmetlerde serbest piyasa ekonomisinin uygulanmaya başlayarak ihracata dönük büyüme modelinin tamamlayıcısı finansal serbestleşme politikalarının uygulandığı bir yıldır. İlk dönem Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar⁷ sonrası ithalatın finansmanının sağlanması adına döviz giriş çıkışları ile yurt içine giren ve yurtdışına çıkan sermaye hareketleri serbestleştirilmiştir.

Örneğin anılan Karar'ın 12 nci maddesinin 2 nci fıkrasında "Yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar bankalar aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir" denerek Türkiye gelecek yabancı sermaye kar transfer serbestisi verilerek teşvik edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yine 32 Sayılı Karar'ın 14 üncü maddesinin 1 inci fıkrasında "Türkiye'de ve dışarıda yerleşik gerçek kişilerin, bankalar aracılığıyla kişisel sermaye hareketlerine ilişkin yurt dışından yurt içine ve yurt içinden yurt dışına yapacakları transferler serbesttir. Kişisel sermaye hareketlerinin kapsamı Bakanlıkça belirlenir" denerek kişisel sermaye hareketlerinde serbestlik hükme bağlanmıştır.

Bu kararın alındığı 1989 yılında ekonomi %0,3 oranında büyümüştür. Kararın büyüme üzerindeki etkisi henüz hissedilmiş değildir asıl etki gelecek yıllarda ortaya çıkacaktır.

Fiyatlar genel seviyesi ele alınırsa, 1984 yılında %48,4 ve 1985 yılında %45 olan tüketici fiyat endeksindeki değişim takip eden 1986 ve 1987 yıllarında %34,6 ve %38,9 olarak gerçekleşmiştir. 1988'de %73,7 olan enflasyon 1989 yılında %63,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde ihracat artışı ile kendine yeni pazar bulan ihracat sektörünün üretmiş olduğu malların yurt içi arzının azalması ile fiyatlar genel seviyesinde yükseliş görülmüştür.

⁷11/08/1989 tarihli ve 20249 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

İstihdam gelişmelerine bakılacak olursa, 1984 ile 1989 arası büyüme döneminin iş gücü piyasasına iş yaratma anlamında yansımalarının beklenildiği gibi olmadığı görülmektedir. 1984'te %7,4 olan işsizlik oranı, 1985 yılında %6,9'a düşerek olumlu bir gelişme göstermiş olsa da takip eden 1986 ve 1987 yıllarında %7,7, %8,1, 1988 ve 1989 yıllarında ise %8,7 ve %8,6 oranında gerçekleşmiştir.

Görüleceği üzere ihracata dayalı büyüme modeli iktidar değişikliğine yol açan askeri müdahale sonrası dönemde tekrar siyasi istikrarın sağlanması ile milli hasıla büyümesi açısından sonuç vermiş olsa da işsizliği azaltma açısından beklenen sonucu vermemiştir. Bu durum ise büyüme modelinin işsizlere istihdam sağlayacak derecede kapsayıcı olmadığı savını ortaya çıkarmaktadır.

1.2.2. Finansal Liberalizasyon Sonrası 1990- 2001 Yılları Ekonomi Gerçekleşmeleri

Dış ticaretin finansmanının sağlanması açısından 24 Ocak Kararlarını destekleyici kararlar 1989 yılında alınan 32 Sayılı Karar ile gerçekleştirilmiştir. Mal ve hizmet piyasasının uluslararası anlamda serbestleştirilmesinin ardından 32 Sayılı Karar ile sermaye piyasasının da serbestleştirilmesi sağlanmıştır.

1989 yılında alınan bu kararın etkisi 1990'lı yıllardan itibaren hissedilmeye başlanmıştır. Bu etki ekonomik büyüme açısından belli yıllarda olumlu yönde olsa da iktisadi dalgalanmaları artırması ve 1990- 2001 arası ciddi ekonomik krizlere sebebiyet vermesi ile belli yıllarda olumsuz yönde sonuç vermiştir.

Kararın etkisinin hissedildiği ilk yıl 1990 yılıdır. Bu yıl ülkeye giren yabancı sermaye ile fonlanan ekonomi 1990 yılında %9,2 oranında büyümüştür. İşsizlik oranı da bir önceki yılki %8,6 seviyesinden %8 seviyesine gerilemiştir. Enflasyon ise %60,3 oranında gerçekleşmiştir.

Türkiyede genel seçimin yapıldığı ve tek parti iktidarından koalisyon dönemine geçildiği 1991 yılında, 2 Ağustos 1990 yılında Irak'ın Kuveyti işgali üzerine başlayan ve karşı tarafını Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki 28 koalisyon ülkesinin oluşturduğu Körfez Savaşının bölge dinamikleri ticaret ve üretim üzerindeki etkisi ile Türkiye ekonomisi ancak %1,1 oranında büyüebilmiştir. Bu yıl işsizlik %8,2'ye yükselmiş, enflasyon ise %65,9 olmuştur.

Sayısal verilere yansıyan körfez savaşının ekonomideki etkisi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin geri çekilme ihtarına uymadığı gerekçesiyle Irak'a yönelik başlatmış olduğu ambargonun 1989 ve 1990 yıllarında Türkiye'nin toplam ihracatının %9'u gibi oldukça yüksek bir oranını oluşturan Irak pazarının

kaybedilmesinden kaynaklanmaktadır⁸. Bu ambargo kararının bir parçası olan Kerkük- Yumurtalık petrol boru hattının kapatılması sonucunda navlun getirilerinin de kaybedilmesi ekonomiyi olumsuz etkilemiştir.

Ekonomi 1991 Şubat ayı sonunda Körfez savaşının neticelenmesi sonrasındaki 1992 ve 1993 yıllarında sırasıyla %5,5 ve %8,4 büyüme kaydetmiş, ancak bu olumlu gidişatın aksine işsizlik oranı 1992'de %8,5 olurken 1993'te %8,9'a çıkmıştır. Fiyatlar genel seviyesindeki değişim ise bu yıllarda sırasıyla %70,1 ve %66,1 olmuştur.

Türkiye açısından 1994 yılı özel önem taşıyan bir yıldır. Bu yılın siyasi ve iktisadi gelişmeleri toplumsal refah ve sosyal hayatı etkilemiştir. Ekonomiyi desteklemek adına artırılan kamu harcamaları sonrasında oluşan bütçe açıkları ile birlikte 1989 finansal serbestleşmesinin ithalatın finansman imkanlarını artırması ile yükselen cari açık Türkiye ekonomisini kırılgan hale getirmiştir.

1989 sonrasında Türkiye ekonomisinin birikim ve yatırım önceliklerinin tamamen uluslararası finans piyasalarının denetimine giren yüksek ulusal faiz ve düşük döviz kuru (aşırı değerli ulusal para) tarafından belirlendiği görülmektedir. Böylece uyarılan kısa vadeli (spekülatif) yabancı sermaye, bir yandan kamu açıklarını “dış tasarruflar” biçiminde finanse ederken, bir yandan da ulusal ekonominin ithalat ve tüketim hacmini genişleterek 1990'ların “yeni popülizminin” alt yapısını oluşturmuştur. Ancak, yüksek reel faiz aşırı değerli döviz kuru politikasına sıkışan ulusal ekonomide ticarete açık, üretici sektörler döner sermaye yatırımları yerine, rantiyer-tipi kısa vadeli, spekülatif nitelikli kazançların öncelik kazanmasına dayalı yapay büyüme süreci, 1993'ün son çeyreğinde güven eksikliğinden kaynaklanan bir finansal krize dönüşmüştür⁹.

1994 yılında ekonomi %5 oranında daralmış, işsizlik oranı ise %8,6 olarak gerçekleşmiştir. Üretimde yaşanan büyük çaplı daralma tüketici fiyat endeksinin de artması ile hiperenflasyon seviyesine ulaşmış ve enflasyon oranı %106,3 gibi yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir.

Yaşanan bu kriz ortamında ekonomide yeniden yapılanma ve reform çalışmaları kapsamında 5 Nisan Kararları olarak da adlandırılan kararlar alınmıştır. Bu kararlardan bazıları¹⁰:

⁸ Dilek Özbek, “Irak Savaşı'nın Türk Ekonomisine Etkileri”, **Çankaya Gündemi Dergisi**, Sayı 14, 2003, s.5.

⁹ Erineç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.51.

¹⁰ Yaman Törüner, “5 Nisan Kararları”, **Milliyet**, 06.04.2014, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/yaman-toruner/5-nisan-1994--kararlari---1863180/>, (16.09.2017).

- “İhracatta Vergi İadesi” ve “İhracatta Navlun Primi” uygulamaları kaldırılarak; “katlı kur” uygulamaları sona erdirildi.
- Hükümetin bütçe dışına çıkacak harcama yapabilmesini sağlayan “fon sistemi”nin kaldırılmasına karar verildi ve mevcut 73 fondan 63’ü kaldırıldı. Piyasa ile Merkez Bankası döviz fiyatları arasında oluşan “kur makası” yok edildi.
- Sadece halkın bankalara yatırdığı mevduattan kanuni karşılık alınması yöntemi değiştirilerek; bankaların tüm pasiflerinden karşılık alınmaya başlandı. Çünkü, bankalar için tasarruf mevduatı dışında, başka mevduat çeşitleri ve borçlanma kaynakları oluşmuştu.
- Merkez Bankası, Toprak Mahsulleri Ofisi ve diğer devlet kurumlarına, kanunu gereğince para basarak fon sağlıyordu. Merkez Bankası Kanunu değiştirilerek; bu uygulamaya tamamen son verildi.
- Merkez Bankası her yıl bütçenin yüzde 15’i kadar hükümete avans verir ve bu avanslar pratikte geri ödenmezdi. Değiştirilen Merkez Bankası Kanunu ile avans miktarı kademeli olarak yüzde 3’e kadar düşürüldü ve Hazine aldığı avanslar karşılığında Merkez Bankası’na “devlet tahvili” verdi.

Alınan bu kararların akabinde Türkiye 1995 yılında seçime gitmiş ve seçim sonucunda koalisyon iktidarı kurulmuştur. 1995, 1996 ve 1997 yıllarında iktisadi büyüme sırasıyla %6,7, %7,4 ve %7,6 oranında gerçekleşmiştir. İstihdam tarafında da bu yıllarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu üç yılda işsizlik oranı sırasıyla %7,6, %6,6, %6,8 olarak gerçekleşerek 1994 yılındaki %8,6 oranından önemli ölçüde gerilemiştir. Enflasyon tarafında ise belirgin bir iyileşme olmayıp, 1995 yılı gerçekleşmesi %88, 1996 yılı gerçekleşmesi %80,4, 1997 yılı gerçekleşmesi %85,7’dir.

1998 ve 1999 yılları uluslararası arenada gerçekleşen 1997 asya ekonomik krizi ile 1998 Rusya ekonomik krizinin Türkiyede hissedilerek iktisadi dengeleri bozduğu yıllardır.

5 Nisan 1994 kararlarının ekonomik istikrarı sağlayacak etkileri gözükmeden, 1997 yılında yaşanan Güney Doğu Asya krizi ve hemen arkasından çıkan 1998 Rusya Krizi Türkiye ekonomisini derinden etkilemiştir¹¹.

¹¹ Hüseyin Akyıldız ve Ömer Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi**, 2004, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduiibfd/article/viewFile/5000122793/5000113098>, (16.09.2017) s.57.

Yabancı sermaye girişleri sonrası hızla büyüyen asya ülkeleri sermaye çıkışları sonucunda ekonomik darboğaza girmiş, burada başlayan ekonomik krizin petrol fiyatlarını düşürmesi ile Rusya ekonomisi de bu durumdan etkilenmiş ve 1998 yılında %5,3 küçülerek iktisadi daralma yaşamıştır.

Uluslararası arenada gerçekleşen bu durumun sonucu olarak 1998 yılında Türkiye ekonomisi ancak %3,1 oranında büyüebilmişken, 1999 yılında ekonomi %3,4 oranında küçülmüştür. İşsizlik ise 1998 yılında %6,9 iken 1999'da %7,7 ye çıkmıştır. 1998 yılı enflasyonu %84,7 iken krizin etkisinin artması sonucu talep daralması yaşanması ile 1999 yılı enflasyonu %64,9 olmuştur. 1999 yılı aynı zamanda koalisyon iktidarı ile sonuçlanan bir genel seçim yılıdır.

Ekonomi 2000 yılında kendini bir nebze olsun toparlayabilmişken 2000'in sonu ve 2001 yılının başlarında başlayan bankacılık krizi Türkiye ekonomisi için tarihi bir dönüm noktası olmuştur.

22 Kasım 2000 krizi baş aktörü bankacılık kesimi olan finansal sistem kaynaklı bir krizdir. Finans piyasalarında yaşanan etkileşim sonucunda bankacılık kesimi tetiği çekmiş ve kriz ortaya çıkmıştır. Bankaların açık pozisyonlarını kapatma çabaları, kamu ve özel bankaların borçlanma endişesine kapılmasına sebebiyet vermiştir. Türkiye'nin dış piyasalardaki borçlanma faizi üzerindeki risk primlerinin yükselmeye başlaması, bankaların dış borçlanma imkanlarının daralmasına yol açmıştır¹².

22 Kasım 2000 tarihinde bankacılık sektöründe başlayan kriz 19 Şubat 2001 tarihinde döviz krizine dönüşerek ikiz kriz (twin crisses) karakterine bürünmüştür.

Döviz krizi niteliğinde olan 21 Şubat 2001 krizine temelde cari işlemler açığında meydana gelen yüksek oranlı artışlar neden olmuştur. 2000 – 2001 yılı krizlerini hazırlayan unsurlar, aşırı değerli TL, cari işlemler açığının kritik sınırın üzerinde seyretmesi, sermayeden yoksun mali sektör, açık pozisyonlar (banka – reel sektör – kamu) , kamu bankalarının görev zararları ve bütün bunların sonucu olarak özellikle mali sektörün taşıdığı kar ve faiz riskinin artması olmuştur¹³.

İlk krizin Kasım 2000'de ortaya çıktığı düşünüldüğünde 2000'in Kasımına kadar olan aylarının etkisi ile Türkiye ekonomisi 2000 yılında %6,8 oranında büyürken, işsizlik oranı %6,5 olmuş ve enflasyon %54,9 oranında gerçekleşmiştir.

Ancak 2001 yılına gelindiğinde ekonomik göstergeler önemli ölçüde bozulmuştur. Birçok bankanın ve reel sektör aktörlerinin iflaslarına sahne olan 2001

¹² Ercan Uygur, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", **Türkiye Ekonomi Kurumu**, Ankara, 2001/1, s.11.

¹³ Zeynep Karaçor, "Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.16, 2006, s.388.

yılında ekonomi %5,7 daralmış, işsizlik %8,4'e yükselmiştir. Talep daralması ile döviz kurundaki devalüasyonun birbirlerini telafi eden etkisi nihayetinde fiyatlar genel seviyesindeki yükseliş %54,4 olmuştur.

1.2.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye Ekonomisi

Yaşanan büyük çaplı kriz sonrası ekonomi yönetimi bir dizi reform kararı almış ve hayata geçirmiştir. Tek parti iktidarı ile sonuçlanan seçimlerin yapıldığı 2002 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı yürürlüğe konmuştur. Program üç temel hedefi; İlk olarak merkez bankasının yeni görev tanımının belirlenmesi ve bankacılık sistemine ilişkin alınacak tedbirlerle krizden çıkılması, ikinci olarak faiz ve döviz kuruna istikrar sağlayarak ekonomik taraflara orta vadeli bir vizyon sağlanması, üçüncü olarak ise istikrarlı bir büyümenin sağlanmasıdır¹⁴.

Uygulamaya konan bu program sonrasında siyasal iktidarda istikrarlı bir sürecin de yaşanması ile birlikte Türkiye ekonomisi üst üste önemli ölçüde büyümüş ve birçok iktisadi gösterge bu periyotta olumlu yönde değişmiştir. 2002 ve 2003 yıllarında sırasıyla %6,2 ve %5,3 oranında büyüyen ekonomi, 2004 ve 2005 yıllarında ise daha da yüksek oranda sırasıyla %9,4 ve %8,4 oranlarında büyümüştür. Ekonomi 2006 yılında %6,9 büyürken, 2007 yılı büyümesi ise %4,7 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 2007 yılında yapılan genel seçimler sonucunda tek parti iktidarı devam etmiştir.

2002 ile 2007 yılları arası iş gücü piyasası gelişmelerine bakılacak olursa, iktisadi genişlemedeki olumlu etkinin aynı oranda iş gücü piyasasına yansımadağı görülmektedir. Şöyle ki; 2002 ile 2007 yılları arasında işsizlik oranı %10,2 ile %10,8 arasında değişmiştir. En yüksek işsizlik oranı 2004 yılında %10,8 olarak kaydedilirken en düşük oran ise 2006 yılında %10,2 olarak gerçekleşmiştir. İşgücüne katılım oranlarının da geçmiş yıllara kıyasla artan oranda değişmediği göz önüne alınırsa (hatta 2002 öncesi %52 seviyelerinden 2007'ye gelindiğinde %46 seviyelerine düşmüştür) yaratılan ekonomik büyümenin iş gücü piyasasını işsizliği azaltacak derecede kapsamadığı sonucuna ulaşılabilir.

2002 ile 2007 arası dönem enflasyon verileri açısından Türkiye'nin önemli bir başarı kaydettiği dönemdir. 2001 yılında %54,4 olan tüketici fiyat endeksi enflasyonu, 2002 yılında %45'e, 2003 yılında %25,3'e, 2004 yılında %8,6'ya düşmüştür. 2005, 2006 ve 2007 yıllarında enflasyon sırasıyla %8,2, %9,6, %8,8 olarak gerçekleşmiştir.

¹⁴Nadir Eroğlu, "Türkiye'de Parasal Kesim ve Merkez Bankası İşlemlerinin Analizi", **Der Yayınları**, İstanbul, 2004, s.104.

Enflasyon oranlarında yaşanan bu düşüşün 2002 ekonomi programı ile uygulanmaya başlanan sıkı para ve maliye politikaları ile doğrudan bağı vardır. Kamu kesimi bütçe açıklarını kontrol ile Merkez Bankasının tek hedefi olan fiyatlar genel seviyesinde istikara odaklanması bu başarıyı getirmiştir. Ancak sıkı para ve maliye politikalarının kısa vadedeki doğal sonucu işsizlik artışıdır. Bahsedildiği üzere bu periyotta işsizliği azaltma anlamında önemli bir kazanım elde edilememiştir.

2008 ve 2009 yılları ise dünyada farklı ve etkisi uzun yıllar devam edecek yeni bir krizin doğuşunu ifade etmektedir. 2008 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde uzun vadeli mortgage kredileri ile yaratılan talep sonucu fiyatları artan gayrimenkullerde yaşanan fiyat düşüşleri önce Amerika Birleşik Devletlerini sonrasında da tüm dünyayı iktisadi bir krize sokmuştur. Temelinde atıl fonların yanlış ve verimsiz alanlarda kullanımı ile denetimsizlik yatan bu büyük çaplı finansal krizin Türkiye ekonomisi üzerinde de etkileri olmuştur.

Krizin başlangıcı 2008'de %0,7 oranında büyüyen ekonomi 2009 yılında %4,8 oranında daralmıştır. İşsizlik ise bu yıllarda sırasıyla %11 ve %14 oranlarına yükselmiştir. Enflasyon 2008 yılında %10,4 iken talep daralması görülen 2009 yılında %6,3 olmuştur.

Küresel finans krizini takip eden 2010 ile 2015 arası dönem Türkiye ekonomisi için yeni bir büyüme dönemini göstermektedir. Şöyle ki krizin ardından toparlanan ekonomi 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla %9,2 ve %8,8 oranında güçlü büyüme oranları kaydetmiş bulunmaktadır. Ayrıca 2011 yılında yapılan genel seçim sonuçları tek parti iktidarı yönetiminin devam etmesini sağlamıştır. 2012, 2013, 2014 ve 2015 yıllarında Türkiye ekonomisi sırasıyla %2,1, %4,2, %3 ve %4 oranında büyümüştür. Yeni bir büyüme dönemini gösteren bu yıllarda işsizlik oranları 2010 yılında %11,9, 2011 yılında %9,8, 2012 yılında ise %9,2 olarak gerçekleşmiş ve 2001 yılından beri ilk defa %10'un altına düşmüştür. 2013, 2014 ve 2015 yıllarında ise işsizlik oranı sırasıyla %9, %9,9 ve %10,3 olmuştur.

Enflasyon gelişmelerine bakılacak olursa, enflasyon %6,2 ile %10,5 oranları arasında değişmiş, 2011 yılı %10,5 ile en yüksek enflasyonun görüldüğü yıl olmuş takip eden 2012 yılı ise %6,2 ile en düşük enflasyon oranının kaydedildiği yıldır. Enflasyon oranlarını kontrol açısından bu dönemin de başarılı geçtiği söylenebilir.

Türkiye ekonomisinde 1980 ile 2015 yılları arasında gerek ulusal gerekse de uluslararası alandaki iktisadi ve siyasi gelişmeler neticesinde oluşan ekonomik durumun ele alınmasından sonra tüm bu gelişmelerin ödemeler dengesi bilançosundaki yansımalarını, cari işlemler açığındaki durumu ve açığın finansman

yöntemlerini incelemek cari açığın finansman kalitesi hakkında bilgi sahibi olmak açısından yararlıdır. Bu açıdan takip eden bölümde önce ödemeler dengesine yönelik teorik bir anlatım yapılacak sonrasında ise Türkiye gerçekleştirmeleri irdelenecektir.

1.3. ÖDEMELER DENGESİNİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE ALT HESAPLARI

Ödemeler dengesi, geniş anlamıyla, bir ekonomide yerleşik kişilerin (Genel Hükümet, Merkez Bankası, Bankalar, Diğer Sektörler) diğer ekonomilerde yerleşik kişiler (yurtdışında yerleşikler) ile belli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemlerin sistematik kayıtlarını elde etmek üzere hazırlanan istatistiki bir rapordur¹⁵. Bir diğer ifade ile ödemeler dengesi bir ülkenin kendisi dışındaki ülkelerle yaptığı mal, hizmet ve finansal varlık ticaretini kaydetmektedir¹⁶. Parasal açıdan ise ödemeler dengesi istatistiği ülkeye döviz girişine yol açan işlemler ile ülkeden döviz çıkışına sebep olan işlemleri sunmaktadır.

Ekonomi bir hükümet tarafından yönetilmekte olan coğrafi bir bölgeyi ifade etmekte olup eş manada ekonomi yerine ülke ifadesi de kullanılmaktadır. Yerleşik olma ise ülkede belirli bir süre bulunmayı ifade etmekte olup vatandaşlıkla aynı anlamda değildir. Yerleşik kişiler; bir ekonomide bir yıldan daha fazla süreyle devamlı ikamet eden, o ekonomi içinde faaliyette bulunan kişi ve kurumları ifade eder. Bu kişi ve kurumlar devlet (genel hükümet), parasal otorite (merkez bankası), bankalar, diğer sektörler, özel kişilerdir¹⁷. Şirketler kuruldukları ülkede, şubeleri ise sürekli olarak faaliyetlerini yürüttükleri ülkelerde yerleşik kabul edilmektedir. Bu ilkenin istisnaları bulunmaktadır. Örneğin yabancı ülke diplomatları ile askerleri yerleşik olma kriterini taşıyalar bile bu kişilerin işlemleri ödemeler dengesinde ülkede yerleşik olmayan dış dünyaya ait kişilerin işlemleri gibi değerlendirilir.

Gerçekleşen işlemler ödemeler dengesinde alacaklı veya borçlu işlemler olarak çift kayıt esasına göre kaydedilir. Buna göre ülkeye döviz girişi sağlayan işlemler alacaklı işlemler olarak, ülkeden döviz çıkışına sebep olan işlemler ise borçlu işlemler olarak değerlendirilir. Örneğin ülkeye döviz kazandıran bir ihracat işlemi alacaklı bir işlem iken, ülkeden döviz çıkışına sebep olan ithalat işlemi ise borçlu işlem sayılmaktadır.

¹⁵Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, “Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama”, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+ilgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/Yontemsel+Aciklama>, (13.01.2014), s.4.

¹⁶ Steven Husted ve Michael Melvin, **International Economics**, Pearson Education, Boston, 2004, s.316.

¹⁷ Mahfi Eğilmez, “Ödemeler Dengesini Okumak”, **Kendime Yazılar**, 14.01.2014, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/01/odemeler-dengesini-okumak.html>, (22.08.2014).

Ödemeler bilançosu 4 temel alt hesaptan oluşmaktadır. Bu hesaplar;

- Cari İşlemler Hesabı
- Sermaye ve Finans Hesabı
- Net Hata ve Noksan Hesabı
- Resmi Rezervler Hesabı

olarak sayılabilir.

1.3.1. Cari İşlemler Hesabı

Bu hesap ülkenin dış ülkeler ile gerçekleştirmiş olduğu mal ve hizmet ticaretine, ücret transferlerine, sermaye getirilerine ve karşılıksız transferlere ilişkin gerçekleştirmeleri göstermekte ve açık veya fazla verebilmektedir.

Tablo 1: Cari İşlemler Hesabı ve Alt Kalemleri

CARİ İŞLEMLER HESABI
DIŞ TİCARET(MAL) DENGESİ
İhracat
İthalat
HİZMET DENGESİ
Hizmet Gelirleri
Hizmet Giderleri
BİRİNCİL GELİR DENGESİ
Gelirler (Ücret transferleri,Sermaye getirileri)
Giderler (Ücret transferleri,Sermaye getirileri)
İKİNCİL GELİR DENGESİ
Karşılıksız Transferler

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) istatistikleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 1’de görüleceği üzere hesabın alt kalemleri; dış ticaret dengesi, hizmet dengesi, birincil gelir dengesi ve ikincil gelir dengesinden oluşmaktadır.

1.3.1.1. Dış Ticaret Dengesi

Bu alt kalemde bir ülkenin gerçekleştirmiş olduğu mal ihracat ve mal ithalatının parasal değeri yer almaktadır. Mal ihracatı ve ithalatı, içerik olarak genel mal ticaretini, taşıtlar için limanlarda sağlanan malları, net transit ticaret gelirini, parasal olmayan

altını ve bavul ticaretini kapsamaktadır. Bu ihracat ve ithalat farkı ise ülkenin dış ticaret dengesini vermekte bu denge açık veya fazla olarak gerçekleşmektedir.

1.3.1.2. Hizmet Dengesi

Hizmet ihracı ve ithali bu alt kalemde yer almaktadır. Kapsamını, İşlem Gören Mallar, Tamir ve Bakım Hizmetleri, Taşımacılık (navlun dahil), Seyahat, İnşaat Hizmetleri, Sigorta Hizmetleri, Finansal Hizmetler, Fikri Mülkiyet Hakları Kullanım Ücretleri, Telekomünikasyon, Bilgisayar ve Bilgi Hizmetleri, Diğer Ticari Hizmetler (teknik hizmetler, ticari hizmetler, operasyonel kiralama dahil), Kişisel, Kültürel ve Eğlence Hizmetleri ile Resmi Hizmetler oluşturmaktadır¹⁸.

1.3.1.3. Birincil Gelir Dengesi

Çalışan ücretlerini içeren ücret transferleri ile yatırım geliri ve giderlerini içermektedir. Bir ülkenin yurtdışında çalışan vatandaşının elde ettiği geliri vatandaş olduğu ülkeye aktarması ücret transferleri kapsamında değerlendirilebilirken, yurtdışında mevduatı olan bir kişinin faiz gelirini yurtiçine aktarması ise yatırım geliri olarak değerlendirilebilir.

1.3.1.4. İkincil Gelir Dengesi

Bir ülkeden bir diğer ülkeye aktarılan ve karşılığı olmayan transfer ödemelerini içermektedir. Bu nitelikteki ödemelere örnek olarak ülkelerarası gerçekleşen özellikle gelişmiş ülkeler tarafından gelişmekte olan ülkelere yapılan karşılıksız yardımlar gösterilebilir.

1.3.2. Sermaye ve Finans Hesabı

Bu hesap bir ülke ile diğer ülkeler arasında gerçekleşen sermaye hareketlerini göstermekte olup fazla veya açık verebilmektedir. Ülkeye giren ve ülkeden çıkan fonların takip edilmesine olanak sağlar.

¹⁸ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, "Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama", <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+İlgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/Yontemsel+Aciklama>, (13.01.2014), s. 8.

Tablo 2:Sermaye ve Finans Hesabı

SERMAYE VE FİNANS HESABI
SERMAYE HESABI
Maddi Olmayan Varlıkların Edinimi veya Elden Çıkarılması
Sermaye Transferleri
FINANS HESABI
Doğrudan Yatırımlar
Portföy Yatırımları
Hisse Senetleri
Borç Senetleri
Diğer Yatırımlar
Merkez Bankası
Genel Hükümet
Bankalar
Diğer Sektörler

Kaynak: TCMB istatistikleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 2’de görüleceği üzere hesabın alt kalemleri iki ana başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan biri sermaye hesabı bir diğeri ise finans hesabıdır.

1.3.2.1. Sermaye Hesabı

Sermaye hesabı üretilmeyen ve finansal olmayan duran varlıkların iktisabı veya elden çıkarılması ve sermaye transferleri adlı iki kategoriden oluşur. Üretilmeyen ve finansal olmayan duran varlıkların iktisabı veya elden çıkarılması mal veya hizmet üretimi için kullanılan veya gerekli olan ve fakat üretilmeyen maddi duran varlıklara ilişkin işlemler ile (örneğin toprak veya toprak altı varlıklara ilişkin işlemler), sermaye transferleri ise üretilmeyen maddi olmayan duran varlıklara ilişkin işlemler ile (patent, lisans, finansal kiralama gibi) ilişkilidir¹⁹.

1.3.2.2. Finans Hesabı

Bu hesap doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar alt kalemlerinden oluşmakta olup detayları aşağıda açıklanmıştır.

¹⁹ International Monetary Fund, **Balance of Payment Manual**, Fifth Edition, 1993, s. 77.

1.3.2.2.1. Doğrudan Yatırımlar

Doğrudan yatırım bir ekonomideki yerleşik kişinin/kuruluşun bir diğer ekonomideki yerleşik girişimin yönetimi üzerinde kontrol sağlamasını veya önemli oranda etkiye sahip olmasını ifade eden sınırlar ötesi yatırım kategorisidir²⁰. Doğrudan yatırım tanımı bir girişim üzerinde dolaylı yoldan kontrol sağlanması veya önemli oranda etkili olunmasını da içermektedir.

Uluslararası Para Fonu'nun altıncı el kitabında; bir girişimin kontrolünü sağlamak o girişimin oy haklarının %50'sinden fazlasına sahip olmayı, bir girişim üzerinde önemli oranda etkili olmak ise o girişimin oy haklarının %10'undan %50'sine kadarına sahip olmak şeklinde ifade edilmiştir. Ülkemizde de doğrudan yatırımlar hesaplanırken bu kriterler dikkate alınmaktadır.

Doğrudan yatırım kalemi, Sermaye ve Yatırım Fonu Payları ile Borç Enstrümanları olmak üzere iki ana başlıkta sınıflandırılmaktadır. İlk başlık aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır:

- Sermaye, doğrudan yatırımcının ana merkezinin bulunduğu ekonomi dışındaki ekonomilerde yeni bir şirket kurmak ya da mevcut şirketlere iştirak etmek amacıyla yaptığı yatırımı,
- Yeniden Yatırıma Dönüştürülen Kârlar, doğrudan yatırımlardan elde edilen kârların dağıtılmaksızın sermayeye ilave edilmesini ifade ederken;

ikinci başlık ise doğrudan yatırımcılar ile bağlı kuruluşları, şubeleri ve iştirakleri arasındaki borçlanma faaliyetlerinden doğan yatırımları göstermektedir²¹.

1.3.2.2.2. Portföy Yatırımları

Pay senetleri, kamu ve özel kuruluş borçlanma araçları gibi menkul kıymetlere ve diğer para piyasası araçlarına yapılan yatırımı ifade eden finans hesabı kalemidir. Doğrudan yatırımlar ile yönetim kontrolü sağlama ve bilgi, teknoloji transferi gerçekleştirme konuları bakımından farklılık arz eder. Doğrudan yatırımlarda yönetim kontrolü veya şirket yönetiminde önemli derecede etkili olma söz konusu iken portföy yatırımlarında yalnızca sermaye transferi söz konusudur. Ayrıca doğrudan yatırımlar

²⁰ International Monetary Fund, **Balance of Payment Manual**, Sixth Edition, 2008, s.100.

²¹ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, "Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama", <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+ilgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/Yontemsel+Aciklama>, (13.01.2014), s. 11.

ile bilgi ve teknoloji transferi gerçekleşebilmekte iken, portföy yatırımlarında bu özellikler bulunmamaktadır.

Portföy yatırımlarının kapsamına belli bir dayanak varlığın önceden kararlaştırılan bir zamanda ve fiyatta vadeli alım satımını ifade eden forward veya futures işlemleri ile belli bir dayanak varlığın önceden kararlaştırılan bir zamanda ve fiyatta alınması veya satılması hakkını veren opsiyon sözleşmeleri gibi finansal türev ürünler de dahil olmaktadır.

1.3.2.2.3. Diğer Yatırımlar

Finans hesabına dahil olup doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları dışında kalan yatırımlardan oluşmaktadır. Bu yatırımlar IMF altıncı el kitabında; efektif ve mevduatlar, IMF'den kullanılan ve IMF'ye tahsis edilenleri de kapsayacak şekilde krediler, sigorta ve emeklilik tahsisatı, ticari krediler ile diğer kredi ve avanslar, özel çekme hakları şeklinde sayılmaktadır.

1.3.3. Rezerv Varlıklar

Rezerv varlıklar cari işlemler ve sermaye hesabındaki açık veya fazla ile finans hesabındaki açık veya fazlanın muhasebesel anlamda denkleştirilmesi sonucunda oluşan tutarın karşılığında artan veya azalan ödemeler dengesi hesabıdır. Örneğin finans hesabındaki fazlanın cari işlemler hesabındaki açıktan fazla olduğu bir durumda rezerv varlıkların artacağı, tersi durumda ise azalacağı söylenebilir. Bu hesaptaki artışın veya azalışın cari işlemler ve sermaye ve finans hesabının karşılıklı denkleştirilmesi sonucu ortaya çıkan tutardan farklı olması halinde bu fark net hata ve noksan kalemine yazılmaktadır.

Rezerv varlıklar; Parasal Altın, Özel Çekme Hakları-Special Drawing Rights (SDR), Uluslararası Para Fonu Nezdindeki Rezerv Opsiyonu, Diğer Rezerv Varlıklar başlıklarında sınıflandırılmaktadır.

1.3.3.1. Parasal Altın Rezervleri

Ülke merkez bankasının kayıtlarında bulunan ve parasal nitelikteki altın rezervleridir. Parasal nitelikte olmayan ticari nitelikteki altın ticareti ise cari işlemler

hesabında yer almaktadır. Ülkeye altın girişi, altının ödeme aracı olmasından kaynaklanıyorsa altın hareketi finansman hesabında, eğer altın ithalatını Merkez Bankası yapıyorsa bu sefer de altın hareketi resmi uluslararası rezervler hesabında yer almaktadır²².

1.3.3.2. Özel Çekme Hakları

IMF tarafından yaratılan ve her üye ülkenin IMF’de bulunan kotası çerçevesinde tahsis etmiş olduğu uluslararası rezerv türüdür.

1.3.3.3. Uluslararası Para Fonu Nezindeki Rezerv Opsiyonu

Üye ülkelerin IMF’deki rezerv pozisyonları, üye ülkelerin kredi dilimlerinden satın alışlarının toplamı olup, üye ülkeye her an ödenebilen tutarlardır. IMF’den satın alınan tutarlar, döviz rezervlerinde artış, rezerv pozisyonunda azalışı göstermektedir²³.

1.3.3.4. Diğer Rezerv Varlıkları

Parasal altın rezervleri, özel çekme hakları, uluslararası para fonu nezindeki rezerv opsiyonu olarak sayılan rezerv türleri dışında kalan diğer rezerv varlıkları içerir.

1.3.4. Net Hata ve Noksan

Ödemeler dengesi kalemlerinin muhasebesel anlamda denkleştirilmesi sonucunda oluşan hesaplama hatasını veya kayıt noksanını içeren hesap fazlası veya hesap açığının ifade etmektedir. Normal koşullarda cari işlemler hesabı ile sermaye hesabındaki fazla veya açığın, finans hesabındaki fazla veya açık ile denkleştirilmesi sonucundaki fark rezerv varlıklar hesabında açık veya fazlaya neden olur ve denkleşme tamamlanır. Ancak bazı durumlarda rezerv varlıklar hesabındaki

²² Öztin Akgüç, “Altın Hareketinin Ödemeler Dengesindeki Yeri”, **Cumhuriyet**, 09.05.2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/69847/Altin_Hareketinin_Odemeler_Dengesindeki_Yeri.html, (15.05.2014).

²³Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, “Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama”, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+ilgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/Yontemsel+Aciklama>, (13.01.2014), s. 12.

artış veya azalış denkleştirme sonucunda beklenen değerden farklı olabilmektedir. Bu fark net hata ve noksanı oluşturmaktadır.

1.4. YILLAR İTİBARIYLA TÜRKİYE ÖDEMELER DENGESİ GERÇEKLEŞMELERİ

Bu bölümde yıllar itibarıyla Türkiye'nin ödemeler dengesi ve gayrisafi yurtiçi hâsıla gerçekleştirmeleri ele alınmış ve cari açığın finansman yapısı üzerinde durulmuştur. Bu gerçekleştirmeler 1987 ile 2015 yılları arasını kapsayacak şekilde sunulmuş, bu tarih aralığı ise yılların kendine özgü nitelikleri dikkate alınarak beş döneme ayrılmış ve analiz bu şekilde icra edilmiştir. Ayrıca 1994, 2001 ve 2009 yılları ayrıca incelenmiştir.

İlk dönem Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar²⁴ öncesi 1987-1989 yıllarını kapsayan üç senelik bir periyodu içermektedir. 1989 yılının 11 Ağustosunda yürürlüğe giren bu kararın asıl etkisinin 1990 yılından itibaren daha net bir şekilde izlenebilmesinden dolayı 1989 yılı da 32 Sayılı Karar öncesi döneme dahil edilmiştir.

İkinci dönem 32 Sayılı Karar sonrasındaki ilk yılları içeren 1990-1993 yıllarını kapsayan dört senelik dönemdir. Bu dönemi takip eden 1994 yılı ise Türkiye'de ekonomik krizin yaşandığı yıl olup yıl bazında analiz edilmiştir.

Üçüncü dönem ise 1995-2000 yılları arasını kapsayan dönemdir. Takip eden 2001 yılı ise yine Türkiye'nin ekonomik kriz yaşamış olduğu bir yıl olup ayrı incelenmiştir.

Dördüncü dönem 2002-2008 yıllarını içeren ve Türkiye'nin 14/04/2001 ve 15/05/2001 tarihlerinde açıkladığı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının²⁵ etkisinin hissedilmeye başladığı 2002 ve takip eden yıllardır. 2009 yılı ise Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayıp tüm dünyayı etkileyen finansal krizin Türkiye ekonomisini de etkilemiş olduğu bir yıldır ve ayrıca incelenmiştir.

Beşinci ve son dönem ise 2010-2015 yılları arasını kapsayan beş yıllık bir dönemi ifade etmektedir.

²⁴ 11/08/1989 tarihli ve 20249 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

²⁵ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlık Matbaası, Ankara, 2001.

1.4.1. 1987-1989 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

Bu yıllarda dönemlik olarak cari işlemler hesabı ve finans hesabı fazlası verilmiş ve rezervlerde artış kaydedilmiştir. Ödemeler bilançosunun görünümü Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: 1987-1989 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

(Milyon ABD Dolar)	1987	1988	1989	Dönemlik Ortalama
CARİ İŞLEMLER HESABI	-806	1.596	938	576
İhracat	10.190	11.662	11.625	11.159
İthalat	13.396	13.475	15.815	14.229
Mal Dengesi	-3.206	-1.813	-4.190	-3.070
Hizmet Gelirleri	3.945	5.919	6.569	5.478
Hizmet Giderleri	1.783	2.086	2.541	2.137
Mal ve Hizmet Dengesi	-1.044	2.020	-162	271
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	382	374	684	480
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	2.467	2.887	3.011	2.788
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-3.129	-493	-2.489	-2.037
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	2.323	2.089	3.427	2.613
SERMAYE HESABI	0	0	0	0
FINANS HESABI	-1.891	958	-780	-571
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	9	0	0	3
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	115	354	663	377
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	25	6	59	30
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	307	1.184	1.445	979
Hisse Senetleri	0	0	17	6
Borç Senetleri	307	1.184	1.428	973
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	945	1.428	-371	667
Merkez Bankası	511	381	-712	60
Genel Hükümet	0	0	0	0
Bankalar	434	1.046	370	617
Diğer Sektörler	0	1	-29	-9
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	2.448	-1.062	-1.640	-85
Merkez Bankası	744	-790	156	37
Genel Hükümet	302	-531	-2.317	-849
Bankalar	1.006	-144	240	367
Diğer Sektörler	396	403	281	360
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	1.085	638	1.718	1.147
NET HATA VE NOKSAN	-506	515	994	334
GENEL DENGE	-579	-1.153	-2.712	-1.481
REZERV VARLIKLAR	579	1.153	2.712	1.481
Resmi Rezervler	136	721	2.472	1.110
Uluslararası Para Fonu Kredileri	443	432	240	372
Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0	0
GAYRİSAFİ YURTİÇİ HASILA (GSYİH) BÜYÜMESİ (%)	10	2,3	0,3	4,2

Kaynak: TCMB, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), IMF İstatistikleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 3'ten de görüleceği üzere bu dönemde 1987 yılında açık veren cari işlemler hesabı, 1988 ve 1989 yıllarında fazla vermiş, finans hesabı ise 1988 hariç diğer iki yılda fazla vermiştir.

1987-1989 dönemini kapsayan üç yılda ortalama olarak cari işlemler hesabı 576 milyon dolar fazla vermiş, buna ek olarak ülkeye net finansman girişi olmuş ve finans hesabı da 571 milyon dolar fazla vermiştir. 334 milyon dolarlık net hata ve noksan girişi de dikkate alındığında rezervlerde 1 milyar 481 milyon dolarlık bir artış söz konusudur.

Finans hesabının bileşimine bakıldığında ise ana finansman kaynağının net 949 milyon dolarlık giriş sağlayan portföy yatırımlarından oluştuğu (büyük çoğunluğu borç senetlerinden oluşmaktadır), bunu 374 milyon dolar ile net doğrudan yatırım girişinin izlediği, borç bazlı net diğer yatırımlardan kaynaklanan çıkışın ise 752 milyon dolar olduğu görülmüştür.

1987 yılının büyüme hesaplarında dikkate alınacak sabit fiyatlar bakımından baz yılı olması sebebi ile bu analizde büyüme rakamı olarak IMF verisi olarak %10 dikkate alınmış, dönemlik ortalama büyüme %4,2 olarak hesaplanmıştır.

1.4.2. 1990-1993 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

Finansal liberalizasyona geçiş sonrası 1990-1993 dönemi ödemeler bilançosu gerçekleştirmeleri şu şekildedir.

1989 yılında kambiyo kontrolleri tamamıyla kaldırılarak yurt içi-dışı sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır²⁶.32 Sayılı Kararın getirmiş olduğu finansal liberalizasyon sonrası 1990 yılında cari işlemler hesabında 2 milyar 625 milyon dolarlık bir açık meydana gelmiş olup, bu tutar önceki 1987-1989 dönemi ortalamasının 576 milyon dolar cari fazla olduğu dikkate alındığında dikkat çekici gözükmektedir.

Bu açığın oluşmasına imkân sağlayan finans hesabındaki fazla yani ülkeye giren net yabancı finansman ise 4 milyar 37 milyon dolar olarak gerçekleşmiş olup bu tutar önceki 1987-1989 dönemi ortalamasının (571 milyon dolar) 7,1 katına denk gelmektedir. Dönem ödemeler dengesi değişimleri Tablo 4'te verilmiştir.

²⁶Eriş Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.129.

Tablo 4:1990-1993 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

(Milyon ABD Dolar)	1990	1991	1992	1993	Dönemlik Ortalama
CARİ İŞLEMLER HESABI	-2.625	250	-974	-6.433	-2.445,5
İhracat	12.959	13.593	14.715	15.345	14.153
İthalat	22.407	20.883	22.791	29.426	23.877
Mal Dengesi	-9.448	-7.290	-8.076	-14.081	-9.724
Hizmet Gelirleri	8.083	8.446	9.564	10.919	9.253
Hizmet Giderleri	3.117	3.282	3.757	4.179	3.584
Mal ve Hizmet Dengesi	-4.482	-2.126	-2.269	-7.341	-4.055
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	917	935	1.012	1.135	1.000
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	3.425	3.598	3.637	3.879	3.635
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-6.990	-4.789	-4.894	-10.085	-6.690
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	4.365	5.039	3.920	3.652	4.244
SERMAYE HESABI	0	0	0	0	0
FINANS HESABI	-4.037	2.397	-3.648	-8.903	-3.547,75
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	-16	27	65	14	23
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	684	810	844	636	744
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	134	91	754	893	468
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	681	714	3.165	4.480	2.260
Hisse Senetleri	89	147	350	570	289
Borç Senetleri	592	567	2.815	3.910	1.971
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	409	2.563	2.438	2.961	2.093
Merkez Bankası	-361	-29	-36	60	-92
Genel Hükümet	0	0	0	-330	-83
Bankalar	769	2.595	2.474	3.231	2.267
Diğer Sektörler	1	-3	0	0	-1
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	3.199	-1.240	2.896	7.655	3.128
Merkez Bankası	-535	-939	255	1.036	-46
Genel Hükümet	-393	-201	-1.645	-2.177	-1.104
Bankalar	2.279	396	2.100	4.495	2.318
Diğer Sektörler	1.848	-496	2.186	4.301	1.960
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	1.412	-2.147	2.674	2.470	1.102
NET HATA VE NOKSAN	-468	948	-1.190	-2.162	-718
GENEL DENGİ	-944	1.199	-1.484	-308	-384
REZERV VARLIKLAR	944	-1.199	1.484	308	384,25
Resmi Rezervler	896	-1.199	1.484	308	372
Uluslararası Para Fonu Kredileri	48	0	0	0	12
Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0	0	0
GSYİH BÜYÜMESİ (%)	9,2	1,1	5,5	8,4	6,1

Kaynak:TCMB ve TÜİK İstatistikleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 4'ten de görüleceği üzere 1993 yılındaki cari işlemler ve finans hesabındaki veriler çok dikkat çekici gözükmemektedir. Şöyle ki; bu yılda cari işlemler açığı 6 milyar 433 milyon dolara ulaşmış, bunun finansmanı ise 8 milyar 903 milyon dolarlık finansman girişi ile sağlanmıştır. Finans hesabındaki bu yüksek tutar 1987-

1989 döneminin 15,6 katı, 1990 yılının ise 2,2 katıdır. 1993 yılının finansman bileşenlerine bakılırsa borç bazlı diğer net yatırımların 4 milyar 694 milyon dolar, net portföy yatırımlarının 3 milyar 587 milyon dolar, net doğrudan yatırımların ise 622 milyon dolar olduğu görülmektedir.

Cari işlemler ve finans hesabındaki bu dikkat çekici değişimler finansal serbestleşmeye imkân tanıyan 32 Sayılı Karar neticesinde gerçekleşmiştir. Ayrıca 1990 yılında kaydedilen %9,2'lik ve 1993 yılında kaydedilen %8,4'lük büyüme oranları hayli yüksek bir ekonomik büyümeyi göstermektedir.

1990 ve 1993 yıllarında hem cari işlemler hem de finans hesabında görülen dikkat çekici değişim 1990-1993 dönemi genelinde de görülmüştür. Şöyle ki; bu dört yıllık dönemde ortalama olarak cari işlemler hesabı önceki 1987-1989 döneminde 576 milyon dolar fazla vermesine karşın 2 milyar 446 milyon dolar açık vermiş, bu açık ülkeye giren ve 1987-1989 dönemi ortalamasının (571 milyon dolar) 6,2 katında gerçekleşen net 3 milyar 548 milyon dolarlık finansman girişi ile finanse edilmiş, 718 milyon dolarlık net hata ve noksan çıkışı da dikkate alındığında rezervlerde 384 milyon dolarlık bir artış gerçekleşmiştir.

Finans hesabının bileşimine bakıldığında ise ana finansman kaynağının net 1 milyar 792 milyon dolarlık giriş sağlayan portföy yatırımlarından oluştuğu, bunu 1 milyar 35 milyon dolar ile borç bazlı diğer net yatırımların izlediği, net doğrudan yatırım girişinin ise 721 milyon dolar seviyesinde olduğu görülmüştür. Kıyaslama yapılacak olursa net portföy yatırım girişi ve net doğrudan yatırım girişi önceki 1987-1989 dönemi değerlerinin (sırasıyla 949 ve 374 milyon dolar) 1,9 katına ulaşmıştır. Borç bazlı net diğer yatırımlarda ise önceki dönemde 752 milyon dolar çıkış görülmüşken, bu dönemde 1 milyar 35 milyon dolar giriş ile karşılaşılmıştır. Bu dönemde doğrudan yatırımların cari açığa oranı %30 olmuş, %70'lik kısım ise portföy ve borç bazlı diğer yatırımlar ile finanse edilmiştir.

Bu dört yıllık dönemde ortalama ekonomik büyüme ise %6,1 olarak gerçekleşmiş olup, 1987-1989 dönemi ortalamasının (%4,2) 1,5 katıdır.

Görüleceği üzere bu dört senede Türkiye'de ekonomik büyüme yüksek seyretmiş, cari işlemler hesabındaki açıkta da dikkat çekici bir artış kaydedilmiş ve bu artış ağırlıklı olarak portföy yatırımları ve borç içeren diğer yatırımlar ile finanse edilmiştir. Ülkeye giren doğrudan yatırımlarda da önceki döneme kıyasla artış görülmüştür. Bu durum 32 Sayılı Karar ile gelen finansal serbestliğin, yabancı fonlara erişimi kolaylaştırdığını, bunun da dış ticareti ve özellikle ithalatı artırdığını, aynı

zamanda ekonomik büyüme sağladığını ancak cari açığın finansmanını daha da kritik hale getirdiğini göstermektedir.

1.4.3. 1994 Türkiye Ekonomik Krizi ve Ödemeler Dengesi Yansımaları

1994 yılında Türkiye ekonomisinde ciddi bir ekonomik kriz yaşanmıştır. Bu yıl Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla %5 oranında küçülmüştür. Siyasi çalkantılar ile sosyal huzursuzlar yaratan bu ekonomik krizin ödemeler dengesi hesaplarına yansımaları ise dikkat çekicidir.

1994 yılının başında kamunun iç borçlanma mekanizması çökmüş, dış açık nedeniyle devalüasyon beklentisi yükselmiştir²⁷. Bu yıl kriz sonucu ekonomik daralma yaşayan Türkiye 2 milyar 631 milyon dolar cari işlemler fazlası vermiştir. Cari fazlanın meydana gelmesine, iç talebin düşmesi sonrası düşen fiyatlara dış talebin rağbet göstermesi sonucunda artan ihracatın ve iç talep daralması sonucunda azalan ithalatın katkı sunduğu söylenebilir.

Finansman tarafına bakıldığında bu yılda sermaye çıkışının olduğu görülmektedir. Şöyle ki bu dönemde finans hesabı 4 milyar 257 milyon dolar tutarında açık vermiştir. Böyle bir durumun ekonomik kriz yaşayan gelişmekte olan ülkelerde görülmesi normaldir.

Finans hesabının bileşimine bakıldığında ise en büyük çıkışın borç kaynaklı diğer yatırımlar kaleminde yaşandığı görülmektedir. Bu kalemdeki çıkış 5 milyar 922 milyon dolar olurken burdaki çıkışı bir nebze olsun kompanse eden kalemler ise, 1 milyar 106 milyon dolarlık giriş görülen net portföy yatırımları ve 559 milyon dolarlık giriş görülen net doğrudan yatırımlar olmuştur. Net portföy yatırımlarında 1990-1993 dönemine (1 milyar 792 milyon dolar giriş) kıyasla %38'lik bir azalış görülürken, net doğrudan yatırımlarda ise aynı döneme (721 milyon dolar giriş) kıyasla %23'lük bir azalış söz konusudur.

Net hata ve noksan kalemindeki kaynağı belirsiz 1 milyar 832 milyon dolarlık fazla ise rezervlerdeki muhtemel azalışın önüne geçmiş ve rezervler hesabı 206 milyon dolar fazla vermiştir.

1994 yılında Türkiye ödemeler dengesinin genel durumu ise Tablo 5'te yer almaktadır.

²⁷Yakup Kepenek ve Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008, s.234.

Tablo 5: 1994 Yılı Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

(Milyon ABD Dolar)	1994
CARİ İŞLEMLER HESABI	2.631
İhracat	18.106
İthalat	22.273
Mal Dengesi	-4.167
Hizmet Gelirleri	11.076
Hizmet Giderleri	4.024
Mal ve Hizmet Dengesi	2.885
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	890
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	4.154
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-379
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	3.010
SERMAYE HESABI	0
FINANS HESABI	4.257
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	49
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	608
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	17
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	1.123
Hisse Senetleri	989
Borç Senetleri	134
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	-2.475
Merkez Bankası	18
Genel Hükümet	-52
Bankalar	-2.441
Diğer Sektörler	0
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	-8.397
Merkez Bankası	1.362
Genel Hükümet	-2.962
Bankalar	-7.053
Diğer Sektörler	256
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	-1.626
NET HATA VE NOKSAN	1.832
GENEL DENGİ	-206
REZERV VARLIKLAR	206
Resmi Rezervler	546
Uluslararası Para Fonu Kredileri	-340
Ödemeler Dengesi Finansmanı	0
GSYİH BÜYÜMESİ (%)	-5,0

Kaynak: TCMB ve TÜİK İstatistikleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Görüldüğü üzere bir ekonomik kriz anında finans hesabındaki en büyük değişimler borç kaynaklı diğer yatırımlar kalemi ile net portföy yatırımları kaleminde

görülmektedir. Doğrudan yatırımlar da krizden etkilenmekle birlikte görece olarak bu etkinin büyüklüğü daha az olmaktadır.

1.4.4. 1995-2000 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

1994 krizi sonrası ekonominin toparlanma yıllarını kapsayan bu dönemde cari denge tekrar negatife dönmüş, finansman hesabı da tekrar fazla vermeye başlayarak cari açığı finanse etmeye devam etmiştir.

1995-2000 döneminde ekonomide 1999 yılı hariç olmak üzere yıllar itibarıyla yüksek oranda büyüme görülmüştür. Dönemlik ortalama büyüme %4,7 olarak gerçekleşmiştir. Ortalamaya büyümede fiyatlar açısından referans yılı olarak belirlenen 1998 yılı IMF büyüme verisi kullanılarak dâhil edilmiştir. 1999 yılında ise %3,4 oranında yaşanan daralmada ise Marmara depreminin etkisi büyüktür.

Dönem içerisinde cari işlemler hesabının fazla, finans hesabının ise açık verdiği tek yıl 1998 yılıdır. Bu yıl cari işlemler hesabı 2 milyar dolar fazla verirken, finans hesabı 840 milyon dolar açık vermiştir. Net hata ve noksanındaki 713 milyon dolarlık çıkış sonucunda ise finans hesabındaki açığa karşın, cari işlemler hesabındaki fazla sebebiyle 447 milyon dolar fazla verilmiştir. 1998 yılında diğer yıllara nazaran görülen bu farklılıkta finans hesabındaki 5 milyar 277 milyon dolarlık açık veren borç bazlı diğer yatırımların, cari hesapta 13 milyar 407 milyon dolarlık fazla veren hizmet dengesinin etkisi bulunmaktadır. Hizmet dengesindeki bu fazla 5 milyar 505 milyon dolar fazla veren ikincil gelir dengesi ile birlikte cari işlemler açığı verilmesini engellemiş ve finans hesabındaki noksanı kapatarak rezervlere katkıda bulunmuştur. Borç bazlı diğer yatırımlarda görülen çıkışta 1998 yılında Rusya'da yaşanan ekonomik krizin, gelişmekte olan ülkelere yönelik fonlamalar üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkinin rol oynadığı söylenebilir.

Dönemlik bazda ödemeler dengesi verilerine bakacak olursak; bu dönemde cari işlemler ortalama %6,1 büyüme görülen 1990-1993 döneminde olduğu gibi açık vermiştir. Gerçekleşen cari işlemler açığı 2 milyar 710 milyon dolar olurken, finansman kısmında ise 1990-1993 dönemi ortalamasına (3 milyar 548 milyon dolar) göre yükseliş gerçekleşmiş ve 5 milyar 98 milyon dolarlık fazla verilmiştir.

Türkiye'de ekonominin büyüme trendine girmiş olduğu bu dönemde iktisadi büyümenin ödemeler bilançosunda yansımaları ve bu iki kavramın birbirleri ile olan etkileşimi sonucunda ortaya çıkan ödemeler dengesi verileri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: 1995-2000 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

(Milyon ABD Dolar)	1995	1996	1997	1998	1999	2000	Dönemlik Ortalama
CARİ İŞLEMLER HESABI	-2.339	-2.437	-2.638	2.000	-925	-9.920	-2.710
İhracat	21.636	32.067	32.110	30.852	29.135	30.923	29.454
İthalat	34.788	42.331	47.158	44.779	38.802	52.882	43.457
Mal Dengesi	-13.152	-10.264	-15.048	-13.927	-9.667	-21.959	-14.003
Hizmet Gelirleri	14.939	13.057	19.248	23.072	16.266	19.365	17.658
Hizmet Giderleri	5.319	6.400	8.336	9.665	8.868	8.088	7.779
Mal ve Hizmet Dengesi	-3.532	-3.607	-4.136	-520	-2.269	-10.682	-4.124
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	1.488	1.577	1.900	2.481	2.350	2.836	2.105
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	4.693	4.504	4.913	5.466	5.887	6.838	5.384
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-6.737	-6.534	-7.149	-3.505	-5.806	-14.684	-7.403
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	4.398	4.097	4.511	5.505	4.881	4.764	4.693
SERMAYE HESABI	0	0	0	0	0	0	0
FINANS HESABI	-4.565	-5.483	-6.969	840	-4.829	-9.584	-5.098
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	113	110	251	367	645	870	393
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	885	722	805	940	783	982	853
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	433	1.361	669	1.601	713	560	890
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	703	1.950	2.344	-5.089	4.188	1.615	952
Hisse Senetleri	195	191	8	-518	428	489	132
Borç Senetleri	508	1.759	2.336	-4.571	3.760	1.126	820
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	416	-312	1.791	1.485	2.350	1.972	1.284
Merkez Bankası	102	117	98	95	98	-1	85
Genel Hükümet	33	19	41	21	46	33	32
Bankalar	281	-1.448	976	942	1.839	1.574	694
Diğer Sektörler	0	1.000	676	427	367	366	473
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	3.939	3.970	6.531	6.762	3.566	10.389	5.860
Merkez Bankası	1.556	1.255	1.026	571	-231	619	799
Genel Hükümet	-2.131	-2.108	-1.456	-1.655	-1.932	117	-1.528
Bankalar	1.973	3.046	2.232	3.195	2.655	3.736	2.806
Diğer Sektörler	2.541	1.777	4.729	4.651	3.074	5.917	3.782
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	2.226	3.046	4.331	1.160	3.904	-336	2.389
NET HATA VE NOKSAN	2.432	1.499	-987	-713	1.302	-2.661	145
GENEL DENGİ	-4.658	-4.545	-3.344	-447	-5.206	2.997	-2.534
REZERV VARLIKLAR	4.658	4.545	3.344	447	5.206	-2.997	2.534
Resmi Rezervler	5.005	4.545	3.316	216	5.726	354	3.194
Uluslararası Para Fonu Kredileri	-347	0	28	231	-520	-3.351	-660
Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0	0	0	0	0
GSYİH BÜYÜMESİ (%)	6,7	7,4	7,6	3,1	-3,4	6,8	4,7

Kaynak: TCMB, TÜİK, IMF İstatistikleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Finansman bileşenlerine 1990-1993 dönemi ile kıyaslanarak bakılırsa; Tablo 6'dan da görüleceği üzere 1995-2000 döneminde cari açığın finansmanını sırasıyla 4 milyar 576 milyon dolarlık net giriş ile borç bazlı diğer yatırımlar (1990-1993 dönemi 1 milyar 35 milyon dolar), 460 milyon dolarlık net giriş ile doğrudan yatırımlar (1990-1993 dönemi 721 milyon dolar), 62 milyon dolarlık net giriş ile portföy yatırımları (1990-1993 dönemi 1 milyar 792 milyon dolar) sağlamıştır. Görüleceği üzere 1990-1993 dönemine göre bu dönemde doğrudan yatırımlarda ve portföy yatırımlarında azalma görülürken, borç bazlı diğer yatırımlarda ciddi miktarda artış görülmüştür.

145 milyon dolarlık kaynağı belli olmayan sermaye girişi sonrasında dönemlik bazda rezerv varlıklarda da 2 milyar 534 milyon dolarlık bir artış gerçekleşmiştir.

1.4.5. 2001 Türkiye Bankacılık Krizi ve Ödemeler Dengesi Verileri

1995-2000 döneminde ödemeler dengesinde görülen tablo gelecekteki muhtemel siyasi belirsizlik ve yanlış maliye politikalarının ülkeyi ciddi bir ekonomik krizle karşılaştırabileceğini gösterme açısından dikkat çekicidir. Kamu kesimi bütçe açıklarının yüksekliğine ek olarak, cari açığın büyük kısmının borç temelli finanse edilmesi, yaşanacak bir çalkantıda bu finansmanın sürdürülmesinin güçleşeceğini bir göstergesini oluşturmaktaydı.

Ekonomideki beklenen çalkantının ilk sinyali Kasım 2000'de ortaya çıktı ve enflasyonu düşürmeye yönelik sabit kur uygulamasının geçerli olduğu bir dönemde TL'nin aşırı değerli olduğunu ve devalüsyonun kaçınılmaz olduğunu düşünen yabancı yatırımcılar döviz talep ederek sermayelerini yurt dışına çıkarmaya başladılar. Krizin ilk iki gününde (27-28 Kasım) T.C. Merkez Bankası'ndan 3 milyar dolar çekildi. Piyasalarda TL sıkıntısı başlayınca bankalararası para piyasasında gecelik repo faizi %200'e yükseldi²⁸. Sonuçta Merkez Bankası, döviz rezervlerindeki azalmayı telafi etmek üzere IMF'den ek kaynaklar sağlamak zorunda kaldı ve kriz ertelenmiş oldu.

2001 Şubat ayına gelindiğinde ise ekonomik krizi ortaya çıkaracak bir siyasi belirsizlik meydana geldi ve Türkiye ekonomisi en büyük çöküşlerinden birini yaşadı. Ekonominin %5,7 oranında daraldığı bu yılda ödemeler dengesinin durumu ise Tablo 7'de yer aldığı şekilde gerçekleşmiştir.

²⁸Zübeyir Turan, "Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000 - Şubat 2001 Krizleri", **Tühis Dergisi**, Ağustos 2005, s.5.

Tablo 7: 2001 Yılı Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

(Milyon ABD Dolar)	2001
CARİ İŞLEMLER HESABI	3.760
İhracat	34.810
İthalat	38.092
Mal Dengesi	-3.282
Hizmet Gelirleri	15.122
Hizmet Giderleri	6.067
Mal ve Hizmet Dengesi	5.773
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	2.753
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	7.753
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	773
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	2.987
SERMAYE HESABI	0
FINANS HESABI	14.557
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	497
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	3.352
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	752
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	-3.727
Hisse Senetleri	-79
Borç Senetleri	-3.648
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	637
Merkez Bankası	39
Genel Hükümet	36
Bankalar	-233
Diğer Sektörler	795
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	-12.296
Merkez Bankası	735
Genel Hükümet	-1.977
Bankalar	-9.644
Diğer Sektörler	-1.410
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	-10.797
NET HATA VE NOKSAN	-2.127
GENEL DENGE	12.924
REZERV VARLIKLAR	-12.924
Resmi Rezervler	-2.694
Uluslararası Para Fonu Kredileri	-10.230
Ödemeler Dengesi Finansmanı	0
GSYİH BÜYÜMESİ (%)	-5,7

Kaynak: TCMB ve TÜİK İstatistikleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 7'den de görüleceği üzere bu yıl yaşanan büyük çaplı ekonomik daralmanın ödemeler bilançosuna etkisi dikkat çekicidir. Şöyle ki 2001 yılında finans hesabı açığı 14 milyar 557 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu tutar 1987 yılından

bu yıla kadar finansman hesabındaki en büyük açığı göstermekte olup, yine ekonomik krizin yaşandığı ve ülkeden sermaye çıkışının olduğu 1994 yılında gerçekleşen finans hesabı açığının (4 milyar 257 milyon dolar) yaklaşık 3,4 katıdır.

Finans hesabı bileşenlerine bakıldığında borç bazlı yatırımlarda net 12 milyar 933 milyon dolarlık ve portföy yatırımlarında net 4 milyar 479 milyon dolarlık çıkış gerçekleştiği görülmüştür. Buna karşın bu dönemde doğrudan yatırımlarda önemli miktarda net giriş gerçekleşmiştir. Şöyle ki net doğrudan yatırım girişi 2 milyar 855 milyon dolar olmuş olup, bu tutar 1987 yılından itibaren 2001 yılına kadar gerçekleşen en büyük doğrudan yatırım girişini göstermektedir. Ancak bu tutarın ekonomik kriz sonrası fiyatları olağandışı düşen varlıklara gelen yabancı talebinden kaynaklandığı hatırlanırsa yapılacak yorumlardaki iyimser bakış değişecektir. Yani bu giriş ekonomideki karlılık, teknoloji veya rekabetçilik gibi olguların ortaya çıkması sonucunda değil, fiyatları aşırı düşen varlıklara gelen yabancı talebinden kaynaklanmıştır.

Finansman hesabında görülen bu durumun yansıması olarak cari işlemler açığı bu yıl 3 milyar 760 milyon dolar fazla vermiştir. Bu durum ise yine 1994 yılında olduğu gibi iç talep daralması sonucu ithalatın azalması ve yerli malların ucuzlaması sonrasında ise ihracatın artmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Gerçekleşen 2 milyar 127 milyon dolarlık kaynağı belirsiz çıkış sonucunda 2001 yılında Türkiye'nin kaybetmiş olduğu rezerv kaynakları toplamı 12 milyar 924 milyon dolar olmuştur. Bu tutar da 1987 yılından itibaren 2015 yılına kadar gerçekleşen en büyük rezerv kaybını göstermektedir.

1.4.6. 2002-2008 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

Yaşanan kriz sonrasında ekonomik reformlara öncelik verilmiş, bankacılık sistemi yeni düzenlemelere tabi tutulmuş, kamu kesimi açıklarını azaltmak adına politikalar geliştirilmiştir. 2002 yılından itibaren Türkiye'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanarak ekonomik toparlanma hedeflenmiştir. Reform uygulamaları sonucunda ise yeni bir ekonomik büyüme dönemine girilmiştir. Bu dönemde yaşanan ortalama büyüme %5,9 olmuş ve ekonomi üst üste 7 yıl büyüme kaydetmiştir. Ödemeler dengesi verilerindeki gelişme ise tablo 8'de gösterilmiştir.

Türkiye'de siyasi istikrarsızlıkların geçmişe kıyasla önemli oranda azaldığı bu dönemde gerçekleşen ortalama büyüme %5,9 olmakla birlikte küresel finans krizinin bir kısım etkisini içerisinde barındıran 2008 yılı hariç tutulduğunda ise 6 senede

yaşanan ortalama büyüme %6,8 olmaktadır. Yüksek oranda büyümenin yaşandığı 2002-2008 zaman diliminde ödemeler dengesi gerçekleştirmeleri ise şu şekildedir.

Bu dönemde ortalama cari işlemler açığı 21 milyar 557 milyon dolar olarak gerçekleşmiş olup, bu tutar 1987 yılından itibaren gerçekleşen en yüksek cari açığı ifade etmektedir. Bu tarihe kadar en yüksek cari açık yaşanan dönem 1995-2000 dönemi olup (2 milyar 710 milyon dolar) 2002-2008 dönemi cari açığı bunun 8 katını oluşturmaktadır.

Cari açığın bu denli yüksek olmasında yüksek oranlı büyümenin ithal mallara olan talebi artırmasının önemli bir payı bulunmaktadır. Özellikle 2004 yılından itibaren mal ithalatında önemli bir yükseliş görülmüştür. Şöyle ki; 2003 yılında 65 milyar 883 milyon dolar olan mal ithalatı, her yıl düzenli olarak artarak 2008 yılında 193 milyar 823 milyon dolara çıkmış, mal ihracatı ise aynı yıllar arasında 52 milyar 472 milyon dolardan 140 milyar 906 milyon dolara çıkmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak 2003 yılında 13.411 milyon dolar açık veren mal dengesi 2008 yılında ise 52.917 milyon dolar açık vermiştir. 2003 yılında mal dengesi 13 milyar 411 milyon dolar açık verirken, 2008 yılında bu açık 52 milyar 917 milyon dolara ulaşmıştır. Cari işlemler açığındaki yükseklikteki temel pay mal dengesi gerçekleştirmelerinden kaynaklanmaktadır.

Finansman tarafına bakıldığında sermaye ve finans hesabında bu dönemde ortalama net 27 milyar 913 milyon dolarlık bir giriş bulunmaktadır. 1987 yılından itibaren 2008 yılına kadar bu düzeyde bir net giriş görülmemiştir. Bu gerçekleşmeye en büyük katkısı ortalama olarak borç bazlı diğer yatırımlardaki net 14 milyar 162 milyon dolarlık giriş yapmıştır.

Bu dönemde finansman açısından ortaya çıkmış olan dikkat çekici bir gelişme ise doğrudan yatırımlarda görülen belirgin yükseliştir. Özellikle 2005 yılından itibaren doğrudan yatırım girişinde artış görülmüş olup, 2004'te 2 milyar 785 milyon dolar olan doğrudan yatırım girişi, 2007 yılına kadar düzenli olarak artmış ve 2007 yılında 22 milyar 047 milyon dolar olmuş, 2008 yılında ise 19 milyar 851 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dönemlik ortalama doğrudan yatırım girişi ise 11 milyar 098 milyon dolar olmuştur. 1987 yılından 2008 yılına kadar Türkiye'de gerçekleşen en yüksek doğrudan yatırımın ekonomik krizin gerçekleştiği 2001 yılında 3 milyar 352 milyon dolar (fiyatı talep daralması ile düşen varlıklara yönelik alımların etkisi bulunmaktadır) ve 2000 yılında 982 milyon dolar olduğu dikkate alınırsa, 2002-2008 dönemi düzeyinin dikkat çekici derecede yüksek olduğu görülecektir. Bu artışta üst üste gerçekleşen ekonomik büyümenin, siyasal istikrarın ve özelleştirme politikalarının etkisinin bulunduğu düşünülmektedir. Dönem gerçekleştirmeleri Tablo 8'de yer almaktadır.

Tablo 8: 2002-2008 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

(Milyon ABD Dolar)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Dönemlik Ortalama
CARİ İŞLEMLER HESABI	-626	-7.554	-14.198	-20.980	-31.168	-36.949	-39.425	-21.557
İhracat	40.705	52.472	68.833	78.509	93.778	115.379	140.906	84.369
İthalat	47.109	65.883	91.271	111.445	134.672	162.210	193.823	115.202
Mal Dengesi	-6.404	-13.411	-22.438	-32.936	-40.894	-46.831	-52.917	-30.833
Hizmet Gelirleri	14.045	17.969	23.066	27.814	26.030	29.907	36.937	25.110
Hizmet Giderleri	6.146	7.575	10.334	11.942	12.133	15.818	18.029	11.711
Mal ve Hizmet Dengesi	1.495	-3.017	-9.706	-17.064	-26.997	-32.742	-34.009	-17.434
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	2.486	2.246	2.651	4.125	5.105	7.271	7.670	4.508
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	7.040	7.803	8.260	9.495	11.090	13.549	15.272	10.358
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-3.059	-8.574	-15.315	-22.434	-32.982	-39.020	-41.611	-23.285
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	2.433	1.020	1.117	1.454	1.814	2.071	2.186	1.728
SERMAYE HESABI	0	0	0	0	0	-8	-61	-9,86
FINANS HESABI	-1.172	-7.162	-17.702	-42.685	-42.689	-49.287	-34.761	-27.923
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	143	480	780	1.064	924	2.106	2.549	1.149
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	1.082	1.702	2.785	10.031	20.185	22.047	19.851	11.098
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	2.054	1.353	1.363	1.213	3.987	1.947	1.244	1.880
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	1.503	3.851	9.411	14.670	11.402	2.780	-3.770	5.692
Hisse Senetleri	-16	905	1.427	5.669	1.939	5.138	716	2.254
Borç Senetleri	1.519	2.946	7.984	9.001	9.463	-2.358	-4.486	3.438
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	819	1.019	7.008	573	13.479	4.969	12.056	5.703
Merkez Bankası	30	28	24	16	0	-2	-2	13
Genel Hükümet	42	33	25	20	42	116	32	44
Bankalar	-643	-348	5.324	149	11.018	3.389	10.253	4.163
Diğer Sektörler	1.390	1.306	1.635	388	2.419	1.466	1.773	1.482
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	1.603	4.461	14.657	20.834	29.492	33.482	34.529	19.865
Merkez Bankası	1.336	497	-209	-787	-986	-1.096	-1.371	-374
Genel Hükümet	-669	-2.194	-1.163	-2.165	-712	82	1.742	-726
Bankalar	-2.016	2.846	6.564	10.524	11.704	3.736	9.457	6.116
Diğer Sektörler	2.952	3.312	9.465	13.262	19.486	30.760	24.701	14.848
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	546	-392	3.504	21.705	11.521	12.330	-4.725	6.356
NET HATA VE NOKSAN	-758	4.489	838	1.495	-896	-315	1.966	974
GENEL DENGİ	212	-4.097	-4.342	-23.200	-10.625	-12.015	2.759	-7.330
REZERV VARLIKLAR	-212	4.097	4.342	23.200	10.625	12.015	-2.759	7.330
Resmi Rezervler	6.153	4.047	824	17.847	6.114	8.032	-1.058	5.994
Uluslararası Para Fonu Kredileri	-6.365	50	3.518	5.353	4.511	3.983	-1.701	1.336
Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0	0	0	0	0	0
GSYİH BÜYÜMESİ (%)	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	5,9

Kaynak: TCMB ve TÜİK İstatistikleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 8'den de görüldüğü üzere net hata ve noksan kalemindeki 974 milyon dolarlık giriş ile birlikte bu dönemde resmi rezervlerde 7 milyar 330 milyon dolarlık bir artış gerçekleşmiştir.

1.4.7. Küresel Finans Krizi, Türkiye Ödemeler Dengesi, Büyüme Verileri

Tüm dünyayı etkileyen finansal kriz yılında ödemeler dengesi gerçekleştirmeleri Tablo 9'da yer aldığı şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 9: 2009 Yılı Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

(Milyon ABD Dolar)	2009
CARİ İŞLEMLER HESABI	-11.358
İhracat	109.732
İthalat	134.494
Mal Dengesi	-24.762
Hizmet Gelirleri	35.626
Hizmet Giderleri	16.898
Mal ve Hizmet Dengesi	-6.034
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	5.833
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	13.490
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-13.691
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	2.333
SERMAYE HESABI	-43
FINANS HESABI	-9.879
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	1.553
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	8.585
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	2.711
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	2.938
Hisse Senetleri	2.827
Borç Senetleri	111
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	-10.963
Merkez Bankası	-2
Genel Hükümet	31
Bankalar	-6.393
Diğer Sektörler	-4.599
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	-8.343
Merkez Bankası	-381
Genel Hükümet	3.099
Bankalar	514
Diğer Sektörler	-11.575
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	-1.522
NET HATA VE NOKSAN	2.314
GENEL DENGİ	-792
REZERV VARLIKLAR	792
Resmi Rezervler	112
Uluslararası Para Fonu Kredileri	680
Ödemeler Dengesi Finansmanı	0
GSYİH BÜYÜMESİ (%)	-4,8

Kaynak: TCMB ve TÜİK İstatistikleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 9’da sonuçları görüleceği üzere 2009 yılı, 2008 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde emlak sektöründe başlayan ve 2009 yılında tüm dünyada etkisini hissettiren küresel finans krizinin Türkiye’yi etkilemiş olduğu bir yıldır. Şöyle ki 2009 yılı Türkiye’de 7 yıldır üst üste gerçekleşen ekonomik büyümenin sonlanmış olduğu ve gayri safi yurtiçi hasılanın %4,8 oranında daralma gösterdiği bir yıldır.

Ekonominin %4,8 oranında daraldığı 2009 yılında, daralmanın etkisi ile azalan talep sonucunda cari işlemler açığı 2002-2008 dönemi seviyesi olan 21 milyar 557 milyon dolara göre hayli azalmış ve 11 milyar 358 milyon dolara düşmüştür.

Finansman girişinde 2002-2008 dönemine kıyasla (ortalama 27 milyar 913 milyon dolarlık giriş) önemli miktarda azalma görülmüş ve 2009 yılı sermaye ve finans hesabı 9 milyar 836 milyon dolar fazla vermiştir. Bu azalmada en önemli pay borç bazlı diğer yatırımlarda görülen net 2 milyar 620 milyon dolarlık giriştir. 2002-2008 dönemi ortalamasının 14.162 milyon dolarlık giriş olduğu düşünüldüğünde azalış daha net bir şekilde görülecektir. 2.620 milyon dolarlık net giriş ise Türkiye’deki yerleşiklerin yurtdışında bulunan borç bazlı varlıklarının Türkiye’ye transferi ile gerçekleşen 10 milyar 963 milyon dolarlık girişin, Türkiye’de yerleşik olmayanların Türkiye dışına çıkarmış olduğu 8 milyar 343 milyon dolarlık borç bazlı varlığı telafi etmesi ile gerçekleşmiştir.

Bu dönemde gerçekleşen kaynağı belirsiz 2 milyar 314 milyon dolarlık giriş de hesaba katıldığında rezervler açık vermekten kurtulmuş ve 792 milyon dolar fazla vermiştir.

1.4.8. 2010-2015 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

Bu dönem küresel finans krizinin etkisi ile %4,8 oranında daralma yaşayan Türkiye ekonomisinin tekrar büyüme dönemine girmiş olduğu ve ortalama %5,2 büyüme kaydettiği bir dönemdir.

2010-2015 döneminde cari işlemler açığı ortalama olarak 51 milyar 70 milyon dolara çıkmış olup bu tutar 1987 yılından beri gerçekleşmiş en yüksek dönemsel açık tutarını göstermektedir. Dönem içerisinde 2011 yılında cari açık hem dönemlik hem de 1987 yılından itibaren gerçekleşen en yüksek seviyeye ulaşmış olup açık tutarı 74 milyar 402 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yüksek büyüme oranlarını cari açıda görülen bu yükseliş izlemiş, dış mallara olan iç talep bu dönemde yükselmiştir. %5,2 oranında ekonomik büyüme yaşanan 2010-2015 döneminde görülen 67 milyar 80 milyon dolarlık dış ticaret açığı bu durumun bir neticesidir. Ayrıca dönem içerisindeki en yüksek dış ticaret açığı %8,8 oranında büyüme yaşanan 2011 yılında 89 milyar

160 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dönemi ödemeler bilançosu gerçekleşmeleri Tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 10: 2010-2015 Dönemi Türkiye Ödemeler Dengesi ve Büyüme Verileri

(Milyon ABD Dolar)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Dönemlik Ortalama
CARİ İŞLEMLER HESABI	-44.616	-74.402	-47.961	-63.608	-43.552	-32.283	-51.070
İhracat	120.992	142.392	161.948	161.789	168.926	151.970	151.336
İthalat	177.317	231.552	227.315	241.706	232.523	200.084	218.416
Mal Dengesi	-56.325	-89.160	-65.367	-79.917	-63.597	-48.114	-67.080
Hizmet Gelirleri	36.192	40.851	43.225	47.674	51.657	46.312	44.319
Hizmet Giderleri	19.443	20.563	20.637	23.994	24.889	22.165	21.949
Mal ve Hizmet Dengesi	-39.576	-68.872	-42.779	-56.237	-36.829	-23.967	-44.710
Birincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	5.197	4.625	5.762	5.289	4.874	4.471	5.036
Birincil Yatırım Kaynaklı Giderler	11.712	11.874	12.350	13.866	13.004	14.109	12.819
Mal, Hizmet ve Birincil Gelir Dengesi	-46.091	-76.121	-49.367	-64.814	-44.959	-33.605	-52.493
İkincil Yatırım Kaynaklı Gelirler	1.475	1.719	1.406	1.206	1.407	1.322	1.423
SERMAYE HESABI	-51	-25	-58	-96	-70	-21	-54
FINANS HESABI	-60.099	-67.146	-71.756	-73.059	-41.594	-11.177	-54.139
Doğrudan Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	1.482	2.370	4.105	3.627	7.047	5.095	3.954
Doğrudan Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	9.099	16.182	13.284	12.384	12.523	17.067	13.423
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi	3.534	-2.688	-2.657	-2.601	746	6.129	411
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu	19.617	19.516	38.355	21.387	20.850	-9.590	18.356
Hisse Senetleri	3.468	-985	6.276	842	2.559	-2.395	1.628
Borç Senetleri	16.149	20.501	32.079	20.545	18.291	-7.195	16.728
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi	-7.020	-11.197	703	-2.340	1.659	14.963	-539
Merkez Bankası	-4	-2	-2	-1	0	0	-2
Genel Hükümet	39	292	366	757	213	-238	238
Bankalar	-13.179	339	-2.040	266	1.030	15.149	261
Diğer Sektörler	6.124	-11.826	2.379	-3.362	416	52	-1.036
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu	29.379	19.933	22.268	37.974	17.673	29.887	26.186
Merkez Bankası	-38	-1.409	-1.779	-1.457	-1.905	-674	-1.210
Genel Hükümet	3.657	2.073	-89	-22	-887	-1.186	591
Bankalar	27.240	10.118	16.003	32.266	14.016	19.117	19.793
Diğer Sektörler	-1.480	9.151	8.133	7.187	6.449	12.630	7.012
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları	15.432	-7.281	23.737	9.355	-2.028	-21.127	3.015
NET HATA VE NOKSAN	-464	8.295	-916	1.408	1.560	9.296	3.197
GENEL DENGE	-14.968	-1.014	-22.821	-10.763	468	11.831	-6.211
REZERV VARLIKLAR	14.968	1.014	22.821	10.763	-468	-11.831	6.211
Resmi Rezervler	12.809	-1.813	20.814	9.911	-468	-11.831	4.904
Uluslararası Para Fonu Kredileri	2.159	2.827	2.007	852	0	0	1.308
Ödemeler Dengesi Finansmanı	0	0	0	0	0	0	0
GSYİH BÜYÜMESİ (%)	9,2	8,8	2,1	4,2	3,0	4,0	5,2

Kaynak: TCMB ve TÜİK İstatistikleri esas alınarak oluşturulmuştur.

Tablo 10'dan da görüleceği üzere cari açığın finansmanı dönemlik ortalama olarak 54 milyar 139 milyon dolarlık sermaye ve finansman girişi suretiyle gerçekleştirilebilmiştir. Finansmanı sağlayan en büyük kalem net 26 milyar 725 milyon dolar ile borç bazlı diğer yatırımlar olmuş, bunu sırasıyla net 17 milyar 945 milyon dolar ile portföy yatırımları, net 9 milyar 469 milyon dolar ile doğrudan yatırımlar izlemiştir. Bu dönemde en yüksek doğrudan yatırım girişi ise 17 milyar 67 milyon dolar ile 2015 yılında gerçekleşmiştir. 2015 yılı aynı zamanda en düşük finansman kaynağının ülkeye girmiş olduğu yıldır. Bu yılki finansman girişi 11 milyar 177 milyon dolar olarak gerçekleşmiş, bu durum 32 milyar 283 milyon dolar olan cari açığın finansmanını zorlaştırmış, bu sebeple kaynağı belirsiz 9 milyar 296 milyon dolarlık girişe rağmen (Bu da dönemlik en yüksek net hata ve noksandır.

Kaynağı belirsiz girişi gösteren net hata ve noksandaki dönemlik giriş 3 milyar 197 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda da 2010-2015 döneminde resmi rezervlerde 6 milyar 211 milyon dolarlık bir yükseliş gerçekleşmiştir.

1.4.9. Genel Değerlendirme

Türkiye ödemeler dengesi gelişmeleri büyüme verileri ile birlikte 1987-2015 dönemi için genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda; iktisadi büyümenin gerçekleştiği yıllarda cari işlemler hesabının açık verdiği, bu açığın da genelde ağırlıklı olarak borç bazlı yabancı kaynaklar ile finanse edildiği, iktisadi daralma yıllarında ise cari işlemler hesabının fazla verdiği veyahut da cari açığın azaldığı görülmektedir.

Bu yıllara göre birbirini tekrar eden durumun temel sebeplerinden biri büyüme sonucunda dış mallara yönelik iç talebin artması neticesinde ithalatın ihracattan fazla artması ve bunun da cari açığa neden olmasıdır. Bir diğer sebep ise, tersi bir etkileşimden kaynaklanmaktadır. Şöyleki sermaye ve finans girişlerinin hızlandığı dönemlerde iktisadi büyüme, ara malı ithalatına dayalı olarak yapılan üretimden ve ithal yatırım ve tüketim ürünleri üzerine konan artı değerın tüketim ve yatırım harcamalarındaki net pozitif etkisinden istifade etmektedir.

Türkiye ekonomisinin yapısal durumundan kaynaklı bu cari açık- büyüme ilişkisinin tersine dönmesi katma değeri yüksek malların üretilmesi, dış kaynaklara yönelik enerji bağımlılığının azaltılması ile gerçekleşebilir. Bu değişim için uzun vadeli politikalar gerekmektedir. Bunlardan bir tanesi eğitim sisteminin en temel düzeyden en ileri düzeye kadar yaraticılığı, özgür düşüncüyü ve girişimciliği teşvik eder hale gelecek şekilde düzenlenmesi suretiyle yeni buluş ve yeni ürünlerin üretilmesine

kaynak olacak beşeri sermayenin güçlendirilmesidir. Bir diğeri ise petrole ve doğalgaza yönelik bağımlılığın azaltılmasını sağlayacak enerji politikalarının izlenmesi suretiyle gerçekleştirilebilir.

Ödemeler dengesinde yaşanan cari açık- büyüme temelindeki yapısal bu durumun uzun vadeli politikalar ile değiştirilmesi, tersine döndürülmesi mümkün olmakla birlikte bu tezde yapılan temel analiz ve önermeler, bu dönüşüm gerçekleşinceye kadarki iktisadi dalgalanmaları ve ödemeler dengesi istikrarsızlıklarını önlemeye odaklanmıştır. Bu sebeple takip eden bölümlerde cari açığın kaliteli kaynaklar ile finansmanının sağlanmasında uygulanabilecek vergi politikaları tespit edilmiş ve yeni politikalar önerilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALİTESİ VE TÜRK VERGİ MEVZUATININ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI TEŞVİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde cari açığın finansman kalitesi kavramı bağlamında doğrudan yabancı yatırımlardan bahsedilmiş ve Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlara yönelik vergisel teşvikler üzerinde yoğunlaşmıştır.

2.1. CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALİTESİ VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

Cari açığın finansman kalitesi kavramı finansmanın sürdürülebilirliğini ifade etmektedir. Finansmanın uzun vadeli olması, sermayenin bazı verileri değerlendirerek ani bir kararla ülkeyi terk etmemesi, edememesi kaliteli finansmanın bazı özellikleri arasında yer almaktadır.

Ödemeler bilançosu sermaye ve finans hesaplarının ana kalemleri doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardır. Bunlardan portföy yatırımları bankalar, merkez bankası, genel hükümet ve diğer sektörlerin pay senetleri ve borçlanma araçları varlık ve yükümlülüklerini göstermektedir. Diğer yatırımlar ise bankalar, merkez bankası, genel hükümet ve diğer sektörlerin efektif ve mevduatlarını, ticari ve ticari olmayan kredilerini, diğer varlık ve yükümlülüklerini ve Uluslararası Para Fonu hesaplarından Özel Çekme Haklarını göstermektedir.

Ödemeler bilançosunda yer alan gerek portföy yatırımlarının gerekse de borç bazlı kaynakları içeren diğer yatırımların içerisinde bulunduğu ülkenin, kendi mukimi olduğu ülkenin ve dünyanın ekonomik ve siyasal gelişmelerine duyarlılığının yüksek olduğu kabul edilmektedir. Yukarıda sayılan ekonomik bölgelerin herhangi birinde gerçekleşen ekonomik ve siyasal çalkantılar portföy yatırımlarının ve borç bazlı diğer yatırımların bulundukları ülkeden kısa vadede ayrılma yönünde bir eğilime girmesine yol açabilmektedir. Bu durum ise cari açığını bu tip kaynaklar ile finanse eden ülkeler açısından finansman problemi yaratabilmekte, serbest döviz kurunda yerel paranın aşırı değersizleşmesine, sabit döviz kurunda ise devalüasyona yol açabilmektedir. Bu durum ise enflasyon, ekonomik daralma ve işsizlik ile sonuçlanabilmektedir. Bu

açından bakıldığında, bir ülkede makroekonomik istikrarının sağlanması açısından cari işlemler dengesinin sürdürülebilir olması gerekmektedir²⁹.

Doğrudan yatırımlar ise cari açığın finansmanı açısından en kaliteli yatırımlar olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi ise bu nitelikteki sermayenin girmiş olduğu ülkede doğrudan yatırım yapması ve o ülkenin, kendi ülkesinin ve dünyanın, ekonomik ve siyasal gelişmeler açısından uzun vadeli riskini üstlenmesidir. Bu nitelikteki yatırımlar kısa süreli ekonomik ve siyasal çalkantılar sonucu yer değiştirmezler ve ülkeden kısa vadede finans çıkışına neden olup cari açığın finansman sorununa kısa vadede yol açmazlar. Bu yatırımlar yabancı sermayenin o ülkede yeni bir girişim kurmasını veya var olan bir girişime %10'un üzerinde iştirak etmesini ifade etmektedir.

Bu yatırımların uzun vadeli ve kaliteli finansman sağlama özelliğinin yanı sıra ülkede istihdam yaratma, büyümeye katkı sağlama, ihracatı artırma, teknoloji transferi sağlama gibi birçok ilave ekonomik katkısı da bulunmaktadır. Doğrudan yatırımların, ülkeyi en iyi uluslararası uygulamalara bağladığı, yönetim ve işgücünün yenilenmesine yardımcı olduğu, yabancı pazarlar ve iç pazar arasında daha kuvvetli bağlar kurduğu ifade edilmektedir³⁰.

Doğrudan yatırımların yukarıda ifade edilen katkılarından dolayı ülkeler bu nitelikteki yatırımları kendilerine çekmek adına teşvik düzenlemelerine başvurmaktadırlar. Tezin bu bölümünde Türkiye'de doğrudan yatırımların ülkeye çekilmesini sağlamak adına getirilmiş vergisel teşvik düzenlemeleri ele alınacaktır.

2.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI TEŞVİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLEBİLECEK 1980 SONRASI BAŞLICA DÜZENLEMELER

Gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alan Türkiye cari açık finansmanı, teknoloji transferi, istihdam yaratma gibi sebepler ile uzun bir zamandır doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmek adına vergi politikaları belirlemektedir. Düzenlemeler incelendiğinde teşvik politikalarının hem yabancı yatırımcıyı hem de yerli yatırımcıyı kapsayacak şekilde yatırım teşvik düzenlemeleri yapılmak suretiyle belirlendiği görülmektedir. Dolayısı ile 32 sayılı Karar ile yabancı sermaye giriş çıkışlarındaki engelleri kaldıran Türkiye'de yapılmış olan yatırım teşvik

²⁹ Reşat Ceylan ve İsmail Çeviş, "Enflasyon Hedeflemesi Rejimi Öncesi ve Sonrasında Türkiye'de Cari Açıkların Sürdürülebilirliği", *E-Journal of New World Sciences Academy*, Sayı 7, No: 4, s.260.

³⁰ Kamil Yılmaz, *Türkiye İçin Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisi'ne Doğru*, Koç Üniversitesi, 2007, s.15.

düzenlemelerini hem yerli hem de yabancı yatırımcılar için sunulan imkânlar olarak değerlendirmek gerekir.

Belirlenen bu politikalar neticesinde Türk vergi mevzuatında 24 Ocak Kararları ile ihracata dayalı büyüme modeline geçiş yapılan 1980 yılından itibaren birçok değişiklik yapılmıştır.

İthal ikameci sanayileşme stratejisinin terk edilerek ihracata dayalı büyüme modeline geçilmesi ile yatırım teşvik düzenlemeleri de bu kapsamda yenilenmiştir. Artık düzenlemeler korumacılıktan ziyade maliyet avantajı yaratılarak belirlenen sektörlerin desteklenmesi anlayışı ile yapılmaya başlanmıştır. 1980 sonrası yapılan teşvikler, yalnız toplam sabit sermaye yatırımlarının gerçekleşmesi için değil, aynı zamanda yatırımların, planın öngördüğü sektörel önceliklere göre dağılımının sağlanması amacıyla da kullanılmaya başlamıştır. Bu amaçla yatırım teşviklerinde öncelikli sektör uygulamasına geçilmiş ve her yıl yayınlanan kararnameler çerçevesinde teşvik edilecek yatırım konuları belirlenmiştir. Ayrıca kalkınmada öncelikli yöreler birinci derecede KÖY (20 il) ve ikinci derecede KÖY (5 il) olmak üzere ikiye ayrılarak yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler, Temmuz 2009 itibarıyla uygulamaya geçen yeni teşvik sisteminin Türkiye tarihindeki ilk benzer uygulaması olması nedeniyle önem arz etmektedir³¹.

Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de daha bağımsız teşvik uygulamalarından ziyade teşviklerin kalkınma politikaları ile bağlantılı hale getirilmesi ve öncelik arz eden sektörlerle yönelmenin başlatılmasıdır. Yine “Özel Önem Taşıyan Sektör” adı altında turizm, hazır giyim, tarımsal sanayi, otomotiv ve demir-çelik gibi ülke ekonomisinin geleceğini belirleyici olduğu öngörülen sektör yapılanmaları yatırımlardan en fazla yaralanacak yatırım konularından sayılmıştır³².

Sektörel teşvik uygulamalarına ek olarak Organize Sanayi Bölgelerinin de yatırım teşvik sistemine dahil edilmesi de 1980 ve sonrası dönemde olmuştur. Ayrıca teşvik sisteminde etkinliğin artırılması adına, teşvik mevzuatında bazı değişiklikler yapılmış ve uygulama belgeleri kaldırılarak, tek belge ile sürecin yürütülmesi sürecine geçilmiştir³³.

³¹ Emre Eser, **Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, 2011, s.77.

³² Erdal Tanas Karagöl ve Erdal Akdeve, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler Ve Ülke Uygulamaları” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 37, Temmuz 2013, s.337.

³³ Ahmet Kalafat, **Türkiye’de Ekonomik Kalkınma ve Yatırım Teşvikleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003, s.27.

Bu dönemde yatırım teşviki maksadıyla hayata geçirilmiş bazı düzenlemelerden bahsetmek uygulanmış olan teşvik politikalarını somutlaştırmak adına faydalı olacaktır.

2.2.1. Kaynak Kullanımını Destekleme Primi Uygulaması

Harcama yönlü maliye politikasının bir göstergesi 11/11/1985 tarihli ve 18925 sayılı resmi gazetede yayımlanan 85/10011 sayılı Yatırımların ve Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin Teşviki ve Yönlendirilmesine Ait Esaslar Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı'ndaki hali ile uygulamaya konulan ve yatırımlara nakit destek sağlayan Kaynak Kullanımını Destekleme Primi'nin (KKDP) yürürlüğe girmesidir.

Anılan Karar'ın 7 nci maddesinde KKDP uygulaması esasları belirtilmiş olup aşağıda yer almaktadır.

“Toplam Sabit Yatırım tutarı 1 milyar TL'nin üzerindeki yatırımlarda yatırım gerçekleştirilince, gerçekleşen kısım üzerinden kredi/özkaynak ayrımı yapılmadan Kaynak Kullanımını Destekleme Primi ödenir.

Primin oranı;1.derecede kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda %20, 2.derecede kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda ve gemi inşaatında % 15, normal bölgelerde %7, gelişmiş yörelerde ise % 4'tür. Gelişmiş yörelerde bulunan ve ilgili Bakanlık veya devlet kuruluşunca zorunlu olarak yeri değiştirilen ve aynı bölge'de Devlet Planlama Teşkilatınca (DPT) belirlenecek yerlerde kurulacak tesislerde % 10, normal bölgelere taşınan yatırımlarda ise %15; Öncelikli turizm bölgelerindeki konaklama tesisi yatılı, yatırımcı, yatırımcı ve yatırımcı limanlarında en fazla %20 oranında Kaynak Kullanım Destekleme Primi ödenebilir.

Toplam sabit yatırım tutarı 1 milyar TL'nin altındaki yatırımlarda ise söz konusu prim sadece krediye uygulanır ve oranı %7'dir. Kalkınmada öncelikli yörelerde ve yeri değiştirilen yatırımlarda bu 1 milyar TL'lik sınır aranmaz. Yatırımcı isteğine göre 2 değişik teşvik sisteminden sadece birinden yararlanabilir.”

Yatırımların nakit destek vasıtası ile desteklenmesine yönelik denetimi ise anılan Karar'ın 22 inci maddesi uyarınca DPT ile Maliye ve Gümrük Bakanlığı yerine getirecektir.

Bu karar ile 1985 yılından itibaren başlayan bu teşvik uygulaması uzun soluklu olamamıştır. 1990'lerden itibaren, kamuda baş gösteren kaynak sıkıntısı sonucunda, devletin bütçeden yatırımların teşvik edilmesi maksadıyla ayırmış olduğu kaynaklar yetersiz kalmış ve nakit teşviklerin kullanımında usulsüzlükler görülmüştür. Bu

sebeplerle 1991 yılından itibaren KKDP uygulaması kaldırılmış ve çeşitli vergilerdeki indirimleri içeren bir yatırım teşvik sistemi getirilmiştir³⁴.

2.2.2. Sanayi Kuşağı Uygulaması

Yatırımların teşvikine dair uygulamaya sokulan bir diğer karar ise 94/6411 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar³⁵'dir. Bu karar ile istihdamı arttırıcı, bölgelerarası dengesizlikleri giderici özelliklere sahip, döviz kazandırıcı faaliyetlere dönük, ileri ve uygun teknoloji getiren, uluslararası rekabet gücü sağlayan yatırımların desteklenmesi hedeflenmiştir.

Karar'da yatırımların desteklenmesi adına temelde üç ayrı tanımlama yapılmıştır. Buna göre;

a) Gelişmiş Yöre, İstanbul, Kocaeli illeri ile Ankara, İzmir, Bursa ve Adana Büyükşehir Belediye sınırları içi gelişmiş yöredir. Ancak, bu yörelerdeki mevcut organize sanayi bölgeleri normal yöre sayılır.

b) Sanayi Kuşağı Yüksek Planlama Kurulunun 94/44 sayılı Kararı ile belirlenmiş olan;

- Normal yörelerde bulunan ve faaliyete geçmiş olan organize sanayi bölgeleri; 1995 yılı Programı ile başlayarak Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı süresince.

- Normal yörelerde bulunan ve faal olmayan organize sanayi bölgelerinin olduğu iller ile organize sanayi bölgesi bulunmayan iller ise; 1995 yılından itibaren 3 yıl süre ile Sanayi Kuşağı sayılır.

c) Özel Önem Taşıyan Sektör Yatırımları: Bu Karar döneminde Sanayi Kuşaklarında gerçekleştirilecek yatırımlar ile gelişmiş yörelerdeki tevsi, modernizasyon, yenileme, kalite düzeltme ve darboğaz giderme yatırımları özel önem taşıyan sektör yatırımlarıdır.

Kararda bölgesel ve yatırım türleri itibariyle yapılan bu sınıflandırmalar esas alınarak Gümrük Vergisi Muafiyeti ve Fon Muafiyeti, Yatırım İndirimi, Makina ve Teçhizat Alımlarında Katma Değer Vergisi Desteği, Dış Kredi Teminat Mektubu Masraflarına Katkı, Arsa Sağlanması, Kalite ve Standard Sağlanması, Enerji Desteği ve Kredi Destekleri sağlanmıştır.

94/6411 sayılı Karar ile gelen bir diğer müessese ise teşvik verilmesine kaynak oluşturan Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonudur. Kurulan bu fon

³⁴ Emre Eser, **Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, 2011, s.78.

³⁵ 13/01/1995 tarihli ve 1995 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

ile sağlanacak kaynaklarla yatırımların, ihracatın, döviz kazandırıcı hizmetlerin ve kredilerin Kalkınma Planları ve Yıllık Programlarda öngörülen hedeflere uygun olarak yönlendirilmesi ve desteklenmesini sağlamak, yatırımların finansmanında düşük faizli kredi kullanılmasını temin etmek amaçlanmıştır.

Türkiye'nin tümünü kapsayan sanayi kuşağı uygulaması 98/10755 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar³⁶ ile kaldırılarak tekrar bölgesel teşvik uygulamalarına geçilerek teşvik Kalkınmada Öncelikli Yörelere çerçevesinde uygulanmaya devam etmiştir.

2.2.3. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelere Yönelik Teşvik Kararları

Bölgesel ve öncelikli yatırımların haricinde, Küçük ve Orta Boy İşletmelerin desteklenmesi adına 16/10/1996 tarihli ve 22789 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 96/8615 sayılı Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar yürürlüğe konulmuştur. Bu karar ile;

- KOBİ'lerin Teşvik Belgesi kapsamındaki yatırımları için Halkbank tarafından kullanılan yatırım kredilerine Damga Vergisi ve Harç İstisnası uygulanmaya başlanmış,

- Teşvik Belgesi kapsamında KOBİ'lerce satın alınan her türlü yerli makina ve teçhizattan alınan Katma Değer Vergisinin, Katma Değer Vergisi (KDV) Desteği olarak, "Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu"ndan ödenmesi uygulaması başlamış,

- KOBİ'lere Fon'dan Kalkınmada Öncelikli Yörelerde 20 Milyar TL'ye ve diğer yörelerde 15 Milyar TL'ye kadar olmak üzere "fon kaynaklı yatırım kredisi" tahsis edilebilir hale gelmiştir.

KOBİ'lerin desteklenmesine ilişkin bu Karar 1998 yılında 98/10669 sayılı Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar³⁷ ile kaldırılmış ve yerine yeni bir karar ile teşvik uygulaması getirilmiştir. Bu Karar'da Diyarbakır, Elazığ, Tunceli gibi illerin Acil Destek Kapsamındaki İller adı altında sınıflandırılması, KOBİ'lere yerli makine ve teçhizat alımlarında Yatırım Teşvik Fonundan verilen KDV desteğinin kalkınmada öncelikli yörelerde(KÖY) 10 puan artırılarak uygulanması, bu fondan kullanılacak yatırım kredisi için özkaynak kullanım oranının KÖY'lerde %30'dan %20'ye diğer yörelerde ise %40'dan %30'a düşürülmesi

³⁶ 25/03/1998 tarihli ve 23297 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

³⁷ 07/03/1998 tarihli ve 23279 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

ve aynı oranın acil destek kapsamındaki illerde %10'a indirilmesi gibi bazı değişiklikler yapılmıştır.

98/10669 sayılı Karar ise 1999 yılında 99/12474 sayılı Karar³⁸ ile kaldırılmış olup bu Karar'da da yatırım kredi limitleri 30 milyar TL maksimum seviyesinden 75 milyar TL maksimum seviyesine yükseltilmiş, yerli makine ve teçhiat alımlarında verilen KDV desteği genişletilerek onaylanan global listeler muhteviyatı makine ve teçhizat alımlarında uygulanır hale getirilmiştir.

KOBİ'ler için yürürlükte olan bu Bakanlar Kurulu Kararı da çok uzun süre yürürlükte kalmadan 2000/1822 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı³⁹ ile ilga edilmiş yeni bir Karar ile teşvik süreci işletilmiştir. 2000/1822 sayılı Karar ile KOBİ'ler mikro ölçekli, küçük ölçekli ve orta ölçekli olarak sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve mikro ölçekli şirketlere daha fazla kredi kullanım imkanı getirmiştir, KOBİ Yatırımlarına Ortaklık Şirketleri tanımı yapılarak bu şirketlere doğrudan, bu şirketler aracılığı ile de KOBİ'lere dolaylı yoldan finansman verilmesi hedeflenmiştir.

Sayılan kararlarda kullanım şekillerinde bazı farklılıklar olsa da ortak teşvik unsurları temelde;

- Gümrük Vergisi İstisnası
- Yatırım İndirimi
- KDV İstisnası
- Vergi Resim Harç İstisnası
- Yatırım Teşvik Fonundan kredi tahsisi

olarak sayılabilir.

Görüleceği üzere Türkiye'nin üretiminde önemli paya sahip olan ve aynı zamanda istihdamda da önemli bir fonksiyonu olan KOBİ'lere yönelik teşvik politikası sık sık değişikliğe uğramıştır. Bu durum teşvik sağlama anlamında bir çabanın varlığını göstermekte ise de uygulamada istikrarı sağlamayı güçleştirmiştir.

Nihayetinde KOBİ bazlı teşvik uygulaması 2006/10921 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar⁴⁰ ile 2006 Ekim ayından itibaren kaldırılmış yerine KOBİ'leri de kapsayan daha geniş kapsamlı bir teşvik sistemi getirilmiştir.

³⁸ 05/03/1999 tarihli ve 23630 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

³⁹ 18/01/2001 tarihli ve 24291 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁰ 06/10/2006 tarihli ve 26311 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

2.2.4. Yatırım Teşviğinde 2000'ler Sonrası Uygulamalar

Yatırım teşvik sisteminde yeni düzenlemelerin yapılması yapılan bu düzenlemelerin de diğer bazı düzenlemeler ile değiştirilmesi süreci 2000 ve sonrasındaki yıllarda da devam etmiştir.

2.2.4.1. 2000/1821 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Karar

Sanayi kuşağı uygulamasını kaldırıp Kalkınmada Öncelikli Yörelere çerçevesinde tekrar bölgesel teşvik uygulamalarına geçilmesini başlatan 98/10755 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Esasları Hakkında Karar, 2000/1821 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları ve Yatırımları Teşvik Fonu Hakkında Karar⁴¹ ile kaldırılmıştır. Bu karar ile asgari yatırım hadleri gelişmiş, normal ve kalkınmada öncelikli yöreler için güncellenmiş, finansal kiralama aracılığı ile yapılacak yatırımlar için de belirlenen tutarların %25'inin uygulanacağı belirtilmiştir. Ayrıca gelişmiş yörelerdeki yatırımları belirleme konusunda ilgili Devlet Bakanlığına yetki verilerek esneklik sağlanmıştır. Bir diğer değişiklik ise önceki Kararda tüm yatırımlar için %100 oranında uygulanan Yatırım İndiriminin bu Karar ile gelişmiş yörelerde %40, Organize sanayi ve KÖY'ler de %100, rekabet gücü kazandıracak sınai yatırımlarda ise %200 olarak uygulanmaya başlamasıdır. Özel önem taşıyan yatırımlarda bu oran %100 olarak uygulanırken normal yörelerde yapılacak diğer yatırımlarda ise %60 olarak uygulanmaya başlanmıştır.

Ayrıca bu Karar ile 98/10755 sayılı Karar'da yalnızca yerli teslimlerine uygulanan KDV istisnası genişletilerek KDV Kanunu 13/d maddesi uyarınca hem yerli hem de ithal teslimlerine uygulanmaya başlanarak genişletilmiştir.

98/10755 Sayılı Karar'da Araştırma Geliştirme (AR-GE), teknopark, çevre korumaya yönelik, öncelikli teknolojik yatırımlar ile KOBİ yatırımları ile sınırlanan yatırımları teşvik fonundan kredi tahsisinin de kapsamı genişletilmiş ve bu Karar ile teşvik belgeli olup olmadığına bakılmaksızın mevzuatında öngörülen usul ve esaslar ile düşük faizli yatırım ve işletme kredisinin yatırım türünde sınırlama olmaksızın tahsis edilebileceği belirtilmiştir.

⁴¹ 18/01/2001 tarihli ve 24291 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

2.2.4.2. Yatırımları Teşvik Fonunun Tasfiyesi ve 2002/4367 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar

Türkiye’de 2001 yılında büyük çaplı yaşanan bankacılık krizi sonrasında 4629 sayılı Bazı Fonların Tasfiyesi Hakkında Kanun⁴² ile yürürlükte olan birçok fon, bu fonların verimli kullanılamaması, yeterince denetlenememesi, fon açıklarının nihayetinde bütçeye yansması gibi gerekçeler ile kaldırılmıştır. Bu Kanunu takiben de 2001/2698 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı⁴³ ile 2000/1821 sayılı Kararda değişiklik yapılarak Yatırım Teşviğinde kredi tahsisinde kullanılan Yatırımları Teşvik Fonu uygulamadan kaldırılmıştır. Bundan böyle yatırımları teşvikte sağlanacak kredilerin finansman kaynağı ayrı bir fon olmaktan çıkarılarak bütçeye dahil edilmiştir.

2000/1821 sayılı Kararı ilga eden 2002/4367 sayılı Karar’da⁴⁴ teşvik belgeli makine ve teçhizatın ithalinde gümrük vergisi istisnası uygulaması devam ettirilirken, yedek parça ithaline ilişkin ise makine ve teçhizat bedelinin %5’ini aşmama koşulu getirilmiştir. Ayrıca bu karar ile kredi tahsisinin yatırımları teşvik fonunun kaldırılması sonrasında bütçeden nasıl yapılacağı açıklanmıştır.

2.2.4.3. 2006/10921 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile Teşvik Mevzuatında Birleşme

Yatırım teşvik sisteminde bir diğer değişiklik 2006/10921 sayılı Karar⁴⁵ ile gerçekleşmiştir. Bu Karar ile 2002/4367 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ve 2000/1822 sayılı Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar yürürlükten kaldırılmıştır. 2006/10921 sayılı Karar ile KOBİ’lere yönelik ayrı bir teşvik mevzuatı ile süreci yönetme uygulamasından vazgeçilmiş, KOBİ teşviği bu Karar’a dahil edilerek teşvik mevzuatında bütünlük sağlanmıştır.

Teşvik mevzuatının birleştirilmesine ek olarak 2006/10921 sayılı Karar ile 2002/4367 sayılı Karar’dan farklı olarak:

- Bütçe kaynaklarından kredi desteği uygulamasından vazgeçilmiş ve yerine bankalarca kullanılan yatırım kredisinin faizinin belli oranının belli süreler ile bütçeden karşılanması uygulamasına geçilmiştir.

⁴² 03/03/2001 tarihli ve 24335 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

⁴³ 12/07/2001 tarihli ve 24460 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

⁴⁴ 09/07/2002 tarihli ve 24810 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

⁴⁵ 06/10/2006 tarihli ve 26311 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

- Yatırım indirimi uygulamasının 2006 yılında son bulması sebebi ile yatırım indirimine yönelik bir teşvik öngörülmemiştir.
- Turizm yatırımlarına yönelik elektrik enerjisi giderlerinin belirli bir kısmının Hazine kaynaklarından karşılanmasına başlanmıştır.

Türkiye'nin önemli bir büyüme döneminde olduğu 2006 yılında yapılan bu düzenlemeler ile teşvik mevzuatı sadeleştirilmiş, bazı teşvik uygulamalarına son verilmiş, aynı zamanda teşvikler piyasa ekonomisi esas alınarak verilmeye başlanmıştır.

2.2.4.4. Bölgesel Teşviklerin Detaylandırılması ve 2009/15199 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar

Amerika Birleşik Devletlerinde 2008 yılında başlayıp 2009 yılında tüm dünyada etkisini hissettiren kriz sonrasında yatırımların desteklenmesi adına 2009/15199 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile 2006/10921 sayılı Karar kaldırılmış ve bölgeler ve bölgelere yönelik verilecek teşvikler ilk kez bu kadar detaylıca Bakanlar Kurulu Kararında yer almıştır.

Bu Kararda önceki kararlardan farklı olarak istatistiki bölgeler bazında bölgeler belirlenmiş her bir bölge için verilebilecek teşvikler de ayrı ayrı tespit edilmiştir. Gümrük vergisi ile KDV istisnası ise bölgesel ayırım gözetilmeksizin verilmiştir. Karar ile Kurumlar Vergisi Kanununda uygulamaya konulan indirimli Kurumlar Vergisi uygulaması kapsamında indirimli vergi uygulamasına başlanmış, sigorta primi işveren hissesi desteği de teşvik unsurları arasında sayılmıştır. Bölgesel tanımlama dışında büyük ölçekli yatırımlar adı altında teşvik edilecek ayrı bir yatırım alanı da belirlenmiştir. Teşvik uygulaması;

a) I inci ve II nci bölgelerde;

- 1) Vergi indirimi,
- 2) Sigorta primi işveren hissesi desteği,
- 3) Yatırım yeri tahsisi,

b) III üncü ve IV üncü bölgelerde;

- 1) Vergi indirimi,
- 2) Sigorta primi işveren hissesi desteği,
- 3) Yatırım yeri tahsisi,
- 4) Faiz desteği,

c) Büyük ölçekli yatırımlarda;

- 1) Gümrük vergisi muafiyeti,
- 2) KDV istisnası,
- 3) Vergi indirimi,
- 4) Sigorta primi işveren hissesi desteği,
- 5) Yatırım yeri tahsisi,

şeklinde uygulanabilir hale gelmiştir.

Görüleceği üzere ekonomik krizin hakim olduğu 2009 yılında yatırım teşvik mevzuatında kapsamlı düzenlemeler yapılmış, teşviğin sınırları genişletilerek yatırımlara destek olunması amaçlanmıştır.

2.2.4.5. 2012/3305 Sayılı Karar İle Gelir Vergisi Kesintisi ve Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteğinin Yatırım Teşvik Uygulamasına Dâhil Edilmesi

Teşvik uygulamalarının çeşitlendirilmesinde bir diğer aşama 2009/15199 sayılı Bakanlar Kurulu Kararını ilga edip yeni bir düzenlemenin yapıldığı 2012/3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar⁴⁶ ile gerçekleşmiştir.

Bu Karar ile yatırım teşviğinde katma değeri yüksek, yurt içi üretimi yetersiz yatırımlar stratejik yatırımlar olarak ayrı bir tanımlamaya ve teşvik sistemine tabi tutulmuştur. Ayrıca bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlar dışında kalan yatırımlar genel teşvik uygulaması adı altında sınıflandırılmış ve bu yatırımlara sağlanacak teşvik 2009/15199 sayılı Karara göre genişletilmiştir.

2012/3305 sayılı Karar ile getirilen en temel yenilik ise daha önce uygulamada olmayan ücretlilere yönelik gelir vergisi stopajı desteği ile sigorta primi işçi hissesi desteğidir. Bu iki destek unsuru Karar'da sayılan yalnızca iktisadi bakımdan bazı geri kalmış doğu ve güneydoğu illeri ile Bozcaada ve Gökçeadayı kapsayan 6'ncı bölgede uygulanır hale gelmiştir.

Bu Kararda yatırım destekleri şu şekilde belirlenmiştir.

- 1) Genel teşvik uygulamaları bağlamında;
 - a) Gümrük vergisi muafiyeti,
 - b) Katma Değer Vergisi istisnası,
 - c) Gelir vergisi stopajı desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için),
 - ç) Sigorta primi işveren hissesi desteği (tersanelerin gemi inşa yatırımları için)

⁴⁶ 19/06/2012 tarihli ve 28328 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

uygulamalarından yararlandırılabilir.

2) Bölgesel teşvik uygulamaları bağlamında; Belirtilen iller itibarıyla karşılarında numaraları belirtilen sektörler, ilin bulunduğu bölgedeki şartları sağlamaları halinde;

- a) Gümrük vergisi muafiyeti,
- b) KDV istisnası,
- c) Vergi indirimi,
- ç) Sigorta primi işveren hissesi desteği,
- d) Yatırım yeri tahsis,
- e) Faiz desteği (3 üncü, 4 üncü, 5 inci ve 6 ncı bölgelerdeki yatırımlar için),
- f) Gelir vergisi stopajı desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için),
- g) Sigorta primi desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için),

3) Büyük ölçekli yatırımlar: Belirtilen asgari tutarları sağlayan yatırım konuları;

- a) Gümrük vergisi muafiyeti.
 - b) KDV istisnası.
 - c) Vergi indirimi.
 - ç) Sigorta primi işveren hissesi desteği.
 - d) Yatırım yeri tahsis.
 - e) Gelir vergisi stopajı desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).
 - f) Sigorta primi desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).
- uygulamalarından yararlandırılabilir.

4) Stratejik yatırımlar: Belirtilen kriterleri sağlayan yatırımlar bölge farkı gözetilmeksizin;

- a) Gümrük vergisi muafiyeti
 - b) KDV istisnası.
 - c) Vergi indirimi.
 - ç) Sigorta primi işveren hissesi desteği.
 - d) Yatırım yeri tahsis.
 - e) Faiz desteği.
 - f) KDV iadesi.
 - g) Gelir vergisi stopajı desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).
 - ğ) Sigorta primi desteği (6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlar için).
- uygulamalarından yararlandırılabilir.

Teşvik uygulamaları açısından en kapsamlı ve teşvik çeşitliği açısından oldukça zengin olan uygulamanın 2012/3305 sayılı Karar ile getirilmiş olduğu söylenebilir. Bu Karar ile teşvik sistemine getirilen en büyük yenilik ise Karar'da belirtilen bölgeler ile sınırlı da olsa ücret maliyetinde işverene katkı sağlayacak olan gelir vergisi kesintisi ve sigorta primi işçi hissesine yönelik desteğin teşvik sistemine dâhil edilmesidir.

Görüleceği üzere 1980 ve sonrasında yatırım teşvik mevzuatında birbirini de değiştiren birçok düzenleme hayata geçirilmiş, zaman zaman bu düzenlemeler karışık bir mevzuat yapısını da ortaya çıkarmıştır. Aslında düzenlemelerde görülen değişikliğin sıklığı teşviklerden arzu edilen ölçüde verim alınamadığını bu sebeple politika yapıcılarının her defasında yeni arayışlara yöneldiğini göstermektedir.

2.2.5. Yatırım İndirimi Uygulaması

Yatırım indirimi uygulaması 1963 yılında 202 sayılı yasa ile getirilmiş olup, öngörülen bazı koşulların yerine getirilmesi halinde mükelleflere, yaptıkları yatırım harcamalarının belirli bir bölümünü vergiye tabi gelirlerinden indirebilmeleri ve bu suretle yaratılan fonlarla özel sektör yatırımlarının özendirilmesi olanağını vermekte idi. 2006 yılında 5479 sayılı yasa ile kaldırılmasına kadar olan 43 yıl boyunca onlarca kez değişiklik geçirmiş, %20'lerden %200'lere varan oranlarda, yoğun bir şekilde uygulanan yatırım indirimi esas olarak sektörel bir teşvik uygulaması olmuştur⁴⁷.

4842 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun⁴⁸ ile kaldırılmadan önceki halinde 24/04/2003 tarihine kadar yürürlükte olan uygulama Gelir Vergisi Kanunu'nun Ek-1 ila Ek-6'ncı maddelerine dayanmaktaydı. 4842 sayılı Kanun ile Gelir Vergisi Kanunu'nun mülga 19 uncu maddesine yönelik getirilen uygulama ile eski uygulama arasındaki temel farklılıklar⁴⁹;

-Yatırım indirimi istisnasından yararlanabilmek için teşvik belgesi alma zorunluluğunun kaldırılması (mülga 19'da yatırım indiriminden yararlanılabilecek ve yararlanılamayacak harcamalara yer verilmiştir)

- Öngörülen yatırım harcamaları uygulamasının kaldırılması

⁴⁷ Ali Azmi Güngör, **Türkiye'de Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde 1980 Sonrası Uygulanan Teşvik Sistemlerinin Rolü ve Etkileri**, Gazi Üniversitesi, Nisan 2017, s.115.

⁴⁸ 24/04/2003 tarihli ve 25088 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁴⁹ Atilla Uyanık, "4842 Sayılı Kanun Sonrası Yatırım İndirimi İstisnası", **Mevzuat Dergisi**, Sayı.66, Haziran 2003, , <https://www.mevzuatdergisi.com/2003/06a/04.htm>, (26.09.2017).

- 24/04/2003 tarihinden sonra yapılacak yatırımlar nedeniyle yatırım indirim istisnası olarak kazançtan indirilecek tutar üzerinden Gelir Vergisi Tevkifatı yapılma zorunluluğunun kaldırılması olarak sayılabilir.

4842 sayılı Kanun ile getirilmiş olan yeni uygulama, Gelir Vergisi Kanunu'nun 5479 Sayılı Kanunun 2 nci maddesiyle 1/1/2006 tarihinden geçerli olmak üzere kaldırılmadan önceki, mülga 19 uncu maddesinde aşağıdaki şekilde yer almaktaydı.

“1.Dar mükellefiyete tâbi olanlar dahil, ticarî veya ziraî kazançları bilanço esasına göre tespit edilen vergiye tâbi mükellefler (adi ortaklıklar, kollektif ve adi komandit şirketler ile kurumlar vergisi mükellefleri dahil) faaliyetlerinde kullanmak üzere satın aldıkları veya imal ettikleri amortismanla tâbi iktisadî kıymetlerin maliyet bedellerinin % 40'ını vergi matrahlarının tespitinde ilgili kazançlarından yatırım indirimi istisnası olarak indirim konusu yaparlar.

Petrol Kanunu ve Maden Kanununa göre yürütülen arama ve sondaj faaliyetleri için yapılan ve aktifleştirilen harcamalar yatırım indirimi istisnası uygulamasından yararlanır.

2. Yatırım indirimi istisnası uygulamasına, istisnaya konu iktisadî kıymete ilişkin harcamaların yapıldığı yılda başlanır ve indirilecek tutara ulaşıncaya kadar devam olunur.

Yatırım harcamalarının yapıldığı yıla ilişkin vergi matrahının tespitinde, kazancın yetersiz olması nedeniyle dikkate alınamayan istisna tutarı, izleyen dönemlerde, bu dönemlerde Devlet İstatistik Enstitüsü Toptan Eşya Fiyatları Genel Endeksinde meydana gelen artış oranında artırılarak dikkate alınır.

3. Enflasyon düzeltmesi uygulanan dönemlerde, yatırım indirimi istisnası tutarının hesaplanmasında amortismanla tâbi iktisadî kıymetin aktife alındığı hesap dönemi sonundaki düzeltilmiş değeri esas alınır.

Ancak iktisadî kıymetin aktife alındığı hesap döneminden önceki hesap dönemlerinde gerçekleşen harcamalar, gerçekleştirildikleri dönem sonundaki düzeltilmiş değerleri ile dikkate alınır. İzleyen dönemlerde enflasyon düzeltmesi nedeniyle bu harcamalardan kaynaklanan farklar üzerinden yatırım indirimi istisnası hesaplanmaz.

4. Aşağıda belirtilen iktisadî kıymetler ile ilgili olarak yatırım indirimi hesaplanmaz.

- Bedeli 5 milyar liradan az olan iktisadi kıymetler (iktisadi ve teknik bakımdan bütünlük arz eden iktisadi kıymetler haddin aşılp aşılmadığının tespitinde bir bütün olarak dikkate alınır.)
- Yurt içinde veya dışında daha önce kullanılmış olan iktisadî kıymetler (yüzer havuzlar ile oniki yaşından küçük gemiler hariç).
- Gayri maddî haklar ile ekonomik ömrü 5 yıldan daha kısa olan özel maliyet bedelleri (yatırım indiriminden yararlanan iktisadî kıymetlerin kullanılabilmesi için gerekli olan bilgisayar programları hariç).
- Mal ve hizmet üretimi ile doğrudan ilgili olmayan; alet, edevat, mefruşat ve büro demirbaşları.
- Bedelsiz olarak iktisap edilen iktisadî kıymetler.
- Satın alma suretiyle iktisap edilen veya inşa edilen binalar (mal ve hizmet üretim yeri olarak kullanılmak üzere inşa edilenler hariç).
- Arazi veya arsalar.
- Binek otomobili ve benzeri kara taşıtları, yat, kotra, tekne ve benzeri motorlu deniz araçları ile uçak ve helikopter gibi hava taşıtları (işletmenin esas faaliyet konusu ile ilgili olanlar hariç).
- Yurt dışındaki yatırımlarda kullanılmak üzere alınan iktisadî kıymetler.

5. Yatırım indirimi istisnasına konu iktisadî kıymetleri aktife alındıkları tarihten itibaren iki yıl içinde elden çıkaran mükellefler, bu iktisadî kıymetlerle ilgili olarak yatırım indirimi istisnası uygulama haklarını kaybederler. Bu durumda daha önce yararlanılan yatırım indirimi istisnası için herhangi bir işlem yapılmaz.

6. Mükellefler kayıtlarını, hesaplanan ve yararlanılan yatırım indirimi istisnası tutarlarının yıllar itibariyle takibini yapacak şekilde tutarlar.

7. Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.”

4842 sayılı yasa ile değişmiş şekli ile uygulanmaya devam eden yatırım indirimi uygulaması 5479 sayılı kanunun 2 nci maddesiyle 1/1/2006 tarihinden geçerli olmak üzere kaldırılmıştır.

Belirtilen Kanunun 3 üncü maddesiyle de Gelir Vergisi Kanununa geçici 69 uncu madde eklenmek suretiyle "Yatırım İndirimi İstisnası"nın kaldırılmasına ilişkin geçiş hükümleri düzenlenmiştir.

Getirilen geçiş hükümleri ile mükelleflere belirli koşullar altında 2006, 2007 ve 2008 yıllarındaki kazançlarına yatırım indirimi istisnasını uygulama hakkı tanınmıştır. Ancak Anayasa Mahkemesinin 15/10/2009 tarihli ve 2006/95 Esas, 2009/144 Karar

sayılı Kararıyla Gelir Vergisi Kanunun geçici 69 uncu maddesinde yer alan “sadece 2006, 2007 ve 2008 yıllarına ait” ibaresi ile 15 inci maddesinin 2 numaralı bendindeki 2 rakamı Anayasaya aykırı olması nedeniyle iptal edilmiştir⁵⁰.

Aynı şekilde geçiş hükümlerini düzenleyen geçici 69 uncu maddede yer alan yatırım indirimi istisnası olarak indirim konusu yapılacak tutarın ilgili kazancın %25’ini aşamayacağına ilişkin hüküm de Anayasa Mahkemesinin 09/02/2012 tarih ve Esas No:2010/93, Karar No:2012/9 sayılı Kararı ile iptal edilmiş bulunmaktadır.

Bahsi geçen Geçici 69 uncu madde Anayasa Mahkemesi Kararları sonrasında uygulamaya şu şekilde yön vermektedir;

“Gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri; 31/12/2005 tarihi itibarıyla mevcut olup, 2005 yılı kazançlarından indiremedikleri yatırım indirimi istisnası tutarları ile;

a) 24/4/2003 tarihinden önce yapılan müracaatlara istinaden düzenlenen yatırım teşvik belgeleri kapsamında, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 9/4/2003 tarihli ve 4842 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmadan önceki ek 1, 2, 3, 4, 5 ve 6 ncı maddeleri çerçevesinde başlanılmış yatırımları için belge kapsamında 1/1/2006 tarihinden sonra yapacakları yatırımları,

b) 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun mülga 19 uncu maddesi kapsamında 1/1/2006 tarihinden önce başlanan yatırımlarla ilgili olarak, yatırım ile iktisadi ve teknik bakımdan bütünlük arz edip bu tarihten sonra yapılan yatırımları,

nedeniyle, 31/12/2005 tarihinde yürürlükte bulunan mevzuat hükümlerine göre hesaplayacakları yatırım indirimi istisnası tutarlarını, yine bu tarihteki mevzuat hükümleri (bu Kanunun geçici 61 inci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan vergi oranına ilişkin hüküm dâhil) çerçevesinde kazançlarından indirebilirler”.

Bu sebeple mevcut durumda 4842 sayılı yasa ve önceki dönemle ilgili olan harcamalara ilişkin yıl ve istisna tutarı sınırlaması olmaksızın yatırım indirimi hakkının kullanımı belirlenmiş bulunmaktadır. Ayrıca 4842 sayılı kanunun fiilen yatırım indirimi uygulamasını iptali de Anayasa Mahkemesi Kararı ile 08/04/2006’ya çekilmiş bulunmakta olup 01/01/2006 ile 08/04/2006 arası dönemde de yatırım indirimi uygulaması aktif hale getirilmiştir.

Bu çerçevede, 01/01/2006 – 08/04/2006 tarihleri arasında GVK’nın mülga 19 uncu maddesi kapsamında yeni başlanan ve bu tarihler arasında yapılan yatırımlar

⁵⁰ İzmir YMM Odası Danışma Komisyonu Görüşü, “Yatırım İndirimi İstisnası Uygulaması ve İstisnanın Kar Payı Olarak Dağıtımında Vergileme”, 17.07.2012, <http://www.ozdogrular.com/content/view/19809/255/>, (27.09.2017).

nedeniyle hesaplanan yatırım indirimi tutarları da yatırım indirimi istisnasından yararlanacaktır⁵¹.

Anılan yatırım indirmisi uygulaması 5479 Sayılı Kanunun⁵² 2 nci maddesiyle 1/1/2006 tarihinden geçerli olmak üzere (Anayasa Mahkemesi Kararı ile fiilen 08/04/2006 tarihinden itibaren) yürürlükten kaldırılmıştır.

Yatırım teşviğine ilişkin bu düzenlemenin kaldırıldığı 2006 yılından geçerli olmak üzere 5520 sayılı Kanun ile Yeni Kurumlar Vergisi Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun ilk halinde yatırım indirmine benzer bir uygulama bulunmamıştır. Ancak yeni kanunda vergi oranı 5422 sayılı kanundaki %40'ın aksine %20'ye çekilmiş ve salt yatırımlar değil kurumların elde edeceği tüm kazançlar için oransal bir teşvik verilmesi planlanmıştır.

Sonrasında 5838 Sayılı Kanunun 9 uncu maddesiyle Kurumlar Vergisi Kanununa 32/A maddesi eklenmiştir. Bu madde ile indirimli kurumlar vergisi kapsamında yatırım teşviğinde yeni bir dönem başlamış, teşvik sistemi tekrar 24/04/2003 tarihi öncesinde (Yatırım indirimi uygulamasının 4842 sayılı kanun ile değiştirilmeden önceki halinde) olduğu gibi teşvik belgesi esasına göre şekillenmeye başlamıştır. Bahse konu indirimli kurumlar vergisi uygulamasına ilişkin düzenlemelere güncel mevzuat kısmında değinilmiştir.

2.2.6. 1980-2015 Dönemi Yatırım Teşviklerinin Sonuçları

Türkiye'de geçmiş yıllarda uygulanmış ve birçok kez ya kaldırılarak ya da değiştirilerek değişikliğe uğramış olan temel teşvik uygulamalarının yatırımlar üzerindeki etkisini ölçmek adına ilgili düzenlemelerin yürürlükte bulunduğu dönemlerde gerçekleşen yatırım verilerini incelemek faydalı olacaktır.

Bahse konu birçok teşvik düzenlemesinin uygulandığı 1980- 2015 döneminde düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı, gerçekleşen sabit yatırım harcamaları tutarı ve doğrudan yabancı yatırım tutarları Tablo 11'de verilmiştir. Bu tablodan da görüleceği üzere belge sayısı, yatırım harcamaları tutarı ve doğrudan yabancı yatırım tutarları yıllara göre farklılık arz etmektedir.

⁵¹ Cem ARSLAN, "Kurumlar Vergisinde Yatırım İndirimi Uygulaması", 16.02.2016, <http://www.vmhk.org.tr/kurumlar-vergisinde-yatirim-indirimi-uygulamasi/>, (27.09.2017).

⁵² 08/04/2006 tarihli ve 26133 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Tablo 11: 1980-2015 Dönemi Türkiye Yatırım Verileri

Yıl	Yatırım Teşvik Belgesi Sayısı	Belge Kapsamında Sabit Yatırım Tutarı (Milyon USD)	Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) Girişi (Milyon USD)
1980	571	4.089,00	18
1981	3.244	9.618,00	95
1982	1.556	4.578,00	55
1983	977	4.585,00	46
1984	1.176	3.479,00	113
1985	1.833	39.871,00	99
1986	2.491	47.134,00	125
1987	2.828	17.509,00	115
1988	2.742	26.616,00	354
1989	3.257	37.507,00	663
1990	3.141	25.422,00	684
1991	1.775	21.374,00	810
1992	1.553	34.909,00	844
1993	3.051	166.122,00	636
1994	1.394	44.508,00	608
1995	4.955	102.765,00	885
1996	5.024	42.312,00	722
1997	5.144	35.808,00	805
1998	4.291	19.309,00	940
1999	2.968	18.555,00	783
2000	3.521	14.994,00	982
2001	2.050	8.528,90	3.352
2002	2.654	7.158,10	1.082
2003	3.175	8.402,43	1.702
2004	3.460	11.849,62	2.785
2005	3.551	11.980,25	10.031
2006	2.475	9.431,11	20.185
2007	2.242	17.190,28	22.047
2008	2.446	13.701,53	19.851
2009	2.073	15.841,34	8.585
2010	3.553	43.993,32	9.099
2011	3.961	25.933,73	16.182
2012	3.984	34.863,93	13.284
2013	4.610	45.173,34	12.384
2014	3.912	27.321,34	12.523
2015	4.521	34.328,60	17.067

Kaynak: TCMB, Hazine Müsteşarlığı ve Ekonomi Bakanlığı verileri esas alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.

1980'li yıllardan itibaren uygulanmakta olan teşvik düzenlemeleri Tablo 11'de yer alan veriler ile birlikte değerlendirildiğinde teşvik politikalarının sonuçları (diğer birçok etkinin de varlığı yadsınmadan) daha net bir şekilde görülebilir.

Kaynak Kullanımını Destekleme Primi 1985-1991 döneminde yürürlükte kalmıştır. Bu dönem hem düzenlenen yatırım teşvik belgelerinde hem de yatırımlarda Tablo 11'den de görüleceği üzere bir artış trendi yaşanmıştır. Teşvik belgesi sayısı 1984 yılına nazaran dönem içerisinde yaklaşık 3 katına çıkmış iken belge kapsamındaki yatırım tutarı ise yaklaşık 10 kat artış göstermiştir(1989 yılı). DYY girişi tutarlarında da bu dönemde ciddi bir artış görülmüş, 1984 yılına nazaran artış dönem içerisinde 7 katı bulmuştur(1991 yılı). 1989 ve sonrası artışlarda 32 sayılı Karar ile gelen finansal serbestleşmenin etkisinin de bulunduğunu unutmamak gerekir.

Sanayi kuşağı uygulamasının sürdüğü dönem ise 1995 ile 1998 arasındadır. Türkiye'nin geneline yönelik teşvik uygulamalarının yapıldığı bu dönemde yatırım teşvik belgesi yaklaşık 3,7 katına çıkmışken (1997 yılı), belgeye dayalı yatırım tutarı ise 1994 krizi sonrası 1995 yılındaki 1,3 kat artış dışında yatay seyretilmiş hatta 1998 yılında düşmüştür. DYY açısından ise girişlerde bu yıllarda pek bir değişim görülmemiştir. 1994 krizi sonrasını kapsayan bu periyotta da sanayi kuşağı uygulamasının teşvik belgesi sayısında artış yaratmış olabileceği söylenebilse de belgeye bağlı sabit yatırımlar ile DYY'lerde göze çarpan bir etkisinin olmadığı görülmektedir.

Ülke üretiminde ve istihdamında önemli bir yere sahip olan KOBİ'lerin desteklenmesi adına uygulamaya birçok karar konmuştur. 1996'da ilk olarak uygulanmaya başlayıp 2000'de değişikliğe uğrayan, 2006 yılında ise genel teşvik mevzuatı ile birleştirilerek uygulaması devam eden KOBİ teşviği düzenlemelerinin ilk yıllarındaki etkilerine bakmak sonuçları görmek adına faydalıdır. KOBİ'lere ilişkin ayrı bir düzenleme ile teşvik sistemi geliştirilen düzenlemenin uygulanmaya başladığı 1996 yılı ile 2000 yılı arasında teşvik belgesi sayısında ve belge kapsamındaki yatırımlarda azalış görülmüştür. DYY girişleri ise bu dönemde 1997 ile 1998 ve 2000 yıllarında ufak bir artış gösterecek şekilde yatay seyretilmiştir.

Ekonomik krizin derin etkileri ile hissedildiği 2001 ve güçlü ekonomiye geçiş programının uygulandığı 2002 yıllarından 2006 yılına dek teşvik belgesi sayısı ve belgeye bağlı yatırım tutarı pek değişim göstermezken DYY tutarlarında çok güçlü bir artış görülmüş artışın boyutu 20 kat yükseliş niteliğinde gerçekleşmiştir. Teşvik sisteminde belirgin bir değişimin olmadığı bu dönemde Türkiye'de politik istikrar ile

birlikte yeni bir ekonomik reform programı uygulanmaya başlamıştır. Veriler bize bu iki durumun DYY girişlerinde önemli bir etki yarattığını göstermektedir.

Yatırım indiriminin kaldırılarak teşvik sisteminin birleştirildiği 2006 yılı sonrası 2007 yılı ile finansal krizin yaşandığı ve bölgeleri esas alarak kapsamı da genişleyen yeni bir teşvik sistemin yürürlüğe konduğu 2009 yılları arasında teşvik belgesi sayısı ile sabit yatırım tutarı pek değişmezken DYY girişlerinde azalış yaşanmıştır. DYY girişlerinde yaşanan azalışta büyük çaplı küresel krizin de önemli bir etkisi bulunmaktadır.

Yeni bir teşvik sisteminin uygulanmaya başladığı, yatırım indiriminin kaldırılması sonrasında indirimli kurumlar vergisinin de bu sisteme dâhil edildiği 2009 yılını takiben 2010 ve 2011 yıllarında belge sayıları yaklaşık 2 katına, belgeye dayalı yatırım tutarları da yaklaşık 3 katına çıkmıştır. DYY girişlerinde ise bu dönemde 1 kat artış görülmüştür. Kriz sonrası toparlanma yıllarında yeni sistemin de pozitif etki yaratmış olduğu görülmektedir.

Yeni teşvik sisteminin daha detaylandırıldığı ve iş gücü maliyetlerine yönelik de ek teşvik uygulamalarının teşvik sistemine dâhil edildiği 2012 yılı ile 2015 yılları arasında düzenlenen teşvik belgesi sayısında artış görülürken, belgeye dayalı yatırım tutarları ile DYY girişleri önceki seviyelerine yakın hareket ederek yatay seyretmiştir.

Görüleceği üzere yatırım teşvik sistemindeki düzenlemelerin yatırım teşvik belgeleri ile belgeye dayalı yatırım tutarları üzerindeki etkisi genelde pozitif yönlü gözükmemekte ise de DYY girişleri üzerindeki etkisi ise net değildir. DYY girişlerinde salt yatırım teşvik uygulamalarından ziyade bu uygulamaların da etkisi ihmal edilmeden ülkenin bulunduğu genel siyasi ve ulusal veya uluslararası makroekonomik ortamın etkili olduğu söylenebilir.

2.3. TÜRK VERGİ MEVZUATININ DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI TEŞVİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türk mevzuatında doğrudan yabancı yatırımlara yönelik birçok düzenleme bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, diğer ülkeler ile gerçekleştirilen ikili anlaşma hükümleri, gümrük birliği ve serbest ticaret anlaşmaları, vergi ve sosyal güvenlik mevzuatında yer alan yatırım teşvik düzenlemeleri olarak sayılabilir. Bu tezin kapsamı ise vergi politikaları bağlamında vergisel düzenlemeler ve sosyal güvenlik düzenlemeleri ile sınırlı tutulmuş ve aşağıda bu düzenlemelere yer verilmiştir.

Doğrudan yabancı yatırımlara yönelik vergisel teşvik niteliğini haiz olduğu düşünülen hükümler;

- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu
- 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu
- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu
- 4458 Sayılı Gümrük Kanunu
- 488 Sayılı Damga Vergisi Kanunu
- 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu
- 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu
- 5746 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun
- 6745 Sayılı Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
- 2012/3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar
- 2016/9495 Sayılı Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar

adlı kanun ve ikincil düzenlemelerde yer almaktadır.

2.3.1. Kurum Kazançlarına Yönelik Mevzuat Hükümlerinin Doğrudan Yabancı Yatırım Teşviği Kapsamında Değerlendirilmesi

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu⁵³ ve ilgili mevzuatta yer alan doğrudan yabancı yatırımlara yönelik teşvik niteliği taşıyan hükümler yapılan yatırımın niteliğine göre ayrıştırılarak aşağıda sayılmıştır.

2.3.1.1. Yabancı Kurumun Türkiye’de Elde Ettiği İştirak Kazancına Yönelik Vergisel Teşvikler

Önceki bölümlerde değinildiği üzere IMF altıncı el kitabına göre iştirak yatırımının ödemeler bilançosunda doğrudan yatırım olarak sınıflandırılabilmesi, bu yatırımın hedef ortaklığın oy haklarının %10 ve fazlasını kontrol edecek şekilde yapılması şartına bağlıdır.

⁵³21/06/2006 tarihli ve 26205 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Yabancı bir kurum, Türkiye'de bu nitelikte yatırım yapması halinde 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 3 üncü maddesinin 2 nci fıkrasında yer alan “Kanunun 1 inci maddesinde sayılı kurumlardan kanunî ve iş merkezlerinin her ikisi de Türkiye'de bulunmayanlar, sadece Türkiye'de elde ettikleri kazançları üzerinden vergilendirilirler” hükmü bağlamında dar mükellef olarak sınıflanmaktadır. Bu kurumun Türkiye'de yatırım yapmış olduğu iştirakinden elde edeceği kazançlar ise yine aynı maddenin dar mükellef kurumların kazançlarını tanımlayan 3 üncü fıkrası d bendinde sayılan “Türkiye'de elde edilen menkul sermaye iratları” hükmü kapsamında menkul sermaye iradı olarak kurum kazancını oluşturmaktadır. Dar mükellefler için sayılmış olan bu nitelikteki kazançların doğmuş sayılması için yine Kurumlar Vergisi Kanununun 3 üncü maddesinin 4 üncü fıkrasında yer alan “Bu maddede belirtilen kazanç veya iratlar ile gelir unsurlarının Türkiye'de elde edilmesi ve Türkiye'de daimî temsilci bulundurulması konularında, 31/12/1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun ilgili hükümleri uygulanır” hükmü uygulanmaktadır. Ayrıca 5520 sayılı kanunun 22 nci maddesinin 2 nci fıkrasında “Dar mükellefiyete tâbi kurumların ticarî veya ziraî kazançlar dışında kalan kazanç ve iratları hakkında, Gelir Vergisi Kanununun bu kazanç ve iratların tespitine ilişkin hükümleri uygulanır” hükmü bulunmaktadır. Menkul sermaye iratlarına ilişkin hükümler 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 75 inci maddesinde tanımlanmış bulunmaktadır. Bu maddeye göre menkul sermaye iratlarında elde etme tahsil esasına bağlanmıştır⁵⁴. Dolayısı ile dar mükellef kurum için iştirak kazancının doğması bu kazancın dar mükellefe ödenmesi şartına bağlı olmaktadır.

Dar mükellef bir kurumun tam mükellef kuruma yapmış olduğu iştirak yatırımından elde edeceği kazançlar, tam mükellef kurumların aynı nitelikteki kazançlarında olduğu gibi Kurumlar Vergisi Kanununun istisnaları düzenleyen 5 inci maddesinin 1 inci fıkrasının a bendinde yer alan;

Kurumların,

“1) Tam mükellefiyete tabi başka bir kurumun sermayesine katılımlarından elde ettikleri kazançlar,

2) Tam mükellefiyete tabi başka bir kurumun kârına katılma imkânı veren kurucu senetleri ile diğer intifa senetlerinden elde ettikleri kâr payları,

3) Tam mükellefiyete tabi girişim sermayesi yatırım fonu katılma payları ile girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının hisse senetlerinden elde ettikleri kâr payları”

⁵⁴ Mehmet Tosuner ve Zeynep Arıkan, **Türk Vergi Sistemi**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2010, s. 164.

hükümleri çerçevesinde vergiden istisna tutulmuştur. Diğer fon ve yatırım ortaklıklarının katılma payları ve hisse senetlerinden elde edilen kâr payları ise yine bu alt bendin son hükmü uyarınca bu istisna kapsamının dışında tutulmuştur.

Bu tip yatırımlar sonucunda elde edilecek kar payları yukarıda yer alan 5 inci madde kapsamında vergiden istisna olmakla birlikte esas olarak bu istisna bir işyeri veya daimi temsilci aracılığı ile kar payı elde eden dar mükellefler için işlemektedir. Bunun dışındaki dar mükellefler tarafından elde edilen 1 ve 2 numaralı alt bentlerde yer alan kazançlar yine Kurumlar Vergisi Kanununun 30 uncu maddesinin 3 üncü fıkrasında yer alan “Tam mükellef kurumlar tarafından, Türkiye’de bir iş yeri veya daimî temsilci aracılığıyla kâr payı elde edenler hariç olmak üzere dar mükellef kurumlara veya kurumlar vergisinden muaf olan dar mükelleflere dağıtılan (Kârın sermayeye eklenmesi kâr dağıtımı sayılmaz.) ve Gelir Vergisi Kanununun 75 inci maddesinin ikinci fıkrasının (1), (2) ve (3) numaralı bentlerinde sayılan kâr payları üzerinden bu Kanunun 15 inci maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca vergi kesintisine tâbi tutulan kazançlar hariç olmak üzere % 15⁵⁵ oranında kurumlar vergisi kesintisi yapılır” hükmü uyarınca %15 oranında dağıtımı yapan tam mükellef kurumca tevkifata tabi tutulmaktadır.

Ayrıca dar mükellefler tarafından 30 uncu maddenin 9 uncu fıkrası kapsamında ihtiyari beyanname verilse dahi Kurumlar Vergisi Kanununun 34 üncü maddesinin 1 inci fıkrasının yukarıda yer alan 30 uncu maddenin 3 üncü fıkrasındaki tevkif edilen tutarı mahsuba imkan vermemesi sebebi ile vergi yükü dar mükellef kurum üzerinde kalmaktadır.

Dar mükellef kurumun tam mükellefiyete tabi girişim sermayesi yatırım fonu katılma payları ile girişim sermayesi yatırım ortaklıklarına iştirak etmesi halinde bu yatırımdan elde edeceği kazanç yukarıda yer alan 5 inci madde kapsamında istisnadır, ayrıca bu kazançlar, 30 uncu maddenin 3 üncü fıkrasının Kanunun 15 inci maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca vergi kesintisine tâbi tutulan kazançları tevkifat yapmak açısından dışarıda bırakması sebebi ile 30 uncu madde kapsamında tevkifata da tabi değildir.

Ek olarak girişim sermayesi yatırım fonlarının ve girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının kazançları yine 5 inci maddesinin 1 inci fıkrasının d bendi ⁵⁶çerçevesinde kurumlar vergisinden istisna tutulmuştur. Yine bu kurumların elde

⁵⁵ 2009/14593 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir.

⁵⁶ İlgili bent aşağıda yer almaktadır.

d) Türkiye’de kurulu;

1) Menkul kıymetler yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları,

etmiş oldukları kazançlar Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 15 inci maddesinin 3 üncü fıkrasında yer alan "Emeklilik yatırım fonlarının kazançları hariç olmak üzere, Kanunun 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinde yazılı kazançlardan, dağıtılsın veya dağıtılmasın, kurum bünyesinde % 15 oranında vergi kesintisi yapılır" hükmü ve bu oranın %0 olarak belirlenmesine ilişkin 2009/14594 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca kazancın elde edildiği kurum bünyesinde de herhangi bir tevkifata tabi tutulmamaktadır.

Bu yönden bakıldığında girişim sermayesi yatırım fon ve ortaklıklarına yönelik iştirak yatırımı yapmaya sağlanan teşvikler tam mükellef kurumlarda olduğu gibi dar mükellef kurumlarda da bulunmakta ve hem iştirak kazancı, hem de bu kazancın kaynağı olan kurum kazancı vergiden istisna tutulmaktadır. Bu hükmün doğrudan yatırımlara yönelik bir teşvik niteliği taşıdığı söylenebilir.

2.3.1.2. Yabancı Fon Kazançlarının Vergilendirilmesine Yönelik Teşvikler

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 5/A maddesinde yer alan şartların gerçekleşmesi durumunda, Türkiye'de yatırım yapan yabancı fonların işlemlerinden dolayı elde ettiği kazançları beyana ve tevkifata tabi olmamakta dolayısı ile vergi yükü taşımamaktadır. Bu kazançların içerisine yabancı bir fonun Türkiye'de kurulu bir şirketin pay senetlerini iktisap etmesi ve sonrasında satması durumu da girmektedir. Bu tip bir iktisabın doğrudan yatırım olarak sınıflandırılabilmesi fonun yatırım yaptığı şirketteki ortaklığının oy hakları kontrolünün %10 ve üzerinde olmasına bağlıdır. Kanunun 5/A maddesi bu tip bir sınırlandırma getirmemekte ve belirlenen diğer şartların sağlanması halinde oy hakları hakkında herhangi bir sınırlama olmaksızın yabancı fonun elde etmiş olduğu kazançları vergi dışı bırakmaktadır.

Yukarıda değinilen Kurumlar Vergisi Kanununun 5/A maddesinde yer alan ve yabancı fon kazançlarının beyan dışı bırakılmasına, kanunun diğer maddeleri uyarınca tevkifata tabi olmadığı da hesaba katıldığında, vergi dışı bırakılmasına yol açan 1 inci fıkrası ise aşağıda yer almaktadır.

-
- 2) Portföyü Türkiye'de kurulu borsalarda işlem gören altın ve kıymetli madenlere dayalı yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları,
 - 3) Girişim sermayesi yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları,
 - 4) Gayrimenkul yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları,
 - 5) Emeklilik yatırım fonlarının kazançları,
 - 6) Konut finansmanı fonları ile varlık finansmanı fonlarının kazançları.

“Bu Kanunun 2 nci maddesinin birinci fıkrasında belirtilen yabancı fonların⁵⁷, Sermaye Piyasası Kurulunca verilen portföy yöneticiliği yetki belgesine sahip tam mükellef şirketler aracılığıyla, organize bir borsada işlem görsün veya görmesin her türlü menkul kıymet ve sermaye piyasası aracı, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmesi, varant, döviz, emtiaya dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmesi, kredi ve benzeri finansal varlıklar ve kıymetli maden borsalarında yapılan emtia işlemlerinden elde ettikleri kazançları nedeniyle, aşağıdaki şartların birlikte gerçekleşmesi halinde portföy yöneticiliği yapanlar; söz konusu fonlar için daimi temsilci, bunların işyerleri de bu fonların işyeri veya iş merkezi sayılmaz. Bu kazançlar için beyanname verilmez, diğer kazançlar nedeniyle beyanname verilmesi halinde bu kazançlar beyannameye dahil edilmez.

- a) Fon adına tesis edilen işlemlerin portföy yöneticiliği yapan şirketin mutlak faaliyetleri arasında yer alan işlemlerden olması.
- b) Portföy yöneticiliği yapan şirketin ticari, hukuki ve finansal özellikleri dikkate alındığında, yabancı fon ile arasındaki ilişkinin, emsale uygun koşullarda birbirlerinden bağımsız olarak faaliyet gösteren kişilerdeki gibi olması.
- c) Portföy yöneticiliği yapan şirket tarafından, verilen hizmet mukabilinde emsallere uygun bedel alınması ve transfer fiyatlandırması raporunun kurumlar vergisi beyannamesinin verilme süresi içerisinde Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığına verilmesi.
- ç) Portföy yöneticiliği yapan şirketin ve ilişkili olduğu kişilerin yabancı fonun kazançları üzerinde, sağladığı hizmet mukabilinde her ne ad altında olursa olsun hesaplanan bedeller düşüldükten sonra, doğrudan veya dolaylı olarak %20'den fazla hak sahibi olmaması.”

Ayrıca aynı maddenin 5 inci fıkrasında yer alan “Türkiye’de bulunan taşınmazlar, aktif büyüklüğünün %51’inden fazlası taşınmazlardan oluşan şirketlere ait hisse senetleri veya ortaklık payları veya bunlara ilişkin vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri, nakdi uzlaşmayla sonuçlananlar dışında emtiaya dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri, sigorta sözleşmeleri ve bunlara ilişkin vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinden elde edilen kazançlar bu madde kapsamına girmez” hükmü istisnanın diğer bir sınırını göstermektedir.

Görüleceği üzere yukarıda yer alan şartları sağlayan bir fonun bir şirkete ait pay senedini portföy yönetim şirketi vasıtasıyla alması ve satması sonucunda elde edeceği kazancı için beyanname vermeyecek, bu kazanç 5520 sayılı Kurumlar

⁵⁷ Sermaye Piyasası Kurulunun düzenleme ve denetimine tâbi fonlara benzer yabancı fonlardır.

Vergisi Kanununun tevkifat hükümlerini düzenleyen 15 ve 30 uncu maddelerine de girmedüğinden vergiye tabi olmayacaktır. Buradaki söz konusu durum çok düşük oranlı bir yatırımdan, %10 ve üzerinde oy hakkı kontrolünü içerecek şekilde yapılan yatırımlara kadar tüm yatırımları kapsamaktadır. %10 ve üzeri oy hakkı kontrolünü içeren edinimlere ilişkin özel bir hüküm bulunmamaktadır.

2.3.1.3. Yatırım Fonları ve Yatırım Ortaklıklarına Yönelik İstisna Hükümleri

Yabancı bir kurumun iştirak yatırımından veya fon katılma belgesi edinimi dolayısı ile elde edeceği kazanç, iştirak edilen/katılma payı iktisap edilen kurum kazancının bir nevi türevi konumundadır. Yani iştirak edilen/katılma payı iktisap edilen kurumun vergi sonrası net kazancı ne kadar yüksek ise o kazançtan şirket ortaklarına/katılma payı sahiplerine dağıtılacak pay da o kadar yüksek olacaktır. Bu sebeple dar mükellef kurumun iştirak ettiği/katıldığı tam mükellef kurum kazançlarına yönelik 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunda yer alan teşvik hükümlerini de dar mükelleflerin daha fazla kazanç elde etmelerine imkan tanıyan teşvik hükümleri olarak sayabiliriz. Bu durum farklı bir bakış açısıyla mevcut vergi politikasının dar mükellef kurumları Türkiye’de kurulu hangi tip kurumlara iştirak etme/katılma konusunda motive ettiğini göstermek açısından da kıymetli bir bilgi sunmaktadır.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 5 inci maddesinin 1 inci fıkrasının d bendinde kazançları kurumlar vergisinden istisna tutulan fon ve ortaklıklar sayılmıştır. Bunlar;

Türkiye’de kurulu;

1) Menkul kıymetler yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları,

2) Portföyü Türkiye’de kurulu borsalarda işlem gören altın ve kıymetli madenlere dayalı yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları,

3) Girişim sermayesi yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları,

4) Gayrimenkul yatırım fonları veya ortaklıklarının kazançları,

5) Emeklilik yatırım fonlarının kazançları,

6) Konut finansmanı fonları ile varlık finansmanı fonlarının kazançları

olarak belirlenmiştir.

Bu istisnadan yukarıda yer alan fon ve ortaklıklar doğrudan yararlanmaktadır. Kazançları kurumlar vergisinden müstesna tutulan bu fon ve ortaklıklara yatırım

yapanlar ise, iştirak ettikleri/katılma payı iktisap ettikleri kurumun dönem net karı, istisnanın olmadığı durumda gerçekleşecek olan dönem net karından daha yüksek olduğundan bu istisnadan dolayı olarak yararlanacaklardır. Sonuç itibarıyla bu kurumlara düşecek kar payı istisna sebebi ile daha yüksek olacaktır. İştirak kazancı istisnası kısmında belirtildiği üzere bu kurumlardan girişim sermayesi yatırım fonlarının katılma payları ile girişim sermayesi yatırım ortaklıklarının kar payları da kurumlar vergisinden istisnadır.

Bu kurumların elde etmiş oldukları kazançlar Kurumlar Vergisi Kanununun 15 inci maddesinin 3 üncü fıkrasında yer alan “Emeklilik yatırım fonlarının kazançları hariç olmak üzere, Kanunun 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (d) bendinde yazılı kazançlardan, dağıtılın veya dağıtılmasın, kurum bünyesinde % 15 oranında vergi kesintisi yapılır” hükmü ve bu oranın %0 olarak belirlenmesine ilişkin 2009/14594 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca kazancın elde edildiği kurum bünyesinde de herhangi bir tevkifata tabi tutulmamaktadır. Ancak bu girişim sermayesi yatırım fonları ve girişim sermayesi yatırım ortaklığı kazançları hariç olmak üzere bu kurumlardan elde edilen iştirak kazançları Kurumlar Vergisi Kanununun 5 inci maddesinin 1 inci fıkrasının a bendine göre istisna kapsamında olmadığından elde eden kurumlar açısından vergiye tabi olacaktır.

2.3.1.4. Eğitim Öğretim Kurumları, Kreşler, Bakımevleri ile Rehabilitasyon Merkezleri Kazançlarında İstisna

Yabancı tüzel kişi yatırımcıların ister işyeri veya daimi temsilcisi aracılığı ile dar mükellef olarak, ister Türkiye’de kuracağı tüzel kişiliğe iştirak ederek ilgili tüzel kişiliğin tam mükellef olarak faaliyet göstermesi ile, isterse de bu kazançları elde edecek tam mükellef kurumlara iştirak ederek özel eğitim öğretim kurumları, kreşler, bakımevleri ve rehabilitasyon merkezlerine yönelik getirilmiş olan 5 yıllık kazanç istisnasından menfaat elde etmeleri mümkündür.

Kurumlar Vergisi Kanununun 5 inci maddesinin ı bendinde “Okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve orta öğretim özel okulları, özel kreş ve gündüz bakımevleri ile Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara veya kamu yararına çalışan derneklere bağlı rehabilitasyon merkezlerinin işletilmesinden, ilgili Bakanlığın görüşü alınmak suretiyle Maliye Bakanlığının belirleyeceği usûller çerçevesinde beş hesap dönemi itibarıyla elde edilen kazançlar (İstisna, belirtilen okulların, özel kreş ve gündüz bakımevleri ve rehabilitasyon merkezlerinin faaliyete geçtiği hesap

döneminden itibaren başlar.)” hükmü yer almakta ve istisnanın dayanağını oluşturmaktadır.

2.3.1.5. Sınai Mülkiyet Hakkı Kazançlarında İstisna

Bazı buluşların Türkiye’de gerçekleştirilmesi sonucunda bu buluşlardan elde edilen bazı nitelikteki kazançlar 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 5/B maddesi uyarınca vergiden istisna tutulmuştur. Bu istisnadan yararlanacaklar için tam mükellef - dar mükellef ayrımı yapılmamıştır, bu sebeple dar mükelleflerin de bu tip kazançları istisna kapsamına girmektedir. Bu istisna yerli ve yabancı yatırımcılar için bir yatırım teşviki olmasının yanında Türkiye için de katma değerli ürün üretimine yönelik fayda sağlayabilecek bir teşvik niteliği taşımaktadır. Bu nitelikteki kazançlar kanunun 5/B maddesinde şu şekilde yer almaktadır.

“(1) Türkiye’de gerçekleştirilen araştırma, geliştirme ve yenilik faaliyetleri ile yazılım faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan buluşların;

a) Kiralanması neticesinde elde edilen kazanç ve iratların,

b) Devri veya satışı neticesinde elde edilen kazançların,

c) Türkiye’de seri üretime tabi tutularak pazarlanmaları hâlinde elde edilen kazançların,

ç) Türkiye’de gerçekleştirilen üretim sürecinde kullanılması sonucu üretilen ürünlerin satışından elde edilen kazançların patentli veya faydalı model belgeli buluşa atfedilen kısmının,

% 50’si kurumlar vergisinden müstesnadır. Bu istisna, buluşa yönelik hakların ihlal edilmesi neticesinde elde edilen gelirler ile buluş nedeniyle alınan sigorta veya diğer tazminatlar için de uygulanır.

(2) İstisnanın uygulanabilmesi için;

a) İstisna uygulamasına konu buluşun, 24/06/1995 tarihli ve 551 sayılı Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname kapsamında patent veya faydalı model belgesi verilerek koruma altına alınan buluşlar arasında yer alması ve buluşa ilişkin incelemeli sistem ile patent veya araştırma raporu sonucunda faydalı model belgesi alınması,

b) İstisna uygulamasından yararlanabilecek kişilerin, 551 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 2 nci maddesinde belirtilen nitelikleri taşıması ve bu kişilerin patentli veya faydalı model belgeli buluşu geliştirme yetkisini haiz bulunması şartıyla, patent

veya faydalı model belgesinin sahibi ya da patent veya faydalı model belgesi üzerinde tekel niteliğinde özel bir ruhsata sahip olması, gerekmektedir.

(3) İstisna uygulamasına patent veya faydalı model belgesinin verildiği tarihten itibaren başlanır ve ilgili patent veya faydalı model belgesi için sağlanan koruma süresi aşılmamak kaydıyla bu istisnadan yararlanılabilir. Buluşun üretim sürecinde kullanılması sonucu üretilen ürünlerin satışından elde edilen kazançların, patentli veya faydalı model belgeli buluşa atfedilen kısmı, ayrıştırılmak suretiyle transfer fiyatlandırması esaslarına göre tespit edilir.

(4) Bu madde gelir vergisi mükellefleri hakkında da uygulanır.

(5) İstisna uygulamasının kesinti suretiyle alınan vergilere şümulü yoktur. Ancak, bu madde kapsamında istisnadan yararlanan serbest meslek kazançları ile gayrimenkul sermaye iratları üzerinden yapılacak vergi kesintisi % 50 oranında indirimli uygulanır. Kazanç ve iradı kesinti yoluyla vergilenen ve beyanname vermesi gerekmeyen mükellefler için indirimli vergi kesintisi en fazla 5 yıl süre ile uygulanır.

(6) Bu madde kapsamında istisna uygulamasından yararlanan mükellefler, 26/06/2001 tarihli ve 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu kapsamında yer alan istisna uygulamasından ayrıca yararlanamaz.

(7) Birinci ve beşinci fıkralarda yer alan %50 oranını ayrı ayrı ya da birlikte sıfıra kadar indirmeye, %100'e kadar artırmaya, bu oranları sektörler ile birinci fıkrada yer alan gelir, kazanç ve iratlar itibarıyla ya da patent veya faydalı model belgesine göre farklılaştırmaya, tekrar kanuni seviyesine indirmeye, beşinci fıkrada yer alan süreyi bir yıla kadar indirmeye, tekrar kanuni seviyesine kadar çıkarmaya Bakanlar Kurulu; üçüncü fıkrada yer alan transfer fiyatlandırması suretiyle ayrıştırma yöntemi yerine satış, hasılat, gider, harcama, maliyet veya benzeri unsurları dikkate alarak kazancın ayrıştırılmasında basitleştirilmiş yöntemler tespit etmeye ve bu maddenin uygulamasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.”

2.3.1.6. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Gerçekleştirilen Faaliyetlere Yönelik Teşvikler

4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununun⁵⁸ geçici 2 nci maddesinde yer alan “Yönetici şirketlerin bu Kanun uygulaması kapsamında elde ettikleri kazançlar ile Bölgede faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi

⁵⁸06/07/2001 tarihli ve 24454 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

mükelleflerinin, münhasıran bu bölgedeki yazılım, tasarım ve AR-GE faaliyetlerinden elde ettikleri kazançları 31/12/2023 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisinden müstesnadır.” hükmü uyarınca, bu bölgelerde yapılacak ve sonucunda yazılım, tasarım ve AR-GE faaliyetlerinden kazanç elde edilecek yatırımların kazançları vergiden istisna tutulmuştur. Bu hüküm yerli yatırımcılar ile birlikte yabancı yatırımcıları ister dar mükellef ister tam mükellef olsunlar kapsamaktadır.

2.3.1.7. Araştırma ve Geliştirme Harcamalarına İlişkin İndirim Hakkı

Yabancı bir yatırımcı, gerek Türkiye’de şirket kurma yoluyla tam mükellef olarak gerekse de şirket kurmadan işyeri veya daimi temsilci aracılığı ile ticari faaliyetini sürdürerek dar mükellef olarak, yapmış olduğu araştırma ve geliştirme harcamalarını kurumlar vergisi matrahından indirme hakkına sahip bulunmaktadır. Burada bahsedilen indirim bu nitelikteki harcamaların gider olarak dikkate alınmasından farklıdır. Burada bu gidere ilaveten verilmiş bir indirim hakkı bulunmaktadır. Yani mükellefler önce bu nitelikteki harcamalarını bir gider unsuru olarak vergi matrahlarının tespitinde dikkate alacaklar, sonrasında ise kurum kazancından ilave olarak bu harcamaları tekrar düşeceklerdir. Görüleceği üzere burada aynı gider kurumlar vergisi matrahının tespitinde biri gider diğeri ise indirim olmak üzere iki kez matrah azaltıcı unsur olarak dikkate alınmaktadır.

Bu uygulamaya imkân veren yasal dayanak eskiden 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 10 uncu maddesinin 1 inci fıkrasının a bendinde yer alan ve mükellefe indirim hakkı tanıyan “Mükelleflerin, işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme harcamaları tutarının % 100’ü oranında hesaplanacak AR-GE indirimi ” hükmü iken bu bent 6728 sayılı Kanunun⁵⁹ 58 inci maddesi ile ilga edilmiş ve aynı Kanunun 60 ıncı maddesi ile 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanuna⁶⁰ 3/A maddesi eklenerek değişikliğe uğramış, teşvik düzenlemesine ilişkin hüküm 5520 sayılı Kanundan 5746 sayılı Kanuna taşınmıştır. İlgili hüküm aşağıda yer almaktadır.

“(1) Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve

⁵⁹ 09/08/2016 tarihli ve 29796 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

⁶⁰ 12/03/2008 tarihli ve 26814 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

geliştirme harcamaları tutarının %100'ü, bu kapsamdaki projelerin Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından AR-GE ve yenilik projesi olarak değerlendirilmesi şartıyla, 5520 sayılı Kanunun 10 uncu maddesi ve 193 sayılı Kanunun 89 uncu maddesi uyarınca kazancın tespitinde indirim konusu yapılır. Ayrıca bu harcamalar, 213 sayılı Kanuna göre aktifleştirilmek suretiyle amortisman yoluyla itfa edilir, bir iktisadi kıymet oluşmaması hâlinde ise doğrudan gider yazılır.

(2) Kazancın yetersiz olması nedeniyle ilgili vergilendirme döneminde indirim konusu yapılamayan tutar, sonraki vergilendirme dönemlerine devredilir. Devredilen tutar, takip eden yıllarda 213 sayılı Kanuna göre her yıl belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırılarak dikkate alınır.

(3) Araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile doğrudan ilişkili olmayan giderlerden AR-GE indirimi hesaplanmaz. AR-GE indirimi tutarının hesabında tamamen araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde kullanılan amortismanla tabi iktisadi kıymetler için hesaplanan amortismanlar ile başka faaliyetlerde de kullanılan makine ve teçhizat için hesaplanan amortismanların bu kıymetlerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde kullanıldıkları gün sayısına isabet eden kısmı dikkate alınabilir. Bu madde kapsamında AR-GE indiriminden yararlanılacak harcamaların kapsamını ve uygulamadan yararlanılabilmesi için gerekli belgeler ile usulleri belirlemeye Maliye Bakanlığı ile Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı müştereken yetkilidir.”

Yukarıda yer alan maddenin devreye girmesi ile eskiden indirim konusu yapılamayan tamamen araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde kullanılmayan amortismanla tâbi iktisadî kıymetler için kısmi indirim hakkı getirilmiştir.

Bu düzenleme hem yerli hem de yabancı yatırımcıların AR-GE yatırımlarını teşvik eder niteliktedir.

2.3.1.8. Nakit Olarak Ödenmiş Sermayenin Maliyetine İlişkin İndirim Hakkı

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 10 uncu maddesine, 6637 sayılı Kanunun⁶¹ 8 inci maddesiyle eklenen ı bendi ile 01/07/2015 tarihinden itibaren yeni kurulan veya sermaye artırımına giden sermaye şirketlerine, ortaklar tarafından nakit olarak konmuş olan sermaye için TCMB tarafından ilgili hesap dönemi için en son açıklanan bankalarca açılan TL cinsinden ticari kredilere uygulanan ağırlıklı yıllık

⁶¹07/04/2015 tarihli ve 29319 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

ortalama faiz oranı üzerinden hesaplanacak tutarın %50'sinin kurumlar vergisi matrahının tespitinde indirim olarak dikkate alma hakkı tanınmıştır.

Bu hak bu tarihe kadar şirketler tarafından bir gider unsuru olarak dikkate alınamayan öz sermaye maliyetlerinin vergi matrahının tespitinde kısmen bir indirim kalemi olarak dikkate alınabilmesini sağlamaktadır. Kanunun ilgili hükmü aşağıda yer almaktadır.

“Finans, bankacılık ve sigortacılık sektörlerinde faaliyet gösteren kurumlar ile kamu iktisadi teşebbüsleri hariç olmak üzere sermaye şirketlerinin ilgili hesap dönemi içinde, ticaret siciline tescil edilmiş olan ödenmiş veya çıkarılmış sermaye tutarlarındaki nakdi sermaye artışları veya yeni kurulan sermaye şirketlerinde ödenmiş sermayenin nakit olarak karşılanan kısmı üzerinden Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından indirimden yararlanılan yıl için en son açıklanan "Bankalarca açılan TL cinsinden ticari kredilere uygulanan ağırlıklı yıllık ortalama faiz oranı" dikkate alınarak, ilgili hesap döneminin sonuna kadar hesaplanan tutarın %50'si.

Bu indirimden, sermaye artırımına ilişkin kararın veya ilk kuruluş aşamasında ana sözleşmenin tescil edildiği hesap döneminden itibaren başlamak üzere izleyen her bir dönem için ayrı ayrı yararlanılır. Sonraki dönemlerde sermaye azaltımı yapılması hâlinde azaltılan sermaye tutarı indirim hesaplamasında dikkate alınmaz.

Bu bent hükümlerine göre hesaplanacak indirim tutarı, nakdi sermayenin ödendiği ay kesri tam ay sayılmak suretiyle hesap döneminin kalan ay süresi kadar hesaplanır. Matrahın yetersiz olması nedeniyle ilgili dönemde indirim konusu yapılamayan tutarlar, sonraki hesap dönemlerine devreder. Bu bendin uygulanmasında sermaye şirketlerine nakit dışındaki varlık devirlerinden kaynaklananlar dâhil olmak üzere, sermaye şirketlerinin birleşme, devir ve bölünme işlemlerine taraf olmalarından veya bilançoda yer alan öz sermaye kalemlerinin sermayeye eklenmesinden kaynaklanan ya da ortaklar veya bu Kanunun 12 nci maddesi kapsamında ortaklarla ilişkili olan kişilerce kredi kullanılmak veya borç alınmak suretiyle gerçekleştirilen sermaye artırımları, indirim hesaplamasında dikkate alınmaz.

Bu bentte yer alan oranı, şirketlerin aktif büyüklükleri, ortaklarının hukuki niteliği, çalışan personel sayıları ve yıllık net satış hasılatlarına göre veya sermayenin kullanıldığı yatırımdan elde edilen gelirlerin kurumun esas faaliyeti kapsamında olmayan faiz, kâr payı, kira, lisans ücreti, menkul kıymet satış geliri gibi pasif nitelikli gelirlerden oluşmasına göre ya da sermayenin kullanıldığı yatırımların teşvik belgeli

olup olmadığına veyahut makine ve teçhizat veya arsa ve arazi yatırımları için sermayenin kullanıldığı alanlar itibarıyla ya da bölgeler, sektörler ve iş kolları itibarıyla ayrı ayrı sifıra kadar indirmeye veya %100'e kadar artırmaya; halka açık sermaye şirketleri için halka açıklık oranına göre %150'ye kadar farklı uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkilidir.”

Görüleceği üzere bu bent hükmünden yararlanmak için 01/07/2015 tarihinden sonra şirkete sermaye artırımı veya kuruluş için nakdi sermaye yatırmak gerekmektedir. Yani daha önce kurulmuş veya sermaye artırmış şirketler bu haktan yararlanamamaktadır.

Ayrıca bu indirim hakkı aynı AR-GE indiriminde olduğu gibi matrahın yetersiz olması halinde sonraki dönemlere devredilebilmektedir. Ayrıca kurumlar vergisi genel tebliği'nde değişiklik yapılmasına dair 9 no'lu tebliğde bu bentte yer alan %50 oranı bazı şirketler için farklı belirlenmiştir. Bunlar aşağıda yer almaktadır.

-Payları borsada işlem gören halka açık sermaye şirketlerinde indirim oranı, indirimden yararlanan yılın son günü itibarıyla, Merkezi Kayıt Kuruluşu A.Ş. nezdinde borsada işlem görebilir nitelikte pay olarak izlenen payların nominal tutarının ticaret siciline tescil edilmiş olan ödenmiş veya çıkarılmış sermayeye oranı;

- %50 ve daha az olan şirketler için 25 puan,

- %50'nin üzerinde olan şirketler için ise 50 puan

- Nakdi olarak artırılan sermayenin, yatırım teşvik belgeli üretim ve sanayi tesisleri ile bu tesislere ait makine ve teçhizat yatırımlarında ve/veya bu tesislerin inşasına tahsis edilen arsa ve arazi yatırımlarında kullanılması durumunda ise, yatırım teşvik belgesinde yer alan sabit yatırım tutarı ile sınırlı olmak üzere 25 puan artırılarak uygulanmaktadır.

Sermaye maliyetine yönelik bu teşvik her hesap döneminde uygulanan bir sürekli teşvik niteliğindedir. Sermaye artırımının yapıldığı ay tam ay sayılmak suretiyle o hesap döneminin sonuna kadar olan süre kıst olarak hesaplamaya dahil edilir, gelecek hesap dönemlerinde de hesaplama yapılmaya ve indirimden yararlanılmaya devam edilir. Uygulama yerli yatırımcılar ile birlikte yabancı yatırımcılar açısından da Türkiye'de bir şirket kurmanın, mevcut şirkete sermaye artırımına katılarak iştirak etmenin gelecekteki vergi tasarrufları vasıtası ile maliyetini düşüren bir teşvik niteliğindedir.

2.3.1.9. Yatırım Teşviki Kapsamında İndirimli Kurumlar Vergisi Uygulaması

Devlet tarafından uygulanan yatırım teşvik politikasının Kurumlar Vergisi Kanunundaki doğrudan karşılığı kanunun 32/A maddesinde yer almaktadır. Bu madde Ekonomi Bakanlığı tarafından teşvik belgesine bağlanan yatırımlara yönelik indirimli kurumlar vergisi uygulamasını getirmektedir. Teşvik kapsamındaki yatırımların türü, yeri ve kapsamı gibi konular ise kanunun verdiği yetki ile Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmektedir.

İndirimli kurumlar vergisi oranı uygulamasını getiren bu teşvik, yabancı yatırımcıların ticari faaliyetini dar mükellef olarak yürütmek suretiyle yapacakları yatırımları, Türkiye’de kurmuş oldukları ve ana ortağın iştirak ettiği tam mükellef kurumların yatırımlarını ve iştirak yatırımı yapmış oldukları diğer tam mükellef kurumların yatırımlarını kapsamakta olup, tüm seçeneklerde yatırımın karlılığını artıracak bir devlet desteği niteliğindedir.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32/A maddesi hükmü aşağıda yer almaktadır.

(1) “Finans ve sigortacılık sektörlerinde faaliyet gösteren kurumlar, iş ortaklıkları, taahhüt işleri, 16/07/1997 tarihli ve 4283 sayılı Kanun ile 08/06/1994 tarihli ve 3996 sayılı Kanun kapsamında yapılan yatırımlar ile rödovans sözleşmelerine bağlı olarak yapılan yatırımlar hariç olmak üzere, bu maddenin ikinci fıkrasında belirtilen ve Ekonomi Bakanlığı tarafından teşvik belgesine bağlanan yatırımlardan elde edilen kazançlar, yatırımın kısmen veya tamamen işletilmesine başlanılan hesap döneminden itibaren yatırıma katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli oranlar üzerinden kurumlar vergisine tabi tutulur.

(2) Bu maddenin uygulamasında yatırıma katkı tutarı, indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle tahsilinden vazgeçilen vergi yoluyla yatırımların Devletçe karşılanacak tutarını, bu tutarın yapılan toplam yatırıma bölünmesi suretiyle bulunacak oran ise yatırıma katkı oranını ifade eder. Yatırımın tamamlanması şartıyla, indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle yararlanılan kısmı hariç olmak üzere kalan yatırıma katkı tutarı, yatırımın tamamlandığı hesap dönemini izleyen yıllarda Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre bu yıllar için belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırılarak dikkate alınır. Bakanlar Kurulu;

a) İstatistiki bölge birimleri sınıflandırması ile kişi başına düşen milli gelir veya sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini dikkate almak suretiyle illeri gruplandırmaya ve gruplar itibarıyla teşvik edilecek sektörleri ve bu sektörler ile organize sanayi bölgeleri,

Gökçeada ve Bozcaada'da yapılan yatırımlara ve Bakanlar Kurulunca belirlenen kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde yapılan turizm yatırımlarına ilişkin yatırım ve istihdam büyüklüklerini belirlemeye,

b) Her bir il grubu, stratejik yatırımlar veya (a) bendinde belirtilen yerler için yatırıma katkı oranını % 55'i, yatırım tutarı 50 milyon Türk Lirasını aşan büyük ölçekli yatırımlarda ise % 65'i geçmemek üzere belirlemeye, kurumlar vergisi oranını % 90'a kadar indirimli uygulamaya,

c) Yatırıma başlanan tarihten itibaren bu maddeye göre hesaplanacak yatırıma katkı tutarına mahsuben, toplam yatırıma katkı tutarının %50'sini ve gerçekleştirilen yatırım harcaması tutarını geçmemek üzere; yatırım döneminde kurumun diğer faaliyetlerinden elde edilen kazançlarına indirimli kurumlar vergisi oranı uygulamak suretiyle yatırıma katkı tutarını kısmen kullandırmaya, bu oranı her bir il grubu, bölgesel, büyük ölçekli, stratejik ve öncelikli yatırımlar ile konusu, sektörü ve niteliği itibarıyla proje bazında desteklenmesine karar verilen yatırımlar için sınıra kadar indirmeye veya %100'e kadar artırmaya,

ç) Yatırım harcamaları içindeki arsa, bina, kullanılmış makine, yedek parça, yazılım, patent, lisans ve know-how bedeli gibi harcamaların oranlarını ayrı ayrı veya topluca sınırlandırmaya yetkilidir.

(3) İkinci fıkraya göre yatırıma katkı ve vergi oranı farklı illerde aynı mükellef tarafından yapılan yatırımlarda, toplam yatırımın her bir ile isabet eden oranına göre ilgili ilin yatırıma katkı oranı ve indirimli vergi oranı uygulanır.

(4) Tevsi yatırımlarda, elde edilen kazancın işletme bütünlüğü çerçevesinde ayrı hesaplarda izlenmek suretiyle tespit edilebilmesi halinde, indirimli oran bu kazançta uygulanır. Kazancın ayrı bir şekilde tespit edilememesi halinde ise indirimli oran uygulanacak kazanç, yapılan tevsi yatırım tutarının, dönem sonunda kurumun aktifine kayıtlı bulunan toplam sabit kıymet tutarına (devam eden yatırımlara ait tutarlar da dahil) oranlanması suretiyle belirlenir. Bu hesaplama sırasında işletme aktifinde yer alan sabit kıymetlerin kayıtlı değeri, yeniden değerlendirilmiş tutarları ile dikkate alınır. İndirimli oran uygulamasına yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçtiği geçici vergi döneminde başlanır.

(5) Hesap dönemi itibarıyla ikinci fıkrada belirtilen şartların sağlanamadığının tespit edilmesi halinde, söz konusu vergilendirme döneminde indirimli vergi oranı uygulanması nedeniyle zamanında tahakkuk ettirilmemiş vergiler, vergi ziyai cezası uygulanmaksızın gecikme faiziyle birlikte tahsil olunur.

(6) Yatırımın faaliyete geçmesinden önce devri halinde, devralan kurum, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla indirimli vergi oranından yararlanır. Yatırımın kısmen veya tamamen işletilmesine başlanmadan önce indirimli kurumlar vergisi uygulanan hallerde, yatırımın tamamlanıp işletilmeye geçilmemesi durumunda ikinci fıkranın (c) bendi uyarınca indirimli vergi oranı uygulanması nedeniyle zamanında tahakkuk ettirilmemiş vergiler, vergi ziyai cezası uygulanmaksızın gecikme faiziyle birlikte tahsil edilir.

(7) Yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçmesinden sonra devri halinde indirimli vergi oranından devir tarihine kadar devreden, devir tarihinden sonra ise devralan, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla yatırıma katkı tutarının kalan kısmı için yararlanır.

(8) Bu madde gelir vergisi mükellefleri hakkında da uygulanır.

(9) Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.

Kanunun Bakanlar Kuruluna vermiş olduğu bu yetki Bakanlar Kurulu tarafından 2012/3305 sayılı karar⁶² ile kullanılmıştır. Bu kararın 4 üncü maddesine göre teşvik sistemi; genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşviki uygulamalarından oluşmakta ve kurumlar vergisi teşviki bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar için tanınmaktadır.

Bölgesel yatırımlar bu kararın 2 numaralı ekinde yer alan iller, illerin dahil olduğu bölgeler, belirlenmiş olan sektörler esas alınarak bu sektörlerde gerçekleştirilecek asgari yatırım tutarlarına ulaşmaları şartıyla indirimli vergi uygulaması kapsamına girmektedir. Tarım, hayvancılık, metal eşya, motorlu kara taşıtları, hava taşıtları, eğitim hizmetleri gibi birçok sektör indirimli kurumlar vergisinden yararlanabilmektedir.

Büyük ölçekli yatırımların da hangileri olduğu anılan kararın 3 numaralı ekinde tanımlanmıştır. Bu yatırımlar rafine edilmiş petrol ürünleri ve kimyasal madde ve ürünlerinin imalatı, liman ve liman hizmetleri, demiryolu, elektronik sanayi yatırımları gibi yatırımları kapsamakta olup her bir yatırım için belirlenen asgari yatırım tutarına ulaşılması ile teşvik hükümlerinden yararlanılabilmektedir.

Kararda yer alan şartları sağlayan bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlardan elde edilen kazançlar, vazgeçilen vergi tutarı yatırıma katkı tutarına ulaşıncaya dek indirimli kurumlar vergisine tabi olmaktadır. Yatırıma katkı tutarı yatırıma katkı oranı ile belirlenmekte ve indirimin oranı ile birlikte bölgelere göre

⁶²19/06/2012 tarihli ve 28328 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

değişim göstermektedir. Tablo 12’de bölgesel ve büyük ölçekli yatırımların, karar eklerinde yer alan asgari yatırım tutarlarını da sağlamaları şartıyla bölgeler itibarıyla tabi olacakları kurumlar vergisi indirim oranları ile yatırıma katkı oranları yer almaktadır.

Tablo 12: Bölgesel ve Büyük Ölçekli Yatırımlarda Teşvik Oranları

Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)
1	15	50	25	50
2	20	55	30	55
3	25	60	35	60
4	30	70	40	70
5	40	80	50	80
6	50	90	60	90

Kaynak:2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

İndirimli kurumlar vergisi uygulaması bölgesel ve büyük ölçekli yatırımların yanında stratejik yatırımları da kapsamaktadır. Stratejik yatırımların niteliğine ise 2012/3305 sayılı kararın 8 inci maddesinde değinilmiştir. Buna göre;

“Aşağıda yer alan kriterlerin tamamını birlikte sağlayan, ithalat bağımlılığı yüksek ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar stratejik yatırım olarak değerlendirilir.

a) Asgari sabit yatırım tutarının 50.000.000 TL’nin üzerinde olması (münhasıran bu yatırımların enerji ihtiyacını karşılamak üzere gerçekleştirilecek doğalgaza dayalı olmayan enerji yatırımlarının, tesis kurulu gücü ile orantılanacak kısmı dâhil).

b) Yatırım konusu ürünle ilgili yurtiçi toplam üretim kapasitesinin ithalattan az olması.

c) Bakanlıkça belirlenecek esaslar çerçevesinde, belge konusu yatırımla sağlanacak katma değerın asgari yüzde kırk olması.

ç) Yatırım konusu ürünle ilgili olarak son bir yıl içerisinde gerçekleşen toplam ithalat tutarının 50.000.000 ABD Dolarının üzerinde olması.

(2) Yurt içinde üretimi olmayan ürünlerin üretimine yönelik yatırımlarda birinci fıkranın

(ç) bendi hükmü, rafineri ve petrokimya yatırımlarında ise (c) bendi hükmü aranmaz.

(3) Bu konuda Bakanlığa yapılacak müracaatlar Komisyon tarafından incelenerek değerlendirilir ve uygun görülen projeler için teşvik belgesi düzenlenir.

(4) EK-4’te belirtilen teşvik edilmeyecek yatırım konuları ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilecek yatırımlar bu madde kapsamında değerlendirilmez.

(5) Asgari sabit yatırım tutarı üçmilyar Türk Lirasının üzerinde olan öncelikli yatırımlar stratejik yatırım olarak kabul edilir. Ancak, bu yatırımlar için sağlanacak faiz desteği tutarı yediyüzbin Türk Lirasını geçemez.”

Yukarıdaki şartları sağlayan stratejik yatırımlar için tüm bölgelerde uygulanacak vergi indirimi oranı yüzde doksan ve yatırıma katkı oranı yüzde ellidir.

2.3.1.10. Üretici Birleşmelerinde İndirimli Kurumlar Vergisi Uygulaması

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32 nci maddesinde vergi oranı belirtilmektedir. Buna göre kurumlar vergisi, kurum kazancı üzerinden % 20 oranında alınmakta, ayrıca kurumlar vergisi mükelleflerince, (dar mükellefiyete tâbi kurumlarda ticarî ve ziraî kazançlarla sınırlı olarak) cârî vergilendirme döneminin kurumlar vergisine mahsup edilmek üzere Gelir Vergisi Kanununda belirtilen esaslara göre ve cârî dönemin kurumlar vergisi oranında geçici vergi ödenmektedir.

Kanununun 32 nci maddesine 6770 sayılı kanunun 29 uncu maddesiyle 27/01/2017'den itibaren yürürlüğe girecek şekilde eklenen 5 inci fıkra ile devir sureti ile birleşme yolunu izleyen işletmelerin üretim faaliyetlerinden elde edecekleri kazançlara yönelik üç hesap dönemi boyunca kurumlar vergisi oranını %75 indirimli olarak uygulamaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır. Anılan fıkra aşağıdadır.

“19 uncu maddenin birinci fıkrası kapsamında birleşen sanayi sicil belgesini haiz ve fiilen üretim faaliyetiyle iştigal eden küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin, birleşme tarihinde sona eren hesap döneminde münhasıran üretim faaliyetinden elde ettiği kazançları ile bu kapsamda birleşilen kurumun birleşme işleminin gerçekleştiği hesap dönemi dahil olmak üzere üç hesap döneminde münhasıran üretim faaliyetinden elde ettiği kazançlarına uygulanmak üzere kurumlar vergisi oranını %75'e kadar indirimli uygulamaya, bu indirim oranını, sektörler, iş kolları, üretim alanları, bölgeler, hesap dönemleri itibarıyla ya da orta ve yüksek teknoloji ürün üreten veya imalatçı ihracatçı kurumlar için ayrı ayrı veya birlikte farklılaştırmaya Bakanlar Kurulu; bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.”

Hükümete bu fıkra ile verilen yetkiyle, kobi niteliğindeki üretim işletmelerinin yatırım amaçlı olarak birbirlerini devir alması desteklenmekte bu nitelikteki üretim ve yatırımları artıracak satın almalar vergi politikası ile teşvik edilmiş olmaktadır.

2.3.1.11. Doğrudan Yatırımın Yurt Dışına Çıkarılmasında Tevkifat Uygulaması

Yukarıda kurumlar vergisi açısından doğrudan yabancı yatırımların teşviki sayılabilecek bazı vergisel düzenlemelere değinilmiştir. Bu başlık altında ise bu kez yatırımın tekrar yurtdışına çıkmasında caydırıcı sayılabilecek bir uygulamadan bahsedilecektir.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 30 uncu maddesinin 6 ncı fıkrasında yer alan “Yıllık veya özel beyanname veren dar mükellef kurumların, indirim ve istisnalar düşülmeden önceki kurum kazancından, hesaplanan kurumlar vergisi düşüldükten sonra kalan kısımdan ana merkeze aktardıkları tutar üzerinden, kurum bünyesinde %15 oranında kurumlar vergisi kesintisi yapılır.” hükmü bu uygulamayı düzenlemektedir.

Burada yapılan vergilemenin bir diğer dayanağı ise 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 75 inci maddesinin 2 nci fıkrasının 4 üncü bendidir. Bu bent yıllık veya özel beyanname veren dar mükellef kurumların, indirim ve istisnalar düşülmeden önceki kurum kazancından, hesaplanan kurumlar vergisi düşüldükten sonra kalan kısmını menkul sermaye iradı olarak belirlemiştir. Bu menkul sermaye iradının vergilenmesi gelir vergisi kanununa göre elde edilmesine bağlıdır. Menkul sermaye iradında elde etme hukuki ve ekonomik tasarruf imkanının doğduğu anda gerçekleşmektedir⁶³. Kurumlar Vergisi Kanunu da elde edilmeyi ana merkeze aktarma olarak uygulamakta ve tevkifat suretiyle vergilemektedir.

Buna göre dar mükellef kurumun ana merkezine aktaracağı kazançlarından %15 oranında tevkifat yapılmaktadır. Ana merkeze aktarma olmaması halinde ise vergileme devreye girmemektedir. Bu açıdan uygulama, sermayenin Türkiye’de kalmasını teşvik edici niteliktedir.

2.3.2. Gerçek Kişi Kazançlarına Yönelik Mevzuat Hükümlerinin Doğrudan Yabancı Yatırım Teşviği Kapsamında Değerlendirilmesi

Doğrudan yabancı yatırımlara yönelik vergisel teşviklerin uygulanabildiği bir diğer vergi türü Türk vergi mevzuatında gerçek kişilerin kazançlarının vergilendirilmesine yönelik yürürlükte olan gelir vergisidir. 193 sayılı Gelir Vergisi

⁶³ Ahmet Tekin, **Menkul Sermaye İratlarının Vergilendirilmesi**, https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_7/269-296.pdf, (19.04.2016), s.1.

Kanunu⁶⁴ ve diğ er ilgili mevzuatta yer alan vergisel teş vikler yabancı yatırımcının gerçek kişi olması durumunda uygulanabilmektedir.

2.3.2.1. Kar Payı İstisnası

Dar mükellef gerçek kişinin Türkiye’de kurulu tam mükellef kurumlara iştirak etmeleri neticesinde elde edecekleri kazançların yarısı Gelir Vergisi Kanununun 22 nci maddesinin 3 üncü fıkrasında yer alan “Tam mükellef kurumlardan elde edilen, 75 inci maddenin ikinci fıkrasının (1), (2) ve (3) numaralı bentlerinde yazılı kâr paylarının yarısı gelir vergisinden müstesnadır. İstisna edilen tutar üzerinden 94 üncü madde uyarınca tevkifat yapılır ve tevkif edilen verginin tamamı, kâr payının yıllık beyanname ile beyan edilmesi durumunda yıllık beyanname üzerinden hesaplanan vergiden mahsup edilir.” hükmü uyarınca gelir vergisinden müstesnadır.

Ancak fıkranın 2 nci cümlesinden de görüleceğ i üzere bu kazançlardan tevkifat yapılmaktadır ve istisna uygulaması buna engel değildir. Kar payının beyan edilmesi halinde ise tevkif edilen bu tutarın beyanname üzerinden mahsup edilme olanağ ı bulunmaktadır.

Kanunun 94 üncü maddesinin 6 ncı fıkrasının b bendine göre tam mükellef kurumlar tarafından; dar mükellef gerçek kişilere, dar mükellef kurumlara (Türkiye’de bir işyeri veya daimi temsilci aracılığ ıyla kâr payı elde edenler hariç) ve gelir ve kurumlar vergisinden muaf olan dar mükelleflere dağıtılan, 75 inci maddenin ikinci fıkrasının (1), (2) ve (3) numaralı bentlerinde yazılı kâr payları (Kârın sermayeye eklenmesi kâr dağıtım ı sayılmaz) tevkifata tabi olup tevkifat oran ı 2009/14592 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı⁶⁵ ile %15 olarak belirlenmiştir.

Gerçek kişi yabancı yatırımcı, dar mükellef olarak elde ettiğ i ve %15 oranında tevkifata tabi tutulan bu kazancı için Gelir Vergisi Kanununun 86 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında yer alan “Dar mükellefiyette, tamam ı Türkiye’de tevkif suretiyle vergilendirilmiş olan; ücretler, serbest meslek kazançları, menkul ve gayrimenkul sermaye iratları ile diğ er kazanç ve iratlar” hükmünün bu nitelikteki kazançların beyan edilmeyeceğ ini belirtmesi sebebiyle beyanname vermeyecek ve %15 tevkifat nihai vergileme olacaktır.

Ayrıca dar mükellef gerçek kişiler için bir diğ er teş vik niteliğindeki düzenleme ise Gelir Vergisi Kanununun geç 67 nci maddesinin 8 inci fıkrasında (menkul kıymet

⁶⁴ 06/01/1961 tarihli ve 10700 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

⁶⁵ 03/02/2009 tarihli ve 27130 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

yatırım fon ve ortaklıları için) ve Kurumlar Vergisi Kanununun 15 inci maddesinin 3 üncü fıkrasında yer alan Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları ve Fonları, Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları ve Fonları, Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları ve Fonları tarafından dağıtılacak kar paylarının anılan maddelere ilişkin 2006/10731 ve 2009/14594 sayılı Bakanlar Kurulu Kararları ile belirlenen %0 oranında tevkifata tabi tutulmasına ve dar mükellef gerçek kişilerin yukarıda da bahsedilen Gelir Vergisi Kanunun 86 ncı maddesinin 2 nci fıkrası uyarınca bu kazançlar için beyanname vermeyeceklerine ve %0 oranında kar payı tevkifatının onlar için nihai vergileme olacağına dair düzenlemedir.

2.3.2.2. Eğitim Öğretim Kurumları, Kreşler, Bakımevleri ile Rehabilitasyon Merkezleri Kazançlarında İstisna

Gerçek kişi yabancı yatırımcının Türkiye’de ister bizzat yerleşerek tam mükellef olarak, isterse de yerleşmeyerek işyeri veya daimi temsilcisi aracılığı ile dar mükellef olarak özel kreş ve gündüz bakımevleri ile okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve orta öğretim özel okullarının işletilmesinden elde edeceği kazançları, Gelir Vergisi Kanununun 20 nci maddesine göre ilgili Bakanlığın görüşü alınmak suretiyle Maliye Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslar çerçevesinde beş vergilendirme dönemi gelir vergisinden müstesnadır. İstisna, kreş ve gündüz bakımevleri ile okulların faaliyete geçtiği vergilendirme döneminden itibaren başlamaktadır.

2.3.2.3. Tam Mükellef Kurumlara Ait Pay Senetlerinin Elden Çıkarılmasına İlişkin İstisna

Tam veya dar mükellef gerçek kişilerin Gelir Vergisi Kanununun geçici 67 nci maddesi kapsamında olmayan, tam mükellef kurumlara ait pay senetlerinin 2 yıl elde tutulduktan sonra elden çıkarılması aynı kanunun mükerrer 80 inci maddesi uyarınca değer artış kazancı sayılmamakta ve vergilendirilmemektedir.

Bu sebeple yabancı gerçek kişi yatırımcının bankalar veya aracı kurumlar aracılığı olmaksızın tam mükellef bir şirketin pay senetlerini alması yolu ile o şirkete iştirak etmesi ve bu iştirakini en az 2 yıl sürdürmesi halinde, bu süre sonrasında paylarını satması durumunda alış maliyeti ile satış bedeli arasındaki fark vergiye tabi bir kazanç olarak sayılmamaktadır.

Gelir Vergisi Kanununun geçici 67 nci maddesine göre ise bankaların ve aracı kurumların, aracılık yaptıkları menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılmasından sağlanan kazançlara ilişkin tevkifat yapma sorumluluğu bulunmaktadır. Ancak 27/04/2012 tarihli ve 2012/3141 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile pay senetleri için söz konusu tevkifat oranı hem tam mükellef hem de dar mükellefler için %0 olarak belirlenmiştir. Dolayısı ile bu karara göre bankalar ve aracı kurumlar tarafından aracılık yapılan pay senetleri alım satımı sonrasında elde edilen kazançlar vergi dışı bırakılmaktadır. Ayrıca aynı maddenin 7 nci fıkrasına göre bu kazançlar için beyanname verilmeyecek, diğer kazançlar için beyanname verilse dahi bu kazançlar beyannameye dahil edilmeyecektir. Bu mevzuat hükmü esas olarak doğrudan yatırımdan ziyade portföy yatırımlarına yönelik bir Bakanlar Kurulu Kararı teşviği niteliğindedir. Ancak dolaylı olarak doğrudan yatırım niteliğindeki iştirak hisselerinin satışı da bu vergi dışı bırakılma durumundan yararlanmaktadır.

Aynı zamanda Gelir Vergisi Kanununun geçici 67 nci maddesinin 1 inci fıkrasının d bendinin 6 ncı alt bendinde yer aldığı üzere tam mükellef kurumlara ait olup, Borsa İstanbul A.Ş.'de işlem gören ve bir yıldan fazla süreyle elde tutulan pay senetlerinin elden çıkarılmasından doğan kazançlar Gelir Vergisi Kanunun mükerrer 80 inci maddesi kapsamına da girmeyecek ve değer artış kazancı sayılmayacaktır.

2.3.2.4. Araştırma ve Geliştirme Giderlerine İlişkin İndirim Hakkı

Gelir Vergisi Kanununun 89 uncu maddesi beyan edilen gelir üzerinden yapılabilecek indirimleri tanımlamaktadır. Maddenin eski halinde sayılan indirimler arasında mükelleflerin yapacakları bazı araştırma ve geliştirme harcamaları da sayılmıştır. Anılan 89 uncu maddenin eski halinde bulunan “mükelleflerin, işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme harcamaları tutarının % 100'ü oranında hesaplanacak AR-GE indirimi” tanımını içeren 9 uncu bendi harcamanın niteliğini ve indirim oranını göstermekteydi.

Bu bent 6728 sayılı Kanunun 58 inci maddesi ile ilga edilmiş ve aynı Kanunun 60 ıncı maddesi ile 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanuna 3/A maddesi eklenmesi ile değişikliğe uğramış, teşvik düzenlemesine ilişkin hüküm 193 sayılı Kanundan 5746 sayılı Kanuna taşınmıştır. İlgili hüküm aşağıda yer almaktadır.

“(1) Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme harcamaları tutarının %100’ü, bu kapsamdaki projelerin Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından AR-GE ve yenilik projesi olarak değerlendirilmesi şartıyla, 5520 sayılı Kanunun 10 uncu maddesi ve 193 sayılı Kanunun 89 uncu maddesi uyarınca kazancın tespitinde indirim konusu yapılır. Ayrıca bu harcamalar, 213 sayılı Kanuna göre aktifleştirilmek suretiyle amortisman yoluyla itfa edilir, bir iktisadi kıymet oluşmaması hâlinde ise doğrudan gider yazılır.

(2) Kazancın yetersiz olması nedeniyle ilgili vergilendirme döneminde indirim konusu yapılamayan tutar, sonraki vergilendirme dönemlerine devredilir. Devredilen tutar, takip eden yıllarda 213 sayılı Kanuna göre her yıl belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırılarak dikkate alınır.

(3) Araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile doğrudan ilişkili olmayan giderlerden AR-GE indirimi hesaplanmaz. AR-GE indirimi tutarının hesabında tamamen araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde kullanılan amortismanla tabi iktisadi kıymetler için hesaplanan amortismanlar ile başka faaliyetlerde de kullanılan makine ve teçhizat için hesaplanan amortismanların bu kıymetlerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde kullanıldıkları gün sayısına isabet eden kısmı dikkate alınabilir. Bu madde kapsamında AR-GE indiriminden yararlanılacak harcamaların kapsamını ve uygulamadan yararlanılabilmesi için gerekli belgeler ile usulleri belirlemeye Maliye Bakanlığı ile Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı müştereken yetkilidir.”

Yukarıda yer alan maddenin devreye girmesi ile eskiden indirim konusu yapılamayan tamamen araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde kullanılmayan amortismanla tâbi iktisadî kıymetler için kısmi indirim hakkı getirilmiştir.

Bu indirim hem tam mükellef, hem de dar mükellefleri kapsamakta olup, yabancı yatırımcıya ister işyeri veya daimi temsilci vasıtası ile ticari kazanç elde etmesi veya zirai faaliyetini Türkiye’de icra etmesi suretiyle dar mükellef olarak, isterse de sermayesini Türkiye’ye getirip ikametgâhını Türkiye’ye alması veya bir yıl içerisinde altı aydan uzun süre Türkiye’de kalması suretiyle tam mükellef olarak elde edeceği kazancından münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme harcamalarının tamamını indirim hakkı vermektedir.

Bu indirim hakkı bu nitelikteki harcamaların kazançtan gider olarak düşülmesine ilaveten, beyan edilecek vergi matrahından da indirim suretiyle bir kez daha düşülmesine imkan tanımaktadır.

2.3.2.5. Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinde Bulunanlara Yönelik Ücret Kesintisi Desteği

5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanunun⁶⁶ 3 üncü maddesinin 2 nci fıkrasında işletmelerin AR-GE merkezlerinde, teknoloji merkezi işletmelerinde, teknogirişim sermaye desteklerinden yararlanan işletmelerde ve belirtilen diğer projelerde çalışan AR-GE ve destek personeli ile desteklenen tasarım projelerinde ve tasarım merkezlerinde çalışan tasarım ve destek personelinin; bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretlerinin %95 ila %80'i gelir vergisinden müstesna tutulmaktadır. İlgili hüküm aşağıdadır.

“(2) Gelir vergisi stopajı teşviki: Kamu personeli hariç olmak üzere teknoloji merkezi işletmelerinde, AR-GE merkezlerinde, kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan veya teknoloji geliştirme projesi anlaşmaları kapsamında uluslararası kurumlardan ya da kamu kurum ve kuruluşlarından AR-GE projelerini desteklemek amacıyla fon veya kredi kullanan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen ya da TÜBİTAK tarafından yürütülen AR-GE ve yenilik projelerinde, teknogirişim sermaye desteklerinden yararlanan işletmelerde ve rekabet öncesi işbirliği projelerinde çalışan AR-GE ve destek personeli ile bu Kanun kapsamında yukarıda sayılan kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenen tasarım projelerinde ve tasarım merkezlerinde çalışan tasarım ve destek personelinin; bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri ücretlerinin doktoralı olanlar ile temel bilimler alanlarından birinde en az yüksek lisans derecesine sahip olanlar için yüzde doksan beşi, yüksek lisanslı olanlar ile temel bilimler alanlarından birinde lisans derecesine sahip olanlar için yüzde doksanı ve diğerleri için yüzde sekseni gelir vergisinden müstesnadır. (Ek cümleler: 16/2/2016-6676/28 md.) Hak kazanılmış hafta tatili ve yıllık ücretli izin süreleri ile 17/3/1981 tarihli ve 2429 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunda belirtilen tatil günlerine isabet eden ücretler de bu istisna kapsamındadır. Haftalık kırk beş saatin üzerindeki ve ek çalışma sürelerine ilişkin ücretler bu istisnadan faydalanamaz. AR-GE veya tasarım merkezlerinde çalışan AR-GE veya tasarım personelinin bu merkezlerde yürüttüğü projelerle doğrudan ilgili olmak şartıyla, proje kapsamındaki faaliyetlerin bir kısmının AR-GE veya tasarım merkezi dışında yürütülmesinin zorunlu olduğu durumlarda, AR-GE veya tasarım merkezi yönetiminin onayının alınması ve Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının bilgilendirilmesi kaydıyla, merkez dışındaki bu faaliyetlere ilişkin ücretlerin yüzde

⁶⁶ 12/03/2008 tarihli ve 26814 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

yüzünü aşmamak şartıyla Bakanlar Kurulunca ayrı ayrı veya birlikte belirlenecek kısmı ile AR-GE veya tasarım merkezlerinde en az bir yıl süreyle çalışan AR-GE veya tasarım personelinin yüksek lisans yapanlar için bir buçuk yılı, doktora yapanlar için iki yılı geçmemek üzere merkez dışında geçirdiği sürelerle ilişkin ücretlerin yüzde yüzünü aşmamak şartıyla Bakanlar Kurulunca ayrı ayrı veya birlikte belirlenecek kısmı gelir vergisi stopajı teşviki kapsamında değerlendirilir.”

Kanunun 2 nci maddesinin c, ç, f ve h bentlerinde AR-GE merkezi, AR-GE projeleri, AR-GE personeli, Destek personeli;

“c) AR-GE merkezi: AR-GE ve yenilik projelerini veya sözleşme çerçevesinde siparişe dayalı olarak yürütülen AR-GE ve yenilik faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere kurulan ve dar mükellef kurumların Türkiye’deki işyerleri dahil, kanuni veya iş merkezi Türkiye’de bulunan sermaye şirketlerinin; organizasyon yapısı içinde ayrı bir birim şeklinde örgütlenmiş, münhasıran yurtdışında araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan ve en az elli tam zaman eşdeğer AR-GE personeli istihdam eden, yeterli AR-GE birikimi ve yeteneği olan birimleri, (1)

ç) AR-GE projesi: Amacı, kapsamı, genel ve teknik tanımı, süresi, bütçesi, özel şartları, diğer kurum, kuruluş, gerçek ve tüzel kişilerce sağlanacak aynî ve/veya nakdî destek tutarları, sonuçta doğacak fikri mülkiyet haklarının paylaşım esasları tespit edilmiş ve AR-GE faaliyetlerinin her safhasını belirleyecek mahiyette ve bilimsel esaslar çerçevesinde gerçekleştirilen ve araştırmacı tarafından yürütülen projeyi,”

f) AR-GE personeli: AR-GE faaliyetlerinde doğrudan görevli araştırmacı ve teknisyenleri,

h) Destek personeli: AR-GE veya tasarım faaliyetlerine katılan veya bu faaliyetlerle doğrudan ilişkili yönetici, teknik eleman, laborant, sekreter, işçi ve benzeri personeli, olarak tanımlanmıştır.

Bu teşvik uygulaması vasıtası ile işletmelerin AR-GE merkezi vasfını taşıyan yerlerinde çalışanların ücretlerinin büyük kısmı vergiden istisna tutularak, ücretlerin piyasada net tutar üzerinden belirlendiği varsayımı altında, bu nitelikteki yatırımların karlılığı artırılmış olmaktadır. Bu durum ise bu yöndeki yatırımların teşviki anlamına gelmektedir.

2.3.2.6. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Gerçekleştirilen Faaliyetlere Yönelik Teşvikler

4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununun geçici 2 nci maddesinde yer alan “Yönetici şirketlerin bu Kanun uygulaması kapsamında elde ettikleri kazançlar ile Bölgede faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, münhasıran bu Bölgedeki yazılım, tasarım ve AR-GE faaliyetlerinden elde ettikleri kazançları 31/12/2023 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisinden müstesnadır” hükmü uyarınca, bu bölgelerde yapılacak ve sonucunda yazılım, tasarım ve AR-GE kazancı elde edilecek yatırımların kazançları vergiden istisna tutulmuştur. Bu hüküm yabancı yatırımcıları ister dar mükellef ister tam mükellef olsunlar kapsamaktadır.

2.3.2.7. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Çalışanların Ücretlerine Ait Vergi İstisnası

4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununun geçici 2 nci maddesinin 2 nci fıkrası bu bölgelerde çalışan personelin ücretlerine ilişkin istisnayı düzenlemektedir. İlgili fıkra hükmü “Bölgede çalışan; AR-GE, tasarım ve destek personelinin bu görevleri ile ilgili ücretleri 31/12/2023 tarihine kadar her türlü vergiden müstesnadır. Gelir vergisi stopajı ve sigorta primi işveren hissesine ilişkin teşviklerden yararlanacak olan destek personeli sayısı, AR-GE ve tasarım personeli sayısının yüzde onunu aşamaz. Hak kazanılmış hafta tatili ve yıllık ücretli izin süreleri ile 17/03/1981 tarihli ve 2429 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanunda belirtilen tatil günlerine isabet eden ücretler de bu istisna kapsamındadır. Haftalık kırk beş saatin üzerindeki ve ek çalışma sürelerine ilişkin ücretler bu istisnadan faydalanamaz. Yönetici şirket, ücreti gelir vergisi istisnasından yararlanan kişilerin Bölgede fiilen çalışıp çalışmadığını denetler. Ancak, Bölgede yer alan işletmelerde çalışan AR-GE ve tasarım personelinin bu Bölgelerde yürüttüğü projelerle doğrudan ilgili olmak şartıyla, proje kapsamındaki faaliyetlerin bir kısmının Bölge dışında yürütülmesinin zorunlu olduğu durumlarda Bölge dışındaki bu faaliyetlere ilişkin ücretlerinin yüzde yüzünü aşmamak şartıyla Bakanlar Kurulunca ayrı ayrı veya birlikte belirlenecek kısmı ile Bölgede yer alan işletmelerde en az bir yıl süreyle çalışan AR-GE ve tasarım personelinin yüksek lisans yapanlar için bir buçuk yılı, doktora yapanlar için iki yılı geçmemek üzere Bölge dışında geçirdiği sürelerle ilişkin ücretlerin yüzde yüzünü aşmamak şartıyla Bakanlar Kurulunca ayrı ayrı veya birlikte belirlenecek kısmı, gelir vergisi stopajı teşviki kapsamında değerlendirilir. Bu kapsamda teşvikten

yararlanılması için Bölge yönetici şirketinin onayının alınması ve Bakanlığın bilgilendirilmesi zorunludur. Yönetici şirketin onayı ile Bölge dışında geçirilen sürenin Bölgede yürütülen görevle ilgili olmadığına tespiti halinde, ziyaa uğratılan vergi ve buna ilişkin cezalardan ilgili işletme sorumludur” şeklindedir.

Bu fıkra hükmüne göre teknoloji geliştirme bölgelerinde yapılacak yatırımların karlılığı, ücretlerin piyasada net üzerinden belirlendiği varsayımı altında ücret maliyetlerini işveren açısından azaltacak olan bu istisna sebebiyle artacaktır. Dolayısı ile bu uygulamanın bir nevi yatırım teşviki mahiyetinde olduğu söylenebilir.

2.3.2.8. Yatırım Teşviki Kapsamında İndirimli Gelir Vergisi Uygulaması

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32/A maddesinde yer alan yatırım teşviki kapsamındaki indirimli kurumlar vergisi uygulaması, aynı maddenin 8 inci fıkrası kapsamında Gelir Vergisi mükellefleri hakkında da uygulanmaktadır. Buna göre Kurumlar Vergisi Kanunun 32/A maddesinde hüküm bulan ve teşvik kapsamındaki yatırımların türü, yeri ve kapsamı gibi konuların ise Bakanlar Kurulunun yetkisine bırakıldığı ve bu yekinin de 2012/3305 sayılı karar ile kullanıldığı indirimli vergi oranı uygulamasından dar ve tam mükellef gelir vergisi mükellefleri de yararlanabilecektir.

Bu kararın 4 üncü maddesine göre teşvik sistemi; genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşviki uygulamalarından oluşmakta ve indirimli gelir vergisi uygulaması, indirimli kurumlar vergisi uygulamasına paralel olarak bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar için uygulanabilmektedir.

Kararda yer alan şartları sağlayan bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlardan elde edilen kazançlar, vazgeçilen vergi tutarı yatırıma katkı tutarına ulaşıncaya dek indirimli gelir vergisine tabi olmaktadır. Yatırıma katkı tutarı yatırıma katkı oranı ile belirlenmekte ve indirimin oranı ile birlikte bölgelere göre değişim göstermektedir.

İndirimli kurumlar vergisi uygulaması bölümünde de açıklandığı üzere; bölgesel ve büyük ölçekli yatırımların tabi olacakları şartlar iller, sektörler ve asgari yatırım tutarları itibarıyla 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 2 ve 3 numaralı eklerinde yer almaktadır.

Tablo 13’te bölgesel ve büyük ölçekli yatırımların karar eklerinde yer alan asgari yatırım tutarlarını da sağlamaları şartıyla bölgeler itibarıyla tabi olacakları gelir vergisi indirim oranları ile yatırıma katkı oranları yer almaktadır.

Tablo 13: Bölgesel ve Büyük Ölçekli Yatırımlarda Teşvik Oranları

Bölgeler	Bölgesel Teşvik Uygulamaları		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)	Yatırıma katkı oranı (%)	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)
1	15	50	25	50
2	20	55	30	55
3	25	60	35	60
4	30	70	40	70
5	40	80	50	80
6	50	90	60	90

Kaynak:2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

Ayrıca detaylı olarak indirimli kurumlar vergisi uygulamasında da değinildiği üzere indirimli gelir vergisi uygulamasının geçerli olduğu teşvik kapsamındaki bir diğer yatırım türü stratejik yatırımlardır. 2012/3305 sayılı kararın 8 inci maddesinde sayılan şartların olduğu yüksek tutarlı ve ithalat bağımlılığı yüksek ürünlerin üretimine yönelik yapılacak olan yatırımlar stratejik yatırımlar olarak kabul edilmekte ve bu nitelikte yatırımlar için tüm bölgelerde uygulanacak vergi indirimi oranı yüzde doksan ve yatırıma katkı oranı yüzde elli olmaktadır

Görüleceği üzere bu teşvik uygulaması bir yabancı gerçek kişinin daimi temsilci veya işyeri vasıtası ile Türkiye’de ticari kazanç elde etmesi veya zirai faaliyetini Türkiye’de sürdürmesi halinde yararlanabileceği bir uygulama olmakta ve tam mükelleflerin yatırımlarının yanında dar mükelleflerin de yapacakları yatırımları da teşvik eder nitelik taşımaktadır. Yatırımın karlılığını artıran bu durum yabancı sermaye açısından da bir teşvik niteliğindedir.

2.3.2.9. Yatırım Teşviki Kapsamında Gelir Vergisi Kesintisi Teşvik Uygulaması

193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun geçici 80 inci maddesinin verdiği yetki ile Bakanlar Kurulunun 2012/3305 sayılı kararı ile düzenlenmiş olduğu üzere, anılan kararda belirtilen 6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlardan elde edilen ücretler için vergi istisnası bulunmaktadır.

Bu karara göre ücret gelirleri için gelir vergisi stopaj desteği genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların tamamı için yapılan yatırımın 6 ncı bölgede olması kaydıyla yatırımlarla sağlanan ilave istihdam için 10 yıl boyunca uygulanabilmekte ve asgari ücrete tekabül eden gelir vergisi terkinini kapsamaktadır. Kararın 14 üncü maddesi uygulamayı düzenlemekte olup aşağıda yer almaktadır.

“(1) Bu Karar uyarınca 6 ncı bölge için düzenlenen teşvik belgeleri kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarla sağlanan ilave istihdam için, belgede kayıtlı istihdam sayısını aşmamak kaydıyla, işçilerin ücretlerinin asgari ücrete tekabül eden kısmı üzerinden hesaplanan gelir vergisi, yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçtiği tarihten itibaren on yıl süreyle verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilir.

(2) Yatırımın tamamlanamaması veya teşvik belgesinin iptal edilmesi halinde, gelir vergisi stopajı desteği uygulaması nedeniyle terkin edilen vergiler, vergi ziyai cezası uygulanmaksızın gecikme faiziyle birlikte tahsil olunur.

(3) Yatırımın faaliyete geçmesinden önce devri halinde devralan, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla gelir vergisi stopajı desteğinden yararlanır.

(4) Yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçmesinden sonra devri halinde, gelir vergisi stopajı desteği uygulamasından devir tarihine kadar devreden, devir tarihinden sonra ise kalan süre kadar devralan yararlanır.”

2012/3305 sayılı kararın 1 numaralı ekinde bölgeler tanımlanmış olup 6 ncı bölge Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van, Bozcaada ve Gökçeada İlçelerini kapsamaktadır.

2.3.3. Sosyal Güvenlik Primi Teşviklerinin Değerlendirilmesi

Sosyal güvenlik prim desteği genel teşvik ve yatırımlara yönelik teşvik olmak üzere bölümlenebilir. Genel teşvik uygulaması yatırımlar ile bağlantılı olmaksızın herkese uygulanmakta iken, yatırımlara yönelik teşvik uygulaması ise teşvik belgeli yatırımları gerçekleştirenler için uygulanabilmektedir.

2.3.3.1.Genel SGK Primi Teşviği

İşveren açısından emek maliyetinin vergi dışındaki bir diğer unsuru Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) ödenen sosyal güvenlik primidir. Bu prim hem çalışan hem de işveren tarafından kendi payları nispetinde SGK'ya ödenmektedir. Bu harcamalar devlet gelirleri açısından da parafiskal gelir niteliğindedir. Sosyal güvenlik sisteminin ayrıntılarını içerisinde barındıran 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun⁶⁷ 81 inci maddesinin a,b,c,d,e,f bentleri ve 4447 sayılı İşsizlik

⁶⁷16/06/2006 tarihli ve 26200 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Sigortası Kanununun⁶⁸ 49 uncu maddesi çalışanlar için ödenecek olan prim oranlarını göstermektedir. Özel sektör çalışanları kanunun 4/a maddesi kapsamına girmekte olup bu çalışanlar için hem çalışanların kendileri hem de işverenlerin payına isabet eden prim oranları Tablo 14'te gösterilmektedir.

Tablo 14:Hizmet Akdine Tabi Olanlar Açısından Prim Oranları(5510 Sayılı Kanunun 4/1 (a) Bendi Kapsamında Olanlar

Sigorta Kolu	İşveren Payı (%)	Çalışan Payı (%)	Toplam (%)
Malüllük, Yaşlılık ve Ölüm	11	9	20
Kısa Vadeli Sigorta Kolları	2	-	2
Genel Sağlık Sigortası	7,5	5	12,5
İşsizlik Sigortası	2	1	3
Toplam	22,5	15	37,5
Fiili Hizmet Süresi Eklenerek İşlerde Çalışanlar İçin Malüllük, Yaşlılık ve Ölüm Sigortası Prim Oranı (Hizmet Akdine İstinaden Çalışanlar İçin)			
60 Gün Eklenerek İşler	12	9	21
90 Gün Eklenerek İşler	12,5	9	21,5
180 Gün Eklenerek İşler	14	9	23
Sosyal Güvenlik Destek Primi Oranı			
(4/a kapsamındakiler için)	İşveren Payı (%)	Çalışan Payı (%)	Toplam (%)
	22,5 + 2	7,5	32

Kaynak: T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu

http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/tr/sigortalilik/isveren/isveren_prim_oranlari/, (19.04.2016).

Görüleceği gibi fiili hizmet süresi eklenecek işler (kurşun,arsenik,cam, demir çelik üretimi gibi) dışındaki işlerde toplamda işveren üzerindeki SGK prim yükü çalışanın prime esas kazancının %22,5'i oranındadır. Bu yük fiili hizmet süresi

⁶⁸08/09/1999 tarihli ve 23810 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

eklenecek işlerde daha fazla olmaktadır. Ayrıca piyasada ücretlerin bir kısmının işveren ve çalışan arasında net ücret üzerinden pazarlık yolu ile belirlendiği dikkate alınır, işveren üzerindeki prim yükünün %37,5 olacağı varsayımı da yapılabilir.

5510 sayılı Kanunun 81 inci maddesinin 1 bendinde yer alan “Bu Kanunun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamındaki sigortalıları çalıştıran özel sektör işverenlerinin, bu maddenin birinci fıkrasının (a) bendine göre malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primlerinden, işveren hissesinin beş puanlık kısmına isabet eden tutar Hazinece karşılanır.” hükmü işverenin sigorta prim yüküne yönelik bir devlet teşviği niteliğindedir. Bu teşvik genel nitelikte olup yerli yatırımcıların yanında Türkiye’de yatırım yapacak yabancı sermaye sahibi işverenler için de uygulanabilir niteliktedir.

2.3.3.2. Yatırım Teşviki Kapsamında SGK Primi Düzenlemeleri

Yukarıda bahsedilen genel teşvik uygulamasına ilaveten, 5510 sayılı kanunun Ek 2 nci maddesi yatırımların teşvik edilmesine yönelik getirilmiş bir hükümdür. Anılan maddenin 1 inci fıkrası hükmü “Yatırımlarda Devlet yardımları hakkında kararlar çerçevesinde düzenlenen teşvik belgeleri kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarla istihdam edilen sigortalılar için, 81 inci maddede sayılan ve 82 nci madde uyarınca belirlenen prime esas kazanç alt sınırı üzerinden hesaplanan sigorta primlerinin; işveren hisselerinin tamamına veya Bakanlar Kurulunca istatistiki bölge birimleri sınıflandırması, kişi başına düşen milli gelir veya sosyoekonomik gelişmişlik düzeyleri dikkate alınmak suretiyle belirlenen illerde işveren hisseleri ile birlikte sigortalı hisselerinin tamamına kadar olan kısmı Ekonomi Bakanlığı bütçesinden karşılanır. Bakanlar Kurulu ayrıca Ekonomi Bakanlığınca karşılanacak tutarın uygulama süresini, karşılama oranını ve kapsamını; yatırımın sektörü, büyüklüğü ve bulunduğu illere göre farklılaştırmaya yetkilidir.” şeklinde olup, bu hükümle yatırımların desteklenmesi adına düzenleme yapmaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.

Bakanlar Kurulu bu yetkisini diğer bazı vergi türleri ile birlikte SGK primleri teşviklerini belirleme açısından 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar ile kullanmıştır. Bu kararda sosyal güvenlik prim desteği işveren hissesine ait prim desteği ile işçi hissesine ait prim desteği olarak 2’ye ayrılmıştır. Bu teşvikten Türkiye’de doğrudan yatırım yapacak yabancı sermaye sahipleri de yararlanabilmektedir.

2.3.3.2.1. Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği

Sigorta primi işveren hissesi desteği karar kapsamında teşvik belgesine bağlanacak genel (tersanelerin gemi inşa yatırımları için) bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların tamamında var olup yatırım sebebiyle ilave edilen her istihdam için asgari ücrete isabet eden sigorta primi işveren hissesinin Ekonomi Bakanlığı tarafından karşılanması yolu ile uygulanmaktadır. Kararın 12 nci maddesi hükmü destek kapsamını belirtmekte olup aşağıda yer almaktadır.

(1) “Büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlardan, tamamlama vizesi yapılmış teşvik belgesinde kayıtlı istihdamı aşmamak kaydıyla;

a) Komple yeni yatırımlarda, teşvik belgesi kapsamında gerçekleşen yatırımla sağlanan,

b) Diğer yatırım cinslerinde, yatırımın tamamlanmasını müteakip, yatırıma başlama tarihinden önceki son altı aylık dönemde (mevsimsel özellik taşıyan yatırımlarda bir önceki yıla ait mevsimsel istihdam ortalamaları dikkate alınır) Sosyal Güvenlik Kurumuna verilen aylık prim ve hizmet belgesinde bildirilen ortalama işçi sayısına teşvik belgesi kapsamında gerçekleşen yatırımla ilave edilen,

istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı Bakanlık bütçesinden karşılanır.

(2) Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlarda söz konusu destek Tablo 15’te belirtilen sürelerde uygulanır.

Tablo 15: Büyük Ölçekli ve Bölgesel Yatırımlarda Sigorta Primi İşveren Payı Destek Süresi

Bölgeler	Uygulama Süresi
1	2 yıl
2	3 yıl
3	5 yıl
4	6 yıl
5	7 yıl
6	10 yıl

Kaynak: 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar

(3) Stratejik yatırımlar için bu destek 6 ncı bölgede on yıl, diğer bölgelerde yedi yıl süreyle uygulanır.

(4) Yararlanılan sigorta primi işveren hissesi desteğinin tutarı, bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlar ile büyük ölçekli yatırımlarda sabit yatırım tutarının Tablo 16’da belirtilen oranlarını geçemez.

Tablo 16: Büyük Ölçekli ve Bölgesel Yatırımlarda Sigorta Primi İşveren Payı Sınırı

	Bölgesel Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırımlar
Bölgeler	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)	Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteğinin Sabit Yatırım Tutarına Oranı (%)
1	10	3
2	15	5
3	20	8
4	25	10
5	35	11

Kaynak: 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar

(5) Stratejik yatırımlarda sigorta primi işveren hissesi desteğinin miktarı 1, 2, 3, 4 ve 5 inci bölgelerde sabit yatırım tutarının yüzde on beşini geçemez.

(6) İşveren hissesine ait primlerin karşılanabilmesi için, işverenlerin çalıştırdıkları sigortalılarla ilgili olarak 31/05/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu uyarınca aylık prim ve hizmet belgelerini yasal süresi içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumuna vermesi ve sigortalıların tamamına ait sigorta primlerinin sigortalı hissesine isabet eden tutar ile Bakanlıkça karşılanmayan işveren hissesine ait tutarın yasal süresi içerisinde ödenmiş olması şarttır. İşveren tarafından ödenmesi gereken primlerin geç ödenmesi halinde, Bakanlıktan Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılacak ödemenin gecikmesinden kaynaklanan gecikme zammı işverenden tahsil edilir.

(7) Genel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen, tersanelerin gemi inşa yatırımlarında tamamlama vizesi şartı aranmaksızın belge konusu geminin yapımında istihdam edilen işçiler için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı Bakanlıkça karşılanabilir. Bu destek, gemi inşası devam etse dahi yatırıma başlama tarihinden itibaren en fazla on sekiz ay süreyle uygulanır. Yat, yüzer tesis ve deniz araçları da bu kapsamda değerlendirilir. Maden arama yatırımlarında ise, bu desteğin uygulanmasına ikinci fıkrada belirtilen süreler dikkate alınarak tamamlama vizesi yapılmadan önce de başlanabilir.

(8) Bu desteğin uygulanacağı teşvik belgesi kapsamındaki yatırıma ait tesiste, işverenin sosyal güvenlik işyeri numarası altında ilgili mevzuatta belirlenen alt işverenler tarafından istihdam edilen işçi sayısı da dikkate alınabilir.

(9) Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılacak aktarımlarla ilgili usul ve esaslar Bakanlık tarafından belirlenir.”

2.3.3.2.2. Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği

2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında yer alan bir diğer sigorta primi teşvik uygulaması ise işçi hissesinin Ekonomi Bakanlığı tarafından karşılanmasıdır. Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van, Bozcaada ve Gökçeada ilçelerinden oluşan 6'ncı bölgede yapılacak bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlarda yatırımla sağlanan ilave istihdam için asgari ücret kısmına isabet eden işçi sigorta payı Ekonomi Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır. Kararın ilgili hükmü aşağıdadır.

“(1) Bu Karar uyarınca 6 ncı bölgede; büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesine istinaden gerçekleştirilecek yatırımla sağlanan ilave istihdam için, tamamlama vizesi yapılan teşvik belgesinde kayıtlı istihdam sayısını aşmamak kaydıyla, işveren tarafından Sosyal Güvenlik Kurumuna ödenmesi gereken sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı, tamamlama vizesinin yapılmasını müteakip on yıl süreyle işveren adına Bakanlık bütçesinden karşılanabilir.

(2) Bu destekten yararlanılabilmesi için, aylık prim ve hizmet belgelerinin yasal süresi içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumuna verilmesi ve Bakanlıkça karşılanmayan işçi hissesine ait tutarın yasal süresi içerisinde ödenmiş olması şarttır. Bu destekten yararlanan yatırımcı tarafından ödenmesi gereken primlerin geç ödenmesi halinde, Bakanlıktan Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılacak ödemenin gecikmesinden kaynaklanan gecikme zammı işverenden tahsil edilir.

(3) 12 nci maddenin sekizinci fıkrasında yer alan hüküm sigorta primi desteği için de uygulanabilir.”

Dolayısı ile işveren hissesi sigorta prim desteği uygulamasında olduğu gibi desteğin uygulanacağı teşvik belgesi kapsamındaki yatırıma ait tesiste, işverenin sosyal güvenlik işyeri numarası altında ilgili mevzuatta belirlenen alt işverenler tarafından istihdam edilen işçi sayısı da dikkate alınabilmektedir.

2.3.4. Katma Değerin Vergilendirilmesinde Doğrudan Yabancı Yatırımları Teşvik Edebilecek Mevzuat Hükümlerinin Değerlendirilmesi

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun⁶⁹ 8 inci maddesinin 1 inci fıkrasının a bendine göre “Mal teslimi ve hizmet ifası hallerinde bu işleri yapanlar”

⁶⁹02/11/1984 tarihli ve 18563 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

verginin mükellefleri arasında sayılmıştır. Burada gelir veya kurumlar vergisinde olduğu gibi dar mükellef veya tam mükellef ayrımı yapılmamış olup, kanunun 1 inci maddesinde belirtildiği gibi Türkiye'de ticarî, sınaî, ziraî faaliyet ve serbest meslek faaliyeti çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler, ithalat işlemleri ve maddede belirtilen diğer teslim ve hizmetler, teslim ve hizmeti yapanın kişiliğine bağlı olmaksızın verginin konusuna alınmıştır.

Katma değer vergisi esas itibarıyla nihai tüketicinin yüklendiği bir vergi olup, üretim dağıtım aşamalarında gerçekleşen teslimlerden alınmakta ve yansıtma yolu ile üreticilerden üretici, toptancı, perakendecilere onlardan da nihai olarak tüketiciye aktarılmaktadır. Vergi yükü nihai olarak tüketicide kalmakla birlikte, satıcı tarafından yansıtılana kadar bu yük satıcı üzerinde kalmakta ve aslında bir finansman yükü oluşturmaktadır. Bu paranın zaman değeri olarak da adlandırılabilir. Uygulanacak bir KDV teşviği tükteci lehine olmakla birlikte, satıcının finansman yükünü hafifletme anlamında satıcı lehine de olmaktadır. Ayrıca KDV'nin mal fiyatlarını da yükselttiği dikkate alınırsa bu vergide yapılacak bir istisna malın nihai fiyatını düşürerek mala ilişkin tüketici talebini artıracak bu çerçevede satıcının da satışlarının artması vasıtası ile karını artıracaktır.

Katma değer vergisine tabi teslim ve hizmetleri gerçekleştiren yabancı yatırımcılar da yerli yatırımcılar gibi bu istisnalardan faydalanabilmektedir. Aşağıda yatırımlara yönelik bazı KDV istisnalarından bahsedilecektir.

2.3.4.1. Deniz, Hava ve Demiryolu Taşıma Araçları ile Yüzer Tesis ve Araçlara Yönelik İstisna

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanununun 13 üncü maddesinin 1 inci fıkrasının a bendinde yer alan

“Faaliyetleri kısmen veya tamamen deniz, hava ve demiryolu taşıma araçlarının, yüzer tesis ve araçların kiralanması veya çeşitli şekillerde işletilmesi olan mükelleflere bu amaçla yapılan deniz, hava ve demiryolu taşıma araçlarının, yüzer tesis ve araçlarının teslimleri, bu araçların imal ve inşası ile ilgili olarak yapılan teslim ve hizmetler ile bunların tadili, onarım ve bakımı şeklinde ortaya çıkan hizmetler ve faaliyetleri deniz taşıma araçları ile yüzer tesis ve araçların imal ve inşası olanlara bu araçların imal ve inşası ile ilgili olarak yapılacak teslim ve hizmetler” hükmü ile b bendinde yer alan

“Deniz ve hava taşıma araçları için liman ve hava meydanlarında yapılan hizmetler” hükmü bu araçlarla ilgili istisna kapsamındaki teslim ve hizmetleri belirtmektedir.

İstisnada belirtilen araçların işletilmesi kiralınması gibi faaliyetler bulunan yatırımcılar açısından bu araçların maliyetlerinin de büyüklüğü dikkate alındığında yararlanılacak bu teşvik öneli bir finansman yükünü ortadan kaldırmış olacaktır.

2.3.4.2. Kıymetli Maden Arama, İşletme, Zenginleştirme, Rafinaj Faaliyetleri İstisnası

Katma Değer Vergisi Kanununun 13 üncü maddesinin 1 inci fıkrasının c bendi kıymetli madenlerin aranması işletilmesi gibi faaliyetlere yönelik istisnayı belirtmektedir. Bentte yer alan “Altın, gümüş, platin arama, işletme, zenginleştirme, rafinaj ve Türk Petrol Kanunu hükümlerine göre petrol arama faaliyetlerine ilişkin olmak üzere, bu faaliyetleri yürütenlere yapılan teslim ve hizmetler ile aynı Kanun hükümlerine göre boru hattıyla taşımacılık yapanlara bu hatların inşa ve modernizasyonuna ilişkin yapılan teslim ve hizmetler” KDV’den istisnadır.

2.3.4.3. Demiryolu Hatları, Limanlar ve Hava Meydanlarının İnşası, Yenilenmesi ve Genişletilmesi Faaliyetleri İstisnası

KDV Kanunun 13 üncü maddesinin e bendinde yer alan “Limanlara bağlantı sağlayan demiryolu hatları, limanlar ve hava meydanlarının inşası, yenilenmesi ve genişletilmesi işlerini fiilen kendisi yapan veya yaptıran mükellefler ile genel bütçeli idarelere bu işlere ilişkin olarak yapılan mal teslimleri ve inşaat taahhüt işleri” hükmü bu tip faaliyetlerin vergiden istisna olduğunu belirtmektedir.

2.3.4.4. Bazı Gübre, Yem ve Benzeri Ürün Teslimleri İstisnası

Yine KDV Kanunun 13 üncü maddesinin ı bendinde yer alan “Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından tescil edilen gübreler ve gübre üreticilerine bu ürünlerin içeriğinde bulunan hammaddelerin teslimi ile küspe (Türk Gümrük Tarife Cetvelinin 2303.10 tarife pozisyon numarasında sınıflandırılan nişastacılık artıkları ve benzeri artıklar ile 2303.30.00.00.00 gümrük tarife istatistik pozisyon numarasında sınıflandırılan biracılık ve damıtık içki sanayinin posa ve artıkları hariç), tam yağlı soya (fullfat), kepek, razmol, balık unu, et unu, kemik unu, kan unu, tapyoka (manyok),

sorgum ve her türlü fenni karma yemler (kedi-köpek mamaları hariç), saman, yem şalgamı, hayvan pancarı, kök yemler, kuru ot, yonca, fiğ, korunga, hasıl ve slajlık mısır, üçgül, yemlik lahana, yem bezelyesi ve benzeri hayvan yemleri (yeşil ve kuru kaba yemler ve bunların pellet şeklinde veya mevsimsel ihtiyaçlara göre bir bağlayıcı kullanılarak veya kullanılmadan işlem görmüş olanları dahil) teslimi” hükmü hangi tip yem ve gübre teslimlerinin vergiden istisna olduğunu belirtmektedir.

2.3.4.5. AR-GE Faaliyetleri Sonucu Ortaya Çıkan Buluşlara Yönelik İstisna

KDV Kanununun 17 nci maddesinin 4 üncü fıkrasının z bendi 01/01/2015 tarihinden itibaren yapılacak teslim ve hizmetlere uygulanmak üzere yürürlüğe girmiş olup, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunun 5/B maddesine paralel bir suretle düzenlenmiştir. Anılan bente göre Kurumlar Vergisi Kanununun 5/B maddesi kapsamındaki araştırma ve geliştirme, yenilik ile yazılım faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan patentli veya faydalı model belgeli buluşa ilişkin gayri maddi hakların kiralanması, devri veya satışı vergiden istisna tutulmuş ayrıca aynı bendin sonunda “bu kapsamda vergiden istisna edilen işlemler bakımından bu Kanunun 30 uncu maddesinin birinci fıkrasının (a) bendi hükmü uygulanmaz” denilerek 17 nci maddede yer alan istisnaların çoğundan farklı olarak bu istisna kapsamında yapılan teslim ve hizmetler için yüklenilmiş vergilerin indirilebilmesine imkan tanınmıştır.

2.3.4.6. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Üretilen Bazı Ürünlerin Teslim ve Hizmetlerinde İstisna Uygulaması

KDV Kanununun geçici 20 nci maddesine göre “4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununa⁷⁰ göre teknoloji geliştirme bölgesinde ve ihtisas teknoloji geliştirme bölgesinde faaliyette bulunan girişimcilerin kazançlarının gelir veya kurumlar vergisinden istisna bulunduğu süre içinde münhasıran bu bölgelerde ürettikleri ve sistem yönetimi, veri yönetimi, iş uygulamaları, sektörel, internet, mobil ve askeri komuta kontrol uygulama yazılımı şeklindeki teslim ve hizmetleri katma değer vergisinden müstesnadır.

Maliye Bakanlığı; program ve lisans türleri itibarıyla istisnadan yararlanılacak bedele ilişkin olarak asgari sınır belirlemeye, istisna uygulanacak yazılım

⁷⁰06/07/2001 tarihli ve 24454 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

programlarını tanımlamaya ve uygulamaya ilişkin usul ve esasları tespit etmeye yetkilidir.”

2.3.4.7. 31/12/2023’e Kadar Vergiden Müstesna Tutulan Bazı Projeler

KDV Kanununun geçici 29 uncu maddesine göre yap-işlet-devret modeli çerçevesinde gerçekleştirilecek projeleri, bazı sağlık tesislerine ve bazı eğitim öğretim tesislerine ilişkin projeleri yüklenenlere bu projeler ile bağlantılı yapılacak teslim ve hizmetler 31/12/2023’e kadar KDV’den istisnadır. Kanunun ilgili maddesi hükmü aşağıdadır.

“8/6/1994 tarihli ve 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanuna göre yap-işlet-devret modeli çerçevesinde gerçekleştirilecek projeler ve 07/05/1987 tarihli ve 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanununun ek 7 nci maddesine göre Yüksek Planlama Kurulu tarafından kiralama karşılığı yaptırılmasına karar verilen sağlık tesislerine ilişkin projeler ve 25/08/2011 tarihli ve 652 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin 23 üncü maddesine göre Bakanlık tarafından kiralama karşılığı yaptırılmasına karar verilen eğitim öğretim tesislerine ilişkin projelerden bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce ihale veya görevlendirme ilanı yayımlanmış ancak teklif alınmamış olanlar ile 31/12/2023 tarihine kadar ihale veya görevlendirme ilanı yayımlanacak olanların; ihale edilmesi ile görevlendirilen veya projeyi üstlenenlere yatırım döneminde proje kapsamında yapılan mal teslimleri ve hizmet ifaları katma değer vergisinden müstesnadır.

Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce teklifleri alınmış ya da ihalesi veya görevlendirmesi yapılmış işlerde; görevli şirketin veya yüklenicinin bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç ay içinde talepte bulunması halinde bu maddenin yürürlük tarihinden sonra birinci fıkra kapsamındaki mal teslimleri ve hizmet ifaları da katma değer vergisinden müstesna tutulur. Şu kadar ki, bu istisnanın uygulanabilmesi için görevli şirketin veya yüklenicinin proje nedeniyle yatırım döneminde yükleneceği katma değer vergisi tutarının, indirim yoluyla telafi edilebileceği tarihe kadar, projenin ana kredi finansman koşullarına göre oluşacak finansman maliyeti tutarı veya buna isabet eden sürenin, ilgisine göre; işletme süresi öngörülen projelerde işletme süresinden, kira öngörülen projelerde kira tutarından veya kira süresinden indirileceği hususunun bu şirketler tarafından, içeriği idarece belirlenecek taahhütname ile

taahhüt edilmesi ve bu taahhüdün idarece kabul edilmesi gerekir. İndirimler, ilgili projelere ait sözleşmelerde öngörülen esaslar dikkate alınarak yapılır.

Bu kapsamda yapılan mal teslimleri ve hizmet ifaları nedeniyle yüklenilen vergiler, vergiye tabi işlemler üzerinden hesaplanan vergiden indirilir. İndirim yoluyla telafi edilemeyen vergiler bu Kanunun 32 nci maddesi hükmü uyarınca istisna kapsamında işlem yapan mükellefin talebi üzerine iade edilir.

Maliye Bakanlığı, istisna kapsamına girecek teslim ve hizmetleri tanımlamaya, istisna ve iadeye ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkilidir.”

2.3.4.8. Petrol Boru Hattı Projeleri İstisnası

KDV Kanununun geçici 34 üncü maddesinde milletlerarası andlaşma hükümleri kapsamındaki petrol boru hattı projelerine yönelik KDV istisnası hükümleri yer almakta olup, aşağıda belirtilmiştir.

“Bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten önce usulüne uygun olarak yürürlüğe giren ve 23/06/2000 tarihli ve 4586 sayılı Petrolün Boru Hatları ile Transit Geçişine Dair Kanun kapsamında bulunan milletlerarası andlaşma hükümleri çerçevesinde katma değer vergisinden istisna edilmiş olan transit petrol boru hattı projelerinin inşa ve modernizasyonunu gerçekleştirenlere 01/01/2014 tarihinden itibaren yapılan teslim ve hizmetler katma değer vergisinden müstesnadır.

Bu kapsamda yapılan mal teslimleri ve hizmet ifaları nedeniyle yüklenilen vergiler, vergiye tabi işlemler üzerinden hesaplanan vergiden indirilir. İndirim yoluyla telafi edilemeyen vergiler, 32 nci madde hükmü uyarınca istisna kapsamında işlem yapan mükellefin talebi üzerine iade edilir.

Maliye Bakanlığı, istisna kapsamına girecek teslim ve hizmetleri tanımlamaya, istisna ve iadeye ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkilidir.”

2.3.4.9. Teşvik Belgeli Yatırımlara Yönelik KDV İstisnası

KDV Kanununda direkt olarak yatırımlara yönelik teşvik uygulaması Kanunun bazı istisnaları tanımlayan 13 üncü maddesinin d bendinde “Yatırım Teşvik Belgesi sahibi mükelleflere belge kapsamındaki makina ve teçhizat teslimleri ile belge kapsamındaki yazılım ve gayri maddi hak satış ve kiralamaları (Şu kadar ki, yatırımın teşvik belgesinde öngörüldüğü şekilde gerçekleşmemesi halinde, zamanında alınmayan vergi alıcıdan, vergi ziyai cezası uygulanarak gecikme faizi ile birlikte tahsil

edilir. Zamanında alınmayan vergiler ile vergi cezalarında zamanaşımı, verginin tarihini veya cezanın kesilmesini gerektiren durumun meydana geldiği tarihi takip eden takvim yılının başından itibaren başlar)” hükmü ile yer almaktadır.

Bu bende paralel olarak 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda, teşvik belgesine bağlanmış genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımları yapacaklara belge kapsamında yapılacak makine ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri ile belge kapsamındaki yazılım ve gayri maddi hak satış ve kiralama ları KDV’den istisna tutulmuş, aynı hüküm, teşvik belgesinin veya teşvik belgesi kapsamı makine ve teçhizatın devir işlemleri ile makine ve teçhizat listelerinde set, ünite, takım vb. olarak belirtilen malların kısmi teslimlerinde de uygulanır denmiştir.

KDV Kanununun geçici 30 uncu maddesinde ise “31/12/2023 tarihine kadar uygulanmak üzere, yatırım teşvik belgeleri kapsamında asgari 500 milyon Türk Lirası tutarında sabit yatırım öngörülen yatırımlara ilişkin inşaat işleri nedeniyle yüklenilen ve takvim yılı sonuna kadar indirim yoluyla telafi edilemeyen katma değer vergisi, izleyen yıl talep edilmesi halinde belge sahibi mükellefe iade olunur. Teşvik belgesine konu yatırımın tamamlanmaması halinde, iade edilen vergiler, vergi ziyası cezası uygulanarak iade tarihinden itibaren gecikme faizi ile birlikte tahsil edilir. Bu vergiler ve cezalarında zamanaşımı, verginin tarihini veya cezanın kesilmesini gerektiren durumun meydana geldiği tarihi takip eden takvim yılı başında başlar.

Bu madde kapsamında yer alan asgari sabit yatırım tutarını sektörler itibarıyla veya topluca 50 milyon Türk lirasına kadar indirmeye veya iki katına kadar artırmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.” hükmü bulunmaktadır. Anılan inşaat işlerine yönelik istisna yine Kanuna paralel olarak 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 10 uncu maddesinin 2 nci fıkrasında “Sabit yatırım tutarı beşyüzmilyon Türk Lirasının üzerindeki stratejik yatırımlar kapsamında yapılacak bina-inşaat harcamaları KDV iadesinden yararlandırılabilir.” hükmü ile yer almaktadır.

2.3.4.10. Konut Yatırımlarında Yıl İçinde Nakden İade Yapılması Uygulamasının Başlaması

KDV işleyiş biçimi açısından indirilecek KDV tutarının hesaplanan KDV tutarından fazla olması halinde indirim yolu ile giderilemeyen vergi açısından

devreden KDV gündeme gelmekte, iade yapılmamaktadır. Ancak vergi oranı farklılaştırmasında ise bu farklılaştırma sebebi ile yüklenilen KDV indirim yolu ile giderilemezse mahsuben veya nakden iade konusu gündeme gelmektedir. 6770 Sayılı Kanunun⁷¹ 16 ncı maddesiyle 3065 Sayılı Kanunun 29 uncu maddesinin 2 nci fıkrasında değişiklik yapılmadan önce bu tip durumlarda iadeler teslim ve hizmetin gerçekleştiği yılı içinde mahsuben yerine getirilmekte, nakden iade ise ancak yılı içinde iadenin mahsuben yapılamaması halinde izleyen yıl içinde yapılmaktaydı. Ancak 6770 sayılı Kanun ile getirilen değişiklik sonrasında indirimli orana tabi konut teslimlerinden doğan KDV iadelerinin, yılı içinde vergilendirme dönemleri itibarıyla talep edilmesi kaydıyla nakden yapılması uygulamasına geçilmiştir. Bu ise konut yatırımlarında yatırımcının finansman yükünü aynı yıl içerisinde azaltmak adına getirilmiş bir düzenleme niteliğindedir.

Bu durum KDV Kanununun 29 uncu maddesinin 2 nci fıkrasında şu şekilde düzenlenmiştir.

“Bir vergilendirme döneminde indirilecek katma değer vergisi toplamı, mükellefin vergiye tâbi işlemleri dolayısıyla hesaplanan katma değer vergisi toplamından fazla olduğu takdirde, aradaki fark sonraki dönemlere devrolunur ve iade edilmez. Şu kadar ki, 28 inci madde uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından vergi nispeti indirilen teslim ve hizmetlerle ilgili olup teslim ve hizmetin gerçekleştiği vergilendirme döneminde indirilemeyen ve tutarı Bakanlar Kurulunca tespit edilecek sınırı aşan vergi, bu mükelleflerin vergi ve sosyal sigorta prim borçları ile genel ve katma bütçeli idareler ile belediyelere olan borçlarına ya da döner sermayeli kuruluşlar ile sermayesinin % 51'i veya daha fazlası kamuya ait olan veya özelleştirme kapsamında bulunan işletmeler ile organize sanayi bölgelerinden temin ettikleri mal ve hizmet bedellerine ilişkin borçlarına mahsuben ödenir.

Ancak mahsuben iade edilmeyen vergi, Maliye Bakanlığınca belirlenen sektörler, mal ve hizmet grupları ve dönemler itibarıyla yılı içinde nakden iade edilebilir. Yılı içinde mahsuben iade edilemeyen vergi izleyen yıl içinde talep edilmesi şartıyla nakden veya mükellefin yukarıda sayılan borçlarına mahsuben iade edilir.

Bakanlar Kurulu, vergi nispeti indirilen mal ve hizmet grupları ile sektörler itibarıyla, iade hakkını kısmen veya tamamen ya da amortisman tabi iktisadi kıymetler dolayısıyla yüklenilen katma değer vergisi ile sınırlı olmak üzere kaldırmaya; Maliye Bakanlığı, bu fıkranın uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye yetkilidir.”

⁷¹ 27/01/2017 tarihli ve 29961 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Maliye Bakanlığı tarafından yılı içinde nakden iade yapılacak teslimler ise 10 Seri No'lu Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ⁷² ile konut teslimleri olarak belirlenmiştir.

2.3.5. Özel Tüketim Vergisinin Doğrudan Yabancı Yatırım Teşviği Açısından Değerlendirilmesi

KDV gibi dolaylı bir vergi olan ve harcamalar üzerinden alınan özel tüketim vergisi vergiye tabi mallar üzerinden bir kere alınmakta ve bu malları iktisap edenler açısından vergi bir maliyet unsuru olmaktadır. KDV'de yer alan ve nihai tüketiciye kadar uygulanabilen bir indirim mekanizmasına da sahip olmayan bu vergi uygulanmış olduğu malların maliyetini önemli derecede artırmaktadır.

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununun⁷³ 1 inci maddesinde verginin konusu;

“Bu Kanuna ekli;

a) (I) sayılı listedeki malların ithalatçıları veya rafineriler dahil imal edenler tarafından teslimi,

b) (II) sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tâbi olanların ilk iktisabı,

c) (II) sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tâbi olmayanlar ile (III) ve (IV) sayılı listelerdeki malların ithalatı veya imal ya da inşa edenler tarafından teslimi,

d) (I), (III) ve (IV) sayılı listelerdeki mallar ile (II) sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tâbi olmayanların özel tüketim vergisi uygulanmadan önce müzayede yoluyla satışı,

Bir defaya mahsus olmak üzere özel tüketim vergisine tâbidir.” denilmek suretiyle belirlenmiştir.

Verginin kapsamı Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli 4 adet listede yer alan mallardan oluşmaktadır. I sayılı listede benzin, motorin, fuel oil, doğal gaz ve bazı kimyasal ürünler, II sayılı listede otobüs, minibüs, otomobil, eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, vinçli taşıtlar, beton karıştırıcısı ile donatılmış taşıtlar, hava taşıtları gibi birçok araç ve taşıtlar bulunduğu dikkate alındığında aslında bu malların yatırım maliyetinin önemli bir kısmını oluşturduğu görülebilir.

⁷² 03/02/2017 tarihli ve 29968 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

⁷³ 12/06/2002 tarihli ve 24783 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununda yatırımları teşvik edebilme imkanı sağlayan hükümler 8 inci maddede bulunmaktadır. İlgili madde hükmü aşağıdadır.

“Bu Kanuna ekli (I) sayılı listenin (B) cetvelindeki malların; (I) sayılı listeye dahil olmayan malların imalinde kullanılmak üzere mükellefler tarafından tesliminde tarh ve tahakkuk ettirilen özel tüketim vergisinin Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek kısmı, teminat alınmak suretiyle tecil olunur. Söz konusu malların tecil tarihini takip eden aybaşından itibaren oniki ay içinde (I) sayılı listeye dahil olmayan malların imalinde kullanılması halinde tecil olunan vergi terkin edilir. Bu hükümlere uyulmaması halinde, bu malların tecil-terkin işlemi dışındaki amaçlarla tesliminde tarh edilmesi gereken vergi tutarından, daha önce tahsil edilen verginin mahsubundan sonra kalan tutar, vade tarihinden itibaren 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun 51 inci maddesinde belirlenen gecikme zammı ile birlikte alıcıdan tahsil edilir. Ancak, tecil edilen verginin 213 sayılı Vergi Usul Kanununda belirtilen mücbir sebepler dolayısıyla terkin edilememesi halinde bu vergi, tecil edildiği tarihten itibaren 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun 48 inci maddesine göre ilgili dönemler için geçerli tecil faizi ile birlikte alıcıdan tahsil edilir.”

Görüleceği üzere anılan madde hükmü ile 1 sayılı listenin B cetvelinde yer alan benzol, tolulol, solvent, hekzan gibi kimyasal ürünlerin ve motor yağları, kompresör yağlama yağları gibi yağların yine aynı tip kimyasal ürünler, akaryakıt ve madeni yağlar dışındaki ürünlerin üretiminde kullanılmasında maliyetin düşürülmesinin sağlanması amacıyla verginin tecili mekanizmasını kullanmaya Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.

Ancak 2012/3792 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı⁷⁴ bu yetkinin aktif bir biçimde kullanılmasına gerek bırakmadan, aynı kimyasal ürünlerin ve yağların, üretimde kullanılması halinde vergi tutarı farklılaştırmasına gidilerek teşvik sağlamayı amaçlamıştır. Bu sefer de Bakanlar Kurulu tecil etme yerine, Özel Tüketim Vergisi Kanununun 12 nci maddesindeki vergi tutarı belirleme yetkisini kullanmakta ve uygulamaya buna göre yön vermektedir. Buna paralel anılan Kararda, Kanunun 8 inci maddesinin 1 inci fıkrasındaki tecil edilebilecek vergi tutarı kısmının sıfır olarak belirlenmesi suretiyle Özel Tüketim Vergisi Kanunun 8 inci maddesinin 1 inci fıkrası hükmü pasif hale getirilmiştir.

⁷⁴ 09/10/2012 tarihli ve 28436 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

2012/3792 sayılı Kararın 1 inci maddesinde 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli 1 sayılı listenin B cetvelindeki vergi tutarları uygulanarak teslim edilen malların, 1 sayılı listeye dahil olmayan malların imalinde imalatçılar tarafından kullanılması halinde, imalatda kullanılan mallar için, kararda G.T.İ.P. numaraları itibarıyla ilgili mallar için belirlenmiş katsayılar ile bu mallar için daha önce hesaplanmış olan vergi tutarının çarpımı suretiyle yeni bulunan vergi tutarının esas alınacağı ifade edilmiştir. Buna göre malların yukarıdaki üretim sürecinde kullanılması halinde bu mallar için vergiyi önemli ölçüde düşürecek (bazı mallarda sıfıra yakın seviyeye indirecek) katsayıların esas alınması mümkündür. Katsayılar Tablo 17’dedir.

Tablo 17: 2012/3792 Sayılı Bakanları Kurulu Kararının 1 inci maddesinde yer alan liste

(I) SAYILI LİSTE (B) CETVELİ		
G.T.İ.P. NO	Mal İsmi	ORAN (%)
2707.10	Benzol (Benzen)	0,75
2707.20	Toluol (Toluen)	0,75
2707.50.90.00.11	Solvent nafta (Çözücü nafta)	0,75
2710.11.21.00.00	White spirit	0,75
2710.11.25.00.00	Diğerleri	0,75
2710.11.90.00.11	Diğer solventler (Çözücüler) (Petrol eteri)	0,75
2710.11.90.00.19	Diğerleri (Petrol eteri)	0,75
2710.19.29.00.00	Diğerleri (Petrol eteri)	0,75
2901.10.00.90.11	Hekzan	0,75
2901.10.00.90.12	Heptan	0,75
2901.10.00.90.13	Pentan	0,75
2902.20.00.00.00	Benzen (Benzol)	0,75
2902.30.00.00.00	Toluen (Toluol)	0,75
2909.19.90.00.13	Metil tersiyer bütıl eter (MTBE)	0,75
3811.21.00.10.00	(Petrol yağları veya bitümenli minerallerden elde edilen yağları içerenler) Mineral yağlar veya mineral yağlar gibi aynı amaçla kullanılan diğer sıvı yağlar için diğer müstahzar katkıları	0,75
3811.29.00.10.00	(Petrol yağları veya bitümenli minerallerden elde edilen yağları içermeyenler) Mineral yağlar veya mineral yağlar gibi aynı amaçla kullanılan diğer sıvı yağlar için diğer müstahzar katkıları	0,75
3811.90.00.10.12	Hafif mineral yağlar için müstahzar katkıları	0,75
3814.00.90	Tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan organik karma çözücüler ve incelticiler; boya ve vernik çıkarmada kullanılan müstahzarlar Diğerleri (Esası bütıl asetat olanlar hariç)	2,50
3824.90.40.00.00	Vernikler ve benzeri ürünler için anorganik karma çözücüler ve incelticiler	2,50
2710.19.71.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Özel bir işleme tabi tutulacak olanlar	28,50

2710.19.75.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) 2710.19.71.00 Alt pozisyonunda belirtilen işlemlerden başka bir işlemle kimyasal değişime tabi tutulacak olanlar	28,50
2710.19.81.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Motor yağları, kompresör yağlama yağları, türbin yağlama yağları	28,50
2710.19.83.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Hidrolik amaçlara mahsus sıvı yağlar	28,50
2710.19.85.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Beyaz yağlar, sıvı parafin	28,50
2710.19.87.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Dişli yağları ve redüktör yağları	28,50
2710.19.91.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Metal işlemeye mahsus bileşikler, kalıp çıkarma yağları, aşınmayı önleyici yağlar	28,50
2710.19.93.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Elektrik izolasyonuna mahsus yağlar	28,50
2710.19.99.00.25	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Diğer madeni yağlar	28,50
2710.19.99.00.21	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Spindle oil	28,50
2710.19.99.00.22	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Light neutral	28,50
2710.19.99.00.23	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Heavy neutral	28,50
2710.19.99.00.24	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Bright stock	28,50
2710.19.99.00.98	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Diğerleri (Yalnız baz yağlar)	28,50
2710.19.25.00.11	Gazyağı	2,00
2710.19.25.00.19	Diğerleri	2,00
3403.11.00.00.00	(Yağlama müstahzarları) Dokumaya elverişli maddelerin, deri ve köselenin, post ve kürklerin veya diğer maddelerin işlenmesine mahsus müstahzarlar	1,43
3403.19.10.00.00	(Yağlama müstahzarları) Esas madde olarak kabul edilmemek şartıyla, ağırlık itibarıyla % 70 veya daha fazla petrol yağları veya bitümenli minerallerden elde edilen yağları içerenler	1,43
3403.19.90.00.00	(Yağlama müstahzarları) Diğerleri	1,43
3403.91.00.00.00	(Yağlama müstahzarları) Dokumaya elverişli maddelerin, deri ve köselenin, post ve kürklerin veya diğer maddelerin işlenmesine mahsus müstahzarlar	1,43
3403.99.00.00.00	(Yağlama müstahzarları) Diğerleri	1,43

Kaynak: 2012/3792 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Bakanlar Kurulu üretimin bir yönünü teşvik etmeyi amaçlayan bu uygulamada vergi tutarı farklılaştırmasını Özel Tüketim Vergisi Kanununun 12 nci maddesinin 4 üncü fıkrasının vermiş olduğu yetki ile fazla ödenmiş olan verginin iadesi suretiyle uygulama yolunu izlemiştir.

Bu vergi tutarı farklılaştırması uygulamasına istisna ise, Kararın 1 inci maddesinin 2 nci fıkrasında yer alan 04/12/2003 tarihli ve 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanununun 2 nci maddesinde yer alan madeni yağ tanımına giren mallar ile bu kapsamda kullanılan diğer malların imal edilmesi halinde bu kapsamdaki imalatlar için birinci fıkra hükmü uygulanmaz hükmü ile getirilmiştir.

Kararın 2 nci maddesinde ise 4760 sayılı Kanuna ekli 1 sayılı listenin B cetvelindeki vergi tutarları uygulanarak teslim edilen malların aynı cetvelde yer alan vergi tutarı daha düşük malların imalinde imalatçılar tarafından kullanılması halinde, imalatla kullanılan mallar için imal edilen malın tabi olduğu özel tüketim vergisi tutarı uygulanır denmiş, ayrıca yine tutar farklılaştırmasının uygulamasının Özel Tüketim Vergisi Kanununun 12 nci maddesinin 4 üncü fıkrasının vermiş olduğu yetki ile fazla ödenmiş olan verginin iadesi suretiyle yerine getirileceği belirtilmiştir. Ayrıca maddenin 2 nci fıkrasında 5015 sayılı Kanunun 2 nci maddesinde yer alan madeni yağ tanımına giren mallar ile bu kapsamda kullanılan diğer malların imal edilmesi halinde bu kapsamdaki imalatlar için 1 inci fıkra hükmünün uygulanmayacağı hüküm altına alınmıştır.

Karardaki 2 nci madde ile 1 sayılı listenin B cetvelindeki malların aynı cetveldeki vergi tutarı daha düşük diğer malların üretiminde kullanılması halinde imal edilen malın tabi olduğu vergi tutarı uygulanır denerek, bu üretim sürecinde ham maddeye düşük olan vergiyi uygulatmak hedeflenmiştir.

Kararın 3 üncü maddesinde ise yine Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli 1 sayılı listenin B cetvelindeki vergi tutarları uygulanarak teslim edilen 2710.19.99.00.21, 2710.19.99.00.22, 2710.19.99.00.23, 2710.19.99.00.24 ve 2710.19.99.00.98 G.T.İ.P. numaralarında yer alan baz yağların; aynı cetvelde yer alan ve G.T.İ.P. numaraları kararda belirtilen malların (yağlama yağları) imalinde kullanılması ve imal edilen malların aynı Kanunun 5 inci maddesinin 1 numaralı fıkrası uyarınca ihraç edilmesi veya 8 inci maddesinin 2 numaralı fıkrası uyarınca teslim edilerek ihracının gerçekleşmesi halinde, baz yağlar için özel tüketim vergisi tutarı 0,0500 TL/Kilogram olarak uygulanır denmiştir.

Ayrıca daha önceki maddelere benzer şekilde bu uygulama sonucunda hesaplanan vergi ile daha önce hesaplanıp ödenen vergi arasındaki farkın Özel Tüketim Vergisi Kanununun 12 nci maddesinin 4 numaralı fıkrası uygulanarak iade edileceği ve vergi tutar farklılaştırmasının bu şekilde yürüyeceği belirtilmiştir.

Anılan G.T.İ.P. numaralı mallar Tablo 18'de yer almaktadır.

Tablo 18: 2012/3792 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 3 üncü maddesinde yer alan liste

G.T.İ.P. NO	Mal İsmi
2710.19.71.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Özel bir işleme tabi tutulacak olanlar
2710.19.75.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) 2710.19.71.00 Alt pozisyonunda belirtilen işlemlerden başka bir işlemle kimyasal değişime tabi tutulacak olanlar
2710.19.81.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Motor yağları, kompresör yağlama yağları, türbin yağlama yağları
2710.19.83.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Hidrolik amaçlara mahsus sıvı yağlar
2710.19.85.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Beyaz yağlar, sıvı parafin
2710.19.87.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Dişli yağları ve redüktör yağları
2710.19.91.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Metal işlemeye mahsus bileşikler, kalıp çıkarma yağları, aşınmayı önleyici yağlar
2710.19.93.00.00	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Elektrik izolasyonuna mahsus yağlar
2710.19.99.00.25	(Yağlama yağları; diğer yağlar) Diğer madeni yağlar
3403.11.00.00.00	(Yağlama müstahzarları) Dokumaya elverişli maddelerin, deri ve köselenin, post ve kürklerin veya diğer maddelerin işlenmesine mahsus müstahzarlar
3403.19.10.00.00	(Yağlama müstahzarları) Esas madde olarak kabul edilmemek şartıyla, ağırlık itibarıyla % 70 veya daha fazla petrol yağları veya bitümenli minerallerden elde edilen yağları içerenler
3403.19.90.00.00	(Yağlama müstahzarları) Diğerleri
3403.91.00.00.00	(Yağlama müstahzarları) Dokumaya elverişli maddelerin, deri ve köselenin, post ve kürklerin veya diğer maddelerin işlenmesine mahsus müstahzarlar
3403.99.00.00.00	(Yağlama müstahzarları) Diğerleri

Kaynak: 2012/3792 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

Verileri Tablo 18’de yer aldığı üzere, Bakanlar Kurulu Kararının 3 üncü maddesi; 1 sayılı listenin B cetvelinde yer alan malların belirtilen yağlama yağlarının imalinde kullanılması ve bunların ihraç edilmesi halinde daha düşük tutarda vergi uygulama imkânı sağlayarak belirtilen yağların üretim ve ihracını destekleme fonksiyonu görmektedir.

2.3.6. Gümrük Vergisi Teşvikleri

Gümrük vergisi temel olarak ithal edilen eşya üzerinden alınan ve vergi kanunları uyarınca eşyanın maliyetine dâhil edilen, mali, iktisadi ve sosyal amaçlar esas alınarak tarifeleri belirlenen bir dış ticaret vergisidir.

İthal eşyanın maliyetine doğrudan etki yaptığından vergi bu malların alım satımını yapan, bu malları kullanarak üretim faaliyetlerinde bulunan yatırımcılar açısından bir maliyet unsuru olmaktadır. Gümrük vergisine yönelik teşvik düzenlemeleri mal maliyetine doğrudan bir katkı sağlamakta ve yatırımın karlılığını artırmaktadır.

Türkiye’de doğrudan yatırım yapan yabancı yatırımcı da kendi faaliyeti çerçevesinde ithal edeceği ürünlere yönelik gümrük vergisi teşvik hükümlerinden doğrudan yararlanma imkânına sahip olacak maliyetini düşürmüş olacaktır.

Gümrük vergisine yönelik teşvik düzenlemeleri 4458 sayılı Gümrük Kanunu⁷⁵ ile 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararda yer almaktadır.

2.3.6.1. Deniz ve Hava Taşıtlarıyla İlgili Muafiyet

4458 sayılı Gümrük Kanununun 167 nci maddesinin 1 inci fıkrasının 9 uncu bendinin d alt bendine göre deniz ve hava ulaşım araçlarına ait donatım ve işletme malzemesi, e alt bendine göre ise 01/07/2010 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, yolcu ve yük taşımacılığı faaliyetlerinde bulunan hava yolu şirketlerinin bu faaliyetlerinde kullanılmak üzere ithal edilen hava taşıtları, motorları ve bunların aksam ve parçaları gümrük vergisinden muaf tutulmuştur.

Kanunun bu hükmü bu nitelikteki yatırımlarda ithal edilecek hava taşıtları, bunların aksam ve parçaları ile deniz ve hava ulaşım araçlarına ait donanım ve işletme malzemesi ithalini vergi dışı bırakarak ilgili araç, aksam parça ve donanım gibi malların maliyetini yatırımcı açısından azaltmaktadır.

2.3.6.2. Teşvik Belgeli Yatırımlarda Gümrük Vergisi Muafiyeti

2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karara göre genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşvik belgesine bağlanması halinde belge kapsamındaki bazı malların ithali gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Anılan kararın 9 uncu maddesi hükmü aşağıda yer almaktadır.

“(1) Teşvik belgesi kapsamındaki yatırım malı makine ve teçhizatın ithali, otomobil ve hafif ticarî araç yatırımlarında yatırım dönemi içerisinde kalmak kaydıyla monte edilmemiş haldeki (CKD) aksam ve parçaların ithali, gemi ve elli metrenin

⁷⁵04/11/1999 tarihli ve 23866 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

üzerindeki yat inşa yatırımlarında tekne kabuğu ithali yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken gümrük vergisinden muaftır.

(2) Teşvik belgesi kapsamında otobüs, çekici (Euro normlarına uygun yeşil motoru haiz olanlar hariç), mobilya, motorbot, kamyon (off-roadtruck tipi karayoluna çıkması mümkün olmayan kaya tipi damperli kamyonlar hariç), transmikser, beton santrali, forklift ve beton pompası ithal edilmesi halinde yürürlükteki İthalat Rejimi Kararında öngörülen oranlarda gümrük vergisi tahsil edilir. Ayrıca, makine ve teçhizat bedelinin yüzde beşine kadar yedek parça, gümrük vergisi muafiyeti sağlanmaksızın ithal edilerek sabit yatırım tutarına dahil edilebilir.

(3) Bakanlık, sektörel kısıtlamaları göz önüne alarak;

a) İthalat Rejimi Kararı uyarınca ithali mümkün olan kullanılmış veya yenileştirilmiş makine ve teçhizat (karayolu nakil vasıtaları hariç) ile İthalat Rejimi Kararının 7 nci maddesi uyarınca ithaline izin verilen makine ve teçhizatın teşvik belgesi kapsamına alınmasını,

b) Kullanılmış komple tesisin proje bazında yapılacak değerlendirme sonucunda ithalini,

uygun görebilir.

(4) Baskı, basım, matbaa, tekstil, hazır giyim ve konfeksiyon yatırımlarına yönelik teşvik belgeleri kapsamında kullanılmış veya yenileştirilmiş makine ve teçhizat ithal edilemez.

(5) Finansal kiralama yöntemiyle gerçekleştirilecek yatırımlar için finansal kiralama şirketi adına ayrı bir teşvik belgesi düzenlenmeksizin yatırımcının teşvik belgesi dikkate alınarak ithalat işlemleri yapılır. İthalat işlemleri ile ilgili olarak yatırımcı ile finansal kiralama şirketleri müteselsilen sorumludur.

(6) Teşvik belgesi almak üzere müracaat edilmiş, ancak teşvik belgesine bağlanmamış yatırımlara ilişkin makine ve teçhizatın ithaline, Bakanlığın görüşüne istinaden Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca, teşvik belgesi kapsamında muafiyet tanınabilecek ve istisna edilebilecek vergi ve kesintilerin toplam tutarı kadar teminatın alınması suretiyle müsaade edilebilir. Teminatla ithalatta, bir defada verilebilecek teminat süresi altı ay olup, sürenin başlangıç tarihi, eşyanın serbest dolaşıma giriş tarihidir. Bu süre içerisinde teşvik belgesinin düzenlenememiş olması halinde süre bitimini müteakip üç ay içerisinde süre uzatımı için doğrudan Gümrük ve Ticaret Bakanlığına müracaat edilir. Verilecek ek sürenin başlangıcı bir önceki sürenin bittiği tarihtir. Teminatın çözümü için, teşvik belgesi ve eki ithal makine ve teçhizat listesi ile

birlikte Gümrük ve Ticaret Bakanlığına müracaat edilmesi gerekir. Aksi takdirde teminat irat kaydedilir.

(7) Otomobil üretimine yönelik olarak asgari yüz bin adet/yıl kapasiteli yeni bir yatırım yapılması veya mevcut tesislerin kurulu kapasitelerinin en az yüz bin adet/yıl artırılması halinde, teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının yüzde yirmisinin gerçekleştirilmesini müteakip, yatırım süresi içerisinde olmak kaydıyla gümrük vergisine tabi olmaksızın yatırımcılara A, B ve C segmentlerinden otomobil ithaline izin verilebilir. Teşvik belgesi kapsamında ithaline izin verilen toplam otomobil sayısı, belgede kayıtlı ilave kapasitenin yüzde onbeşini aşamaz. Ancak, belge kapsamında motor üretiminin de yer alması halinde, motor üretim kapasitesinin yüzde onbeşi kadar daha (motor üretim kapasitesinin, otomobil üretim kapasitesinden fazla olması durumunda otomobil kapasitesi dikkate alınır) yukarıda belirtilen segmentlerden ilave otomobil ithaline izin verilebilir.”

Görüldüğü üzere teşvik belgeli yatırım mal ve teçhizatının, otomobil ve hafif ticari araçların monte edilmemiş parçalarının, kullanılmış veya yenileştirilmiş makine ve teçhizatın, kullanılmış komple tesisin, teminat karşılığı henüz teşvik belgesine bağlanmamış makine ve teçhizatın, A, B ve C segmentlerinden otomobilin ithali belli koşullar altında gümrük vergisi ödenmeksizin gerçekleştirilebilmektedir.

2.3.7. Damga Vergisi Teşvikleri

488 Sayılı Damga Vergisi Kanununun⁷⁶ 1 inci maddesine göre kanuna ekli (1) sayılı tabloda yazılı kâğıtlar Damga Vergisine tabidir. Bu tabloda yer alan kâğıtlar akitler ile ilgili kâğıtlar, kararlar ve mazbatalar, ticari işlemlerde kullanılan kâğıtlar, makbuzlar ve diğer kâğıtlar olarak gruplanmıştır. Kanunun 1 inci maddesi 2 nci fıkrasında ise bu kanundaki kâğıtlar terimi, yazılıp imzalamak veya imza yerine geçen bir işaret konmak suretiyle düzenlenen ve herhangi bir hususu ispat veya belli etmek için ibraz edilebilecek olan belgeler ile elektronik imza kullanılmak suretiyle manyetik ortamda ve elektronik veri şeklinde oluşturulan belgeleri ifade eder denmiştir.

Görüleceği üzere kanun kapsamına giren kâğıtlar vergiye tabi tutulmakta olup, bu vergi kanunun 10 uncu maddesine göre nispi veya maktu olarak hesaplanmakta, 14 üncü maddesine göre ise her bir kağıdın 2017 yılı için 1.865.946,80 TL tutarında azami vergi içerebileceği belirtilmektedir. Bu vergi işlem vergisi niteliği taşıdığına

⁷⁶ 11/07/1964 tarihli ve 11751 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

yatırımlara yönelik düzenlenen kağıtların kapsama girmesi halinde yatırımcıya maliyet olarak yansımaktadır.

Kanunun 9 uncu maddesinde ise kanuna ekli (2) sayılı tabloda yer alan kağıtların vergiden müstesna olduğu hükme bağlanmıştır. Bu tabloda yer alan bazı istisna hükümleri ise 6728 sayılı Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun⁷⁷ kapsamında getirilmiş olup, yatırım maliyetini azaltmak açısından yatırımları teşvik eder niteliktedir. Bu durum doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde hem direkt hem de yerli yatırımların büyümeye vereceği katkı ile dolaylı olarak pozitif yönde etki yapabilecek bir düzenleme olarak kabul edilebilir.

(2) sayılı tablonun IV- Ticari ve medeni işlerler ilgili kağıtlar bölümünün
-43 numaralı fıkrasında;

“Yatırım Teşvik Belgesi kapsamında yer alan yatırım mallarına ilişkin olarak yatırım teşvik belgesi sahibi yatırımcılarla bu malların üreticileri ve tedarikçileri arasında düzenlenen kağıtlar, münhasıran yatırım döneminde belge kapsamındaki yatırıma yönelik gayri maddi hakların kiralınması ve satın alınmasına ilişkin düzenlenen kağıtlar, belge kapsamında sabit kıymet yatırımlarının imal ve inşasına yönelik düzenlenen sözleşmeler, taahhütnameler, teminatlar ve bu mahiyetteki kağıtlar ile söz konusu yatırımlara yönelik danışmanlık ve teknik müşavirlik hizmetlerine ilişkin düzenlenen kağıtlar”

-44 numaralı fıkrasında;

“Yatırımlarda Devlet yardımları hakkında kararlarla belirlenen yüksek ve orta-yüksek teknoloji sanayi sınıfında yer alan ürünlerin imalatına ilişkin olarak imalatçılar ile tedarikçileri arasında mal ve hizmet alımı nedeniyle düzenlenen kağıtlar.”

-47 numaralı fıkrasında;

“Binalarda ısı yalıtımı ve enerji tasarrufu sağlamaya yönelik olarak düzenlenen kağıtlar ile 17/4/1957 tarihli ve 6948 sayılı Sanayi Sicili Kanununa göre sanayi sicil belgesini haiz sanayi işletmelerince münhasıran imalat sanayinde kullanılmak üzere yeni makine ve teçhizat alımına yönelik düzenlenen kağıtlar.”

-50 numaralı fıkrasında;

“Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları ve girişim sermayesi yatırım fonlarının münhasıran girişim sermayesi yatırımları ile ilgili düzenlenen sözleşmeler ile bu sözleşmelere ilişkin düzenlenen diğer kağıtlar.”

⁷⁷ 09/08/2016 tarihli ve 29796 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

hükümleri bulunmaktadır. Anılan hükümler çerçevesinde damga vergisinden istisna edilmiş kâğıtlar yatırımcı açısından maliyet azaltıcı nitelik taşımakta olup yatırımın karlılığını artırmasından dolayı yerli yatırımlar ile birlikte doğrudan yabancı yatırımlar açısından da teşvik niteliğini haizdir.

2.3.8. Proje Bazlı Desteklenmesi Uygun Görülen Yatırımlara Yönelik Teşvikler

6745 sayılı Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun⁷⁸ 80 inci maddesinde Ekonomi Bakanlığı tarafından proje bazında desteklenmesi uygun görülen yatırımlara ilişkin Bakanlar Kurulu Kararı ile bazı mali desteklerin uygulanabileceği belirtilmiştir. Anılan madde hükmü aşağıdadır.

“(1) Bakanlar Kurulu; kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda ülkemizin mevcut veya gelecekte ortaya çıkabilecek ihtiyaçlarını karşılama, arz güvenliğini sağlama, dışa bağımlılığını azaltma, teknolojik dönüşümü sağlama, yenilikçi, AR-GE yoğun ve katma değeri yüksek olma niteliklerine ayrı ayrı ya da birlikte sahip olan ve proje bazında Ekonomi Bakanlığı tarafından desteklenmesine karar verilen yatırımlar için;

a) 13/6/2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32/A maddesine göre kurumlar vergisi oranını %100'e kadar indirimli uygulamaya ve yatırıma katkı oranını %200'ü geçmemek üzere belirlemeye veya yatırımın işletmeye geçmesinden itibaren 10 hesap dönemine kadar, yatırımdan elde edilen kazançla sınırlı olmak üzere kurumlar vergisi istisnası tanımaya,

b) 31/12/1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun geçici 80 inci maddesinde yer alan gelir vergisi stopajı teşvikinden yararlandırmaya,

c) Gümrük vergisi muafiyeti tanımaya,

ç) Yatırımın Hazine taşınmazı üzerinde yapılması hâlinde, belirlenecek yatırımcı lehine doğrudan, hasılat payı alınmaksızın, 49 yıl süreyle bedelsiz irtifak hakkı tesisi veya kullanma izni verilmesine ve yatırımın tamamlanması ve öngörülen istihdamın 5 yıl sağlanması şartıyla Hazine taşınmazının talep edilmesi hâlinde bedelsiz devredilmesine,

⁷⁸ 07/09/2016 tarihli ve 29824 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

d) 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Kanunun ek 2 nci maddesinde yer alan prime esas kazanç alt sınırına bağlı kalınmaksızın 10 yıla kadar sigorta primi işveren hissesinin karşılanmasına,

e) İşletme döneminde yatırıma ilişkin enerji tüketim harcamalarının %50'sine kadarının en fazla 10 yıla kadar karşılanmasına,

f) Sabit yatırım tutarının finansmanında kullanılan yatırım kredisi için 10 yıla kadar faiz veya kâr payı desteği ya da hibe desteği sağlanmasına,

g) Yatırım için özel önem taşıyan belirlenen sayıda her bir nitelikli personel için 5 yılı geçmemek üzere, asgari ücretin aylık brüt tutarının 20 katına kadar ücret desteği verilmesine,

ğ) Yatırım tutarının %49'unu geçmemek üzere ve edinilen payların 10 yıl içerisinde halka arz veya yatırımcıya satış şartıyla yatırıma ortak olunmasına,

karar vermeye ve yukarıdaki desteklerden bir veya birden fazlasını uygulamaya yetkilidir.

(2) Birinci fıkra kapsamındaki destekler Ekonomi Bakanlığı bütçesinden karşılanır.

(3) Proje bazlı yatırım konusu ürüne, süresi ve miktarı Bakanlar Kurulunca belirlenecek alım garantisi verilebilir.

(4) Proje bazlı yatırımlara diğer kanunlarla getirilen izin, tahsis, ruhsat, lisans ve tesciller ile diğer kısıtlayıcı hükümler için Bakanlar Kurulu kararı ile istisna getirilebilir veya yatırımları hızlandırmak ve kolaylaştırmak amacıyla yasal ve idari süreçlerde düzenleme yapılabilir.

(5) Projenin gerekli kıldığı hâllerde Bakanlar Kurulu kararı ile her türlü altyapı yatırımının yapılması kararlaştırılabilir.

(6) Uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkilidir. Yatırımların belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde gerçekleştirilmemesi hâlinde, birinci fıkranın (a) ve (b) bentlerinde yer alan indirimli kurumlar vergisi veya istisna uygulaması ile gelir vergisi stopajı teşviki nedeniyle zamanında tahakkuk ettirilmemiş vergiler vergi ziyai cezası uygulanmaksızın gecikme faiziyle birlikte, diğer destekler ise 21/07/1953 tarihli ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun hükümleri çerçevesinde geri alınır.

(7) Yatırımın devri hâlinde, devralan kurum, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla belirtilen istisna, muafiyet ve desteklerden yararlanır.”

6745 sayılı Kanunun ve ilgili özel kanunların vermiş olduğu yetkiye dayanılarak 2016/9495 sayılı Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Kararın⁷⁹ yürürlüğe girmesi Bakanlar Kurulu tarafından 17/10/2016 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bu kararda Türkiye'nin mevcut veya gelecekte ortaya çıkabilecek ihtiyaçlarını karşılama, arz güvenliğini sağlama, dışa bağımlılığını azaltma, teknolojik dönüşümü sağlama, yenilikçi, AR-GE yoğun ve katma değeri yüksek olma niteliklerine ayrı ayrı ya da birlikte sahip olan projeler için;

Gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, KDV iadesi, vergi indirimi veya istisnası, sigorta primi işveren hissesi desteği, gelir vergisi stopajı desteği, nitelikli personel desteği, faiz desteği veya hibe desteği, sermaye katkısı, enerji desteği, kamu alım garantisi, yatırım yeri tahsisi, altyapı desteği, kanunlarla getirilen izin, tahsis, ruhsat, lisans ve tesciller ile diğer kısıtlayıcı hükümler için istisna getirilmesi veya yasal ve idari süreçlerde kolaylaştırıcı düzenleme yapılması konularında destek verilebileceği belirtilmiştir.

Destek uygulaması; bu tip projeler için Ekonomi Bakanlığı tarafından ilgili firma veya firmaların davet edilmesi veya duyuru yapılmak suretiyle çağrıda bulunulması ile başlamakta, Bakanlık tarafından projelerin değerlendirilmesi sonucunda destekten yararlandırılması uygun görülenler ise Bakanlar Kuruluna sunulmaktadır. Bakanlar Kurulu tarafından da projelerin uygun görülmesi halinde destek kararları yayımlanarak uygulama yürürlüğe girmiş olmaktadır. Ayrıca 2016/9495 sayılı Kararın 5 inci maddesinin 2 nci fıkrasına göre bu destekten yararlanabilecek projelerin asgari 100.000.000 ABD Doları sabit yatırım tutarını içermesi gerekmektedir. Bu karar kapsamına girmeyen konularda ise 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar uygulanmaya devam etmektedir.

Türkiye ekonomisine önemli derecede katkı sağlayabilecek olan ve arz güvenliğini sağlama, dışa bağımlılığı azaltma, teknolojik dönüşümü sağlama, yenilikçi, AR-GE yoğun ve katma değeri yüksek olma açılarından hem Ekonomi Bakanlığı hem de Bakanlar Kurulu tarafından değerlendirilecek olan proje bazlı yatırımların anılan Kararda yer alan araçlar ile desteklenmesi sonucunda yatırım karlılığı artacağından doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde; hem doğrudan hem de aynı projeleri gerçekleştirecek yerli yatırımcılara sağlamış olduğu destekler sayesinde yatırımların ve ekonomik büyümenin sağlanması yolu ile de dolaylı olarak pozitif etki sağlayabileceği değerlendirilmektedir.

⁷⁹ 26/11/2016 tarihli ve 29900 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

2.3.9. Serbest Bölgelerde Gerçekleştirilen Faaliyetlere Yönelik Teşvikler

3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununun geçici 3 üncü maddesinin 2 nci fıkrasında bu bölgelerde gerçekleştirilecek faaliyetlere yönelik hem kazanç hem de bir gider unsuru olarak da işverenler açısından değerlendirilebilecek olan ücretlere yönelik vergi istisnası düzenlenmiştir. Anılan madde hükmü aşağıdadır.

“Avrupa Birliği’ne tam üyeliğin gerçekleştiği tarihi içeren yılın vergilendirme döneminin sonuna kadar;

a) Serbest bölgelerde üretim faaliyetinde bulunan mükelleflerin bu bölgelerde imal ettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri kazançları gelir veya kurumlar vergisinden müstesnadır. Bu istisnanın 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 94 üncü maddesinin birinci fıkrasının (6) numaralı bendinin (b) alt bendi ile 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 15 inci ve 30 uncu maddeleri uyarınca yapılacak tevkifata etkisi yoktur.

b) Bu bölgelerde üretilen ürünlerin FOB bedelinin en az % 85’ini yurtdışına ihraç eden mükelleflerin istihdam ettikleri personele ödedikleri ücretler gelir vergisinden müstesnadır. Bu oranı % 50’ye kadar indirmeye ve kanuni seviyesine kadar yükseltmeye Bakanlar Kurulu yetkilidir. Yıllık satış tutarı bu oranın altında kalan mükelleflerden zamanında tahsil edilmeyen vergiler cezasız olarak, gecikme zammıyla birlikte tahsil edilir.

c) Bu bölgelerde gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili olarak yapılan işlemler ve düzenlenen kâğıtlar damga vergisi ve harçlardan müstesnadır. Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.”

Buna göre ilgili bentlerde yer alan şartları sağlayan mükellefler hem ödeyecekleri kazanç vergisinden, hem de ücretlilere yönelik kesip vergi dairesine yatırmak zorunda oldukları çalışanlarına ait gelir vergisinden hem de bölge faaliyetlerine ilişkin kâğıtlar açısından damga vergisinden kurtulmuş olacaklar ve bu vasıta ile yatırım karlılıkları pozitif yönde etkilenecektir. Bu ise hem bu bölgelerde yatırım yapmayı planlayan yabancı yatırımcıları, hem de yerli yatırımcıları teşvik edecektir. Her iki sonucun da doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerinde doğrudan ve dolaylı olmak üzere olumlu etkisi olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALİTESİNİ ARTIRMAYA YÖNELİK VERGİ POLİTİKASI ÖNERİLERİ

Tezin bu son bölümünde cari açığın finansman kalitesinin hesabında bir ölçü olarak kullanılan doğrudan yabancı yatırım girişini teşvik edebilecek muhtemel vergi politikaları üzerinde durulacaktır. Ayrıca küresel yatırım dağılımı ve akışını etkileyen/etkileme ihtimali olan bazı özel durumlar ele alınacak ve bunların muhtemel etkileri üzerinde tartışılacaktır.

Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler siyasi istikrar, dışa açıklık, ekonomik büyüme, demokrasi düzeyi, vergi oranları, uluslararası entegrasyonlar, teşvik politikaları, işgücünün niteliği ve bunlar dışında da var olan birçok faktör olarak ifade edilebilir.

Küresel yatırım dağılımını etkileme potansiyelini içerisinde barındıran bazı özel durumlar ise; ülkelerarası haksız vergi rekabeti yaratılarak yatırım teşvikini esas alan uygulamalar (vergi cennetleri diye de adlandırılan ülke uygulamaları), uluslararası ticaret anlaşmaları, uluslararası iktisadi bütünleşmeler ve ülkelerin dış politikalarını esas alarak belirlediği ve birbirlerine karşı yürüttükleri uluslararası çerçevede sonuç doğurucu ekonomik yaptırımlar olarak sayılabilir. Bunlara ilişkin bazı analiz ve değerlendirmelere de bu bölümde yer verilmiştir.

Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım girişini etkileyebilecek politikaların tespit edilebilmesi için; önce doğrudan yabancı yatırımları etkileyen bazı faktörlerin neler olduğuna ve bazı özel durumlara değinilmesi, sonrasında Türkiye'ye 1987 yılından itibaren giriş yapmış olan doğrudan yabancı yatırımların gelişimine bakılması ve Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi açısından uygulanabilecek bazı vergi politikası önerileri geliştirilmesi sürecinin izlenmesi yöntemi belirlenmiştir.

3.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bir ülkeye gelen DYY tutarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında DYY ile aralarında bağ olduğu düşünülebilecek olanlardan bazıları ev sahibi piyasanın büyüklüğü ve büyüme potansiyeli, ekonomik istikrar, ev sahibi ekonominin

dışa açıklığı, gelir düzeyi, kurumların kalitesi ve kalkınma seviyesi olarak sayılabilir⁸⁰. Bunlara politik istikrar, vergi yükü, demokrasi düzeyi, eğitim seviyesi, dünya ekonomisinin büyüme düzeyi gibi birçok faktör de eklenebilir.

Türkiye için ödemeler dengesi gerçekleştirmeleri ile birlikte değerlendirildiğinde DYY girişlerinde ekonomik ve politik istikrarın ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Şöyle ki Türkiye’de 1987-2015 dönemi DYY girişleri incelendiğinde; girişlerde yaşanan düzenli artışların 2002-2008, 2010-2015 yılları arasında ekonominin üst üste büyüme kaydederek sürekli büyüme kavramının meydana çıktığı dönemlerde gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde sürekli büyümenin gerçekleştiği bu dönemlerde aynı zamanda politik istikrar da sağlanmıştır. Bu dönemlerde siyasal iktidarın sık sık değişimi söz konusu olmadığı gibi parçalı hükümet yapısını ifade eden koalisyon hükümetleri yerine tek parti hükümetleri yönetimde olmuşlardır. Bu durum ise yatırımcı gözünde uygulanan iktisadi politikaların geçici olmadığı, belirli bir periyotta süreklilik kazandığı algısını yaratmış ve yatırım güdüsünü teşvik etmiştir.

1980-2015 döneminde düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı ile DYY girişleri arasındaki etkileşimin zaman zaman doğru orantılı olsa da tüm dönemde net bazda pozitif bir etki içerdiğini söylemenin zor olduğu da hesaba katılır ise, aslında DYY’nin görece olarak orta ve uzun vadeli politik ve ekonomik istikrar ile doğrudan ilişkili olduğu, dolayısı ile mali ve iktisadi teşviklerin de sürekli ekonomik büyüme ve politik istikrarın gerçekleşmesine katkı sağlayacak bir biçimde verilmesi gerektiği tespitini yapmak gerekmektedir.

3.2. KÜRESEL YATIRIM DAĞILIMINI ETKİLEYEN BAZI ÖZEL DURUMLAR

Ülkelerin ekonomik, siyasal, kültürel geçmişleri ve bu faktörler açısından içerisinde bulundukları mevcut durum, doğrudan yabancı yatırımları çekmelerinde önemli derecede etkilidir. Güçlü bir ekonomiye sahip ve Doğrudan Yabancı Yatırım açısından kaynak ülke ile kuvvetli siyasal ve kültürel bir geçmişe ve bağlara sahip olan ülkeler bu bağ ve geçmişlere sahip olmayan ülkelere nazaran daha avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Genel anlamda önemli sayılan bu etkenler dışında bazı özel durumların da DYY üzerinde etkisinin bulunduğu gözlenmektedir.

⁸⁰ James P. Walsh ve Jiangyan Yu, "Determinants of Foreign Direct Investment: A Sectoral and Institutional Approach", **IMF Working Paper**, WP/10/187, 2010, s.4.

Bunlardan biri DYY de dahil olmak üzere yabancı sermayeyi kendi ekonomisine çekmek adına bazı ülkelerin uygulamış oldukları ve aslında kara para/kaynağı belirsiz para akışını ve stoğunu da her zaman gündemde tutan haksız vergi rekabeti yaratıcı vergi politikasıdır. Tanımı bazı kurum ve kuruluşlarca da yapılmış vergi cenneti sayılan bazı ülkeler bu tip politika izleme sınıfına girmektedir.

Bir diğeri ise ülkelerin aralarındaki ticaret hacmini artırmak adına uygulamaya koydukları ve ticaret engellerini kaldırma amacını güden uluslararası ticaret anlaşmalarının DYY üzerindeki etkisidir.

Uluslararası ticaret anlaşmalarının da ötesinde yalnızca mal ve hizmet dolaşımında değil aynı zamanda emek ve sermaye dolaşımında da serbestleşmeyi amaçlayan uluslararası ekonomik, siyasal bütünleşmeleri sağlayan anlaşmalar bulunmaktadır. Avrupa Birliğinin oluşumu bu tip anlaşmaların sonucudur. Bu nitelikteki ekonomik ve siyasal bütünleşmelerin de DYY üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır.

Bir diğeri özellikli durum ise ülkelerin dış politikalarını dikkate alarak bazı siyasal eylemlere karşı belirlemiş oldukları yaptırım uygulamalarıdır. Bu yaptırımlar genelde siyasal amaçları gerçekleştirmek adına ilgili ülke ekonomisini zayıflatma, bu ülke ekonomisini yıpratarak askeri araçlara başvurmadan dış politika hedeflerini gerçekleştirme amacını taşımaktadırlar.

3.2.1. Vergi Cennetlerinin Yatırım Dağılımı Üzerindeki Etkileri

Vergi cennetleri işletmelere ve gerçek kişilere vergiden kaçınma fırsatları sunan düşük oranlı vergi bölgeleri olarak tanımlanabilir⁸¹. Bir başka tanım ise Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) tarafından yapılmış olup vergi cennetlerine ilişkin genel çerçeveyi ortaya koymaktadır.

1998 yılında yayımlanan raporda OECD tarafından vergi cennetleri;

- Gelir üzerinden hiç vergi alınmayan yada sembolik bir oranda vergi alınan,
- Diğer ülkeler ile sınırlı bilgi paylaşımında bulunan,
- Şeffaflıktan uzak olan,
- Reel anlamda iktisadi faaliyetlerin olmadığı

ülkeler olarak tanımlanmıştır. Görüleceği üzere bu kriterlerden sadece gelir üzerinden hiç vergi alınmaması veya sembolik bir vergi alınması kriteri bir ülkenin vergi cenneti

⁸¹ James R. Hines Jr., Tax Havens, **Office of Tax Policy Research**, WP 2007-3 , 2007, s.1.

olarak kabul edilmesi için yeterli değildir. Ayrıca reel anlamda iktisadi faaliyetlerin olmaması kriteri bilgi paylaşımında bulunan ülkeler için dikkate alınmamaktadır. Yani aslında ülkelerin vergi cenneti tanımından çıkabilmeleri için bilgi paylaşımında bulunma ve şeffaflık konusunda taahhüt vermeleri yeterli olmaktadır.

Bu tanımlama sonucunda OECD 2000 yılında Tablo 20’de yer alan ülkeleri vergi cenneti olarak belirlemiştir.

Tablo 19: OECD Vergi Cennetleri Listesi “2000 Progress Report”

Andorra	The Republic of the Maldives
Anguilla – Overseas Territory of the United Kingdom	The Republic of the Marshall Islands
Antigua and Barbuda	The Principality of Monaco
Aruba – Kingdom of the Netherlands ^a	Montserrat – Overseas Territory of the United Kingdom
Commonwealth of the Bahamas	The Republic of Nauru
Bahrain	Netherlands Antilles – Kingdom of the Netherlands ^a
Barbados	Niue – New Zealand ^b
Belize	Panama
British Virgin Islands – Overseas Territory of the United Kingdom	Samoa
Cook Islands – New Zealand ^b	The Republic of the Seychelles
The Commonwealth of Dominica	St Lucia
Gibraltar – Overseas Territory of the United Kingdom	The Federation of St. Christopher & Nevis
Grenada	St. Vincent and the Grenadines
Guernsey/Sark/Alderney – Dependency of the British Crown	Tonga
Isle of Man – Dependency of the British Crown	Turks & Caicos – Overseas Territory of the United Kingdom
Jersey – Dependency of the British Crown	US Virgin Islands – External Territory of the United States
Liberia	The Republic of Vanuatu
The Principality of Liechtenstein	

Kaynak: OECD, “Progress in Identifying and Eliminating Harmful Tax Practices”, 2000 ProgressReport,<http://www.oecd.org/ctp/harmful/2000progressreporttowardsglobaltaxcooperationprogressinidentifyingandeliminatingharmfultaxpractices.htm>, (17.04.2017), s.17.

Bu ülkelerden Barbados, Maldivler ve Tonga daha sonra OECD tarafından yapılan değişiklik ile listeden çıkarılmıştır. Listenin hazırlanması sonrasında 2000 ile 2002 yılları arasında ise 31 ülke OECD’ye karşı taahhütte bulunmuştur.

Andora, Lihtenştayn, Liberya, Monako, Marşal Adaları, Nairu Cumhuriyeti ve Vanuatu Cumhuriyeti resmi taahhütte bulunmadıklarından bu listede kalmaya devam etmişlerdir. Akabinde bu ülkelerin de OECD’ye karşı bilgi paylaşımı ve şeffaflık

konularında resmi taahhütte bulunmalarından sonra 2007 yılında vergi cennetleri listesinde ülke kalmamıştır.

Ancak anlatıldığı üzere burada aslında ülkelerin bilgi paylaşımı ve şeffaflık konusundaki taahhütleri bu ülkeleri listeden çıkarmış bulunmaktadır. Bu durum ise anılan ülkelerin vergi cenneti sayılma kriterlerinden hiç vergi alınmaması veya sembolik vergi alınması kriterlerinin bu ülkeler için artık var olmadığı söylenemez. Dolayısıyla OECD'nin 2000 ilerleme raporunda yer alan ülkelerin vergi rekabetini haksız sayılma boyutuna taşıyacak şekilde düşük oranlı vergi uyguladıkları gerçeği birçok ülke için hala devam etmektedir.

2004 yılında İngiltere'de kurulan ve vergi ile ilgili konularda akademisyen, işletme profesyonelleri, hukukçular ve benzeri grupları bir araya getiren uluslararası bir birlik olan Vergi Adaleti Ağı'na (Tax Justice Network, TJN) göre vergi cennetleri halen 'kapalı kutu' olmaya ve 'şüpheli' finansal işlemlere evsahipliği yapmaya devam etmektedirler⁸².

Vergi adalet ağına göre;

"Vergi cennetlerinin en temel özelliği bu ülkelerin yasa ve diğer mevzuatının kaynak ülkenin vergi ve buna bağlı diğer mevzuatından kaçınma imkanı verecek şekilde yapılandırılmasıdır. Bu ülkelere gelen sermaye için vergi yükümlülüğünün azaltılması önemli bir amaçtır. Bu durum ise tabela/kağıt üzerinde şirketler kurarak ve finansal fonların bu şirketler aracılığı ile vergiden kaçınma imkanı yaratacak şekilde ülkeler arası aktarılması sağlanması ile gerçekleştirilmektedir. Burada vergi ve finansal yönetim birbiri ile sıkı ilişki içerisinde. Salt vergi cennetleri finansal ve kurumsal iş ve işletmeleri teşvik etmek ve kendi ekonomileri için ana oyuncu haline getirebilmek adına bu yönde yürüyen yasal düzenlemelere sahiptirler.

Bu ülkelerin en temel özelliği ise gizlilik. Bu bankacılık sektöründeki gizlilik ve kurumların/kişilerin verilerinin gizliliği olarak kendini göstermektedir.

Bankacılık sektöründeki gizlilik bilgilerin vergi kontrolü ve benzeri resmi amaçlarla talep edilmesi halinde paylaşılması esasına dayanmaktadır.

Kişi ve kurum verilerinin gizliliği ise bu verilerin diğer şirketler, kişiler, kuruluşlar, ortaklar gibi ilgililerin taleplerine karşın gizli tutulmasını ve paylaşılmasını ifade etmektedir.

Ayrıca bu ülkeler yerleşik olmayan kişi ve kurumlara yönelik ya çok düşük oranlı vergi uygulamakta ya da hiç vergi uygulamamaktadırlar."

⁸² Metin Ercan, "Finansal Gizlilik Merkezleri", **Radikal**, 16/11/2013, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/metin-ercan/finansal-gizlilik-merkezleri-1161164/>, (16/05/2017).

Vergi adalet ağının hazırladığı ve vergi cennetlerini OECD ve IMF listeleri ile kıyasladığı liste Tablo 21’de yer almaktadır.

Tablo 20: Vergi Adalet Ağı Vergi Cennetleri Listesi

Jurisdiction	COUNTRY CODE	OECD	FSF-IMF 2000	TJN 2005
1. Andorra	AD	■	■	■
2. Anguilla	AI	■	■	■
3. Antigua & Barbuda	AG	■	■	■
4. Aruba	AW	■	■	■
5. Australia	AU	□		
6. Austria	AT	□		
7. Bahamas	BS	■	■	■
8. Bahrain	BH	■	■	■
9. Barbados	BB	■	■	■
10. Belgium	BE	□		■
11. Belize	BZ	■	■	■
12. Bermuda	BM	■	■	■
13. British Virgin Islands	VG	■	■	■
14. Canada	CA	□		
15. Cayman Islands	KY	■	■	■
16. Cook Islands	CK	■	■	■
17. Costa Rica	CR		■	■
18. Cyprus	CY	■	■	■
19. Dominica	DM	■	■	■
20. Dubai	AE			■
21. Finland (Åland)	FI	□		
22. France	FR	□		
23. Germany (Frankfurt)	DE	□		■
24. Gibraltar	GI	■	■	■
25. Greece	GR	□		
26. Grenada	GD	■	■	■
27. Guernsey, Sark & Alderney	GG	■	■	■
28. Hong Kong	HK		■	■
29. Hungary	HU	□		■
30. Iceland	IS	□		■
31. Ireland	IE	□	■	■
32. Isle of Man	IM	■	■	■
33. Israel (Tel Aviv)	IL			■
34. Italy (Campione d'Italia & Trieste)	IT	□		■
35. Jersey	JE	■	■	■
36. Korea	KR	□		
37. Latvia	LV			
38. Lebanon	LB		■	■
39. Liberia	LR	■		■
40. Liechtenstein	LI	■	■	■
41. Luxembourg	LU	□	■	■
42. Macao	MO		■	■
43. Malaysia (Labuan)	MY		■	■
44. Maldives	MV	■		■
45. Malta	MT	■	■	■
46. Marshall Islands	MH	■	■	■

Jurisdiction	COUNTRY CODE	OECD	FSF-IMF 2000	TJN 2005
47. Mauritius	MU	■	■	■
48. Monaco	MC	■	■	■
49. Montserrat	MS	■	■	■
50. Nauru	NR	■	■	■
51. Netherlands	NL	□		■
52. Netherlands Antilles	AN	■	■	■
53. Niue	NU	■	■	■
54. Northern Mariana Islands	MP			■
55. Palau			■	
56. Panama	PA	■	■	■
57. Portugal (Madeira)	PT	□		■
58. Russia (Ingushetia)	RU			■
59. Saint Kitts & Nevis	KN	■	■	■
60. Saint Lucia	LC	■	■	■
61. Saint Vincent & the Grenadines	VC	■	■	■
62. Samoa	WS	■	■	■
63. San Marino	SM	■		
64. São Tomé e Príncipe	ST			■
65. Seychelles	SC	■	■	■
66. Singapore	SG		■	■
67. Somalia	SO			■
68. South Africa	ZA			■
69. Spain (Melilla)	ES	□		■
70. Sweden	SE	□		
71. Switzerland	CH	□	■	■
72. Taiwan (Taipei)	TW			■
73. Tonga	TO	■		■
74. Turkey (Istanbul)	TR	□		
75. Turkish Rep. of Northern Cyprus				■
76. Turks & Caicos Islands	TC	■	■	■
77. United Kingdom (City of London)	UK			■
78. Uruguay	UY			■
79. US Virgin Islands	VI	■		■
80. USA (New York)	US	□		■
81. Vanuatu	VU	■	■	■

Kaynak: Tax Justice Network, "Identifying Tax Havens and Offshore Finance Centres", https://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/Identifying_Tax_Havens_Jul_07.pdf, (01.06.2017) s.8.

OECD raporunda yer alan 38 ülkenin çok düşük oranlı vergi uyguladıkları gerçeği ile hareket edilip anılan ülkelerin bu uygulamalarının küresel yatırımlar açısından etkisini ölçmek ise salt düşük oranlı vergi politikasının DYY üzerindeki sonucunu görmek açısından faydalı olacaktır.

OECD'nin 2000 yılında yayınlamış olduğu vergi cennetleri listesindeki 38 ülkeden yalnızca British Virgin Islands ve Panama 2015 yılı dünya DYY'lerinden en fazla pay alan ilk 50 ülke arasına girebilmiştir. Netherlands Antilles, Andora, Nairu Cumhuriyeti ve Turks and Caicos Islands DYY hakkında yeterli ölçüde bilgi paylaşımında bulunmadığından istatistiksel sunuma dahil olmamışlardır. Tablo 22'de United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) verilerine göre 2015 yılı için küresel DYY'den en yüksek pay alan ülkeler yer almaktadır.

Tablo 21: Küresel Doğrudan Yabancı Yatırım Akışından En Fazla Pay Alan Ülkeler (2015)

Ülke	Küresel DYY Payı (Yüzde)	DYY Tutarı (Milyon Dolar)
United States	21,55848895	379.894,00
China, Hong Kong SAR	9,924899737	174.892,12
China	7,695690604	135.610,00
Ireland	5,705652575	100.542,44
Netherlands	4,122721842	72.648,75
Switzerland	3,906467455	68.838,01
Singapore	3,703555846	65.262,40
Brazil	3,668682751	64.647,88
British Virgin Islands	2,928556158	51.605,70
Canada	2,760415205	48.642,80
India	2,508747415	44.208,02
France	2,433532541	42.882,62
United Kingdom	2,243435128	39.532,81
Germany	1,800029382	31.719,31
Belgium	1,76088189	31.029,47
Mexico	1,71861129	30.284,60
Luxembourg	1,395778028	24.595,77
Australia	1,26347906	22.264,46
Italy	1,150789692	20.278,70
Chile	1,144971562	20.176,17
Cayman Islands	1,07750916	18.987,38
Turkey	0,936807466	16.508,00
Indonesia	0,88006785	15.508,16
Sweden	0,713863018	12.579,37
Colombia	0,687090442	12.107,60
Viet Nam	0,669634608	11.800,00
Argentina	0,661402528	11.654,94
Israel	0,656355413	11.566,00
Malaysia	0,631130469	11.121,50
United Arab Emirates	0,622864018	10.975,83
Thailand	0,615419135	10.844,64
Russian Federation	0,557552018	9.824,93
Malta	0,540929238	9.532,01
Spain	0,524526045	9.242,96
Angola	0,492632025	8.680,94
Finland	0,470424462	8.289,61
Saudi Arabia	0,461992663	8.141,03
Poland	0,425013781	7.489,40
Egypt	0,390714769	6.885,00
Peru	0,389363242	6.861,18
Portugal	0,342228258	6.030,59
Philippines	0,297024205	5.234,03
Korea, Republic of	0,286126923	5.042,00
Panama	0,285933977	5.038,60
Cyprus	0,257305148	4.534,12
Turkmenistan	0,241679472	4.258,77
Azerbaijan	0,229701695	4.047,70
Kazakhstan	0,228169847	4.020,71
China, Macao SAR	0,221720197	3.907,05
Austria	0,217765792	3.837,37

Kaynak: UNCTAD verileri esas alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Görüleceği üzere aslında DYY çekmek adına yalnızca çok düşük oranlı vergi uygulanması veya hiç vergi uygulanmaması politikaları diğer ülkeler ile olan rekabette yeterince etkili değildir. Bu durum ise DYY'nin salt yabancı yatırımlara yönelik vergi

teşvikinden ziyade başka birçok faktörden etkilenmekte olduğunun göstergesidir. Örneğin listenin ilk sıralarında yer alan ülkelere bakıldığında bu ülkelerin dünya üretiminden yüksek pay aldıkları, ekonomik, politik istikrarı yakalamış oldukları görülecektir. Bu ülkelerde, üretimin yatırımın sürekli ekonomik büyümenin yüksek olduğu bu durumun ise hem yerli hem de yabancı yatırımcıların yatırım güdülerini etkileyen güven faktörünü pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

3.2.2. Uluslararası Ticaret Anlaşmaları ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Yatırım kavramı güven kavramı ile iç içedir. Bir yerde yatırım var ise aslında o yer ve ekonomiye ilişkin yatırımcıların gelecek ile ilgili olarak pozitif beklentileri bulunmaktadır denebilir. Çünkü müteşebbis tarafından bir yatırım ancak yatırımın getirisinin pozitif olacağına ilişkin öngöründe bulunmak mümkün ise gerçekleştirilebilir. Ayrıca bu getiri diğer yatırım araçları veya yatırım yerleri ile kıyaslanır ve müteşebbis tarafından getirisi en yüksek yer tercih edilir.

Bu tercihte yani en yüksek getiri olacak yatırım aracı ve yerinin seçilmesinde mevcut duruma ve geleceğe yönelik güven hayati bir rol oynar. Gelecekte yatırımının devlet tarafından devletleştirilmesi, kamu politikalarının yatırımın getirisini azaltacak şekilde hükümet tarafından değiştirilmesi, ilgili ekonomi veya ülkede iç karışıklık, savaş, siyasi bunalımların yaşanması, ani talep daralmalarının ortaya çıkabileceği faktörlerin bulunması ihtimallerinin olduğu yerlerde yatırım artışının olacağını söylemek pek mümkün değildir.

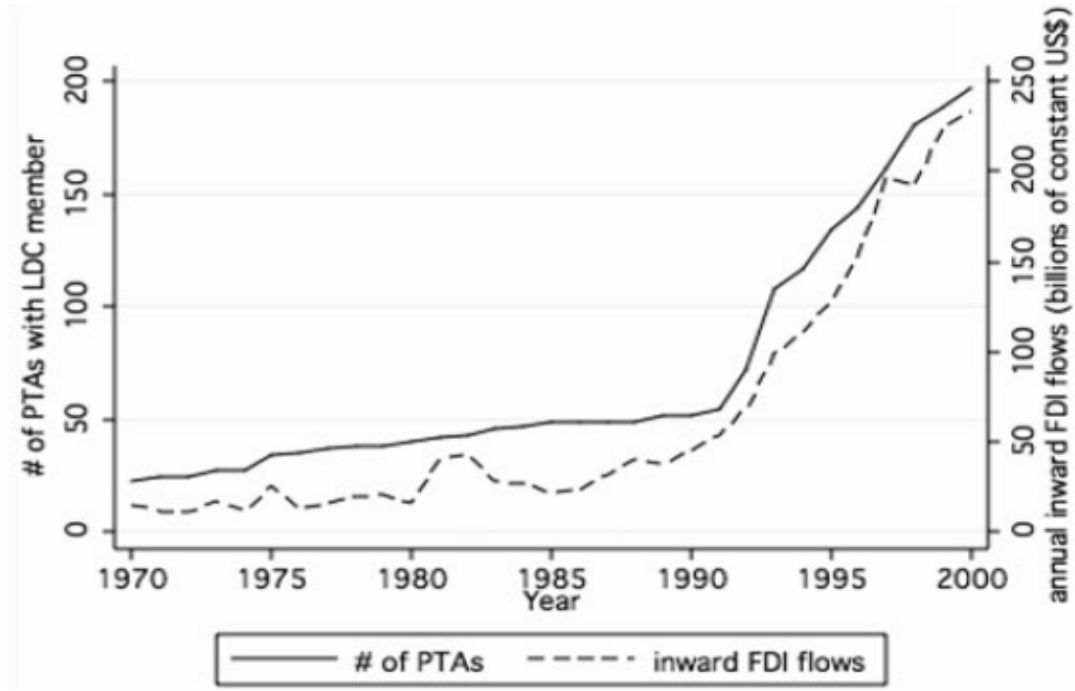
Doğrudan yabancı yatırımlarda ise bu beklenti, etki ve tepkiler ise daha hassastır. Yabancı sermaye sahibi yatırım yapacağı ülkeyi/ekonomiyi seçerken öncelikle ilgili ülke hükümetinin yatırım politikalarına güvenmek ister. Hükümetin yatırım ortamını iyileştiren mevcut politikalarının gelecekte de süreceğini, yabancı yatırımlara yönelik herhangi bir kısıtlamanın gelecekte ortaya çıkmayacağını, hatta geleceğe yönelik var ise verilmiş taahhütlerin gerçekleşeceğini varsayarak sermayesini ilgili ülkeye yönlendirir. Bu ise yatırıma ev sahipliği yapacak hükümetin taahhütlerinin inanılabilirliği ve kuvvetine bağlıdır.

Yerel hükümetler tarafından verilen tek taraflı politik vaatlerin yabancı yatırımcı aleyhine olarak kolayca değişebilme ihtimalinin bulunduğu söylenebilir. Hükümetlerin yatırımlara yönelik yabancı yatırımcı tarafından da ihtiyaç duyulan mevcut ve gelecekteki ekonomi politikaları açısından daha güvenilir taahhüt vermesi ise

devletlerin liberalizmi ön plana çıkaran uluslararası anlaşmalara dahiliyeti ile mümkündür⁸³.

Tim Büthe ve Helen V. Milner yapmış oldukları çalışmada 1970 yılından 2000 yılına kadar gelişmekte olan ülkelerde yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarları ile bu ülkelerin dâhil oldukları uluslararası anlaşmaların artışı arasında aynı yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Bu ilişki Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Uluslararası Anlaşmalar ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Kaynak: Tim Büthe, Helen V. Milner, “The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI through International Trade Agreements?”, *American Journal of Political Science*, S. 52, No. 4, 2008, <https://www.researchgate.net/publication/227659687> s.742.

Şekil 1’de görüleceği üzere uluslararası anlaşma sayıları ile doğrudan yabancı yatırım girişi arasında aynı yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Her iki değişkendeki yüksek artış 1990’lı yıllardan itibaren gerçekleşmiştir. Bu durum ise uluslararası anlaşmaların ve ekonomik entegrasyonların arttığı reel ve finansal bütünleşmelerin arttığı bir dönemdeki ivmelenmeyi göstermektedir. Bu ivmelenmede önemli bir pay 30/10/1947 yılında yürürlüğe giren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasının(GATT) 01/01/1995’te yerini alan Dünya Ticaret Örgütü’nün oluşumuna aittir. Böylece bir

⁸³ Tim Büthe ve Helen V. Milner, “The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI through International Trade Agreements?”, **American Journal of Political Science**, Cilt. 52, Sayı. 4, 2008, <https://www.researchgate.net/publication/227659687>, (20.04.2017). s.742.

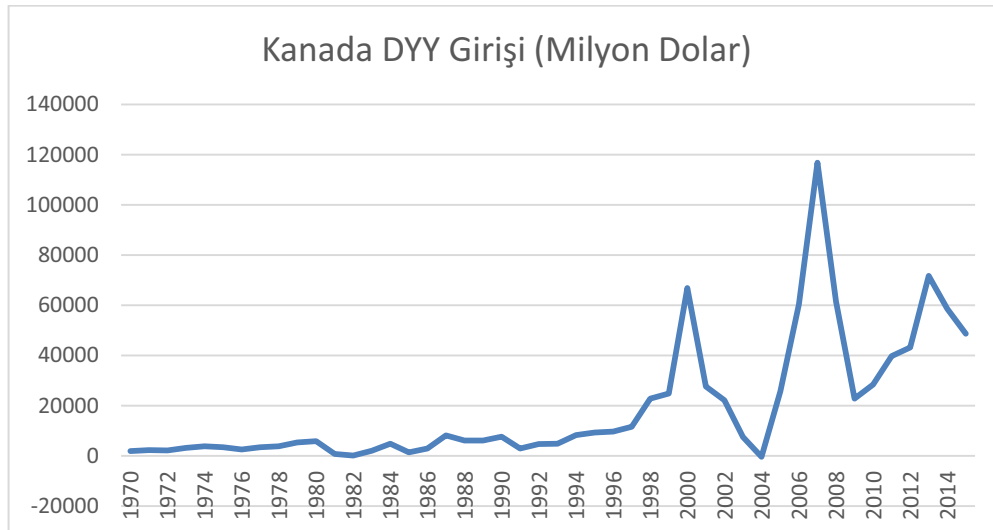
antlaşmadan ibaret olan GATT yerini canlı bir örgüte bırakmıştır⁸⁴. Ticarete serbestleşmeyi ve gümrük tarifelerini azaltmayı hedefleyen bu örgütün ve bu örgütün çalışmalarına dayanılarak sayıları artan uluslararası anlaşmaların artışı aynı zamanda gelişmekte olan ülkelere yönelik DYY girişlerinde de artışa yol açmıştır.

Ticaret engellerini kaldıran bu anlaşmaların DYY'yi pozitif yönden etkilemesi; hem anlaşmalarda doğrudan DYY önündeki engelleri kaldıran hükümlerin bulunması hem de yabancı yatırımcının ticaret engeli kalkmış bir ülkede daha karlı yatırım yapacağını varsayması ile yatırımını artırması sebepleriyle gerçekleşmektedir.

3.2.2.1. NAFTA Sonrası Kanada'da Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi

Bölgesel düzeyde yapılan uluslararası ticaret anlaşmaları da anlaşmaya taraf olan ülke ekonomilerine katkı sağlamıştır. Bu katkıdan bir pay da DYY girişlerinde görülen artışa özgülenmiştir. Bu tip anlaşmalara örnek olarak Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) verilebilir. 01/01/1994 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Meksika arasında imzalanan anlaşma sonrasında bu ülkeler arası ticaret eskiye nazaran daha serbest hale getirilmiş, gümrük vergileri ve tarifelerde indirimlere gidilmiştir. Bunun sonucu artan ticaret DYY girişlerine de yol açmıştır. Kanada'daki DYY girişleri Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2: NAFTA sonrasında Kanada'da Gerçekleşen DYY Seyri

Kaynak: UNCTAD verileri esas alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.

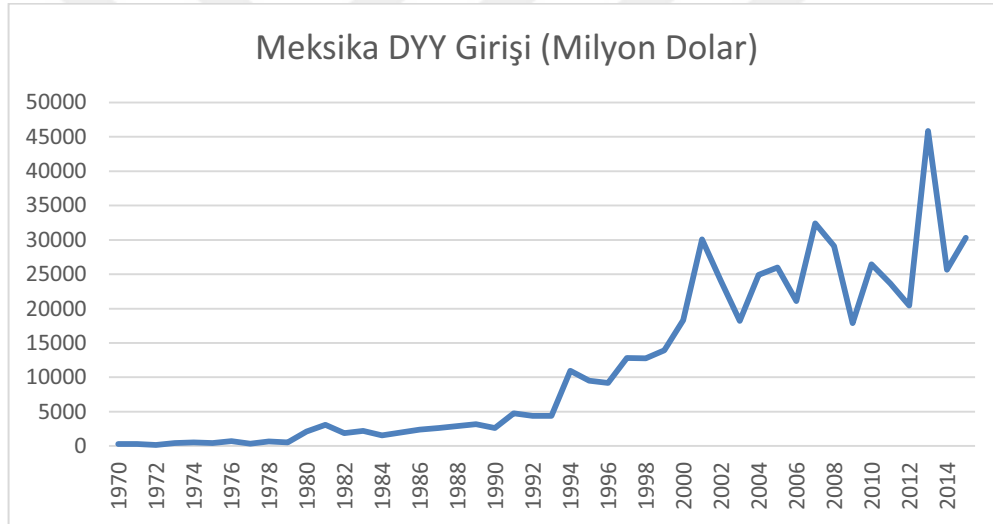
⁸⁴ Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri**, Ankara, 2007, s.35.

Şekil 2’den de görüleceği üzere NAFTA sonrasında Kanadaya gelen doğrudan yabancı yatırımlarda ciddi bir artış gerçekleşmiştir. Şöyleki DYY girişi dalgalanma göstermekle birlikte 1993 yılında 8 milyar dolar seviyelerinden 2000’lerde 70 milyar dolar, 2006’da ise 120 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır.

3.2.2.2. NAFTA Sonrası Meksika’da Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırım Girişi

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşmasının doğrudan yabancı yatırım girişlerinde artışa yol açtığı bir diğer ülke ise Meksika’dır. Anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1994 yılından itibaren Meksika’da gerçekleşen DYY girişi Şekil 3’te grafiksel olarak gösterilmektedir.

Şekil 3: NAFTA sonrasında Meksika’da Gerçekleşen DYY Seyri

Kaynak: UNCTAD verileri esas alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Kanadaya benzer şekilde Meksika’da da 1994 yılında imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması sonrasında DYY girişlerinde artış yaşanmıştır. Anlaşma sonrasında hızla artan DYY girişi anlaşmanın yürürlüğü olan 1994 yılında ise 1993 yılına nazaran %100 artış göstermiştir.

3.2.3. Avrupa Birliği ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımları etkileyen bir diğer önemli faktör ülkelerin kendi aralarında ortak bir ekonomi kurmak üzere başlatmış olduğu girişimlerdir. Serbest mal hizmet, emek ve sermaye ticaretini artırmak adına kurulan ülkeler üstü

oluşumlar/birlikler uluslararası ticareti artırarak her bir ülkenin refah seviyesini yükseltmeyi hedeflemektedir. Bu birlikler sayesinde her ülke belli ürün ve hizmetlerde uzmanlaşma imkanı sağlayabilme, toplam üretimi artırarak hem kendilerinin hem de birliğin milli hasıla seviyesini yükseltebilme şansına sahip olabilecektir.

Bu uluslararası oluşumlarda ilk akla geleni Avrupa Birliğidir. İlk aşaması 23/07/1952 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşması ile başlamış olup, bu anlaşma ile kömür ve çelik anlamında ticaret engellerinin kaldırılması hedeflenmiştir.

01/01/1958 yılında yürürlüğe giren Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Anlaşmaları ile ise kömür ve çelik ile başlayan ticaret engellerinin kaldırılması uygulamasının diğer tüm sektörleri de kapsaması amaçlanmıştır. Bu hedefler sonucunda 01/07/1968 yılında Ortak Pazarı meydana getiren Gümrük Birliği uygulaması devreye alınmıştır. Gümrük Birliği ile üye ülkelerin birbirlerine karşı uygulamış olduğu gümrük ve tarifeler kaldırılmıştır.

01/07/1987 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile mal hizmet ve sermayenin serbestçe herhangi bir koruyucu veya başka türlü bir engelle karşılaşmadan üye ülkeler arasında dolaşabilmesine yönelik bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin yürürlüğe girmesi ile 01/01/1993 yılından itibaren Tek Pazar uygulaması devreye girmiştir.

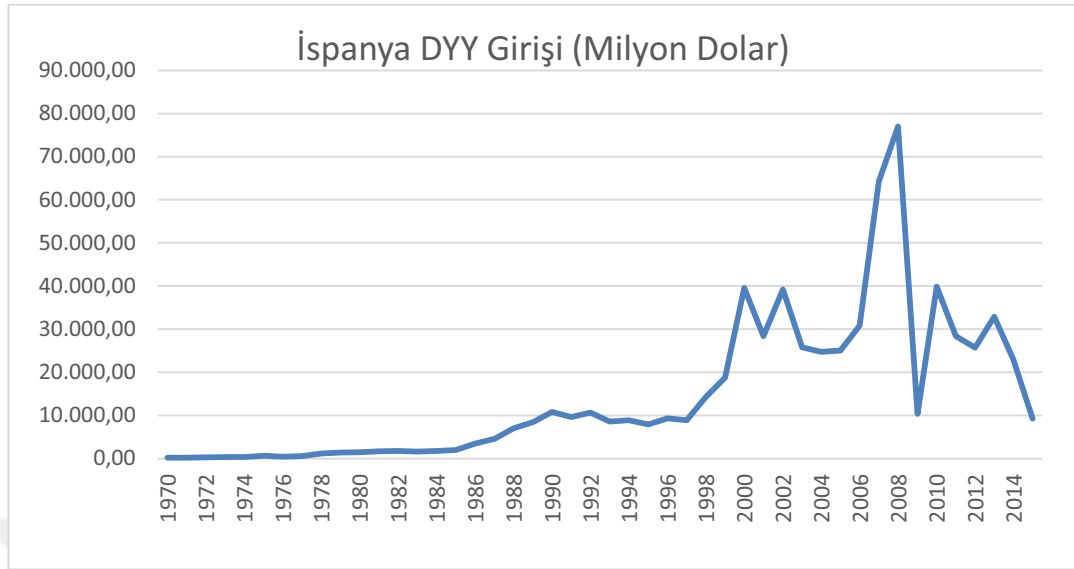
01/11/1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği Anlaşması yürürlüğe girmiştir. 01/01/2002 tarihinden itibaren ise ortak para birimi Euro kullanılmaya başlanarak para politikasında da yetki birliği sağlanmıştır.

Birlik içerisindeki tüm bu serbestleşme adımları birliğe katılan ülkelerin iktisadi yapılarındaki tüm değişkenleri etkilediği gibi önemli ölçüde diğer ülkelere gelecek doğrudan yabancı yatırımları da etkilemiştir. Bu durumun ölçümü ise birliğe/gümrük engellerinin kaldırılması sistemine sonradan dahil olan ülkelerin DYY'lerinde görülen değişimin incelenmesi ile mümkündür.

İspanya 1986 yılından itibaren Avrupa Birliğinin ön ve nihai anlaşmalarına dahil olmuş bir Avrupa ülkesidir. Bu ülkenin DYY'sinde görülen üyelik öncesi ve sonrası gerçekleştirmeler ise birliğin DYY üzerindeki etkisini göstermek açısından dikkat çekicidir.

Avrupa Birliğine giriş öncesi ekonomisi diğer Avrupa ülkeleri olan Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi ülkeler ile kıyaslandığında oldukça geride olan ve ülkesine hemen hemen hiç DYY çekemeyen İspanya'da birliğe giriş sonrasında gerçekleşen DYY girişleri Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4: Avrupa Birliğine Giriş Sonrasında İspanya’da Doğrudan Yabancı Yatırım Değişimi

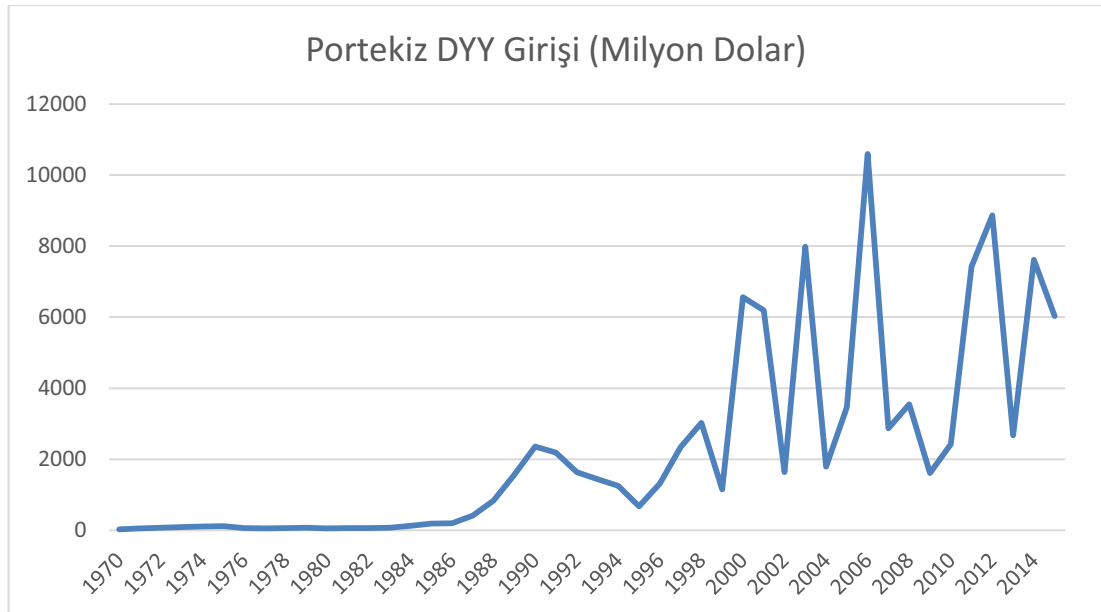

Kaynak: UNCTAD verileri esas alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

Şekil 4’te görüleceği üzere İspanya’nın 1986 yılında Avrupa Birliğine üye olması ile birlikte 1986 ile 1990 yılları arasında DYY girişi artmış, 1985 yılına nazaran gerçekleşen artış ise yaklaşık 5 kattır. Bu artış trendi ise 2007 yılına kadar devam etmiş ve en yüksek seviyesine 2007 yılında ulaşmıştır.

Avrupa Birliğine sonradan dahil olan bir diğer ülke Portekiz’dir. Bu ülke de İspanya gibi 1986 yılında birliğe dahil olmuştur. Portekizde gerçekleşen DYY değişimide Şekil 5’te grafiksel olarak ifade edilmiştir.

Şekil 5: Avrupa Birliğine Giriş Sonrasında Portekiz’de Doğrudan Yabancı Yatırım Değişimi

Kaynak: UNCTAD verileri esas alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.

İspanyadaki duruma benzer bir durum Portekiz ekonomisinde de yaşanmıştır. Ülkenin Avrupa Birliğine 1986 yılında girişi sonrasında DYY’de ciddi bir artış görülmüş ve 1985 yılı ile 1998 yılı arasında DYY yaklaşık 15 kat artmıştır.

3.2.4. Önemli Bir Siyasal Faktör: Uluslararası Ekonomik Yaptırımlar

Doğrudan yabancı yatırım hareketlerinin etkilendiği faktörlerden bazıları salt ekonomik gerekçelerden farklı olabilmektedir. Yatırımcılar yatırım tercihlerinde ilgili ülkelerin/ekonomilerin mevcut ve gelecekte olabileceği muhtemel pozisyonlarına bakarlar ve müteşebbis getirisi olan kar hesaplamaları yaparak yatırım kararlarını verirler. Bu karar verme biçimi yatırımcının kontrolü altındadır. Ancak bazı durumlarda yatırımcıların kontrolü altında olmayan zorunlu bir tercihte bulunma hali ortaya çıkabilmektedir.

Ekonomik yaptırımlar; ticari veya finansal ilişkileri sonlandıran ya da sonlandırma tehdidini içerisinde barındıran devlet merkezli uygulamalardır⁸⁵. Bu tip yaptırımlar ilgili ülkenin yaptırımı uygulayan ülke veya ülkeler açısından rahatsızlık yaratan dış politikasını değiştirme amacını gütmektedir. Ekonomik yaptırımlar ihracat kontrolleri uygulanması, ithalat sınırlamaları, dış yatırımları frenlemek, yurtdışına yapılacak olan yardımları sonlandırmak veya finansal varlıkları dondurmak şeklinde uygulanabilmektedir. Politika yapıcılar bu nitelikteki ekonomik yaptırımları yabancı ülke dış politikasında ekonomik olmayan bir değişiklik yaratmak, ekonomik zorluk yaratıcı bir cezalandırmada bulunmak, bazı politik gelişmelerin onaylanmadığını göstermek veya bu amaçların karışımını elde etmek adına uygulamaktadırlar⁸⁶.

Siyasal amaçlı belirlenen ekonomik yaptırımlar aslında ülkelerin birbirlerinin politikalarını etkilemek adına kullanılan ve askeri bir içerik barındırmayan uygulamalardır. Bu tip uygulamalar ilgili ülke ekonomisini çeşitli yönlerden etkilemekte, bu etkilenimin önemli bir boyutu da DYY miktarlarındaki değişiklik ile gözlenmektedir. Yaptırıma tabi tutulan ülkelerin dış finansmana erişimlerinde azalmanın meydana gelmesi bu halin tezahürüdür.

Uluslararası yaptırımların DYY üzerindeki etkisini somutlaştırmak adına Rusyanın son yıllarda maruz kaldığı ekonomik yaptırımlar incelenebilir. Kırımın ilhak edilmesi ve doğu ukraynada görülen ayrılıkçı hareketlerin destekçisi olduğu varsayımı

⁸⁵ Gary Clyde Hufbauer ve Jeffrey J. Schott, **Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy**, Washington: Institute for International Economics, 1985, s. 2.

⁸⁶ Joseph G. Gavin III, “Economic Sanctions: Foreign Policy Levers or Signals?”, **Cato Institute Policy Analysis**, Sayı. 124, 1989, s.1.

ile dünyanın önemli DYY ihraççısı konumunda bulunan Avrupa Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri Rusya hakkında 2014 Mart ayından itibaren çeşitli ekonomik yaptırımları uygulamaya başlamışlardır. Önceleri bu yaptırımlar Rus ekonomisini etkilemek adına önemli bir boyutu olmayan spesifik olarak belirli kişi ve şirketler hakkında uygulanmaya başlanmıştır. Fakat akabinde 2014 Temmuz ayında lider rus devlet bankalarının petrol ve gaz şirketlerinin dış finansman imkânlarını azaltan ve rus petrol ve gaz şirketlerinin ileri teknolojiye erişimini kısıtlayan bir dizi ek sektörel yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. Buna karşılık olarak 2014 Ağustos ayında Rusya da Avrupadan ithal ettiği geniş bir tarım ürün çeşidine yönelik ambargo uygulamaya başlamıştır. Bugünlerde Ukraynadaki durum daha stabil hale gelmiş gözükse de yaptırımların yakın zamanda kaldırılacağına yönelik herhangi bir emare gözükmemektedir. Hatta 2015 Haziran ayında Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri uygulamış oldukları yaptırımları çeşitli kişi ve kuruluşları da ekleyerek genişletmiş olduklarını açıklarken Rusya da takip eden yılda tarım ürünleri ambargosunu genişletmiştir⁸⁷.

Finansman imkânlarını daraltan bu yaptırımlar bankacılık, enerji, silah sanayini etkilemektedir. Yaptırımlara spesifik örnek olarak; 30 günden daha fazla vadeli kredi çekilmesini önleyen bankacılık yaptırımının Rusyanın en büyük beş devlet bankası olan Sberbank, Vneshtorgbank, Gazprombank, Rosselkhozbank Vnesheconombank'a, en büyük üç askeri sanayi şirketleri olan Uralvagonzavod, Oboronprom, United Aircraft Corporation'a ve en büyük üç enerji şirketi olan Rosneft, Transneft ve Gazpromneft'e yönelik olarak uygulanması gösterilebilir. İlave olarak Amerika Birleşik Devletleri tarafından Rus devlet bankası olan Bank of Moscow'a ve Kremlin yakın oligarkların kontrolündeki Bank Rossiye ve SMP Bank'a ve Rostekhnologii, Gazpromneft, Transneft şirketlerine de benzer yaptırımlar uygulanmaya devam edilmiştir. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri Rusya Devleti'nin sahibi olduğu Almaz-Antey'in de dahil olduğu silah sanayi şirketlerinin de varlıklarını dondurma kararı almıştır. İlaveten Avrupa Birliği kanunlarına göre; kuzey kutbunda, derin sularda yapılacak petrol aramalarında ve kayagazı aramalarında kullanılmak üzere Rusyaya araç gereç teknoloji ve hizmet sağlanması yasaktır. Borcun refinansmanını da kapsayan yabancı sermayeye ulaşma fırsatını kısıtlayan bu

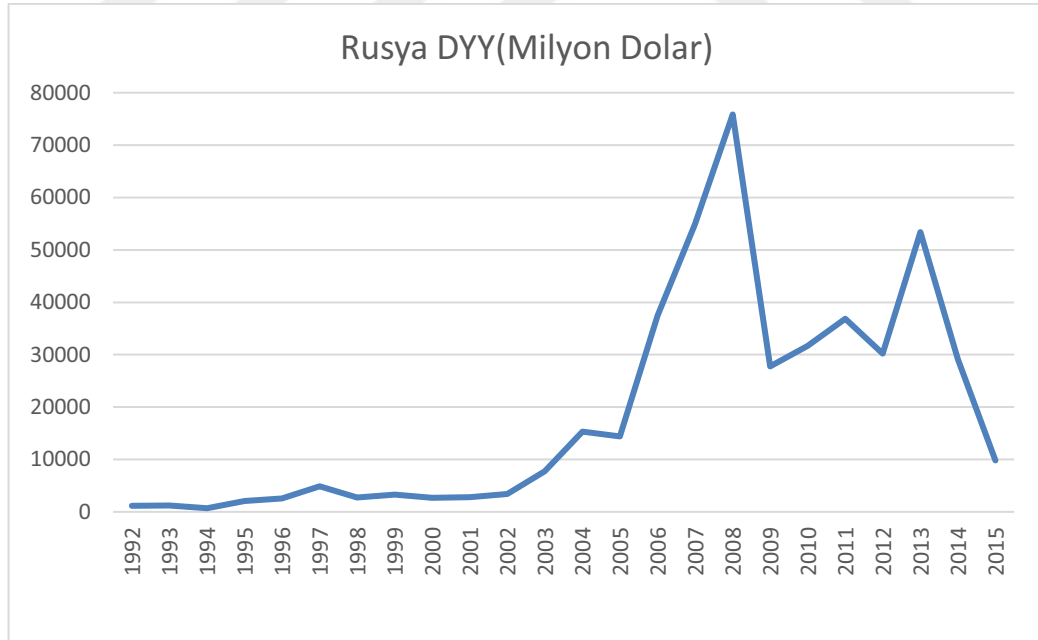
⁸⁷ Evsey Gurchikov ve Ilya Prilepskiy, "The Impact of Financial Sanctions On The Russian Economy", **Russian Journal of Economics**, 2015, s.360.

yaptırımlar Rus girişimlerinin finansal yapısı ile yatırım stratejilerini ciddi bir biçimde etkilemektedir⁸⁸.

Gerçekleştirilen bu bir dizi yatırım uygulamalarının başlaması sonrasında Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletlerinden dış kaynak teminininde bazı güçlükler yaşamaya başlayan Rusyada, yaptırımların bir etkisi ise doğrudan yatırım girişindeki azalış ile görülmüştür. Aşağıdaki grafikte bu durumun şekilsel ifadesi yer almaktadır.

Şekil 6'da 1992 ila 2015 yılları arasında Rusyadaki DYY'de görülen değişim yer almaktadır. Değişim DYY'yi gösteren çizgideki hareketlerden izlenebilir. Bu hareketlerin keskinliği 2004-2007 döneminde, 2007-2009 döneminde ve 2014 yılının 2. çeyreğinde uygulanmaya başlanan ekonomik yaptırımlar sonrasında gösteren dönemde artmış bulunmaktadır. 2004-2007 dönemi Rusya'da ekonominin liberalizasyonu sonrası hızlı bir toparlanma yaşanan dönemi gösterirken, 2007-2009 dönemi küresel finans krizinin yaşandığı dönemi göstermekte, 2014 ve sonrası ise uluslararası yatırım dönemini ifade etmektedir.

Şekil 6: Yaptırımlar Sonrası Rusya Ekonomisindeki Doğrudan Yabancı Yatırımlarda Gözlenen Değişim

Kaynak: UNCTAD verileri esas alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.

⁸⁸ Maria Domańska ve Szymon Kardaś, "The consequences of the Western financial sanctions on the Russian economy", **OSW Commentary**, 2016, s.2.

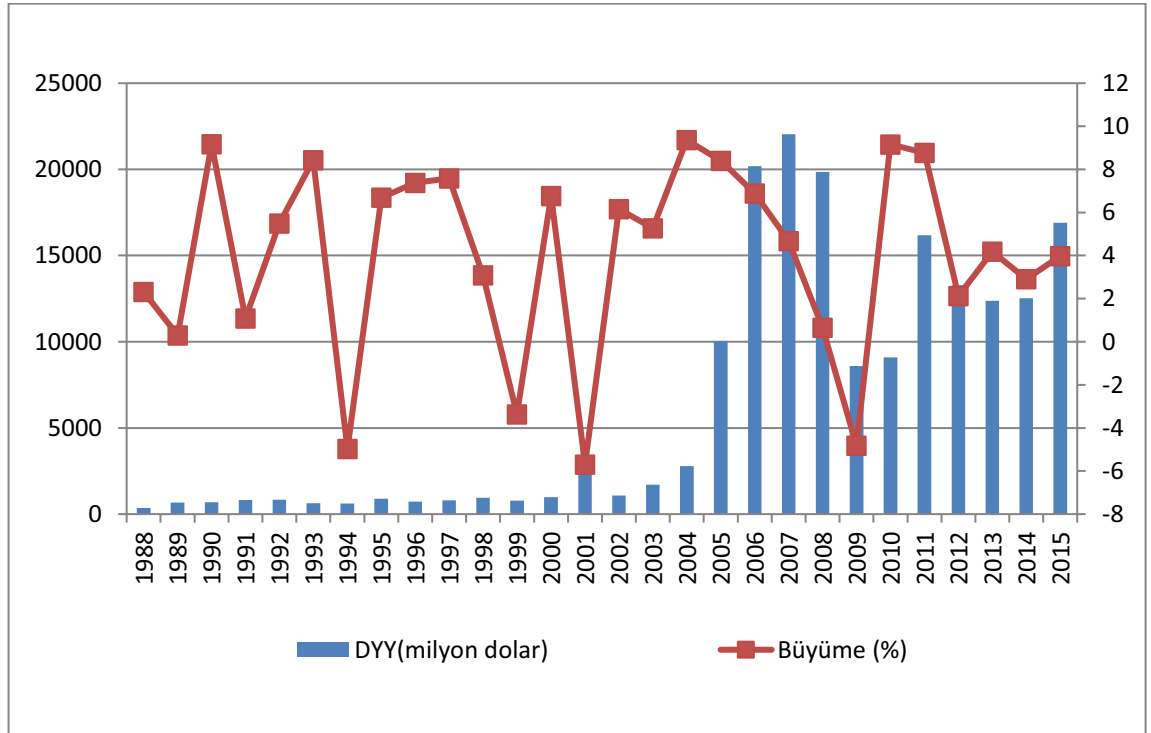
Şekil 6'da görüleceği üzere 2002 yılından itibaren DYY'de görülen hızlı yükseliş (2007'de 70 milyar dolar seviyesindedir) önce 2008 küresel finans krizi sonrasında keskin bir düşüş yaşamış ve 30 milyar doların altına inmiş, sonrasında 2009 ila 2012 arasında bir toparlanma çabası içerisinde yatay seyretmiş, 2013 yılında ise tekrar keskin bir yükeliş yaşayarak 2007 seviyelerine ulaşmasa da 50 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılının 2. çeyreğinde uygulanmaya başlanan ekonomik yaptırımlar sonucunda ise DYY'de tekrar keskin bir düşüş gerçekleşmiş ve DYY tutarı 2015 yılında 9 milyar dolar seviyelerine düşmüştür.

3.3. TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN YILLAR İTİBARIYLA SEYRİ

Türkiye son yıllarda yabancı yatırımcılar açısından yatırım yapmak üzere tercih edilen bir ülke konumundadır. Özellikle 2005 yılından itibaren doğrudan yabancı yatırım girişi geçmiş yıllara nazaran önemli oranda artış göstermiş ve doğrudan yabancı yatırımların milli gelire oranı yükselmiştir.

1988-2015 yılları arasında Türkiye'de görülen milli gelir büyüme oranları ve DYY girişi tutarları Şekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7: 1988-2015 Dönemi Türkiye GSYİH Büyüme Oranı ve DYY Tutarları

Kaynak: TCMB verileri esas alınarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Geçmişe dönük doğrudan yabancı yatırımların seyrine bakacak olursak; 1987 yılında 115 milyon dolar ve 1988 yılında 354 milyon dolar olan doğrudan yabancı yatırım girişi 1989 yılında önemli oranda artış göstererek 663 milyon dolara yükselmiştir. Bu yatırımların milli gelire oranı ise 1988 yılında %0,29 iken, 1989 yılında %0,46'ya çıkmıştır. Bu artışta 11/08/1989 tarihinde yürürlüğe giren 32 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Karar ile gelen finansal serbestleşmenin etkisinin bulunduğu söylenebilir. Bu karar ile ülkeye döviz ithali ve ülkeden döviz ihracı Karar'ın 4 üncü maddesinin a bendi ile serbest bırakılmıştır. Aynı zamanda Karar'ın 12 nci maddesinin 2 nci fıkrasına göre de yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar bankalar aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir hale getirilmiştir.

Türkiye'de önemli bir dönüşüm yaratan finansal liberalizasyon sonrası 1990-1992 yılları arasında ülkeye doğrudan yatırım girişi artmıştır. Şöyle ki; 1990 yılında DYY girişi 684 milyon dolar olup milli gelirin %0,34'ü iken, 1991 yılında 810 milyon dolara (milli gelirin %0,39'u) 1992 yılında ise yine milli gelirin %0,39'u oranında fakat geçmiş yıla nazaran daha yüksek bir miktarda, 844 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik krizin etkisinin hissedilmeye başladığı 1993 yılında 636 milyon dolara inen DYY girişi, 1994 yılına gelindiğinde ise ekonomik krizin etkisinin tam olarak hissedilmesi ile 608 milyon dolara düşmüştür. 1993 yılında %0,26 olan DYY girişi/GSYİH oranı, milli gelirin de küçülmesi ile 1994 yılında %0,35 olarak gerçekleşmiştir.

Ekonominin toparlanması ile 1995 yılında 885 milyon dolar, 1996 yılında 722 milyon dolar, 1997 yılında 805 milyon dolar olan DYY girişi, 1998 yılına gelindiğinde bu yıla kadar görülen en yüksek seviyesine yani 940 milyon dolara ulaşmış, milli gelir içerisindeki payı ise %0,35 olarak gerçekleşmiştir.

Ekonomide küçülme görülen 1999 yılında DYY girişinde de azalış görülmüş ve DYY 783 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Milli gelire oranı ise %0,31 seviyesindedir. 2000 yılında ise DYY girişi 982 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin yaşamış olduğu en büyük ekonomik krizlerden biri olan 2001 krizi sonrasında ekonomik reform kapsamında yapılan özelleştirme, fiyatı düşen varlıkların satılması uygulaması sonucunda 2001 yılında ülkeye giren DYY miktarında önemli bir artış görülmüş ve DYY 3 milyar 352 milyon dolara yükselmiştir. Milli gelirin %5,7 küçülmesi ile birlikte DYY girişinde görülen bu artış DYY girişi/GSYİH oranında önemli bir yükselişe yol açmış ve bu oran %1,7'ye yükselmiştir.

2002 sonrasında ekonomik reformların hayata geçirilmesi ile DYY girişi 2002'de 1 milyar 82 milyon dolara, 2003'te 1 milyar 702 milyon dolara ve 2004'te 2 milyar 785 milyon dolara yükselmiştir. DYY girişinin milli gelire oranı ise sırasıyla %0,46, %0,56 ve %0,71 olarak gerçekleşmiştir.

2005 ve sonrasındaki yıllarda ise Türkiye'de siyasi bir istikrar dönemine girildiğine ve başlamış olan ekonomik reform programının uygulanmaya devam edileceğine yönelik yatırımcı inançlarının kuvvetlenmesi ve özelleştirme uygulamaları sonucunda DYY girişi cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyelerine ulaşmıştır.

Şöyle ki 2005 yılında DYY girişi 2004 yılının 3,6 katına çıkarak 10 milyar 31 milyon dolar olmuş, milli gelire oranı da %2'ye yükselmiştir. 2006 yılında ise DYY girişi bu kez 2005 yılının iki katına çıkarak 20 milyar 185 milyon dolara ulaşmış ve milli gelir içerisindeki payı da %3,8'e ulaşmıştır.

2007 ve 2008 yıllarında DYY girişi sırasıyla 22 milyar 47 milyon dolar (milli gelirin %3,4'ü) ve 19 milyar 851 milyon dolar (milli gelirin %2,7'si) olarak gerçekleşmiş ve yüksek seviyelerini korumuştur. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki 2007 yılında gerçekleşen 22 milyar 47 milyon dolarlık doğrudan yabancı yatırım girişi cumhuriyet tarihinin en yüksek tutarını oluşturmaktadır.

ABD'de başlayıp dünyaya yayılan 2008 finans krizinin etkisi 2009 yılında Türkiye'de de hissedilmiş, ülke ekonomisi %4,8 küçülmüştür. Buna paralel olarak DYY girişinde de azalış görülmüş olup 2009 da yatırım girişi tutarı 8 milyar 585 milyon dolara düşmüştür. 2010 yılından itibaren tekrar toparlanma eğilimine giren DYY girişi 2010 yılında 9 milyar 99 milyon dolar, 2011'de 16 milyar 182 milyon dolar, 2012'de 13 milyar 284 milyon dolar, 2013'te 12 milyar 384 milyon dolar, 2014'te 12 milyar 523 milyon dolar ve 2015'te 17 milyar 67 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllarda DYY girişi/GSYİH oranı da %1,2 ile %2,4 arasında değişmiş ve %2,4 oranına 2015 yılında ulaşmıştır.

3.4. TÜRKİYE'DE CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN KALİTESİNİ ARTIRABİLECEK VERGİ POLİTİKASI ÖNERİLERİ

Ekonominin değişik alanlarını etkilemek açısından maliye politikaları önemli bir işlev görmektedir. Maliye politikaları araçları açısından ise vergiler; ekonomik birimler üzerinde doğrudan bir etki yaratmasından ve mal, sermaye, para ve emek piyasasında yer alan aktörlerin davranış kalıplarında doğrudan değişikliğe neden olmasından dolayı önemli bir araçtır. Bu aracın ekonomide ödemeler bilançosu

üzerinde değişiklik yaratılması açısından kullanımı ise bu tezin temelini oluşturmaktadır. Cari açık veren bir ekonominin bu açığı sorunsuz ve kesintiye uğramayacak şekilde finanse etmesi o ekonomi için hayati niteliktedir. Çünkü aksi durumda finansman sıkıntısı yaşanan bir anda, döviz kuru ve faiz oranlarında gerçekleşecek ani yükselişler, o ekonomideki tüm aktörleri (örneğin döviz borcu olan şirketler, enflasyon karşısında reel gelir kaybına uğrayan ücretliler gibi) olumsuz bir şekilde etkileyecektir. Önceki bölümlerde de vurgulandığı üzere kaliteli finansmanın göstergesi olarak ise borçlanma yaratmayan ve görece uzun vadeli olarak değerlendirilebilecek, yeni finansman girişlerine imkân sağlayabilecek “Doğrudan Yabancı Yatırımlar” esas alınmıştır. Sürdürülebilir bir finansman sağlamak adına devletin uygulayabileceği vergi politikaları bu bölümde ele alınacaktır.

Bir önceki bölümde yapılan tespit sonuçlarından da görüleceği üzere DYY’yi etkileyen temel unsurlar politik istikrar ve sürekli ekonomik büyümedir. Bu faktörlerden doğrudan vergi politikaları ile etkilenebilecek olan sürekli ekonomik büyüme olup, politik istikrar ise adalet, eğitim, demokrasi düzeyi gibi birçok faktörden etkilenmekle birlikte, sürekli ekonomik büyümenin yaratacağı ekonomik istikrar vasıtası ile de etkilenebilmektedir.

Bu tezin nihai önermesi ise; DYY girişini artırmak adına vergilemede adalet ilkesine de zarar verebilecek salt yabancı yatırımcılara yönelik vergisel teşvik düzenlemeleri getirilmesinin aslında DYY girişini artırmak adına yeterince etkin olmadığı, DYY girişini artırmak adına daha bütüncül bir vergisel teşvik politikasının izlenerek hem politik istikrarın hem de sürekli ekonomik büyümenin yakalanmaya çalışılmasının gerektiğidir.

3.4.1. Politik İstikrarın Sağlanmasında Vergi Politikalarının Etkisi

Siyasi veya politik istikrar bir ülkede istikrarlı kararlar alan ve bu kararların öngörülebilirliğini sağlayan bir bakanlar kurulunun/hükümetin varlığını ifade etmektedir. Bu kavram iki şekilde ortaya çıkabilir.

İlkinde istikrar, uzun vadeli temel iç, dış ve ekonomi politikalarının temsil gücü yüksek bir yasama organı tarafından çıkarılmış yasalar ile belirlenip kontrol edildiği ve bu politikaların hükümet değişikliği veya koalisyonlardan etkilenmediği veya az etkilendiği durumda sağlanabilir.

Uzun vadeli ekonomi politikalarının bahse konu şekilde hükümetler üstü bir anlayışla belirlenemediği ikinci durumda ise politik istikrar ancak iktidar partisinin sık sık değişmediği zamanlarda sağlanabilir.

İlk durumun sağlanması için demokrasinin, çoğulculğun, karşılıklı anlayış, hoşgörü ve ortak karar alma konusunda toplumda bir fikir birliğinin meydana gelmesi gerekir. Bir toplumda bu özelliklerin var olabilmesi için en temel ihtiyaç eğitimidir. Eğitim bireylerde sağlayacağı bilgi artışı ile bireylerin veya toplumların birbirlerini anlamalarına, empati yapmalarına imkan tanıyıp hoşgörünün yerleşmesine olanak sağlar. İlk durumun sağlanması adına bir diğer önemli ihtiyaç ise adalettir. Ancak adil bir idarenin bağımsız mahkemelerin varlığına inanan bireyler demokrasiye ve çoğulculuğa inanabilir. Bir diğer önemli ihtiyaç ise güvenlidir. İlk durumdaki temel özelliklerin hakim kılınabilmesi için toplumsal düzen ve asayiş bozanların hukuk kuralları çerçevesinde engellenmesi için hukuk kuralları çerçevesinde işleyen bir güvenlik sisteminin bulunması gerekir.

Birinci durumun yani çoğulcu bir yasama organının uzun vadeli temel ekonomik ve siyasi kararları alarak geleceği belirlediği ve istikrarın bu vasıta ile sağlandığı durumun gerçekleşmesi için en temel üç ihtiyacın sağlanabilmesi gerekli olup bu alanlara kamunun özel bir yatırım yapması gereklidir. Eğitim, adalet ve güvenlik için uzun vadeli yapılacak bu harcamaların ise en temel finansman kaynağı vergilerdir. Bu sebeple etkin bir vergi idaresinin, toplumda yaratılacak vergi bilinç ve ahlakının bu tip harcamaların finansmanında önemli katkısı vardır. Bu tip uzun vadeli kaynak gerektiren kamu harcamalarının borç gibi daha kısa vadeli kaynaklar ile finanse edilmesi mümkün ve sürdürülebilir değildir. Bu sebeple bu harcamaların finansman kaynağı olan vergilerin toplanması için; vergi bilinç ve ahlakının yaratılması yoluyla toplumsal gönüllü uyumun sağlanması ve etkin bir yönetim ve denetimi içerisinde barından vergi idaresinin oluşturulması gereklidir.

İkinci durumda ise bir partiye mensup siyasal iktidarın uzun süreli iktidarda kalması için doğru kamu harcamalarını yapması gerekliliği bulunmaktadır. Bu durumda iktidar tekrar kendisine yetecek oy oranını alabilecek kadar toplumsal faydayı artıracak politikalar üretmek zorundadır. Birkaç dönem iktidarda kalabilmek ise daha uzun vadeli (alt yapı harcamaları gibi) harcamaların gerçekleştirilmesi ile mümkün olabilir. Bu nitelikteki harcamaların en etkili finansman aracı ise yine vergilerdir. Ayrıca yüksek oranlı borçlanmanın faizler üzerindeki artırıcı etkisi ile ekonomide özel sektör yatırımlarını dışlayabildiği, bunun ise ekonomik büyümenin azalarak işsizlik artışına yol açarak siyasal iktidarın oyları üzerinde negatif bir etki

meydana getirebileceği düşünülduğünde etkin bir vergi idaresinin varlığı yine ön plana çıkmaktadır.

Türk siyasi tarihine bakıldığında çoğulculuğu esas alan bir demokrasi anlayışına dayanan parlamenter sistemin geleceğe dönük uzun vadeli kararlar alıp uyguladığı dönemlere pek rastlanmamaktadır. Bu şekilde sağlanamayan politik istikrar ancak sık sık değişmeyen iktidarların var olduğu dönemlerde sağlanabilmiştir. Her iki durumun da sağlanabilmesi için kayıt dışılığın azaltılarak vergi tabanının genişletilmesi aynı zamanda güvenilir bir idare algısı ile birlikte vergi ahlakının da yerleştirilmesi gerekmektedir.

3.4.2. Sürekli Ekonomik Büyümeye Katkı Sağlayacak Vergi Politikaları

Daha önce de belirtildiği üzere DYY girişini artırmak adına yalnızca yabancı yatırımcılara yönelik teşvik düzenlemelerini tasarlamaktan ziyade, ekonominin bütününe yönelik vergisel politika önerileri getirilmelidir. Bu ise ancak sürekli ekonomik büyümenin yakalanması için sarf edilecek çabaların sonucunda gerçekleşebilir.

Sürekli ekonomik büyüme ekonominin üst üste kesintisiz olarak belirli bir büyüme oranını sağlayacak şekilde büyümesidir. Bu durum yatırımcı açısından o ekonomiye güveni artırmakta, kar edileceğine ilişkin inançları güçlendirmektedir. Sık sık ekonomik krizle karşılaşan, büyüme ve daralma dönemlerini art arda yaşayan ve büyüme oranları ciddi şekilde dalgalanan ekonomilerde ise yatırım güdüsü tersine işlemektedir. Bu güdü farkı, yatırım yapılacak ülkenin gelişmekte olan ülke olması durumunda ise daha da belirginleşmektedir. Yabancı yatırımcı kar elde etmek maksadıyla yatırım yapmış olduğu gelişmekte olan bir ülkede bulunan sermayesini, bu ülkede büyümenin belirsizleşmesi halinde daha istikrarlı bir iktisadi büyümeye sahip olduğuna inandığı farklı bir gelişmekte olan ülkeye taşıyabilmektedir. Türkiye de gelişmekte olan ve yatırımlarının önemli bir kısmını yabancı tasarruflar ile finanse eden/etmek zorunda olan bir ülke konumunda olması dolayısı ile yabancı yatırımcıların yatırım tercihlerindeki değişikliklerden doğrudan ve güçlü bir şekilde etkilenmektedir.

Türkiye’de sürekli ekonomik büyümeye katkı sağlayabilecek vergi politikaları mevzuatta yer alan mevcut politikalar veya mevzuatta yer almayan ve yer alabilecek politikalar değerlendirilerek önerilecektir.

3.4.2.1. Yabancı Kurum İştirak Kazançlarına Yönelik Teşvik Önerisi

Kurumların iştirak kazançları 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 5 inci maddesinin 1 inci fıkrasının a bendi kapsamında vergiden istisna tutulmaktadır. Kanunun bu hükmünde tam/dar mükellef ayrımı yapılmamış olup istisna hem tam hem de dar mükellefler için geçerlidir. Ancak dar mükellefler için esas olarak bu istisna bir işyeri veya daimi temsilci aracılığı ile kar payı elde edenler için işlemektedir. Bunun dışındaki dar mükellefler tarafından elde edilen iştirak kazançları, 5 inci madde kapsamında istisna olmakla birlikte, Kurumlar Vergisi Kanununun 30 uncu maddesinin 3 üncü fıkrasında yer alan “Tam mükellef kurumlar tarafından, Türkiye’de bir iş yeri veya daimî temsilci aracılığıyla kâr payı elde edenler hariç olmak üzere dar mükellef kurumlara veya kurumlar vergisinden muaf olan dar mükelleflere dağıtılan (Kârın sermayeye eklenmesi kâr dağıtımı sayılmaz.) ve Gelir Vergisi Kanununun 75 inci maddesinin ikinci fıkrasının (1), (2) ve (3) numaralı bentlerinde sayılan kâr payları üzerinden bu Kanunun 15 inci maddesinin üçüncü fıkrası uyarınca vergi kesintisine tâbi tutulan kazançlar hariç olmak üzere % 15⁸⁹ oranında kurumlar vergisi kesintisi yapılır” hükmü uyarınca %15 oranında dağıtımı yapan tam mükellef kurumca tevkifata tabi tutulmaktadır.

Ayrıca dar mükellef kurumlar tarafından 30 uncu madde kapsamında ihtiyari beyanname verilse dahi Kurumlar Vergisi Kanununun 34 üncü maddesinin 1 inci fıkrasının yukarıda yer alan 30 uncu maddenin 3 üncü fıkrasındaki tevkif edilen tutarı mahsuba imkan vermemesi sebebi ile vergi yükü dar mükellef kurum üzerinde kalmaktadır.

Burada dikkat çekilmesi gereken nokta tam mükellefler açısından vergi dışı tutulan yukarıdaki nitelikteki kar payının bir işyeri veya daimi temsilcisi olmayan dar mükellef kurumlar tarafından elde edilmesi halinde nihai aşamada %15 oranında vergiye tabi tutulmasıdır. Kanun koyucu dar mükellef kurumu bu aşamada nihai kar payı elde eden gerçek kişi gibi düşünmekte ve tevkifatı yapmaktadır. Ancak bu kurumların ortaklarının kendi ülkelerinde kar dağıtımı aşamasında bu kazançlarının vergisini ödeyecekleri düşünüldüğünde mükerrer vergilemeye yol açabileceğinden veya tevkif edilmiş olan verginin ilgili kurumca kendi ülkesinde vergiden mahsup edilebilmesi halinde dahi erken vergileme yapılmasından dolayı bu uygulamanın teşvikten ziyade caydırıcı niteliğinin bulunduğu söylenebilir.

⁸⁹ 2009/14593 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile tespit edilmiştir.

Bu caydırıcılığı DYY yatırımcıları için ortadan kaldırmak adına; Kanunun 30 uncu maddesine eklenecek bir fıkra ile %10 ve üzeri oy kontrolünü sağlayacak şekilde Türkiye’de yatırım yapan ve bir işyeri veya daimî temsilci aracılığıyla kâr payı elde edenler dışındaki dar mükellef kurumların, iştirak payının 3 yıl boyunca (daha uzun bir süre de belirlenebilir) başlangıç oy oranının altına düşmemesi şartı ile elde edecekleri kar payları için tevkifat uygulanmayabilir veya bu konuda Bakanlar Kuruluna oran belirleme konusunda yatırım şekli ve sürelerini de esas alarak belirleme yapma yetkisi verilerek, alınacak karar ile %0 oranında tevkifat uygulanması yoluna gidilebilir. Bu uygulamada anılan kazancından tevkifat yapılmamasını isteyen veya %0 oranlı tevkifat uygulamasından yararlanmak isteyen dar mükellef kurumdan bir miktar teminat ve/veya teminat mektubu alınabilir ve 3 yıllık süre içerisinde kar payı elde edilmesi halinde kar dağıtımı yapan tarafından tevkifat yapılmaması yoluna gidilebilir.

Üç yıllık dönem sonunda iştirak payı ve kesintisiz elde tutma şartlarının sağlandığının idarece onaylanması bir şart olarak getirilebilir. Bu şartların sağlanmış olduğunun idarece onaylanması aşamasında şartların sağlanmadığının tespit edilmesi halinde ise istisna edilen vergiler gecikme faizi ve cezası ile birlikte tahsil edilir. Bu şartların sağlandığına ilişkin yeminli mali müşavirler tarafından hazırlanmış özel denetim raporunun ibraz edilmesi veya vergi inceleme raporunun düzenlenmesi koşulu getirilebilir.

Bu şekilde yabancı yatırımcıların doğrudan yatırımlarının karlılığı artacak ve iştirak yatırım teşvik edilmiş olacaktır. Bu durum hem direkt olarak DYY üzerinde, hem de şirket sermayelerinin güçlendirilmesini ve şirketlerin dış finansmana erişimini kolaylaştırarak ekonomik büyüme üzerindeki etkisi suretiyle DYY giriş miktarının artmasına vesile olabilir.

3.4.2.2. Yeni Buluşlara Yönelik Teşvik Önerisi

5520 Sayılı Kanunun 5/B maddesinde bu istisna şu şekilde yer almaktadır.

“Türkiye’de gerçekleştirilen araştırma, geliştirme ve yenilik faaliyetleri ile yazılım faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan buluşların;

a) Kiralanması neticesinde elde edilen kazanç ve iratların,

b) Devri veya satışı neticesinde elde edilen kazançların,

c)Türkiye’de seri üretime tabi tutularak pazarlanmaları hâlinde elde edilen kazançların,

ç) Türkiye'de gerçekleştirilen üretim sürecinde kullanılması sonucu üretilen ürünlerin satışından elde edilen kazançların patentli veya faydalı model belgeli buluşa atfedilen kısmının,

% 50'si kurumlar vergisinden müstesnadır. Bu istisna, buluşa yönelik hakların ihlal edilmesi neticesinde elde edilen gelirler ile buluş nedeniyle alınan sigorta veya diğer tazminatlar için de uygulanır.”

Maddenin 3 üncü fıkrasında ise; istisna uygulamasına patent veya faydalı model belgesinin verildiği tarihten itibaren başlanacağı ve ilgili patent veya faydalı model belgesi için sağlanan koruma süresi aşılmamak kaydıyla bu istisnadan yararlanılabileceği, buluşun üretim sürecinde kullanılması sonucu üretilen ürünlerin satışından elde edilen kazançların, patentli veya faydalı model belgeli buluşa atfedilen kısmının, ayrıştırılmak suretiyle transfer fiyatlandırması esaslarına göre tespit edileceği belirtilmiştir.

Maddenin 4 üncü fıkrası uyarınca bu istisna hem kurumlar vergisi hem de gelir vergisi mükellefleri hakkında uygulanabilmektedir.

Kanunda yer alan bu istisna yeni buluşları, AR-GE çalışmalarını, teknolojik ilerlemeyi ve benzeri gelişmeleri ve yeni ve rekabetçi ürünlerin yapılacak yatırımlar ile üretilmesini teşvik eder niteliktedir. Bu uygulama hem yerli hem de Türkiye'ye know-how getirebilecek yabancı yatırımcıları kapsamaktadır.

Düzenlemeye göre buluş sahibi ile bunu satın alıp kiralayan, seri üretime tabi tutup pazarlayan, üretim sürecinde kullanan kişiler aynı oranda teşvikten yararlandırılmaktadır.

Mevcut uygulamada buluşa yönelik ilk yatırım tutarı buluş değerine göre en az 10 kat küçükse yapılacak satış sonrasında yararlanılacak istisna sonrasında tasarruf edilecek vergi, yatırım tutarını karşılayacaktır. Ancak yatırım tutarı buluş değerinin 1/11'inden büyük ise yatırımcı açısından vergi tasarrufu yatırım tutarından düşük olabilecektir.

Bu konuda teşviki artırıcı yeni bir öneri olarak buluşları ortaya çıkaracak yatırımcılar için teşviğin azami tutarının, vazgeçilen verginin buluş sahiplerinin yaptıkları yatırım tutarına ulaşıncaya kadar olarak belirlenmesi ve buluş sahipleri için uygulanacak kurumlar vergisi istisnasının %100 olarak uygulanması getirilebilir.

Örneğin 1.000.000 TL yatırım yapan buluş sahibi bir kurumun buluşunu 3.000.000 TL'ye satması halinde mevcut uygulamada karı olan 2.000.000 TL'nin (başlangıç yatırımının tamamının amortisman yolu ile itfa edildiği varsayılmıştır) %50'si olan 1.000.000 TL'lik tutar vergiden istisna olacak buna isabet eden vergi

tasarrufu ise $1.000.000 * \%20 = 200.000$ TL olacaktır. Bu teşvik yapılmış olan yatırımın yalnızca 1/5'ini oluşturmaktadır.

Fakat bu buluşu gerçekleştiren yatırımcı için vergi teşvik uygulamasını vazgeçilen verginin üst sınırı yatırım tutarı olacak şekilde ve %50 istisnayı da %100 olarak belirlersek, yatırımcı 2.000.000 TL kar üzerinden hiç vergi ödemeyip 400.000 TL tasarruf yapmış olacaktır. Buluş değerinin daha yüksek olması halinde ise teşvik ile ödenmemiş olan vergi tutarı yatırım tutarına kadar ulaşabilecektir. Örneğin 6.000.000 TL'ye buluş değeri ulaşır ve bu tutardan satılırsa buluş sahibi karı olan 5.000.000 TL için %100 oranında istisnadan yararlanacak ve bu bedelin %20'si olan 1.000.000 TL'lik vergisini ödemeyeceği için yatırım tutarı kadar vergi yükünden kurtulacaktır.

Bu uygulamada buluş sahibi mükellef buluşunu kiralarsa da teşvik üst sınırı yatırım tutarı ve teşvikten yararlanma oranı olarak da kazancın %100'ü istisna kapsamına alındığından yatırımcı tüm yatırımını vergi tasarrufu yolu ile karşılama imkânını elde etmiş olacaktır.

Dolayısı ile kanunda yapılacak bir düzenleme ile buluş sahiplerinin anılan madde kapsamında elde edecekleri kazançlarına, vazgeçilen vergi yöntemi ile buluşa ilişkin yatırımın devlet tarafından desteklenecek tutarının bu yatırım tutarını aşmaması şartı ile %100 oranında istisna uygulanmalıdır.

Buluş sahibi dışındaki diğer yatırımcıların kazançlarına ise; vazgeçilen vergi yöntemi ile buluşa ilişkin yatırımın devlet tarafından finanse edilecek toplam tutarının bu yatırımcıların buluşa yönelik yapmış oldukları toplam yatırım tutarını geçmemek şartıyla %50 istisna uygulanmaya devam edilebilir.

Ayrıca bu şekilde yapılacak bir düzenleme, buluş maliyeti ile buluş değeri arasındaki farkın çok yüksek olduğu durumlarda, yararlanılabilecek teşviğin üst sınırı yatırım tutarı olarak belirlendiğinden, devleti haddinden fazla vergi kaybindan da kurtarmış olacaktır.

Bu yönde yapılacak bir düzenleme, yeni bir buluş bulacak yabancı yatırımcılara yönelik bu yatırımların karlılığını artırmasından dolayı doğrudan bir teşvik niteliğindedir. Ayrıca yapılacak bu düzenlemenin; Türkiye'de yerli yatırımcıları da teşvik etmek suretiyle yeni buluşların ortaya çıkmasına dolayısı ile yeni ve rekabetçi ürünlerin üretilmesine ve sürekli büyümeye daha fazla katkı sağlayacağı değerlendirilmekte olup, bu durumun da dolaylı olarak doğrudan yabancı yatırımları teşvik edeceği düşünülmektedir.

3.4.2.3. Yatırım Teşvik Mevzuatında Yapılabilecek Teşvik Düzenlemeleri

Yatırım teşvik mevzuatı kapsamında değerlendirilebilecek teşvik düzenlemeleri yatırımcıya birçok vergi/parafiskal ödeme türüne dair istisna hükümleri sunmaktadır.

3.4.2.3.1. Kurumlar Vergisi/Gelir Vergisi (Ticari Kazanç) Açısından Yapılabilecek Düzenlemeler

Devlet tarafından uygulanan yatırım teşvik politikasının Kurumlar Vergisi Kanunundaki doğrudan karşılığı kanunun 32/A maddesinde yer almaktadır. Bu madde Ekonomi Bakanlığı tarafından teşvik belgesine bağlanan yatırımlara yönelik indirimli kurumlar vergisi uygulamasını getirmektedir. Teşvik kapsamındaki yatırımların türü, yeri ve kapsamı gibi konular ise kanunun verdiği yetki ile Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmektedir.

İndirimli kurumlar vergisi oranı uygulamasını getiren bu teşvik, yerli yatırımcılar tarafından gerçekleştirilecek yatırımların yanında yabancı yatırımcıların dar mükellef olarak bir işyeri veyahut daimi temsilci aracılığı ile yapacakları ticari yatırımları, Türkiye’de kurmuş oldukları ve ana ortağın iştirak ettiği tam mükellef kurumların yatırımlarını ve iştirak yatırımı yapmış oldukları diğer tam mükellef kurumların yatırımlarını da kapsamakta olup, tüm seçeneklerde yatırımın karlılığını artıracak bir devlet desteği niteliğindedir.

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32/A maddesi hükmü aşağıda yer almaktadır.

“(1) Finans ve sigortacılık sektörlerinde faaliyet gösteren kurumlar, iş ortaklıkları, taahhüt işleri, 16/07/1997 tarihli ve 4283 sayılı Kanun ile 08/06/1994 tarihli ve 3996 sayılı Kanun kapsamında yapılan yatırımlar ile rödovans sözleşmelerine bağlı olarak yapılan yatırımlar hariç olmak üzere, bu maddenin ikinci fıkrasında belirtilen ve Ekonomi Bakanlığı tarafından teşvik belgesine bağlanan yatırımlardan elde edilen kazançlar, yatırımın kısmen veya tamamen işletilmesine başlanılan hesap döneminden itibaren yatırıma katkı tutarına ulaşıncaya kadar indirimli oranlar üzerinden kurumlar vergisine tabi tutulur.

(2) Bu maddenin uygulamasında yatırıma katkı tutarı, indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle tahsilinden vazgeçilen vergi yoluyla yatırımların Devletçe karşılanacak tutarını, bu tutarın yapılan toplam yatırıma bölünmesi suretiyle bulunacak oran ise yatırıma katkı oranını ifade eder. Yatırımın tamamlanması şartıyla,

indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle yararlanılan kısmı hariç olmak üzere kalan yatırıma katkı tutarı, yatırımın tamamlandığı hesap dönemini izleyen yıllarda Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre bu yıllar için belirlenen yeniden değerlendirme oranında artırılarak dikkate alınır. Bakanlar Kurulu;

a) İstatistiki bölge birimleri sınıflandırması ile kişi başına düşen milli gelir veya sosyoekonomik gelişmişlik düzeylerini dikkate almak suretiyle illeri gruplandırmaya ve gruplar itibarıyla teşvik edilecek sektörleri ve bu sektörler ile organize sanayi bölgeleri, Gökçeada ve Bozcaada'da yapılan yatırımlara ve Bakanlar Kurulunca belirlenen kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde yapılan turizm yatırımlarına ilişkin yatırım ve istihdam büyüklüklerini belirlemeye,

b) Her bir il grubu, stratejik yatırımlar veya (a) bendinde belirtilen yerler için yatırıma katkı oranını % 55'i, yatırım tutarı 50 milyon Türk Lirasını aşan büyük ölçekli yatırımlarda ise % 65'i geçmemek üzere belirlemeye, kurumlar vergisi oranını % 90'a kadar indirimli uygulamaya,

c) Yatırıma başlanan tarihten itibaren bu maddeye göre hesaplanacak yatırıma katkı tutarına mahsuben, toplam yatırıma katkı tutarının %50'sini ve gerçekleştirilen yatırım harcaması tutarını geçmemek üzere; yatırım döneminde kurumun diğer faaliyetlerinden elde edilen kazançlarına indirimli kurumlar vergisi oranı uygulamak suretiyle yatırıma katkı tutarını kısmen kullandırmaya, bu oranı her bir il grubu, bölgesel, büyük ölçekli, stratejik ve öncelikli yatırımlar ile konusu, sektörü ve niteliği itibarıyla proje bazında desteklenmesine karar verilen yatırımlar için sıfıra kadar indirmeye veya %100'e kadar artırmaya,

ç) Yatırım harcamaları içindeki arsa, bina, kullanılmış makine, yedek parça, yazılım, patent, lisans ve know-how bedeli gibi harcamaların oranlarını ayrı ayrı veya topluca sınırlandırmaya

yetkilidir.

(3) İkinci fıkraya göre yatırıma katkı ve vergi oranı farklı illerde aynı mükellef tarafından yapılan yatırımlarda, toplam yatırımın her bir ile isabet eden oranına göre ilgili ilin yatırıma katkı oranı ve indirimli vergi oranı uygulanır.

(4) Tevsi yatırımlarda, elde edilen kazancın işletme bütünlüğü çerçevesinde ayrı hesaplarda izlenmek suretiyle tespit edilebilmesi halinde, indirimli oran bu kazanca uygulanır. Kazancın ayrı bir şekilde tespit edilememesi halinde ise indirimli oran uygulanacak kazanç, yapılan tevsi yatırım tutarının, dönem sonunda kurumun aktifine kayıtlı bulunan toplam sabit kıymet tutarına (devam eden yatırımlara ait tutarlar da dahil) oranlanması suretiyle belirlenir. Bu hesaplama sırasında işletme aktifinde yer

alan sabit kıymetlerin kayıtlı değeri, yeniden değerlendirilmiş tutarları ile dikkate alınır. İndirimli oran uygulamasına yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçtiği geçici vergi döneminde başlanır.

(5) Hesap dönemi itibarıyla ikinci fıkrada belirtilen şartların sağlanamadığının tespit edilmesi halinde, söz konusu vergilendirme döneminde indirimli vergi oranı uygulanması nedeniyle zamanında tahakkuk ettirilmemiş vergiler, vergi ziyai cezası uygulanmaksızın gecikme faiziyle birlikte tahsil olunur.

(6) Yatırımın faaliyete geçmesinden önce devri halinde, devralan kurum, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla indirimli vergi oranından yararlanır. Yatırımın kısmen veya tamamen işletilmesine başlanmadan önce indirimli kurumlar vergisi uygulanan hallerde, yatırımın tamamlanıp işletilmeye geçilmemesi durumunda ikinci fıkranın (c) bendi uyarınca indirimli vergi oranı uygulanması nedeniyle zamanında tahakkuk ettirilmemiş vergiler, vergi ziyai cezası uygulanmaksızın gecikme faiziyle birlikte tahsil edilir.

(7) Yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçmesinden sonra devri halinde indirimli vergi oranından devir tarihine kadar devreden, devir tarihinden sonra ise devralan, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla yatırıma katkı tutarının kalan kısmı için yararlanır.

(8) Bu madde gelir vergisi mükellefleri hakkında da uygulanır.

(9) Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir.”

Kanunun Bakanlar Kuruluna vermiş olduğu bu yetki Bakanlar Kurulu tarafından 2012/3305 sayılı karar ile kullanılmıştır. Bu kararın 4 üncü maddesine göre teşvik sistemi; genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların teşviki uygulamalarından oluşmakta ve kurumlar vergisi teşviki bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlar için tanınmaktadır.

Bölgesel yatırımlar bu kararın 2 numaralı ekinde yer alan iller, illerin dahil olduğu bölgeler, belirlenmiş olan sektörler esas alınarak bu sektörlerde gerçekleştirilecek asgari yatırım tutarlarına ulaşmaları şartıyla indirimli vergi uygulaması kapsamına girmektedir. Tarım, hayvancılık, metal eşya, motorlu kara taşıtları, hava taşıtları, eğitim hizmetleri gibi birçok sektör indirimli kurumlar vergisinden yararlanabilmektedir.

Büyük ölçekli yatırımların da hangileri olduğu anılan kararın 3 numaralı ekinde tanımlanmıştır. Bu yatırımlar rafine edilmiş petrol ürünleri ve kimyasal madde ve ürünlerinin imalatı, liman ve liman hizmetleri, demiryolu, elektronik sanayi yatırımları

gibi yatırımları kapsamakta olup her bir yatırım için belirlenen asgari yatırım tutarına ulaşılması ile teşvik hükümlerinden yararlanılabilmektedir.

Kararda yer alan şartları sağlayan bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlardan elde edilen kazançlar, vazgeçilen vergi tutarı yatırıma katkı tutarına ulaşınca dek indirimli kurumlar vergisine tabi olmaktadır. Yatırıma katkı tutarı yatırıma katkı oranı ile belirlenmekte ve indirimin oranı ile birlikte bölgelere göre değişim göstermektedir.

İndirimli kurumlar vergisi uygulaması bölgesel ve büyük ölçekli yatırımların yanında stratejik yatırımları da kapsamaktadır. Stratejik yatırımların niteliğine ise 2012/3305 sayılı kararın 8 inci maddesinde değinilmiştir. Buna göre;

“Aşağıda yer alan kriterlerin tamamını birlikte sağlayan, ithalat bağımlılığı yüksek ürünlerin üretimine yönelik yatırımlar stratejik yatırım olarak değerlendirilir.

a) Asgari sabit yatırım tutarının 50.000.000 TL'nin üzerinde olması (münhasıran bu yatırımların enerji ihtiyacını karşılamak üzere gerçekleştirilecek doğalgaza dayalı olmayan enerji yatırımlarının, tesis kurulu gücü ile orantılanacak kısmı dâhil).

b) Yatırım konusu ürünle ilgili yurtiçi toplam üretim kapasitesinin ithalattan az olması.

c) Bakanlıkça belirlenecek esaslar çerçevesinde, belge konusu yatırımla sağlanacak katma değer in asgari yüzde kırk olması.

ç) Yatırım konusu ürünle ilgili olarak son bir yıl içerisinde gerçekleşen toplam ithalat tutarının 50.000.000 ABD Dolarının üzerinde olması.

(2) Yurt içinde üretimi olmayan ürünlerin üretimine yönelik yatırımlarda birinci fıkranın (ç) bendi hükmü, rafineri ve petrokimya yatırımlarında ise (c) bendi hükmü aranmaz.

(3) Bu konuda Bakanlığa yapılacak müracaatlar Komisyon tarafından incelenerek değerlendirilir ve uygun görülen projeler için teşvik belgesi düzenlenir.

(4) EK-4'te belirtilen teşvik edilmeyecek yatırım konuları ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından gerçekleştirilecek yatırımlar bu madde kapsamında değerlendirilmez.

(5) Asgari sabit yatırım tutarı üçmilyar Türk Lirasının üzerinde olan öncelikli yatırımlar stratejik yatırım olarak kabul edilir. Ancak, bu yatırımlar için sağlanacak faiz desteği tutarı yediyüzbin Türk Lirasını geçemez.”

Yukarıdaki şartları sağlayan stratejik yatırımlar için tüm bölgelerde uygulanacak vergi indirimi oranı yüzde doksan ve yatırıma katkı oranı yüzde ellidir.

Görüleceği üzere 5520 sayılı Kanun hükmü ile kurumlar vergisi veya gelir vergisi mükellefleri açısından uygulanabilen bu teşvik uygulamasında, yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak suretiyle gelir dağılımını

düzenlemek, ayrıca stratejik yatırımlar vasıtası ile ithalat bağımlılığını azaltmak, yüksek katma değer yaratmak gibi amaçlar güdülmüştür.

Bu vergisel teşvik sistemi ile getirilebilecek ilk öneri, bölgeler ve sektörler göre farklılaşan bölgesel ve büyük ölçekli yatırımlara yönelik verilen teşviklerin yatırımlar üzerindeki etkisi belirli dönemler itibarıyla kontrol edilmeli, arzu edilen amaca ulaşılmasına imkân tanımayan oran ve asgari yatırım tutarları güncellenmeli ve lehe yapılan güncellemeler mükelleflere geçmişe yönelik olarak uygulanmalıdır.

İkinci öneri ise stratejik yatırımlara yönelik olup bu yönde aşağıdaki düzenlemelerin yapılması suretiyle yatırım güdüsünün daha fazla harekete geçirilebileceği değerlendirilmektedir.

-Asgari yatırım tutarı tek bir tutar olarak değil de, kademeli olarak belirlenebilir. Bu şekilde yerli üretimi yeterli olmayan ürünlerin üretilmesine yönelik 50.000.000 TL'nin altında olabilecek yatırımlara da teşvik sağlanmış olacaktır.

-Katma değer yaratma oranı da kademelendirilebilir, böylece %40'tan az katma değer yaratsa da yatırım, üretim ve istihdam sağlayacak yatırımların da desteklenmesi sağlanabilir.

-50.000.000 USD olan üretilcek ürünlere ilişkin son bir yıl içerisinde gerçekleşen toplam ithalat tutarı şartı da kademelendirilebilir. Yapılacak kademelendirme sonucunda kademesine göre farklı yatırıma katkı oranı belirlenmek suretiyle teşvik edilecek yatırımcı/yatırım sayısı artırılabilir.

-Madde hükmünde yer almayan minimum istihdam şartı veya kademelendirilmesi eklenebilir. Bu şekilde istihdam katkısı da sağlanmış olur.

-Ürünün yurt içi üretimi hiç yoksa daha fazla yatırıma katkı oranı uygulanması sağlanabilir.

-Ayrıca yurtdışı varlıkların transferi suretiyle bu yatırımlar yapılıyor ise yukarıda yer alan şartların daha düşük olarak uygulanması yoluna gidilebilir.

-İndirimli vergi oranı %100, yatırıma katkı oranı ise %60 ile %200 arasında değişmeli ve yapılacak yatırımın büyüklüğü, yaratacağı katma değer, ikame edebileceği ithalat tutarı, sağladığı istihdam sayısı, yurtiçi üretiminin olup olmaması, yurtdışı varlıkların yatırıma dönüştürülmesi gibi durumlara göre farklılık arz edecek şekilde belirlenmelidir.

Yatırıma katkı oranı; yukarıdaki tüm şartları sağlayan yatırımlar için her bir şartın ilgili aralıklarının kombinasyonları için ayrı ayrı belirlenmelidir.

Burada yatırıma katkı oranı için kombinasyonları dikkate alan bir belirleme yapılmalıdır.

Örneğin ithalatı üretiminden fazla olan bir ürüne ilişkin ilk grup için;

- Asgari yatırım tutarı 15.000.000 TL ile 29.999.999 TL arasında,
- Yaratılacak katma değer %20- %29 arasında,
- Son bir yıllık ithalat tutarı 15.000.000 USD ile 29.999.999 USD arasında,
- Yatırımın sağlayacağı istihdam 10 kişi ile 39 kişi arasında ise

uygulanacak yatırıma katkı oranı %70 olarak belirlenebilir. Bu 4 şarttan 2'si daha üst dilimde ise %75, 3'ü daha üst dilimde ise yatırıma katkı oranı artırılarak %80 olarak belirlenebilir.

İthalatı üretiminden fazla olan bir ürüne ilişkin ikinci grup için;

- Asgari yatırım tutarı 30.000.000 TL ile 49.999.999 TL arasında,
- Yaratılacak katma değer %30- %39 arasında,
- Son bir yıllık ithalat tutarı 30.000.000 USD ile 49.999.999 USD arasında,
- Yatırımın sağlayacağı istihdam 40 kişi ile 99 kişi arasında ise

uygulanacak yatırıma katkı oranı %85 olarak belirlenebilir. Bu 4 şarttan 2'si daha üst dilimde ise %90, 3'ü daha üst dilimde ise yatırıma katkı oranı artırılarak %95 olarak belirlenebilir.

İthalatı üretiminden fazla olan bir ürüne ilişkin üçüncü grup için;

- Asgari yatırım tutarı 50.000.000 TL ve üzerinde,
- Yaratılacak katma değer %40 ve üzerinde,
- Son bir yıllık ithalat tutarı 50.000.000 USD ve üzerinde
- Yatırımın sağlayacağı istihdam 100 kişi ve üzerinde ise

uygulanacak yatırıma katkı oranı %100 olarak belirlenebilir.

Örneğin ithalatı üretiminden fazla, toplam ithalat tutarı 20.000.000 USD olan bir ürün üretimine yönelik yapılacak 25.000.000 USD'lik yatırıma, yaratacağı katma değer %26 ve sağlayacağı ilave istihdamın 25 kişi olacağı varsayımı ile uygulanacak yatırıma katkı oranı ilk grubun şartlarını sağlamasından dolayı %70 olarak uygulanabilir.

İlaveten yurtdışı varlıkların ekonomiye kazandırılması vasıtası ile yapılacak yatırımlarda yatırıma katkı oranı %50 artırılarak uygulanır gibi bir hükümle yurtdışı varlıkların ve yabancı yatırımların ülkeye kazandırılması hedeflenebilir.

Ayrıca yurt içinde hiç üretimi olmayan ve ilgili şartları sağlayan yatırımlar için yatırıma katkı oranı %100 oranında artırılarak uygulanır hükmü getirilebilir.

Sonuç itibari ile ithalat bağımlılığı yüksek ürünlerin üretimi için yapılacak stratejik yatırımlara yönelik olarak önerilen radikal, agresif ve yatırımcıların dikkatini

büyük oranda çekebilme ihtimali olan yukarıdaki değişiklikler ile yatırımların artırılması ekonominin büyümesi ve bunun sonucunda doğrudan yabancı yatırımların artışı gerçekleşebilir.

3.4.2.3.2. Ücretlilere Ait Gelir Vergisi Kesintisi Açısından Yapılabilecek Düzenlemeler

Bakanlar Kurulunun 2012/3305 sayılı kararı ile düzenlenmiş olduğu üzere, anılan kararda belirtilen 6 ncı bölgede gerçekleştirilecek yatırımlardan elde edilen ücretler için vergi istisnası bulunmaktadır.

Karara göre ücret gelirleri için gelir vergisi stopaj desteği genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların tamamı için yapılan yatırımın 6 ncı bölgede olması kaydıyla yatırımlarla sağlanan ilave istihdam için 10 yıl boyunca uygulanabilmekte ve asgari ücrete tekabül eden gelir vergisi terkinini kapsamaktadır. Kararın 14 üncü maddesi uygulamayı düzenlemekte olup aşağıda yer almaktadır.

“(1) Bu Karar uyarınca 6 ncı bölge için düzenlenen teşvik belgeleri kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarla sağlanan ilave istihdam için, belgede kayıtlı istihdam sayısını aşmamak kaydıyla, işçilerin ücretlerinin asgari ücrete tekabül eden kısmı üzerinden hesaplanan gelir vergisi, yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçtiği tarihten itibaren on yıl süreyle verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilir.

(2) Yatırımın tamamlanamaması veya teşvik belgesinin iptal edilmesi halinde, gelir vergisi stopajı desteği uygulaması nedeniyle terkin edilen vergiler, vergi ziyai cezası uygulanmaksızın gecikme faiziyle birlikte tahsil olunur.

(3) Yatırımın faaliyete geçmesinden önce devri halinde devralan, aynı koşulları yerine getirmek kaydıyla gelir vergisi stopajı desteğinden yararlanır.

(4) Yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçmesinden sonra devri halinde, gelir vergisi stopajı desteği uygulamasından devir tarihine kadar devreden, devir tarihinden sonra ise kalan süre kadar devralan yararlanır.”

2012/3305 sayılı kararın 1 numaralı ekinde bölgeler tanımlanmış olup 6 ncı bölge Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van, Bozcaada ve Gökçeada İlçelerini kapsamaktadır.

Görüleceği üzere ücretlere yönelik vergi teşviki Bozcaada ve Gökçeada hariç tutulursa yalnızca doğu ve güneydoğu anadolu bölgesi illerini kapsamaktadır. Türkiye'nin özel sektör yatırım haritası dikkate alınırsa bu bölgeler en az yatırım alan

bölgeler konumundadır. Gelir dağılımında bölgenin payını artırmak ve bölgesel gelir eşitsizliklerini kaldırma amacı açısından anılan şehirler lehine bu yönde verilen teşvik faydalı görülebilir. Ancak bu düzenlemenin hem bölgesel hem de ulusal anlamda yatırımları teşvik etmek açısından yeterli olmadığı düşünülmektedir. Bu değerlendirmeye ilişkin gerekçeler aşağıda sayılmaktadır.

Katma değeri yüksek yatırımların maliyet bileşenleri içerisinde ücret gelirleri ve bunlara ilişkin fiskal ve parafiskal ödemeler önemli yer tutmaktadır. Bu nitelikteki yatırımlar da özellikle Marmara bölgesi olmak üzere genelde Türkiye'nin batı, iç ve güney kısımlarında gerçekleştirilmektedir. Ülkenin doğu ve güneydoğu anadolu bölgesinin beşeri kaynak, güvenlik ve sermaye açısından yeterlilikten uzak olduğu dikkate alınırsa bu durumun şaşırtıcı olmadığı görülebilir. Bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmanın önemini yadsımayarak bir kenara koyarsak, mevcut teşvik düzenlemesinin ülkenin özellikle marmara batı, iç ve güney bölgelerinde yapılabilecek yatırımlar üzerinde herhangi bir teşvik özelliğinin bulunmadığı görülmektedir. Kurumlar vergisi ve ticari kazançlar açısından gelir vergisine yönelik teşvik düzenlemeleri bulunan bölgelerde ücret gelirleri açısından herhangi bir teşvik öngörülmemiştir. Ücret maliyetinin büyük önemde olduğu yatırımları/doğrudan yabancı yatırımları teşvik için bu durumun bir eksiklik olduğu düşünülmektedir.

Anılan bölgelere yönelik teşvik ele alınırsa sağlanan destek yalnızca ücret gelirlerinin asgari ücrete isabet eden kısmı için geçerli olmaktadır. Bu ücreti aşan gelirlerde aşan kısım için vergi yükü devam etmektedir. Katma değeri yüksek yatırımları gerçekleştirmek için gereken nitelikli işgücünün talep edeceği net ücretin asgari ücretin net tutarından yüksek olacağı hesaba katılırsa teşvik işveren için ücret maliyetini yeterince düşürmekten uzak gözükmektedir.

Bu sebeple öncelikle şartları yukarıda belirtildiği gibi yeniden ele alınan stratejik yatırımlarda bölge farkı gözetmeksizin ücret gelirlerine teşvik uygulanmalı, ayrıca bu teşvik stratejik yatırımların gerçekleştirileceği tüm bölgeler için kademelendirme suretiyle ücretin yalnızca asgari ücrete isabet eden kısmına değil tamamına uygulanmalı ve teşvik suretiyle yatırım karlılığı pozitif yönde etkilenmelidir. Stratejik yatırımlar için ücret terkininin kademelendirilmesi ilave istihdamın 1'inci grup için %75'ine, 2'nci grup için %85'ine, 3'üncü grup içinse %100'üne ait ücretin tamamının vergiden istisna edilmesi şeklinde uygulanabilir.

3.4.2.3.3. Sosyal Güvenlik Primleri Açısından Yapılabilecek Düzenlemeler

Teşvik belgeli yatırımlarda sosyal güvenlik prim ödemelerine ilişkin destekler hem işveren hem de işçi primlerini kapsamaktadır. Her bir teşvikin değerlendirilmesi ve getirilen öneriler ayrı ayrı aşağıda ele alınmıştır.

3.4.2.3.3.1. Sigorta Primi İşveren Hissesi Açısından

Sigorta primi işveren hissesi desteği karar kapsamında teşvik belgesine bağlanacak genel (tersanelerin gemi inşa yatırımları için) bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımların tamamında var olup yatırım sebebiyle ilave edilen her istihdam için asgari ücrete isabet eden sigorta primi işveren hissesinin Ekonomi Bakanlığı tarafından karşılanması yolu ile uygulanmaktadır. Kararın 12 nci maddesi hükmü destek kapsamını belirtmekte olup aşağıda yer almaktadır.

“Büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen yatırımlardan, tamamlama vizesi yapılmış teşvik belgesinde kayıtlı istihdamı aşmamak kaydıyla;

a) Komple yeni yatırımlarda, teşvik belgesi kapsamında gerçekleşen yatırımla sağlanan,

b) Diğer yatırım cinslerinde, yatırımın tamamlanmasını müteakip, yatırıma başlama tarihinden önceki son altı aylık dönemde (mevsimsel özellik taşıyan yatırımlarda bir önceki yıla ait mevsimsel istihdam ortalamaları dikkate alınır) Sosyal Güvenlik Kurumuna verilen aylık prim ve hizmet belgesinde bildirilen ortalama işçi sayısına teşvik belgesi kapsamında gerçekleşen yatırımla ilave edilen,

istihdam için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı Bakanlık bütçesinden karşılanır.”

Büyük ölçekli ve bölgesel yatırımlarda teşvik süresi, 1’den 6’ya kadar tüm bölgeler için 2 ila 10 yıl arasında, Aynı süre stratejik yatırımlarda ise 6 ncı bölgede 10 yıl, diğer bölgelerde ise 7 yıl olarak belirlenmiştir.

İlave olarak her üç çeşit yatırım türü için uygulanacak teşviğin azami tutarı yatırımın toplam tutarının bir oranı olarak belirlenmiştir. Bu oran bölgesel yatırımlarda 1’den 5’e kadar olan bölgelerde %10 ila %35 arasında, büyük ölçekli yatırımlarda da 1’den 5’e kadar olan bölgelerde için %3 ila %11 arasında değişmektedir. Aynı oran stratejik yatırımlarda 1, 2, 3, 4 ve 5 inci bölgelerde %15 olarak belirlenmiştir.

Genel teşvik uygulamaları kapsamında desteklenen, tersanelerin gemi inşa yatırımlarında tamamlama vizesi şartı aranmaksızın belge konusu geminin yapımında istihdam edilen işçiler için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı Bakanlıkça karşılanabilmekte, bu destek, gemi inşası devam etse dahi yatırıma başlama tarihinden itibaren en fazla on sekiz ay süreyle uygulanabilmektedir. Yat, yüzer tesis ve deniz araçları da bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Bu desteğin uygulanacağı teşvik belgesi kapsamındaki yatırıma ait tesiste, işverenin sosyal güvenlik işyeri numarası altında ilgili mevzuatta belirlenen alt işverenler tarafından istihdam edilen işçi sayısı da dikkate alınabilmektedir.

SGK primi işveren hissesi açısından mevcut teşvik hükümleri değerlendirildiğinde şu öneriler getirilmesi mümkündür.

- Kapsamının önceki kısımda genişletilmesi önerilen stratejik yatırımlarda azami teşvik tutarı olarak belirlenen yatırımın %15'i şeklindeki oranın yeterliliği tartışmalıdır. Bu sebeple bu oranın %15 ila %40 arasında değişecek şekilde örneğin 1'inci grup için %20, 2'nci grup için %30, 3'üncü grup içinse %40 olarak belirlenmesi yoluna gidilebilir.
- Teşvikin tüm durumlarda asgari ücrete isabet eden kısım için geçerli olduğu bu tutarı aşan kısma ilişkin işveren hissesi prim yükünün devam ettiği görülmektedir. Yeterliliği tartışılabilir bu kısıtın stratejik yatırımlar açısından uygulanmaması ve yüksek ücretlilerin çalıştığı bu yatırımların bu suretle daha fazla teşvik edilmesi değerlendirilmelidir. Stratejik yatırımlar için sigorta primi işveren hissesi desteğinin kademelendirilmesi ilave istihdamın 1'inci grup için %75'ine, 2'nci grup için %85'ine, 3'üncü grup içinse %100'üne ait ücretin tamamının primden müstesna tutulması şeklinde uygulanabilir.

3.4.2.3.3.2. Sigorta Primi İşçi Hissesi Açısından

2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında yer alan bir diğer sigorta primi teşvik uygulaması ise işçi hissesinin Ekonomi Bakanlığı tarafından karşılanmasıdır. Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van illeri ile Bozcaada ve Gökçeada ilçelerinden oluşan 6 ncı bölgede yapılacak bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımlarda yatırımla sağlanan ilave istihdam için asgari ücret kısmına isabet eden işçi sigorta payı Ekonomi Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır. Kararın ilgili hükmü aşağıdadır.

“(1) Bu Karar uyarınca 6 ncı bölgede; büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında teşvik belgesine istinaden gerçekleştirilecek yatırımla sağlanan ilave istihdam için, tamamlama vizesi yapılan teşvik belgesinde kayıtlı istihdam sayısını aşmamak kaydıyla, işveren tarafından Sosyal Güvenlik Kurumuna ödenmesi gereken sigorta primi işçi hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı, tamamlama vizesinin yapılmasını müteakip on yıl süreyle işveren adına Bakanlık bütçesinden karşılanabilir.

(2) Bu destekten yararlanılabilmesi için, aylık prim ve hizmet belgelerinin yasal süresi içerisinde Sosyal Güvenlik Kurumuna verilmesi ve Bakanlıkça karşılanmayan işçi hissesine ait tutarın yasal süresi içerisinde ödenmiş olması şarttır. Bu destekten yararlanan yatırımcı tarafından ödenmesi gereken primlerin geç ödenmesi halinde, Bakanlıktan Sosyal Güvenlik Kurumuna yapılacak ödemenin gecikmesinden kaynaklanan gecikme zammı işverenden tahsil edilir.

(3) 12 nci maddenin sekizinci fıkrasında yer alan hüküm sigorta primi desteği için de uygulanabilir.”

Dolayısı ile işveren hissesi sigorta prim desteği uygulamasında olduğu gibi desteğin uygulanacağı teşvik belgesi kapsamındaki yatırıma ait tesiste, işverenin sosyal güvenlik işyeri numarası altında ilgili mevzuatta belirlenen alt işverenler tarafından istihdam edilen işçi sayısı da dikkate alınabilmektedir.

Görüleceği üzere ücretlere ilişkin gelir vergisi kesintisinde olduğu gibi işçi hissesine ilişkin SGK işçi hissesi prim teşviği de yalnızca 6 ncı bölgeyi ve yalnızca primin asgari ücrete isabet eden kısmını kapsamaktadır. Katma değeri yüksek yatırımları gerçekleştiren işverenlerin asgari ücretin üstünde ücret vereceği çalışanlarının önemli miktarda olacağı dikkate alındığında; şartları yukarıda belirtildiği gibi yeniden ele alınan stratejik yatırımlarda bölge farkı gözetmeksizin kademelendirme suretiyle ücret gelirlerine teşvik uygulanmalı, ayrıca bu teşvik stratejik yatırımların gerçekleştirileceği tüm bölgeler için kademelendirme suretiyle ücretin yalnızca asgari ücrete isabet eden kısmına değil tamamına uygulanmalı ve bu şekilde teşvik suretiyle yatırım karlılığı pozitif yönde etkilenmelidir. Stratejik yatırımlar için sigorta primi işçi hissesi desteğinin kademelendirilmesi ilave istihdamın 1’inci grup için %75’ine, 2’nci grup için %85’ine, 3’üncü grup içinse %100’üne ait ücretin tamamının primden müstesna tutulması şeklinde uygulanabilir.

3.4.2.3.4. Katma Değer Vergisi Açısından Mevzuat Önerileri

KDV Kanununda direkt olarak yatırımlara yönelik teşvik uygulaması kanunun bazı istisnaları tanımlayan 13 üncü maddesinin d bendinde “Yatırım Teşvik Belgesi sahibi mükelleflere belge kapsamındaki makina ve teçhizat teslimleri (Şu kadar ki, yatırımın teşvik belgesinde öngörüldüğü şekilde gerçekleşmemesi halinde, zamanında alınmayan vergi alıcıdan, vergi ziyai cezası uygulanarak gecikme faizi ile birlikte tahsil edilir. Zamanında alınmayan vergiler ile vergi cezalarında zamanaşımı, verginin tarhını veya cezanın kesilmesini gerektiren durumun meydana geldiği tarihi takip eden takvim yılının başından itibaren başlar)” hükmü ile yer almaktadır.

Bu bende paralel olarak 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Kararın 10 uncu maddesinde, teşvik belgesine bağlanmış genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik yatırımları yapacaklara belge kapsamında yapılacak makine ve teçhizat ithal ve yerli teslimleri KDV’den istisna tutulmuş, aynı hüküm, teşvik belgesinin veya teşvik belgesi kapsamı makine ve teçhizatın devir işlemleri ile makine ve teçhizat listelerinde set, ünite, takım vb. olarak belirtilen malların kısmi teslimlerinde de uygulanır denmiştir.

KDV Kanununun geçici 30 uncu maddesinde ise “31/12/2023 tarihine kadar uygulanmak üzere, yatırım teşvik belgeleri kapsamında asgari 500 milyon Türk Lirası tutarında sabit yatırım öngörülen yatırımlara ilişkin inşaat işleri nedeniyle yüklenilen ve takvim yılı sonuna kadar indirim yoluyla telafi edilemeyen katma değer vergisi, izleyen yıl talep edilmesi halinde belge sahibi mükellefe iade olunur. Teşvik belgesine konu yatırımın tamamlanmaması halinde, iade edilen vergiler, vergi ziyai cezası uygulanarak iade tarihinden itibaren gecikme faizi ile birlikte tahsil edilir. Bu vergiler ve cezalarında zamanaşımı, verginin tarhını veya cezanın kesilmesini gerektiren durumun meydana geldiği tarihi takip eden takvim yılı başında başlar.

Bu madde kapsamında yer alan asgari sabit yatırım tutarını sektörler itibarıyla veya topluca 50 milyon Türk Lirasına kadar indirmeye veya iki katına kadar artırmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir” hükmü bulunmaktadır.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkili kılınmıştır. Anılan inşaat işlerine yönelik istisna yine Kanuna paralel olarak 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararının 10 uncu maddesinin 2 nci fıkrasında “Sabit yatırım tutarı beşyüzmilyon Türk Lirasının üzerindeki stratejik yatırımlar kapsamında yapılacak bina-inşaat harcamaları KDV iadesinden yararlandırılabilir” hükmü ile yer almaktadır.

Teşvik belgeli yatırımcılara 2012/3305 sayılı Kararda yer verilen yatırım sınıflarından hangisine yatırım yapmış olursa olsun belge kapsamındaki makine ve teçhizat teslimleri KDV den istisna tutulmuştur. Teşvikin 2 nci kısmı ise teşvik belgeli stratejik yatırım yapan yatırımcıların yatırımları ile alakalı yapacakları bina inşaat harcamaları dolayısı ile yüklenmiş oldukları vergilerin takvim yılı sonuna kadar indirilememesi halinde finansman yükünü azaltmak adına mükellefe iadesini içermektedir.

Yukarıda yer alan istisna hükümleri, yatırım döneminde makine ve teçhizatlara ve asgari yatırım tutarı 500.000.000 TL olan stratejik yatırımlar dolayısı ile yapılacak inşaat harcamalarına ilişkin KDV'nin, girişimciler üzerinde ürünlerin satılacağı zamana değin yaratacağı finansman yükünü kaldırması açısından pozitif olarak değerlendirilebilir. Ancak yatırımın tamamlanamaması halinde istisna edilen vergilerin geriye dönük olarak vergi ziyai cezası ile birlikte tahsil edileceği uygulaması girişim teşvikini negatif etkileme olasılığını içerisinde barındıran bir uygulamadır.

Bu vergi ziyai cezası uygulaması, indirimli kurumlar vergisi ve indirimli gelir vergisi ile ücretlere yönelik gelir vergisi stopajı uygulamalarında yer almamasına karşın KDV açısından uygulanmaktadır. Geleceğe yönelik her an farklı ihtimallerin bulunduğu ticari hayatta, vergi ziyai cezası ile karşılaşılma ihtimali teşebbüs güdüsünde olumsuz bir etki bırakabilir. Bu yüzden sayılan diğer vergi uygulamalarında olduğu gibi yatırımın öngörülen şekilde gerçekleşmemesi halinde geçmişte istisna edilmiş vergi aslı, vergi ziyai cezası uygulanmaksızın yalnızca gecikme faizi uygulanarak tahsil edilmelidir.

Ayrıca 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında stratejik yatırımların asgari tutarı 50.000.000 TL olarak belirlenmişken, inşaat harcamalarına yönelik KDV iadesi açısından 3065 sayılı Kanunun geçici 30 uncu maddesinde bu tutarın en az 500.000.000 TL olarak belirlenmesi yatırım teşvik amacı açısından tutarsızlık yaratmakta, KDV'nin yaratacağı finansman yükünü azaltmak açısından yetersiz görülmektedir. Bakanlar Kuruluna 50.000.000 TL'ye indirme yetkisi verildiği de dikkate alınarak, KDV kanunundaki asgari haddi 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararındaki seviyeye çekmek, ayrıca önerimizde olduğu gibi tekrar düzenlenmek suretiyle kademelendirilen stratejik yatırım şartlarına göre KDV iadesi tutarının da kademelendirilmesi, örneğin bu işler dolayısı ile yüklenilen KDV'nin öneride belirtilen 1'inci grup için %75'i, 2'nci grup için %85'i, 3'üncü grup içinse %100'ünün iade konusu yapılması hem daha adil hem de daha teşvik edici olacaktır.

3.4.2.4. Gelir Vergisi Mükellefleri İçin Kar Payı İstisnası Uygulaması

Dar mükellef gerçek kişilerin Türkiye’de kurulu tam mükellef kurumlara iştirak etmeleri neticesinde elde edecekleri kazançların yarısı Gelir Vergisi Kanununun 22 nci maddesinin 3 üncü fıkrasında yer alan “Tam mükellef kurumlardan elde edilen, 75 inci maddenin ikinci fıkrasının (1), (2) ve (3) numaralı bentlerinde yazılı kâr paylarının yarısı gelir vergisinden müstesnadır. İstisna edilen tutar üzerinden 94 üncü madde uyarınca tevkifat yapılır ve tevkif edilen verginin tamamı, kâr payının yıllık beyanname ile beyan edilmesi durumunda yıllık beyanname üzerinden hesaplanan vergiden mahsup edilir.” hükmü uyarınca gelir vergisinden müstesnadır.

Ancak fıkranın 2 nci cümlesinden de görüleceği üzere bu kazançlardan tevkifat yapılmaktadır ve istisna uygulaması buna engel değildir. Kar payının beyan edilmesi halinde ise tevkif edilen bu tutarın beyanname üzerinden mahsup edilme olanağı bulunmaktadır.

Kanunun 94 üncü maddesinin 6 ncı fıkrasının b bendine göre tam mükellef kurumlar tarafından; dar mükellef gerçek kişilere, dar mükellef kurumlara (Türkiye’de bir işyeri veya daimi temsilci aracılığıyla kâr payı elde edenler hariç) ve gelir ve kurumlar vergisinden muaf olan dar mükelleflere dağıtılan, 75 inci maddenin ikinci fıkrasının (1), (2) ve (3) numaralı bentlerinde yazılı kâr payları (Kârın sermayeye eklenmesi kâr dağıtımı sayılmaz) tevkifata tabi olup tevkifat oranı 2009/14592 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile %15 olarak belirlenmiştir.

Gerçek kişi yabancı yatırımcı, dar mükellef olarak elde ettiği ve %15 oranında tevkifata tabi tutulan bu kazancı için Gelir Vergisi Kanununun “Toplama yapılmayan haller” başlıklı 86 ncı maddesinin 2 nci fıkrasında yer alan “Dar mükellefiyette, tamamı Türkiye’de tevkif suretiyle vergilendirilmiş olan; ücretler, serbest meslek kazançları, menkul ve gayrimenkul sermaye iratları ile diğer kazanç ve iratlar” hükmünün bu nitelikteki kazançların beyan edilmeyeceğini belirtmesi sebebiyle beyanname vermeyecek ve %15 tevkifat nihai vergileme olacaktır.

Görüleceği üzere bu uygulamada dar mükellef açısından kazancın tamamı üzerinden %15 oranında tevkifat yapılmakta ve tevkifat yapılmış bu menkul sermaye iradı da 86 ncı madde uyarınca beyan edilememektedir. 2016 yılı için geçerli olan vergi dilimlerine göre dar mükellef gerçek kişinin kar payı kazancının 330.000 TL’den az olması halinde bu kişinin tevkif suretiyle ödeyeceği vergi, kazancını beyan etmesi halinde istisnadan yararlanarak ödeyeceği vergiden daha yüksektir. Dolayısı ile Gelir Vergisi Kanununun 86 ncı maddesi dar mükellefler açısından tevkifata tabi tutulmuş

menkul sermaye iratlarını beyan etmeye imkan tanımadığından bu mükellefler için %50'lik istisna hükmünün sağlayacağı avantaj bazı tutarların altında uygulanamamaktadır.

İştirak yolu ile ülkemize gelecek doğrudan yabancı sermayeyi teşvik etmek adına, %50'lik istisna hükmünün uygulanabilmesi açısından Gelir Vergisi Kanununun 86 ncı maddesinde yapılacak değişiklikle menkul sermaye iratları için dar mükelleflere beyan hakkı tanınmalı, beyanname vermek ihtiyari olmalıdır. Bu şekilde beyanname vermenin operasyonel yüküne katlanmak istemeyen dar mükellefler mevcut uygulamayı sürdürebilir, ancak daha az vergi ödemek isteyenler ise beyanname vererek fazla kesilen vergilerini iade alabilirler.

3.4.2.5. Özel Tüketim Vergisinin Yatırım Teşvik Mevzuatı Kapsamına Alınması

KDV, gümrük vergisi, gelir vergisi, kurumlar vergisi, SGK işçi-işveren primleri gibi unsurlara yönelik teşviklerin yer aldığı yatırım teşvik mevzuatı, toplam vergi gelirleri içerisinde %25 gibi önemli bir paya sahip olan özel tüketim vergisine yönelik herhangi bir teşvik unsurunu barındırmamaktadır.

KDV gibi dolaylı bir vergi olan ve harcamalar üzerinden alınan özel tüketim vergisi (ÖTV) vergiye tabi mallar üzerinden bir kere alınmakta ve bu malları iktisap edenler açısından vergi bir maliyet unsuru olmaktadır. KDV'de yer alan ve nihai tüketiciye kadar uygulanabilen bir indirim mekanizmasına da çoğunlukla sahip olmayan (Özel Tüketim Vergisi Kanunu ekli listelerdeki malları üretenlerin aynı listede yer alan ÖTV'li girdi kullanımları hariç) bu vergi uygulanmış olduğu malların maliyetini önemli derecede artırmaktadır.

4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununun⁹⁰ 1 inci maddesinde verginin konusu;

“Bu Kanuna ekli;

a) (I) sayılı listedeki malların ithalatçıları veya rafineriler dahil imal edenler tarafından teslimi,

b) (II) sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tâbi olanların ilk iktisabı,

c) (II) sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tâbi olmayanlar ile (III) ve (IV) sayılı listelerdeki malların ithalatı veya imal ya da inşa edenler tarafından teslimi,

⁹⁰ 12/06/2002 tarihli ve 24783 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

d) (I), (III) ve (IV) sayılı listelerdeki mallar ile (II) sayılı listedeki mallardan kayıt ve tescile tâbi olmayanların özel tüketim vergisi uygulanmadan önce müzayede yoluyla satışı,

Bir defaya mahsus olmak üzere özel tüketim vergisine tâbidir.” denilmek suretiyle belirlenmiştir.

Verginin kapsamı Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli 4 adet listede yer alan mallardan oluşmaktadır. I sayılı listede benzin, motorin, fuel oil, doğal gaz ve bazı kimyasal ürünler ve yağlar, II sayılı listede otobüs, minibüs, otomobil, eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, vinçli taşıtlar, beton karıştırıcısı ile donatılmış taşıtlar, hava taşıtları gibi birçok araç ve taşıtlar bulunduğu dikkate alındığında aslında bu malların yatırım maliyetinin önemli bir kısmını oluşturduğu görülmektedir.

Yatırım maliyetini azaltacak uygulama olarak 2012/3792 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında yer alan hükümler ele alınabilir. Bu Karara göre Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli 1 sayılı listenin B cetvelinde yer alan kimyasal ürünler, yağlar;

- Bu listede yer almayan malların üretiminde kullanılması halinde daha düşük tutarda,
- Aynı listenin aynı cetvelinde yer alan malların üretiminde kullanılması halinde üretiminde kullanıldığı ürüne ait vergi tutarı veya kendi vergi tutarından düşük olanına ait vergi tutarında,
- Aynı liste ve cetvelde yer alan bazı malların yine aynı cetvelde yer alan bazı yağların imalinde kullanılması ve imal edilen ürünlerin ihraç edilmesi halinde daha düşük tutarda

özel tüketim vergisine tabi tutulacaktır.

Görüleceği üzere 2012/3792 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile getirilen vergi tutarı farklılaştırmasına dayanılarak uygulanan teşvik mahiyetindeki uygulama yalnızca bazı kimyasal ürünler ve yağları kapsamaktadır. Üretim maliyetinde çok önemli bir paya sahip olan akaryakıtlar ve türevleri ile taşıt ve araçlara ilişkin teşviksel düzenlemelere ise ÖTV mevzuatında yer verilmemiştir. Ayrıca birçok vergi türü açısından yatırımları destekleyici hükümler barındıran yatırım teşvik mevzuatında da ÖTV ye ilişkin herhangi bir teşvik hükmü bulunmamaktadır.

Dolayısıyla yatırımın karlılığını artırmak adına, yatırım teşvik mevzuatına bütçeye oluşturacağı yük de dikkate alınarak en azından stratejik yatırımlar özelinde özel tüketim vergisinin de I ve II sayılı listedeki mallar kapsamında dâhil edilmesi ve teşvik belgelli mallar için yapılan ödeme sonucunda o mala ilişkin malın maliyetinde yer alan yüklenilen ÖTV'nin yatırım teşvik belgesi sahibine iade edilmesi

uygulamasının devreye alınmasının yatırım teşviki anlamında fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bu uygulamaya, haksız iadenin önüne geçmek adına ilgili mala ilişkin yüklenilen verginin daha önce ÖTV mükellefleri tarafından kayıt ve belgelerinde gösterildiğinin ve beyan edildiğinin, teşvik belgesi sahibi mükellef tarafından tevsik edilecek belgeler ile kanıtlanması zorunluluğu getirilebilir. Bu tevsik;

- I sayılı listede yer alan mallar için bu malların ithalatçılarından veya imal edenlerden sağlanacak kayıt, fatura ve benzeri belge örnekleri ile,
- II sayılı listede yer alan mallardan kayıt ve tescile tabi olanlar için ilk iktisabını teşvik belgesi sahibi yatırımcı gerçekleştiriyorsa motorlu araç ticareti yapanlardan temin edilecek kayıt ve fatura ve benzeri belge örnekleri ile,
- Belge sahibi yatırımcı II sayılı listede yer alan mallardan kayıt ve tescile tabi olanların ilk iktisabını gerçekleştiriyor ise ilk iktisabı aşamasında bulunan motorlu araç ticareti yapanlardan alıncak kayıt, fatura ve benzeri belge örnekleri ile,
- II sayılı listede yer alan ve kayıt ve tescile tabi olmayan malları teşvik belgesi sahibi yatırımcı ediniyor ise, bu malların ithal edilmiş olması halinde ithalatçısından, imal veya inşa edilmiş olması halinde ise imal veya inşa edenlerden sağlanacak kayıt ve fatura ve benzeri belge örnekleri ile

gerçekleştirilebilir.

İadenin yeminli mali müşavir raporu veya vergi inceleme raporu ile gerçekleştirilmesi ve yukarıdaki tevsik ve ispata yönelik teşvik belgesi sahibi mükellefe getirilecek zorunluluğun, yeminli mali müşavirlerce/idarece gerçekleştirilecek karşıt incelemeler vasıtasıyla yerine getirilmesinin sağlanması da haksız iadenin önlenmesi açısından faydalı olacaktır.

3.4.3. Teşvik Politikalarının Belirlenmesinde Kayıtdışılık İle Vergi Sisteminin Yapısının Dikkate Alınması

Yapılan son araştırmalara göre son 10 yılda Türkiye’de GSYİH’nin %28’i ile %30’u arasındaki bir oranda yapılan mal ve hizmet üretimleri kamu kurumlarının bilgisi dışında kayıtlara intikal etmeden gerçekleşmektedir⁹¹. Kayıtdışılığın bu denli yüksek olması gerek vergi gelirlerini sınırlayarak kamu harcamalarının finansmanında

⁹¹ Ceyhun Elgin ve Oğuz Öztunalı, “Shadow Economies around the World: Model Based Estimates”, 05.2012, http://www.econ.boun.edu.tr/public_html/RePEc/pdf/201205.pdf, (08.10.2107).

bir eksiklik yaratmakta, gerekse de emeklilik, hastalık, işçi sağlığı iş güvenliği gibi konularda da çalışanlar aleyhine sosyal güvenlik riski yaratmaktadır.

Bir görüşe göre ekonomik büyümenin sağlanması için belirli sektörlerin vergi yükünün azaltılması adına devlet tarafından bilinçli bir şekilde kayıt altına alınmamamanın gerekliliği savunulurken, diğer bir görüşe göre ise kayıtdışılığın bu denli yüksek oluşu rant ekonomisi ve haksız rekabet yaratarak, adalet inancını ve devlete olan güveni zaafiyete uğratmakta, aynı zamanda da gelir dağılımını bozmaktadır. Türkiye'deki mevcut durumda GSYİH'nin yaklaşık 1/4'ü oranında kayıtdışılığın varlığı (oranın bu denli yüksek oluşu) ikinci görüşün savunulmasını kuvvetlendirmektedir.

Teşvik politikaları açısından ise bu durumun önemli sonuçları vardır. Teşvik edilecek sektörler seçilirken kayıtdışılık gerçeğinin ihmal edilmesi teşviklerle sağlanmaya çalışılan iktisadi sonuçların hayal olmasına sebep olabilir. Şöyleki zaten kayıtlı iş hacmi düşük bir işletme hâlihazırda vergisel yükümlülüklerini gerektiği gibi yerine getirmiyor ise o işletme için vergi yükünün varlığından da bahsedilemez. Bu sebeple o işletme/sektör için vergi yükünü hafifletecek vergisel teşviklerin aslında etkisi ya olmayacak ya da çok sınırlı olacaktır. Örneğin Türkiye'de kayıtdışılığın en fazla olduğu sektörler inşaat ve otelcilik sektörleri olarak bilinmektedir. Dolayısıyla bu sektörlerle verilecek yatırım teşviklerinin gerçekleşecek etkisi beklenen etkisinden daha düşük olacaktır. Nihayetinde yatırımlara yönelik vergisel teşviklerin etkisinin kuvvetlendirilmesi için kayıtdışılığın azaltılmasına yönelik bir politika belirlenmesi gerekmektedir. Bu ise vergi denetiminde etkinliğin artırılması, kamu kaynaklarının verimli kullanıldığına ilişkin toplumda bir inanç yaratılması sayesinde gerçekleşebilir.

Teşvik politikaları belirlenirken bir diğer dikkate alınması gereken ise vergi sisteminin ağırlıklı olarak hangi tip vergilere dayandığının hesaba katılmasıdır. Şayet vergi gelirlerinin büyük bir kısmı doğrudan vergilere dayanıyorsa gelir veya kurumlar vergisine yönelik teşvikler işlerlik kazanacaktır. Ters durumda yani vergi gelirlerinin büyük çoğunluğu dolaylı vergilere dayanıyor ise yatırımları desteklemek adına dolaylı vergilerden bağımsızlığı meydana getirecek teşviklere başvurulması gerekmektedir.

Türkiye'de vergi gelirlerinin vergi türleri itibarıyla dağılımına bakıldığında, vergi gelirlerinin %67'sinin katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, bankacılık ve sigorta muameleleri vergisi, özel iletişim vergisi, şans oyunları vergisi gibi dolaylı vergilerden oluştuğu görülmektedir. Yatırım teşvik mevzuatı incelendiğinde ise KDV gibi bazı dolaylı vergilere yönelik teşvikler bulunsa da teşvik sisteminin ağırlıklı olarak gelir üzerinden alınan doğrudan vergilere yönelik oluşturulmuş olduğu görülmektedir. Bu

durum ise vergisel anlamda sunulan yatırım teşviklerinin etkilerinin beklendiği ölçüde gerçekleşmemesine yol açmıştır. Bu durumun kanıtı ise arzu edilen sonuçların alınamamasından dolayı yatırım teşvik sisteminin sık sık değişikliğe uğramasıdır.

Dolayısıyla yapılması gerekenler şöyledir. Şayet mevcut teşvik sisteminin uygulanmaya devam edilmesiyle yatırım teşviklerinden beklenen fayda sağlanmak isteniyorsa vergi gelirlerinde doğrudan vergilerin payının artırılması adına kararlar alınmalı, yok dolaylı vergilerin ağırlığının değiştirilmesi tercih edilmiyorsa da o zaman yatırım teşvikleri ağırlıklı olarak dolaylı vergilere yönelik belirlenmelidir.

SONUÇ

Türkiye’de cari açığın finansman kalitesini artırmaya yönelik geliştirilebilmesi muhtemel vergi politikalarını tespit ve analiz etmeyi amaçlayan bu tez temel olarak; uluslararası ticaretin finansmanında vergi politikalarına, Türkiye ekonomisinin seyrine yönelik bilgiler ile cari açık ve finansmanına ilişkin teorik bilgilerin verildiği ve olası politika önerilerine veri oluşturması açısından Türkiye ödemeler dengesi gerçekleştirmelerinin izlendiği birinci bölüm, cari açığın finansman kalitesini artırmayı sağlayabilecek olan yürürlükte bulunan vergisel düzenlemeler ile geçmişte bulunan vergisel düzenlemelerin incelemeye tabi tutulduğu ikinci bölüm ve cari açığın finansman kalitesini belirleyen olası faktörlerin belirlendiği ve vergi politikası önerilerinin geliştirildiği üçüncü bölüm olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır.

Devletlerin ekonomiye müdahalede kullandığı maliye politikası araçları kamu harcamaları, vergiler ve kamu borçlanması olarak sayılabilir. Dış ticarete yönelik etkili araç ise doğrudan dış ticaret konusu malların fiyatını etkileme potansiyeline sahip dolaylı vergileri içerisinde barındırması sebebi ile vergilerdir. Uluslararası ticaretin finansmanı açısından da devletler borçlanma, kamu harcamaları ile vergileri politik araç olarak kullanabilirler.

Vergi politikaları açısından uluslararası ticaretin finansman açığının borç finansmanını artırmak adına borç verenlerin faiz ve benzeri gelirleri üzerindeki vergi yükü azaltılarak borç vermenin karlılığı artırılıp, ülkeye yabancı para akışı artırılmaya çalışılabilir. Veyahut dış ticaret dengesizliklerinin doğurmuş olduğu finansman ihtiyacı borçlanma yerine yabancı sermayeyi yatırım yapmak adına ülkeye çekerek kapatılma yoluna gidilebilir. Bu durumda da yatırımları teşvik adına belirlenecek vergi türleri ile sektörlere yönelik vergi azaltımını öngören teşvikler kullanılabilir.

Vergisel teşviklerin cari açık finansmanının bir parçası olan doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisine yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları teşviklerin kesin bir etkisinden söz edilemeyeceğini savunurken bazıları da vergisel teşviklerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde ölçülebilir pozitif etkilerinin bulunduğunu savunmaktadır. Sayısal nitelikteki çalışmaların çoğundan görüldüğü üzere uluslararası ticaretin yabancı yatırımlar ile finansmanında bir maliye politikası aracı olarak vergi politikalarının etkili olduğu belirlenmiştir.

Bir ülkenin uluslararası ticareti üretim, istihdam, büyüme ve kalkınma açısından kendi lehine kullanması veya kullanıyor olduğunun göstergesi o ülkenin üretim ve milli gelir seviyesi ile doğrudan alakalıdır. İhracatı ithalatından yüksek olan ülkeler büyük

çoğunlukla (salt doğrudan yer altı kaynağına bağlı ihracat yapacak üretim tipini uygulayan ülkeler hariç) sanayileşme sürecini tamamlayarak yüksek katma değerli ve birçok ülkenin ve toplumun ihtiyaç duyduğu ürünleri üreten ülkelerdir.

Bu ülkeler hem yüksek üretim seviyesine sahip oldukları için daha fazla üretip daha fazla ihracat yaparlar, hem de daha fazla üretip daha fazla ihracat yaptıkları için daha da büyürler. Aslında görüleceği üzere bu iki olgu birbirini besleyen bir sarmaldır. Bir diğer sarmal ise üretim seviyesi düşük ülkeler daha fazla ithalat yaparak büyümeye çalışırlar, daha fazla ithalat yapan bu ülkeler ise ithalat finansmanı ve üretim ve yatırım artışına yönelik geleceğe yönelik bir planlama yapmıyorlarsa daha fazla ekonomik kriz ve daralma ile karşılaşabilirler.

Türkiyenin bahse konu bu her iki sarmal türünden hangisine dönemsel olarak girdiği Türkiye ekonomisinin yıllar itibarıyla göstermiş olduğu seyirden çıkarılabilir. 1980'lerden 2000'li yıllara kadar Türkiye ekonomisinde gerek iç, gerekse de dış iktisadi, siyasi veya sosyal gelişmeler sebebi ile büyüme ve daralma dönemleri yaşanmış bunun ülke üzerinde birçok etkisi olmuştur.

Ödemeler dengesi, bir ekonomideki yerleşik kişilerin diğer ekonomilerde yerleşik kişiler ile belli bir dönem içinde yapmış oldukları ekonomik işlemleri gösteren bir rapor niteliğindedir. Parasal açıdan ise ödemeler dengesi istatistiğinin ülkeye döviz girişine yol açan işlemler ile ülkeden döviz çıkışına sebep olan işlemleri sunduğu söylenebilir.

Ekonomi bir hükümet tarafından yönetilmekte olan coğrafi bir bölgeyi ifade etmekte olup eş manada ekonomi yerine ülke ifadesi de kullanılmaktadır. Yerleşik olma ise ülkede belirli bir süre bulunmayı ifade etmekte olup vatandaşlıkla aynı anlamda değildir. Yerleşik kişiler; bir ekonomide bir yıldan daha fazla süreyle devamlı ikamet eden, o ekonomi içinde faaliyette bulunan kişi ve kurumları ifade eder. Şirketler kuruldukları ülkede, şubeleri ise sürekli olarak faaliyetlerini yürüttükleri ülkelerde yerleşik kabul edilmektedir. Bu ilkenin istisnaları bulunmaktadır. Örneğin yabancı ülke diplomatları ile askerleri yerleşik olma kriterini taşıyabilirler bu kişilerin işlemleri ödemeler dengesinde ülkede yerleşik olmayan dış dünyaya ait kişilerin işlemleri gibi değerlendirilir.

Gerçekleşen işlemler ödemeler dengesinde alacaklı veya borçlu işlemler olarak çift kayıt esasına göre kaydedilir. Buna göre ülkeye döviz girişi sağlayan işlemler alacaklı işlemler olarak, ülkeden döviz çıkışına sebep olan işlemler ise borçlu işlemler olarak değerlendirilir. Örneğin ülkeye döviz kazandıran bir ihracat işlemi

alacaklı bir işlem iken, ülkeden döviz çıkışına sebep olan ithalat işlemi ise borçlu işlem sayılmaktadır.

Ödemeler bilançosu dört temel alt hesaptan oluşmaktadır. Bu hesaplar; Cari İşlemler Hesabı, Sermaye ve Finans Hesabı, Net Hata ve Noksan Hesabı, Resmi Rezervler Hesabı olarak sayılabilir.

Türkiye'nin ödemeler dengesi ve gayrisafi yurtiçi hasıla gerçekleştirmeleri ve cari açığın finansman yapısı 1987 ile 2015 yılları arasını kapsayacak şekilde beş döneme ayrılarak incelenebilir.

İlk dönem Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar öncesi 1987-1989 yıllarını kapsayan üç senelik bir periyodu içermektedir. 1989 yılının 11 Ağustosunda yürürlüğe giren bu kararın asıl etkisinin 1990 yılından itibaren daha net bir şekilde izlenebilmesinden dolayı analizde 1989 yılı da 32 Sayılı Karar öncesi döneme dahil edilmiştir.

İkinci dönem 32 Sayılı Karar sonrasındaki ilk yılları içeren 1990-1993 yıllarını kapsayan dört senelik dönemdir. Bu dönemi takip eden 1994 yılı ise Türkiye'de ekonomik krizin yaşandığı yıl olup yıl bazında analiz edilebilir.

Üçüncü dönem ise 1995-2000 yılları arasını kapsayan dönemdir. Takip eden 2001 yılı ise yine Türkiye'nin ekonomik kriz yaşamış olduğu bir yıl olup ayrı olarak incelenmesi daha uygundur.

Dördüncü dönem 2002-2008 yıllarını içeren ve Türkiye'nin 14/04/2001 ve 15/05/2001 tarihlerinde açıkladığı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının etkisinin hissedilmeye başladığı 2002 ve takip eden yıllardır. 2009 yılı ise Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayıp tüm dünyayı etkileyen finansal krizin Türkiye ekonomisini de etkilemiş olduğu bir yıldır ve ayrıca üzerinde durulmalıdır.

Beşinci ve son dönem ise 2010-2015 yılları arasını kapsayan beş yıllık bir dönemi ifade etmektedir.

Kendi içerisinde benzerlik taşımaları sebebiyle gruplandırılan tüm bu dönemlerdeki ekonomik büyüme, cari açık ve bu açığın finansmanı bağlamında sermaye ve finans hesaplarının incelenmesi sonucunda; Türkiye ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyüme kaydettiği yıllarda cari açığın da yükseldiği, bunun ise sermaye ve finans hesabında görülen net girişlerde gerçekleşen artış ile finanse edildiği, bu dönemlerde sermaye ve finans hesabının bir alt kalemi olan doğrudan yabancı yatırımlarda da artış görüldüğü ve en büyük artışın ise Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının uygulanmaya başladığı ve istikrarlı büyüme kaydedilen 2002 ve sonrasındaki yıllarda gerçekleştiği söylenebilir. Ekonomik daralmanın yaşandığı kriz

yıllarında ise zaman zaman fiyatları düşen varlıklara dış talep gelmesi sebebi ile doğrudan yatırımlarda artış olduğu, bazı tarihlerde ise ekonomik daralmanın etkisi ile doğrudan yatırım girişlerinde azalma olduğu görülmüştür.

Cari açığın finansman kalitesi kavramı finansmanın sürdürülebilirliğini ifade etmektedir. Finansmanın uzun vadeli olması, sermayenin bazı verileri değerlendirerek ani bir kararla ülkeyi terk etmemesi, edememesi kaliteli finansmanın bazı özellikleri arasında yer almaktadır.

Ödemeler bilançosu sermaye ve finans hesaplarının ana kalemleri doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardır. Bunlardan portföy yatırımları; bankalar, merkez bankası, genel hükümet ve diğer sektörlerin pay senetleri ve borçlanma araçları varlık ve yükümlülüklerini göstermektedir. Diğer yatırımlar ise bankalar, merkez bankası, genel hükümet ve diğer sektörlerin efektif ve mevduatlarını, ticari ve ticari olmayan kredilerini, diğer varlık ve yükümlülüklerini ve Uluslararası Para Fonu hesaplarından Özel Çekme Haklarını göstermektedir.

Ödemeler bilançosunda yer alan gerek portföy yatırımlarının gerekse de borç bazlı kaynakları içeren diğer yatırımların içerisinde bulunduğu ülkenin, kendi mukimi olduğu ülkenin ve dünyanın ekonomik ve siyasal gelişmelerine duyarlılığının yüksek olduğu kabul edilmektedir. Yukarıda sayılan ekonomik bölgelerin herhangi birinde gerçekleşen ekonomik ve siyasal çalkantılar portföy yatırımlarının ve borç bazlı diğer yatırımların bulundukları ülkeden kısa vadede ayrılma yönünde bir eğilime girmesine yol açabilmektedir. Bu durum ise cari açığını bu tip kaynaklar ile finanse eden ülkeler açısından finansman problemi yaratabilmekte, serbest döviz kurunda yerel paranın aşırı değersizleşmesine, sabit döviz kurunda ise devalüasyona yol açabilmektedir. Bu durum ise enflasyon, ekonomik daralma ve işsizlik ile sonuçlanabilmektedir.

Doğrudan yatırımlar ise cari açığın finansmanı açısından en kaliteli yatırımlar olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi ise bu nitelikteki sermayenin girmiş olduğu ülkede doğrudan yatırım yapması ve o ülkenin, kendi ülkesinin ve dünyanın, ekonomik ve siyasal gelişmeler açısından uzun vadeli riskini üstlenmesidir. Bu nitelikteki yatırımlar kısa süreli ekonomik ve siyasal çalkantılar sonucu yer değiştirmezler ve ülkeden kısa vadede finans çıkışına neden olup cari açığın finansman sorununa kısa vadede yol açmazlar. Bu yatırımlar yabancı sermayenin o ülkede yeni bir girişim kurmasını veya var olan bir girişime %10'un üzerinde iştirak etmesini ifade etmektedir.

Bu yatırımların uzun vadeli ve kaliteli finansman sağlama özelliğinin yanı sıra ülkede istihdam yaratma, büyümeye katkı sağlama, ihracatı artırma, teknoloji transferi sağlama gibi birçok ilave ekonomik katkısı da bulunmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer alan Türkiye cari açık finansmanı, teknoloji transferi, istihdam yaratma gibi sebepler ile uzun bir zamandır doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmek adına vergi politikaları belirlemektedir. Düzenlemeler incelendiğinde teşvik politikalarının hem yabancı yatırımcıyı hem de yerli yatırımcıyı kapsayacak şekilde yatırım teşvik düzenlemeleri yapılmak suretiyle belirlendiği görülmektedir. Dolayısı ile 32 sayılı Karar ile yabancı sermaye giriş çıkışlarındaki engelleri kaldıran Türkiye’de yapılmış olan yatırım teşvik düzenlemelerini hem yerli hem de yabancı yatırımcılar için sunulan imkânlar olarak değerlendirmek gerekir.

Belirlenen bu politikalar neticesinde Türk vergi mevzuatında 24 Ocak Kararları ile ihracata dayalı büyüme modeline geçiş yapılan 1980 yılından itibaren birçok değişiklik yapılmıştır.

Kaynak kullanımını destekleme primi ve sanayi kuşağı uygulaması, kobi’lerin teşviki düzenlemeleri, teşvik fonlarının oluşturulması ve kaldırılması, bölgesel ve sektörel teşviklerin verilmesi, teşvik sisteminin birleştirilmesi detaylandırılması, yatırım indirimi ve indirimli kurumlar vergisi bu periyotta gerçekleştirilen uygulamalardır. 1980 ve sonrasında yatırım teşvik mevzuatında birbirini de değiştiren birçok düzenleme hayata geçirilmiş, zaman zaman bu düzenlemeler karışık bir mevzuat yapısını da ortaya çıkarmıştır. Aslında düzenlemelerde görülen değişikliğin sıklığı teşviklerden arzu edilen ölçüde verim alınamadığını bu sebeple politika yapıcıların her defasında yeni arayışlara yöneldiğini göstermektedir.

Mevcut Türk mevzuatında doğrudan yabancı yatırımlara yönelik birçok düzenleme bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, diğer ülkeler ile gerçekleştirilen ikili anlaşma hükümleri, gümrük birliği ve serbest ticaret anlaşmaları, vergi ve sosyal güvenlik mevzuatında yer alan yatırım teşvik düzenlemeleri olarak sayılabilir. Vergi politikaları bağlamında yatırımlara yönelik teşvik hükümlerini içerisinde barındıran düzenlemeler;

- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu
- 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu
- 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu
- 4458 Sayılı Gümrük Kanunu

- 488 Sayılı Damga Vergisi Kanunu
- 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu
- 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu
- 5746 Sayılı Araştırma ve Geliştirme Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun
- 6745 Sayılı Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
- 2012/3305 Sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar
- 2016/9495 Sayılı Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar

olarak sayılabilir. Her bir düzenlemede yer alan ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkisi bulunabilecek hükümler tezin ikinci bölümünde gerekçeleri ile birlikte detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Tezin üçüncü bölümünün ilk kısmında DYY'yi etkileyen faktörler Türkiye ödemeler dengesi ve ekonomik büyüme gerçekleştirmeleri ile düzenlenen teşvik belgeleri değerlendirmeye tabi tutularak tespit edilmiştir. DYY'yi etkileyen dışa açıklık, piyasa büyüklüğü, milli gelir düzeyi, kalkınma seviyesi, ekonomik büyüme, politik istikrar, demokrasi düzeyi, eğitim seviyesi, dünya ekonomisinin büyüme düzeyi gibi birçok faktör bulunmaktadır.

Türkiye ödemeler dengesi gerçekleştirmeleri ile birlikte değerlendirildiğinde DYY girişlerinde ekonomik ve politik istikrarın ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Şöyle ki Türkiye'de 1987-2015 dönemi DYY girişleri incelendiğinde; girişlerde yaşanan düzenli artışların 2002-2008, 2010-2015 yılları arasında ekonominin üst üste büyüme kaydederek sürekli büyüme kavramının meydana çıktığı dönemlerde gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde sürekli büyümenin gerçekleştiği bu dönemlerde aynı zamanda politik istikrarın da sağlandığı görülmektedir. Bu dönemlerde siyasal iktidarın sık sık değişimi söz konusu olmadığı gibi parçalı hükümet yapısını ifade eden koalisyon hükümetleri yerine tek parti hükümetleri yönetimde olmuşlardır.

1980-2015 döneminde düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı ile DYY girişleri arasındaki etkileşimin zaman zaman doğru orantılı olsa da tüm dönemde net bazda pozitif bir etki içerdiğini söylemenin zor olduğu da hesaba katılır ise, aslında DYY'nin görece olarak orta ve uzun vadeli politik ve ekonomik istikrar ile doğrudan ilişkili olduğu, dolayısı ile mali ve iktisadi teşviklerin de sürekli ekonomik büyüme ve

politik istikrarın gerçekleşmesine katkı sağlayacak bir biçimde verilmesi gerektiği tespitini yapmak gerekmektedir.

Bu tespitler dikkate alınarak tezin konusunu oluşturan cari açığın finansman kalitesini yani doğrudan yabancı yatırımları artıracak vergi politika önerileri esas olarak politik istikrarı ve sürekli ekonomik büyümeyi teşvik edecek vergi politikaları bağlamında ele alınmıştır.

Sürekli ekonomik büyüme ekonominin üst üste kesintisiz olarak belirli bir büyüme oranını sağlayacak şekilde büyümesidir. Bu durum yatırımcı açısından o ekonomiye güveni artırmakta, kâr edileceğine ilişkin inançları güçlendirmektedir. Sık sık ekonomik krizle karşılaşan, büyüme ve daralma dönemlerini art arda yaşayan ve büyüme oranları ciddi şekilde dalgalanan ekonomilerde ise yatırım güdüsü tersine işlemektedir. Bu güdü farkı yatırım yapılacak ülkenin gelişmekte olan ülke olması durumunda ise daha da belirginleşmektedir. Yabancı yatırımcı kâr elde etmek maksadıyla yatırım yapmış olduğu gelişmekte olan bir ülkede bulunan sermayesini, bu ülkede büyümenin belirsizleşmesi halinde daha istikrarlı bir iktisadi büyümeye sahip olduğuna inandığı farklı bir gelişmekte olan ülkeye taşıyabilmektedir. Türkiye de gelişmekte olan ve yatırımlarının önemli bir kısmını yabancı tasarruflar ile finanse eden/etmek zorunda olan bir ülke konumunda olması dolayısı ile yabancı yatırımcıların yatırım tercihlerindeki değişikliklerden doğrudan ve güçlü bir şekilde etkilenmektedir.

Bir ekonomideki DYY girişini etkileyen birçok sebep bulunmaktadır. Bu sebeplerden özellikle bazıları hakkında inceleme yapmak doğrudan yabancı yatırımların hareket alanına ilişkin farklı bir bakış açısı kazandırabilir.

Bunlardan ilki vergi cennetleridir. Vergi cennetleri 1998 yılında yayımlanan raporda OECD tarafından gelir üzerinden ya hiç vergi alınmayan ya da sembolik bir oranda vergi alınan, diğer ülkeler ile sınırlı bilgi paylaşımında bulunan, şeffaflıktan uzak olan, reel anlamda iktisadi faaliyetlerin olmadığı ülkeler olarak tanımlanmıştır. Bu ülkeler kendi ülkelerine kaynağını sorgulamadan sermayeyi çekmek adına haksız vergi rekabeti yaratacak şekilde vergi politikaları izlemektedirler.

Vergi cennetleri tanımını yapan OECD'nin 2000 yılında yayınlamış olduğu vergi cennetleri listesinde yer alan ülkelerin küresel doğrudan yatırımları çekmekte ne kadar başarılı olduklarını görmek adına UNCTAD doğrudan yabancı yatırım verilerine bakmak yerindedir. Bu inceleme sonucunda vergi cennetleri listesinde yer alıp ya çok düşük oranlı ya da hiç vergi uygulamayan ülkelerin aslında dünya doğrudan yabancı yatırımlarını çekmede yüksek oranda etkili olmadıkları görülmektedir. Dünya

DYY'sinden en fazla pay alan ülkeler arasında çoğu vergi cenneti sayılan ülkeler bulunmamaktadır.

Görüleceği üzere aslında DYY çekmek adına yalnızca çok düşük oranlı vergi uygulanması veya hiç vergi uygulanmaması politikaları diğer ülkeler ile olan rekabette yeterince etkili değildir. Bu durum ise DYY'nin salt yabancı yatırımlara yönelik vergi teşvikinden ziyade başka birçok faktörden etkilenmekte olduğunun göstergesidir.

İkinci bir önemli faktör ise uluslararası ekonomik ve ticari anlaşmalardır. Bu anlaşmaların anlaşma tarafı ülkelere DYY çekme açısından sağlamış olduğu katkı ise anlaşmaların ülkeye güven unsurunu güçlendirmesinden kaynaklanmaktadır.

Yabancı sermaye sahibi yatırım yapacağı ülkeyi/ekonomiyi seçerken öncelikle ilgili ülke hükümetinin yatırım politikalarına güvenmek ister. Hükümetin yatırım ortamını iyileştiren mevcut politikalarının gelecekte de süreceğini, yabancı yatırımlara yönelik herhangi bir kısıtlamanın gelecekte ortaya çıkmayacağını, hatta geleceğe yönelik var ise verilmiş taahhütlerin gerçekleşeceğini varsayarak sermayesini ilgili ülkeye yönlendirir. Bu ise yatırıma ev sahipliği yapacak hükümetin taahhütlerinin inanılabilirliği ve kuvvetine bağlıdır. Bu inanılabilirlik ise ülkelerin uluslararası anlaşmalara dahil olması ve bu anlaşmaların şartlarının da ilgili ülke açısından öngörülebilirlik anlamında bir çipa oluşturması sayesinde artmaktadır.

Diğer bir faktör de uluslararası ekonomik entegrasyonlardır. Bunların en önemlisi Avrupa Birliği'dir. Birlik belirli ticaret konuları ile diğer konularda serbestleşme ve ülkelerarası engelleri kaldırma amacıyla adımlar atılarak oluşturulmuştur. Birlik içerisindeki serbestleşme adımları birliğe katılan ülkelerin iktisadi yapılarındaki tüm değişkenleri etkilediği gibi önemli ölçüde diğer ülkelerden gelecek doğrudan yabancı yatırımları da etkilemiştir. Bu durumun ölçümü ise birliğe/gümrük engellerinin kaldırılması sistemine sonradan dahil olan ülkelerin DYY'lerinde görülen değişimin gözlenmesi ile yapılabilir. Birliğe dahil olma sonrasında İspanya ve Portekiz'de gerçekleşen DYY artışları bu etkiyi göstermek açısından çarpıcıdır.

Son olarak ise özellikli faktörlerden günümüzde popüleritesi gittikçe artan uluslararası ekonomik yaptırımlardan bahsedilebilir. Siyasal amaçlı belirlenen ekonomik yaptırımlar aslında ülkelerin birbirlerinin politikalarını etkilemek adına kullanılan ve askeri bir içerik barındırmayan uygulamalardır. Bu tip uygulamalar ilgili ülke ekonomisini çeşitli yönlerden etkilemekte, bu etkilenimin önemli bir boyutu da DYY miktarlarındaki değişiklik ile gözlenmektedir. Yaptırıma tabi tutulan ülkelerin dış finansmana erişimlerinde azalmanın meydana gelmesi bu halin tezahürüdür.

Uluslararası yaptırımların DYY üzerindeki etkisini somutlaştırmak adına Rusya'nın son yıllarda maruz kaldığı ekonomik yaptırımlar incelenebilir. Kırımın ilhak edilmesi ile Doğu Ukrayna'da görülen ayrılıkçı hareketlerin destekçisi olduğu varsayımı ile dünyanın önemli DYY ihraççısı konumunda bulunan Avrupa Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri Rusya hakkında 2014 Mart ayından itibaren çeşitli ekonomik yaptırımları uygulamaya başlamışlardır.

Gerçekleştirilen bu bir dizi yaptırım uygulamalarının başlaması sonrasında Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nden dış kaynak temininde bazı güçlükler yaşamaya başlayan Rusya'da, yaptırımların bir etkisi ise doğrudan yatırım girişindeki azalış ile görülmüştür.

Cari açığın finansman kalitesinde doğrudan yabancı yatırımların belirleyici olduğu da hesaba katılırsa, Türkiye'de gerçekleşen doğrudan yabancı yatırım seyri yıllar itibarıyla şu şekilde gerçekleşmiştir.

1987 yılında 115 milyon dolar ve 1988 yılında 354 milyon dolar olan doğrudan yabancı yatırım girişi 1989 yılında önemli oranda artış göstererek 663 milyon dolara yükselmiştir. Bu yatırımların milli gelire oranı ise 1988 yılında %0,29 iken, 1989 yılında %0,46'ya çıkmıştır. Bu artışta 11/08/1989 tarihinde yürürlüğe giren 32 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında Karar ile gelen finansal serbestleşmenin etkisinin bulunduğu söylenebilir. Bu karar ile ülkeye döviz ithali ve ülkeden döviz ihracı Karar'ın 4 üncü maddesinin a bendi ile serbest bırakılmıştır. Aynı zamanda Karar'ın 12 nci maddesinin 2 nci fıkrasına göre de yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyet ve işlemlerinden doğan net kâr, temettü, satış, tasfiye ve tazminat bedelleri, lisans, yönetim ve benzeri anlaşmalar karşılığında ödenecek meblağlar bankalar aracılığıyla yurt dışına serbestçe transfer edilebilir hale getirilmiştir.

Türkiye'de önemli bir dönüşüm yaratan finansal liberalizasyon sonrası 1990-1992 yılları arasında ülkeye doğrudan yabancı yatırım girişi artmıştır. Şöyle ki; 1990 yılında DYY girişi 684 milyon dolar olup milli gelirin %0,34'ü iken, 1991 yılında 810 milyon dolara (milli gelirin %0,39'u) 1992 yılında ise yine milli gelirin %0,39'u oranında fakat geçmiş yıla nazaran daha yüksek bir miktarda 844 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik krizin etkisinin hissedilmeye başladığı 1993 yılında 636 milyon dolara inen DYY girişi, 1994 yılına gelindiğinde ise ekonomik krizin etkisinin tam olarak hissedilmesi ile 608 milyon dolara düşmüştür. 1993 yılında %0,26 olan DYY girişi/GSYİH oranı, milli gelirin de küçülmesi ile 1994 yılında %0,35 olarak gerçekleşmiştir.

Ekonominin toparlanması ile 1995 yılında 885 milyon dolar, 1996 yılında 722 milyon dolar, 1997 yılında 805 milyon dolar olan DYY girişi, 1998 yılına gelindiğinde bu yıla kadar görülen en yüksek seviyesine yani 940 milyon dolara ulaşmış, milli gelir içerisindeki payı ise %0,35 olarak gerçekleşmiştir.

Ekonomide küçülme görülen 1999 yılında DYY girişinde de azalış görülmüş ve DYY 783 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Milli gelire oranı ise %0,31 seviyesine inmiştir. 2000 yılında ise DYY girişi 982 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin yaşamış olduğu en büyük ekonomik krizlerden biri olan 2001 krizi sonrasında ekonomik reform kapsamında yapılan özelleştirme, fiyatı düşen varlıkların satılması uygulaması sonucunda 2001 yılında ülkeye giren DYY miktarında önemli bir artış görülmüş ve DYY 3 milyar 352 milyon dolara yükselmiştir. Milli gelirin %5,7 küçülmesi ile birlikte DYY girişinde görülen bu artış DYY girişi/GSYİH oranında önemli bir yükselişe yol açmış ve bu oran %1,7'ye yükselmiştir.

2002 sonrasında ekonomik reformların hayata geçirilmesi ile DYY girişi 2002'de 1 milyar 82 milyon dolara, 2003'te 1 milyar 702 milyon dolara ve 2004'te 2 milyar 785 milyon dolara yükselmiştir. DYY girişinin milli gelire oranı ise sırasıyla %0,46, %0,56 ve %0,71 olarak gerçekleşmiştir.

2005 ve sonrasındaki yıllarda ise Türkiye'de bir siyasi istikrar dönemine girildiğine ve başlamış olan ekonomik reform programının uygulanmaya devam edileceğine yönelik yatırımcı inançlarının kuvvetlenmesi ve özelleştirme uygulamaları sonucunda DYY girişi cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyelerine ulaşmıştır. Şöyle ki 2005 yılında DYY girişi 2004 yılının 3,6 katına çıkarak 10 milyar 31 milyon dolar olmuş, milli gelire oranı da %2'ye yükselmiştir. 2006 yılında ise DYY girişi bu kez 2005 yılının iki katına çıkarak 20 milyar 185 milyon dolara ulaşmış ve milli gelir içerisindeki payı da %3,8'e ulaşmıştır.

2007 ve 2008 yıllarında DYY girişi sırasıyla 22 milyar 47 milyon dolar (milli gelirin %3,4'ü) ve 19 milyar 851 milyon dolar (milli gelirin %2,7'si) olarak gerçekleşmiş ve yüksek seviyelerini korumuştur. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki 2007 yılında gerçekleşen 22 milyar 47 milyon dolarlık doğrudan yabancı yatırım girişi cumhuriyet tarihinin en yüksek tutarını oluşturmaktadır.

ABD'de başlayıp dünyaya yayılan 2008 finans krizinin etkisi 2009 yılında Türkiye'de de hissedilmiş, ülke ekonomisi %4,8 küçülmüştür. Buna paralel olarak DYY girişinde de azalış görülmüş olup 2009'da yatırım girişi tutarı 8 milyar 585 milyon dolara düşmüştür. 2010 yılından itibaren tekrar toparlanma eğilimine giren DYY girişi 2010 yılında 9 milyar 99 milyon dolar, 2011'de 16 milyar 182 milyon dolar, 2012'de

13 milyar 284 milyon dolar, 2013'te 12 milyar 384 milyon dolar, 2014'te 12 milyar 523 milyon dolar ve 2015'te 17 milyar 67 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllarda DYY girişi/GSYİH oranı da %1,2 ile %2,4 arasında değişmiş ve %2,4 oranına 2015 yılında ulaşılmıştır.

Türkiye'de politik istikrar ile sürekli ekonomik büyümeye katkı sağlayabilecek vergi politikaları mevzuatta yer alan mevcut politikalar veya mevzuatta yer almayan ve yer alabilecek politikalar değerlendirilerek önerilmiştir. Üçüncü bölümde de detaylı bir şekilde ifade edilen bu öneriler genel hatları ile aşağıda yer almaktadır.

Siyasi veya politik istikrar bir ülkede istikrarlı kararlar alan ve bu kararların öngörülebilirliğini sağlayan bir bakanlar kurulunun/hükümetin varlığını ifade etmektedir. Bu kavram iki şekilde ortaya çıkabilir.

İlkinde istikrar, uzun vadeli temel iç, dış ve ekonomi politikalarının temsil gücü yüksek bir yasama organı tarafından çıkarılmış yasalar ile belirlenip kontrol edildiği ve bu politikaların hükümet değişikliği veya koalisyonlardan etkilenmediği veya az etkilendiği durumda sağlanabilir.

Uzun vadeli ekonomi politikalarının bahse konu şekilde hükümetler üstü bir anlayışla belirlenemediği ikinci durumda ise politik istikrar ancak iktidar partisinin sık sık değişmediği zamanlarda sağlanabilir.

Birinci durumun yani çoğulcu bir yasama organının uzun vadeli temel ekonomik ve siyasi kararları alarak geleceği belirlediği ve istikrarın bu vasıta ile sağlandığı durumun gerçekleşmesi için en temel üç ihtiyacın sağlanabilmesi için bu alanlara kamunun özel bir yatırım yapması gereklidir. Eğitim, adalet ve güvenlik için uzun vadeli yapılacak bu harcamaların ise en temel finansman kaynağı vergilerdir. Bu sebeple etkin bir vergi idaresinin, toplumda yaratılacak vergi bilinç ve ahlakının bu tip harcamaların finansmanında önemli katkısı vardır. Bu tip uzun vadeli kaynak gerektiren kamu harcamalarının borç gibi daha kısa vadeli kaynaklar ile finanse edilmesi mümkün ve sürdürülebilir değildir. Bu sebeple bu harcamaların finansman kaynağı olan vergilerin toplanması için; vergi bilinç ve ahlakının yaratılması yoluyla toplumsal gönüllü uyumun sağlanması ve etkin bir yönetim ve denetimi içerisinde barından vergi idaresinin oluşturulması gereklidir.

İkinci durumda ise bir partiye mensup siyasal iktidarın uzun süreli iktidarda kalması için doğru kamu harcamalarını yapması gerekliliği bulunmaktadır. Bu durumda iktidar tekrar kendisine yetecek oy oranını alabilecek kadar toplumsal faydayı artıracak politikalar üretmek zorundadır. Birkaç dönem iktidarda kalabilmek ise daha uzun vadeli (alt yapı harcamaları gibi) harcamaların gerçekleştirilmesi ile

mümkün olabilir. Bu nitelikteki harcamaların en etklili finansman aracı ise yine vergilerdir. Ayrıca yüksek oranlı borçlanmanın faizler üzerindeki artırıcı etkisi ile ekonomide özel sektör yatırımlarını dışlayabildiği, bunun ise ekonomik büyümenin azalarak işsizlik artışına yol açarak siyasal iktidarın oyları üzerinde negatif bir etki meydana getirebileceği düşünüldüğünde etkin bir vergi idaresinin varlığı yine ön plana çıkmaktadır.

Her iki durumun da sağlanabilmesi için kayıt dışılığın azaltılarak vergi tabanının genişletilmesi aynı zamanda güvenilir bir idare algısı ile birlikte vergi ahlakının da yerleştirilmesi gerekmektedir.

Türk vergi mevzuatına yönelik yapılabilecek bazı spesifik ve teknik düzenlemeler ise şu şekilde sayılabilir.

Kar payı kesintilerini ihtiyari olarak verecekleri beyanname ile mahsup edebilmelerine imkan tanıyan düzenlemenin yapılması ile dar mükellef kurumların fiilen iştirak kazançları istisnasından yararlandırılmasının sağlanmasının sermayenin yatırım tercihinde etkili olabileceği bunun da doğrudan yabancı yatırım girişine olumlu katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Türkiye'de gerçekleştirilen araştırma, geliştirme ve yenilik faaliyetleri ile yazılım faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan buluşlara yönelik uygulanmakta olan kurumlar vergisi istisnası düzenlemesinin, indirimli kurumlar vergisi oranında yer alan vazgeçilen vergi yöntemi ile yatırımların finanse edilmesi uygulamasına benzer bir şekilde gerçekleştirilmesinin yatırım karlılığı üzerinde olumlu etki yaratarak doğrudan yabancı yatırım girişini pozitif yönde etkileyebileceği değerlendirilmektedir.

Yatırımlarda devlet yardımları hakkında kararda tanımı yapılmış olan stratejik yatırımların tek bir ölçü yerine, asgari yatırım tutarları, yaratacağı katma değer, asgari ithalat tutarı, istihdam sayısı dikkate alınarak gruplandırılması ve indirimli kurumlar vergisi uygulamasının her bir gruba yönelik değişik şekillerde uygulanarak istisna kapsamının bu yönde genişletilmesinin, yatırımları artırarak sürekli ekonomik büyümeye katkı sunacağı bu vesileyle de doğrudan yabancı yatırım girişini artırabileceği düşünülmektedir.

Şartları yeniden ele alınan stratejik yatırımlarda bölge farkı gözetmeksizin ücret gelirlerine teşvik uygulanmasının, ayrıca bu teşviğin stratejik yatırımların gerçekleştirileceği tüm bölgeler için kademelendirme suretiyle ücretin yalnızca asgari ücrete isabet eden kısmına değil tamamına uygulanmasının teşvik suretiyle yatırım karlılığının pozitif yönde etkilenmesini sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kapsamının önceki kısımda genişletilmesi önerilen stratejik yatırımlarda sosyal güvenlik primi işveren hissesi desteği açısından azami teşvik tutarı olarak ilk 5 bölge için belirlenen %15'lik oranın yeterliliği tartışmalıdır. Bu sebeple bu oranın %15 ile %40 arasında değişecek şekilde belirlenmesi yoluna gidilmesi yatırım karlılığını artıracaktır. Ayrıca teşviğin tüm durumlarda asgari ücrete isabet eden kısım için geçerli olduğu, bu tutarı aşan kısma ilişkin işveren hissesi prim yükünün devam ettiği görülmektedir. Yeterliliği tartışılabilir bu kısıtın stratejik yatırımlar açısından uygulanmaması, bunlar için tüm bölgelerde işveren hissesi prim desteğinin kademelendirme suretiyle ücretin tamamına uygulanması ve yüksek ücretlilerin çalıştığı bu yatırımların bu suretle daha fazla teşvik edilmesi değerlendirilmelidir.

Ücretlere ilişkin gelir vergisi kesintisinde olduğu gibi işçi hissesine ilişkin SGK işçi hissesi prim teşviği de yalnızca 6 ncı bölgeyi ve yalnızca primin asgari ücrete isabet eden kısmını kapsamaktadır. Şartları yukarıda belirtildiği gibi yeniden ele alınan stratejik yatırımlarda bölge farkı gözetmeksizin kademelendirme suretiyle ücret gelirlerine teşvik uygulanmasının, ayrıca bu teşviğin stratejik yatırımların gerçekleştirileceği tüm bölgeler için ücretin yalnızca asgari ücrete isabet eden kısmına değil tamamına uygulanması yatırım karlılığını pozitif yönde etkileyerek doğrudan yabancı yatırım girişini artırma olasılığını taşımaktadır.

Yatırım teşviki kapsamındaki makine ve teçhizata yönelik KDV istisnası uygulamasında yatırımın gerçekleşmemesi halinde vergi ziyai cezası uygulanmasının, indirimli kurumlar vergisi ve indirimli gelir vergisi ile ücretlere yönelik gelir vergisi kesintisi teşviği uygulamalarında var olmadığı da dikkate alınarak kaldırılmasının girişim güdüsünü olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

İnşaat harcamalarına yönelik KDV iadesi uygulamasını önerimizde olduğu gibi tekrar düzenlenmek suretiyle kademelendirilen stratejik yatırım şartlarına göre yeniden belirlemek finansman yükünü azaltmak açısından yerinde olabilecektir. Ayrıca yatırımın tamamlanmaması halinde uygulanan vergi ziyai cezasısını da kaldırmak girişim teşviğinin artması anlamına gelecektir.

İştirak yolu ile ülkemize gelecek doğrudan yabancı sermayeyi teşvik etmek adına, %50'lik kar payı istisnası hükmünün uygulanabilmesi açısından Gelir Vergisi Kanununun 86 ncı maddesinde yapılacak değişiklikle menkul sermaye iratları için dar mükelleflere beyan hakkı tanınmalı, beyanname vermek ihtiyari olmalıdır. Bu şekilde beyanname vermenin operasyonel yüküne katlanmak istemeyen dar mükellefler mevcut uygulamayı sürdürebilir, ancak daha az vergi ödemek isteyenler ise beyanname vererek fazla kesilen vergilerini iade alabilirler.

Özel tüketim vergisine yönelik yatırım teşvik mevzuatında herhangi bir düzenleme bulunmadığı dikkate alınarak, yatırımın karlılığını artırmak adına, yatırım teşvik mevzuatına, bütçeye oluşturacağı yük de dikkate alınarak en azından stratejik yatırımlar özelinde özel tüketim vergisinin de I ve II sayılı listedeki mallar kapsamında dahil edilmesi ve teşvik belgelli mallar için yapılan ödeme sonucunda o mala ilişkin malın maliyetinde yer alan yüklenilen ÖTV'nin, yatırım teşvik belgesi sahibine iade edilmesi uygulamasının devreye alınmasının yatırım teşviki anlamında fayda sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Bu uygulamaya, haksız iadenin önüne geçmek adına ilgili mala ilişkin yüklenilen verginin daha önce ÖTV mükellefleri tarafından kayıt ve belgelerinde gösterildiğinin ve beyan edildiğinin, teşvik belgesi sahibi mükellef tarafından tevsik edilecek belgeler ile kanıtlanması zorunluluğu getirilebilir.

Bir diğer öneri ise teşvik uygulamasında kayıtdışılık ile vergi sisteminin yapısının dikkate alınmasıdır. Teşvik edilecek sektörler seçilirken kayıtdışılık gerçeğinin ihmal edilmesi teşviklerle sağlanmaya çalışılan iktisadi sonuçların hayal olmasına sebep olabilir. Şöyleki zaten kayıtlı iş hacmi düşük bir işletme hâlihazırda vergisel yükümlülüklerini gerektiği gibi yerine getirmiyor ise o işletme için vergi yükünün varlığından da bahsedilemez. Bu sebeple o işletme/sektör için vergi yükünü hafifletecek vergisel teşviklerin aslında etkisi ya olmayacak ya da çok sınırlı olacaktır. Örneğin Türkiye'de kayıtdışılığın en fazla olduğu sektörler inşaat ve otelcilik sektörleri olarak bilinmektedir. Dolayısıyla bu sektörlerle verilecek yatırım teşviklerinin gerçekleşecek etkisi beklenen etkisinden daha düşük olacaktır. Nihayetinde yatırımlara yönelik vergisel teşviklerin etkisinin kuvvetlendirilmesi için kayıtdışılığın azaltılmasına yönelik bir politika belirlenmesi gerekmektedir. Bu ise vergi denetiminde etkinliğin artırılması, kamu kaynaklarının verimli kullanıldığına ilişkin toplumda bir inanç yaratılması sayesinde gerçekleşebilir.

Teşvik politikaları belirlenirken bir diğer dikkate alınması gereken ise vergi sisteminin ağırlıklı olarak hangi tip vergilere dayandığının hesaba katılmasıdır. Şayet vergi gelirlerinin büyük bir kısmı doğrudan vergilere dayanıyorsa gelir veya kurumlar vergisine yönelik teşvikler işlerlik kazanacaktır. Ters durumda yani vergi gelirlerinin büyük çoğunluğu dolaylı vergilere dayanıyor ise yatırımları desteklemek adına dolaylı vergilerden bağımsızlığı meydana getirecek teşviklere başvurulması gerekmektedir.

Türkiye'de vergi gelirlerinin vergi türleri itibarıyla dağılımına bakıldığında, vergi gelirlerinin %67'sinin katma değer vergisi, özel tüketim vergisi, bankacılık ve sigorta muameleleri vergisi, özel iletişim vergisi, şans oyunları vergisi gibi dolaylı vergilerden

oluştugu gör÷lmektedir. Yatırım teşvik mevzuatı incelendiğinde ise KDV gibi bazı dolaylı vergilere yönelik teşvikler bulunsa da teşvik sisteminin ağırlıklı olarak gelir üzerinden alınan doğrudan vergilere yönelik oluşturulmuş olduğu gör÷lmektedir. Bu durum ise vergisel anlamda sunulan yatırım teşviklerinin etkilerinin beklendiğı ölçüde gerçekleşmemesine yol açmıştır. Bu durumun kanıtı ise arzu edilen sonuçların alınamamasından dolayı yatırım teşvik sisteminin sık sık değışikliğe uğramasıdır.

Dolayısıyla şu alternatif politikalar izlenebilir. Şayet mevcut teşvik sisteminin uygulanmaya devam edilmesiyle yatırım teşviklerinden beklenen fayda sağlanmak isteniyorsa vergi gelirlerinde doğrudan vergilerin payının artırılması adına kararlar alınmalı, yok dolaylı vergilerin ağırlığının değıştirilmesi tercih edilmiyorsa da o zaman yatırım teşvikleri ağırlıklı olarak dolaylı vergilere yönelik belirlenmelidir.

Nihai değlendirmede, cari açığın finansman kalitesini yani doğrudan yabancı yatırım girişini artırmak adına bu tezde yapılan öneriler temel olarak; doğrudan yabancı yatırım girişini artırmanın yalnızca yabancı yatırımcılara yönelik vergisel teşvik düzenlemeleri getirilmek suretiyle yapılamayacağı, teşviğin yatırım ve üretime yönelik bütüncül bir bakış ile yapılmasının gerektiğı, dolayısıyla aslında esas olarak politik istikrar ile sürekli ekonomik büyümenin yakalanması adına çaba sarf edilmesi gerektiğı görüşüne dayanılarak oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

Açıkgöz Bernur. "Devletlerin Mali Rollerini Ekonomik Büyümelerini Nasıl Etkiler", **Celal Bayar Üniversitesi Yayınları**, Manisa, 2009.

Açıkgöz Bernur ve Mine Yılmaz. "Kirlilik Sığınağı Hipotezi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Kamu Politikaları", **Ege Üniversitesi Ege Akademik Bakış**, İzmir, 2009,

Açıkgöz Bernur, Alexander Mack, Alain Schönenberger. "Do small member countries of the european union benefit economically more than the large countries? A swiss perspective", **International Journal of Economics and Finance**, 2011.

Akbulut, Ural. **Sanayi Devrimleri Dünyanın Gidişini Değiştirdi**, 06.11, <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content/uploads/2009/11/SANAYI%20DEVIRIMLERI%20DUNYANIN-GIDISINI-DEGISITIRDI%2006.11.2009.pdf>, (11.09.2017).

Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009.

Akgüç, Öztin. "Altın Hareketinin Ödemeler Dengesindeki Yeri", **Cumhuriyet**, 09.05.2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/69847/Altin_Hareketinin_Odemeler_Dengesindeki_Yeri.html, (15.05.2014).

Akyıldız, Hüseyin ve Eroğlu, Ömer. **Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları**, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2004, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sduiibfd/article/viewFile/5000122793/5000113098>, (17.09.2017).

Arıkan Zeynep ve Abdullah Burhan Bahçe. "OECD ve AB Üyesi Ülkelerde Vergi Sistemlerinin Stratejik Tasarımı: Karşılaştırmalı Ülke Analizi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Sayı 61, İstanbul, 2011.

Arıkan Zeynep ve Hasan Ahmet Akdeniz. "Küreselleşen Dünyada Vergi Cennetlerinin Ekonomik Analizi", **Review of Social Economic and Business Studies**, Sayı 5, 2005.

Arıkan Zeynep ve Hatice Yurtsever. "Sermaye Hareketlerinin Vergilendirilmesine İlişkin Bir Öneri: Tobin Vergisi", **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı 189, İstanbul, 2004.

Arıkan Zeynep. "Vergilendirmede Demokrasi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Sayı 6, İstanbul, 1998.

Arıkan Zeynep. "Uluslararası Çifte Vergilendirme ve Önlenmesi Yolları", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı 2, İzmir, 1995.

Arıkan Zeynep. "Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları ve Sonuçları", **Maliye Yazıları Dergisi**, Sayı 48, İstanbul, 1995.

Ataç, Beyhan. **Maliye Politikası**, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.

Bartik, Timothy J. "Who Benefits From State and Local Economic Development Policies?" ,**W.E. Upjohn Institute for Employment Research**, Michigan, 1991.

Bilici, Nurettin. **Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri**, Ankara, 2007.

Booijink, Laurens ve Weyzig, Francis. Identifying Tax Havens and Offshore Finance Centres, **Tax Justice Network**, 2007.

Botman Dennis, Klemm Alexander, Baqir Reza. "Investment Incentives and Effective Tax Rates in the Philippines: A Comparison With Neighboring Countries", **IMF Working Paper**, 2008.

Bütte Tim ve Milner Helen V. "The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI through International Trade Agreements?", **American Journal of Political Science**, 2008.

Ceylan, Reşat ve İsmail Çeviş. "Enflasyon Hedeflemesi Rejimi Öncesi ve Sonrasında Türkiye'de Cari Açıkların Sürdürülebilirliği", **E-Journal of New World Sciences Academy**, 2012.

Domańska Maria ve Kardaś Szymon. "The consequences of the Western financial sanctions on the Russian economy", **OSW Commentary**, 2016.

Eğilmez, Mahfi. "Ödemeler Dengesini Okumak", **Kendime Yazılar**, 14.01.2014, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/01/odemeler-dengesini-okumak.html>, (22.08.2014).

Elgin Ceyhun ve Oğuz Öztunalı. "Shadow Economies around the World: Model Based Estimates", 05.2012, http://www.econ.boun.edu.tr/public_html/RePEc/pdf/201205.pdf, (08.10.2107).

Ercan Metin. "Finansal gizlilik merkezleri", **Radikal**, 16/11/2013, <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/metin-ercan/finansal-gizlilik-merkezleri-1161164/>, (16/05/2017).

Eroğlu, Nadir. "Türkiye'de Parasal Kesim ve Merkez Bankası İşlemlerinin Analizi", **Der Yayınları**, İstanbul, 2004.

Eser, Emre. **Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, Ankara, 2011.

Gavin Joseph G. "Economic Sanctions: Foreign Policy Levers or Signals?", **Cato Institute Policy Analysis No. 124**, 1989.

Gersovitz Mark. **The Effects of Domestic Taxes On Foreign Private Investment**, Research Program in Development Studies, Princeton University, 1984.

Göçer, İsmet. "Türkiye'de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2013.

Gurvich Evsey ve Prilepskiy Ilya. "The Impact of Financial Sanctions On The Russian Economy", **Russian Journal of Economics**, 2015.

Güngör, Ali Azmi. **Türkiye'de Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde 1980 Sonrası Uygulanan Teşvik Sistemlerinin Rolü ve Etkileri**, Gazi Üniversitesi, Nisan 2017.

Hepaksaz, Engin. "Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform", **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, 2007.

Hepaksaz Engin ve Ramazan Kılıç. "Uluslararası Ölçekte Gerçekleştirilen Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçakçılığı ile Mücadelede Uygulanan Ulusal ve Uluslararası Tedbirler ve Çözüm Önerileri", **Finans Politik&Ekonomik Yorumlar**, 2011.

Hines Jr, James R. Tax Havens, **Office of Tax Policy Research**, WP 2007-3 , 2007.

Hufbauer, Gary Clyde ve Schott Jeffrey J., **Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy**, Washington: Institute for International Economics, 1985.

Husted, Steven ve Michael Melvin. **International Economics**, Pearson Education, Boston, 2004.

International Monetary Fund, **World Economic Outlook Database, October 2015**, [\(http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weorept.aspx\)](http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weorept.aspx), (04/12/2015).

International Monetary Fund, **World Economic Outlook Database, October 2016**, [\(http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weorept.aspx\)](http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/02/weodata/weorept.aspx), (01/11/2016).

International Monetary Fund, **Balance of Payment Manual**, Fifth Edition, 1993.

International Monetary Fund, **Balance of Payment Manual**, Sixth Edition, 2008.

İzmir YMM Odası Danışma Komisyonu Görüşü, “Yatırım İndirimi İstisnası Uygulaması Ve İstisnanın Kar Payı Olarak Dağıtımında Vergileme”, 17.07.2012, <http://www.ozdogrular.com/content/view/19809/255/>, (27.09.2017).

Kalafat, Ahmet. **Türkiye’de Ekonomik Kalkınma ve Yatırım Teşvikleri**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2003.

Karaçor, Zeynep. “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 16, 2006.

Karagöl, Erdal Tanas ve Akdeve, Erdal. “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Teşvikler Ve Ülke Uygulamaları” **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 37, Temmuz 2013.

Kepenek, Yakup ve Nurhan Yentürk. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

Kıldış Yusuf. “Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri”, **Yaklaşım Yayınları**, Sayı, 211, Ankara, 2010.

Kıldış Yusuf. “Kayıtdışı Ekonominin Ulusal- Uluslararası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 2, İzmir, 2000.

Kıldış Yusuf. “Türkiyede ve Dünyada Özel Tüketim Vergisi”, **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, İstanbul, Ekim 2002.

Korkmaz, Ali, Gerçek, C. Korhan, Pazarcık, Orhan. “Ülkemizde Uygulanan Teşvik Sistemi, Ekonomi Üzerindeki Etkileri ve Verimlilik Temeline Dayandırma İmkanları”, **Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları** Sayı 381, Ankara, 1989.

Maliye Hesap Uzmanları Derneđi, **Beyanname Düzenleme Klavuzu Gelir Vergisi Kanunu**, İstanbul, 2016.

Maliye Hesap Uzmanları Derneđi, **Beyanname Düzenleme Klavuzu Kurumlar Vergisi Kanunu**, İstanbul, 2016.

Maliye Hesap Uzmanları Derneđi, **Beyanname Düzenleme Klavuzu Vergi Usul Kanunu**, İstanbul, 2016.

OECD, **Tax Effects on Foreign Direct Investment – No. 17**, 2007.

Özbek, Dilek. “İrak Savaşı’nın Türk Ekonomisine Etkileri”, **Çankaya Gündemi Dergisi**, Sayı 14, Temmuz 2003.

Öztürk, Fevzi. Türkiye ekonomisinin kırılma noktası: 24 Ocak İstikrar Kararları, 25.01.2013, <http://www.dunyabulteni.net/haber/244303/turkiye-ekonomisinin-kirilma-noktasi-24-ocak-istikrar-kararlari>, (14.09.2017).

Özyer, Mehmet Ali. **Vergi Usul Kanunu Uygulaması**, Maliye Hesap Uzmanları Derneđi ,İstanbul, 2015.

Pınar, Abuzer. **Maliye Politikası Teori ve Uygulama**, Naturel Yayıncılık, Ankara, 2010.

Singh Harinder, “W. Jun Kwang, Some New Evidence on Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries”, **The World Bank International Economics Department International Finance Division**, 1995.

Şişman Mehmet ve Ozan Öztürk, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Uluslararası Vergi Rekabeti: Bir Literatür Araştırması”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı.2, 2010.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, **Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlık Matbaası, Ankara, 2001.

T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, İstatistikler, <https://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=59&cid=12>, (20.07.2016).

TCMB, “Ödemeler Dengesi İstatistiklerine İlişkin Yöntemsel Açıklama”, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TCMB+TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Odemeler+Dengesi+ve+Ilgili+Istatistikler/Odemeler+Dengesi+Istatistikleri/Yontemsel+Aciklama>, (13.01.2014).

Tekin, Ahmet. “Menkul Sermaye İratlarının Vergilendirilmesi”, https://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_ /7/269-296.pdf, (19.04.2016).

Tektüfekçi Fatma ve Nilgün Kutay. “A New Era for Sustainable Development: A Comparison for Sustainability Indices”, **Journal of Accounting Finance and Auditing Studies**, Sayı 2, 2016.

Tokgöz, Erdinç. **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi**, İmaj Yayınevi, 6. Baskı, Ankara, 2001.

Tosuner, Mehmet ve Zeynep Arıkan. **Türk Vergi Sistemi**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2010.

Tosuner, Mehmet ve Zeynep Arıkan. **Vergi Usul Hukuku**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2009.

Tosuner, Mehmet ve İhsan Cemil Demir, “Vergi Ahlâkının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı, 14.İsparta, 2009.

Tosuner, Mehmet, “Genel Bir Yaklaşımla Türkiye’de ve Avrupa Topluluğu’nda Yatırım Teşvik Uygulamaları”, **Yaklaşım Dergisi**, Sayı.19, Ankara, 1994.

Törüner, Yaman. “5 Nisan Kararları”, **Milliyet**, 06.04.2014, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/yaman-toruner/5-nisan-1994--kararlari---1863180/>, (16.09.2017).

Turan, Zübeyir. “Türkiye Ekonomisinde Kasım 2000 - Şubat 2001 Krizleri”, **Tühis Dergisi**, Ağustos 2005.

Tüğen, Kamil. **Devlet Bütçesi**, Bassaray Matbaası, İzmir, 2011.

UNCTAD, **World Investment Report**, 2015.

Uyanık, Atilla. “4842 Sayılı Kanun Sonrası Yatırım İndirimi İstisnası”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı 66, Haziran 2003, <https://www.mevzuatdergisi.com/2003/06a/04.htm>, (26.09.2017).

Uygur, Ercan. "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", **Türkiye Ekonomi Kurumu**, 2001/1, Ankara.

Walsh James P. ve Jiangyan Yu, "Determinants of Foreign Direct Investment: A Sectoral and Institutional Approach", **IMF Working Paper**, WP/10/187, 2010.

Yeldan, Erinç. **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Yılmaz, Kamil. **Türkiye için Doğrudan Yabancı Yatırım Stratejisi'ne Doğru**, Koç Üniversitesi, İstanbul, 2007.

Yılmaz Mine, Hüseyin AKTAŞ, Mahmut KARGIN, Bernur AÇIKGÖZ, "Türkiye'de İllere Göre Kamu Yatırımlarının Etkinliği", **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 2, Ankara, 2006.

Diğer Kaynaklar

Gelir İdaresi Başkanlığı, Mevzuat, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=1028>.

Resmi Gazete.

Theglobaleconomy data, <http://www.theglobaleconomy.com/>.